

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

İBRET GAZETESİ

GAMZE BAYHAN

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

TEMMUZ 2018

İBRET GAZETESİ

Gamze BAYHAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

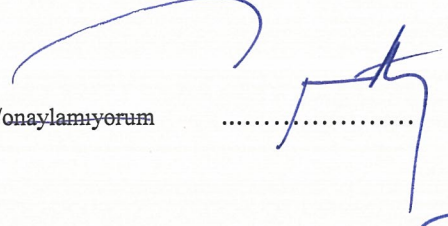
TEMMUZ 2018

Gamze BAYHAN tarafından hazırlanan “İbret Gazetesi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Nurettin GÜZ

Gazetecilik, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Cem YAŞIN

Gazetecilik, Gazi Üniversitesi

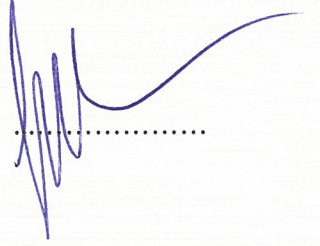
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. Sema YILDIRIM BECERİKLİ

Gazetecilik, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 05/07/2018

Jüri üyeleri tarafından YÜKSEK LİSANS tezi olarak uygun görülmüş olan bu tez Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Saliha AĞAÇ

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Gamze BAYHAN

05/07/2018

Annem ve Babama sonsuz minnetle...

İBRET GAZETESİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Gamze BAYHAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2018

ÖZET

Türk Basın Tarihi'nde 19. Yüzyılın ikinci yarısının, çağdaş anlamda basın kuruluşlarının ortaya çıktığı ve geliştiği dönem olduğu görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk muhalif gazeteler bu dönemde yayınlanmıştır. Muhalif yayınları ile dikkat çeken gazeteler arasında 1872 yılında Namık Kemal ve arkadaşlarının yayınladıkları İbret gazetesi ayrı bir önem taşımaktadır. Bu araştırma basın tarihi bağlamında İbret gazetesini ele almaktadır. Kamuoyunun yeni oluşmaya başladığı bu yıllarda, İbret gazetesi hürriyet mücadelesinin öncüsü olmuştur. İbret haber vermek görevinin yanında memleketteki sorunlar hakkında topluma bilgi vermiş ve kamuoyunun sözcüsü olmuştur. Meşrutiyet yönetimini benimsemiş ve hürriyet fikrinin toplum tarafından benimsenmesinde rol oynamıştır. İbret gazetesine yayınları sebebiyle iktidar tarafından baskılar uygulanmıştır. Ancak bu baskılara rağmen gazete muhalif çizgisinden vazgeçmemiştir. Namık Kemal'in yayınladığı eleştirel yazılar ve gazetenin yayın politikası, İbret gazetesinin doğrudan muhalefet eden ilk gazete olmasını sağlamıştır. Yayınları nedeniyle gazeteye kapatma cezaları verilmiş, yazarları sürgüne gönderilmiştir. İbret gazetesi özgürlükçü yayınları ile sonraki nesillere örnek teşkil etmiştir.

Bilim Kodu : 116501

Anahtar Kelimeler : İbret, Namık Kemal, muhalif basın, Osmanlı basını, 19. Yüzyılda Türk Basını.

Sayfa Adedi : 209

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nurettin GÜZ

İBRET NEWSPAPER

(M.S. Thesis)

Gamze BAYHAN

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

July 2018

ABSTRACT

It is seen that the second half of the 19th century in the Turkish Press History was the period in which the contemporary media organizations emerged and developed. The first opponent newspapers in the Ottoman Empire were published in this period. This research examines the İbret newspaper in the context of the history of journalism. The İbret newspaper, which was published by Namık Kemal and his colleagues in 1872, has special importance among notable opponent newspapers. In the years when the public opinion has begun to emerge, İbret newspaper has been the pioneer of the freedom struggle. As well as its informative function, İbret also kept informed the public about the problems in the country and became the spokesman of the public. It supported the Constitutional Monarchy and played a role in the society's adoption of the idea of freedom. A pressure was imposed on İbret newspaper by the government due to its publications. However, despite these pressures, the newspaper did not give up its dissenter opinions. Critical writings published by Namık Kemal and the publication policy of the journal made the İbret newspaper the first direct opposition newspaper. The newspaper was given penalties for some of its publishings and its authors were sent to exile. The İbret newspaper has set an example for later generations with its libertarian publishing policy.

Science Code : 116501

Key Words : İbret, Namık Kemal, opponent newspapers, Newspapers in the Ottoman Empire, Turkish Press in the 19th Century.

Page Number : 209

Supervisor : Prof. Dr. Nurettin GÜZ

TEŞEKKÜR

Basın tarihi alanında “İbret Gazetesi” adlı tez çalışmam sırasında, öncelikle alanında bir duayen olan ve danışmanım olma onurunu şahsıma layık gören, kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleri ile bana yol gösterici ve destek olan değerli hocam sayın Prof. Dr. Nurettin GÜZ’e, jüri üyeliği görevinde bulunma nezaketini göstererek ilgi ve önerilerini esirgemeyen sayın Prof. Dr. Cem YAŞIN ve Prof. Dr. Sema YILDIRIM BECERİKLİ’ye sonsuz teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Yüksek lisans eğitimi konusunda beni yüreklendiren ve bu yola çıkmama vesile olan Mehmet Bahadır İLERİ’ye, çalışmalarım esnasında yardımını esirgemeyen Sevdâ ÜNAL’a, yüksek lisans eğitimim boyunca yardım, bilgi ve tecrübeleri ile bana sürekli destek olan Fatma Bilge NARİN’e; yaşamın sonuna değin yanımda olmalarını umut ettiğim bu üç değerli insana yürekten teşekkür ederim.

Hayatım boyunca arkamda bir kale gibi duran, maddi ve manevi her konuda desteklerini esirgemeyen annem İsmeta BAYHAN ve aynı zamanda yazarlık çalışmaları ile bana ilham kaynağı olan babam Şakir BAYHAN’a, motivasyon desteği için kardeşim Tamer BAYHAN ve eşi Özlem BAYHAN’a, hayatımda olduğu ve bana inandığı için Sadi Serdar LEBLEBİCİOĞLU’na teşekkürler ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL GELİŞMELER VE 19. YÜZYIL BASINI

1.1. Dönemin Siyasal Gelişmeleri	7
1.1.1. Tanzimat ve Yenilikler	36
1.1.2. Islahat Fermanı ve Sonuçları	45
1.1.3. Yeni Osmanlılar Cemiyeti	52
1.1.4. Meşrutiyetin İlanı.....	70
1.2. Dönemin Basın Rejimi.....	74
1.2.1. Matbaalar Nizamnamesi (Basım Tüzüğü) (1857).....	82
1.2.2. Basınla İlgili İlk Yasaklamalar (1858).....	83
1.2.3. Matbuat Nizamnamesi (Basın Tüzüğü) (1864).....	84
1.2.4. Âli Kararname (1867).....	89
1.3. Tanzimat Dönemi Gazeteleri	94
1.3.1. Takvim-i Vakayi (1831)	98
1.3.2. Ceride-i Havadis (1840).....	105
1.3.3. Tercüman-ı Ahvâl (1860)	109
1.3.4. Tasvir-i Efkâr (1862)	113
1.3.5. Muhbir (1867).....	118

1.3.6. Hürriyet (1868)	122
1.3.7. Basiret (1869).....	127
1.3.8. Ulûm (1869).....	130
1.3.9. İnkılâp (1870).....	131

İKİNCİ BÖLÜM

İBRET GAZETESİ (1872)

2.1. Gazetenin İlk Sahipleri	138
2.2. İbret'te Namık Kemal Dönemi	141
2.3 Teknik Özellikleri	142
2.4. Yayın Politikası.....	142
2.4.1. Amacı.....	143
2.4.2. Savunduğu Fikirler.....	144
2.5. Gazetenin Kapatılması	150
SONUÇ	157
KAYNAKLAR	163
EKLER.....	173
EK-1. 1864 tarihi Matbuat Nizamnamesi	174
EK-2. 1872 Tarihli <i>İBRET</i> Gazetesinin İlk Sayısı	180
EK-3. 1872 Tarihli <i>İBRET</i> Gazetesinin 19 Numaralı Sayısı	197
EK-4. İBRET Gazetesinin Kapatıldığını Bildirdiği İlavesi	207
EK-5. Namık Kemal'in Kartviziti.....	208
ÖZGEÇMİŞ	209

GİRİŞ

İmparatorluğun en uzun yüzyılı olarak da adlandırılan 19. Asır, Osmanlı'nın yönetim olarak batılılaşmayı devlet politikası olarak benimsediği bir dönem olmuştur. Bu süreç İmparatorluğun içinde bulunduğu gerileme döneminden kurtulmak üzere siyasal sistemi dâhil sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yenileşme hareketlerine hız verdiği yılları da içermektedir. Yenileşme gayretleri neticesinde 1839 yılında “Tanzimat Fermanı” ilan edilmiştir. Tanzimat” kelime anlamı itibarıyla “düzenlemeler” anlamında kullanılmaktadır. “Tanzimat” kelimesi bu anlamıyla, Türk siyasi tarihinde bir döneme de ismini vermiştir. Tanzimat kelimesi siyasal tarih açısından, “Tanzimat Dönemi” olarak anılan ve Osmanlı Devletinde 1839 ile 1878 tarihleri arasında Batı’da esinlenilerek gerçekleştirilen siyasi ve sosyal düzenlemelerin yapıldığı dönemi ifade etmek için kullanılmaktadır (Mardin, 1962/2013c:9).

Osmanlı Devleti’nde politik gücü elinde bulunduran üç kesim; Saray yani Sultan, ilmiye yani ulema, asker yani o dönemdeki adıyla Yeniçeri Ocağı’dır. Bu kesimler haricinde kalan kısım ise “reaya” yani halktır. Reaya daha geniş anlamıyla, yaşadığı toprağa bağlı olan, statüsü bağlı olduğu topraktaki hukuki rejime göre farklılık gösteren , “kulluk” görevi sebebiyle kendisine hak ve yetki tanınmayan halk topluluğunu ifade etmektedir (Kabacalı, 1994:3-4). Bu bağlamda, Osmanlı yöneticileri devletin halk üzerindeki kontrol gücünü arttırma yolunda basının önemli bir etken olacağının bilincinde olmuşlar, Sultan Mahmud döneminden itibaren devletin ideolojisini halka benimsetmek ve kamuoyunu biçimlendirmek gayesiyle basının gücünden (Ortaylı, 2014: 222) bir başka deyişle “kâğıttan silah: gazete” den faydalanma yoluna gitmişlerdir (Nalcıoğlu, 2013: 93). Kamuoyunu oluşturma sürecinde ise dinamik yerine alıcı tipte bir kamuoyunun oluşturulması uygun görülmüştür. Aslında arzu edilen, meselelerin konuşularak tartışıldığı açık yapıda bir toplumdan ziyade, yönetimin kendi iyiniyeti ile yukarıdan verdiği kararlara güven duyan bir toplumun oluşmasını sağlamaktır (Koloğlu, 1985).

Bu niyetle, 1831 yılında devlet eliyle neşredilen ilk Türkçe gazete olan *Takvimi Vekayi* yayınlanmaya başlamıştır. Ardından 1840 yılında ise devlet desteği ile William Churchill tarafından yayınlanan *Ceridei Havadis* basın hayatına dâhil olmuştur.

İmparatorlukta Türkçe ve yabancı dilde ilk gazetelerin 19. Yüzyılın ilk yarısında yayınlanmaya başladıkları görülürse de gazetelerin toplumsal talep ve ihtiyaçlar sonucu çıkarılmadığı, yayın organlarının daha çok devlet destekli olarak hayatlarını sürdürdükleri dikkati çekmektedir.

Avrupa karşısından daha güçlü bir devlet yaratma ve gerilemenin durdurulmasına yönelik olarak yapılan en güçlü reform hareketi olan Tanzimat'ın ilan edilmesi siyasal, toplumsal ve kültürel yapıda önemli değişiklikler yaratmıştır. Batılı anlamda eğitim sisteminin benimsenmesi, eğitim amacıyla Avrupa'ya gençler gönderilmesi, yenileşme hareketlerinin topluma yayılması politikaları gerçek anlamda 1860'lardan sonra yankı bulmuştur.

1860 yılında özel girişimle yayınlanan ilk Türkçe gazete olarak yayın hayatına başlayan *Tercüman-ı Ahvâl*' gazetesini, önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Tanzimat'ın temel amaçlarından birisi olan insanların tebaa olmaktan çıkarılarak vatandaş konumuna getirilmesi, kamuoyu oluşturulması düşüncesi bu yıllarda yayın hayatına başlayan basın organlarıyla birlikte topluma anlatılabiliştir (Tanpınar, 2014: 250-251). *Tercüman-ı Ahvâl*'de yayınlanan Şinasi'nin çıkış yazısında yer alan deyimini ile "Mademki bir hey'et-i içtimaiyede yaşayan halk bunca vezaif-i kanuniye ile mükelleftir; elbette kalen ve kalemen kendi vatanın menafine dair beyan-ı efkâr etmeği cümle-i hukuk-i müktesebesinden addeyleyler." (Ebüzziya, 1997: 171-173). Yani ülkede yaşayan insanlar kanunun koyduğu görev ve sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü ise, bu insanların ülkeleri ile ilgili konularda görüş açıklama özgürlüğü vardır. İfadede altı çizilmesi gereken nokta ise bu özgürlük kazanılmış bir haktır.

XIX. yüzyılda Osmanlı ülkesinde yaşanan olumsuzluklar halkı telaşa düşürmüş, huzursuzluk, memnuniyetsizlik ve gelecek için endişe hissi yaratmıştır (Tanpınar, 2011:228). Bu vaziyet iktidarın eleştirilmesi sonucunu doğurmuştur. "Tanzimatçılara karşı sistematik eleştiriler 1860'larda başlamıştır. Namık Kemal ve Ziya Paşa önderliğindeki bu eleştiriciler grubuna Yeni Osmanlılar adı verilmiştir. Bu yıllarda Batı hakkındaki bilginin artması ve yayılması, Yeni Osmanlı'ların önemli bir rol oynadıkları, Osmanlı gazeteciliği yoluyla olmuştur." (Mardin, 2013a:13). "Osmanlı Basını siyasal gelişmeleri çok yakından izlemiş, Osmanlı kamuoyunun oluşmasında önemli bir işlev görmüştür." (Tunaya, 1985). Namık Kemal ve diğer genç nesil vatana ve millete dair endişelerin tercümanı olmuşlardır (Tanpınar, 2011: 228). Ancak gazetelerde yayınlanan muhalif yazılar dönemin iktidarı

tarafından tepkiyle karşılanmış, çıkarılan kararnameler ile basın engellenmeye çalışılmış, gazeteciler yazdıkları makaleler sebebiyle sürgün cezası ile cezalandırılmıştır.

XIX. yüzyıl, Türk gazeteciliğinde basın özgürlüğünün tesis edilmesi yolunda, yaşanan hadiseler bakımından bir dönüm noktasıdır. Bu bağlamda bu çalışmanın konusunu, basın yayın hareketleri ile dönemin basın özgürlüğü çerçevesinde, Osmanlı Devleti'nde çağdaş anlamda ilk gazetelerin yayınlandığı Tanzimat döneminde, muhalif kimliğiyle ön plana çıkan, “*İbret*” gazetesinin incelenmesi oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nda köklü reformların gerçekleştirildiği dönemin çalkantılı siyasi ortamında, Namık Kemal'in en keskin ve olgun fikirlerini ortaya koyduğu *İbret* gazetesinin yayın hayatının incelenmesi ve dönemin şartlarının basın özgürlüğü açısından ortaya konulmasıdır.

Basın alanındaki faaliyetleri siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerde ayrı olarak değerlendirmek genellikle mümkün değildir. Siyasal gelişmeler doğrudan basın ve basın rejimlerini etkilemekte, basın organlarının gelişimi iktidarın/yönetimin hoşgörüsüne bağlı olmaktadır. Güz'ün (2005:3) ifade ettiği üzere, “Demokratik siyasal rejimlerde kitle iletişim araçlarının yasama, yürütme, yargıdan sonra dördüncü güç olarak görevini sürdürdükleri, haber ve bilgilendirme yanında kamuoyu adına idareyi denetleme görevini üstlendikleri bilinen ve kabul edilen bir görüştür.” Basın faaliyetlerine bakış açısı açısından diğer bir siyasal yaklaşım ise otoriter medya yaklaşımıdır. “Otoriter medya yaklaşımlarında, basının bir devlet aracı olduğu ve yöneticilerin bu kurumla daha ilk ortaya çıkışında itibaren ilgilendikleri kabul edilmiştir” (Güz, 2005: 17). Otoriter medya yaklaşımı hususundaki durumu İskit (1939:5) şöyle dile getirmiştir:“ Her devlet rejimi, kendine uygun matbuat ister ve bundan dolayı da rejimler, tâbi oldukları kanuni mevzuatı buna göre tanzim eyler. Bu halin bizde de böyle olması tabî idi. Netekim, padişahlar devrinde, ikinci meşrutiyette ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti ile başlayan milli yeni devirde matbuat kanunları bu rejimlerin ruhuna uygun olarak tanzim edildi.”

Çalışma bu minvalde, Osmanlı İmparatorluğu'nun günümüz Türkiye'sine dönüşmesi yani; otoriter siyasal bir rejimden demokratik rejime doğru ilerleyen süreçte, dönüşümün emekleme devri sayılabilecek olan Tanzimat devrinde basında oluşan gelişmeleri kapsamaktadır.

Aydınlanma ile dünyada oluşan değişimlere kayıtsız kalamayan Osmanlı İmparatorluğu'nda, zamana uyum sağlama çabalarında basın itici güç olduğu ve kamuoyunun oluşmasında mühim bir işleve sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Dönemin fikir gazetesi niteliğindeki “*İbret*”in rolü ve etkileri zamanın basın özgürlüğü kapsamında daha önce herhangi bir çalışmada yer almadığından çalışma bu yönüyle önem kazanmaktadır. Çalışma çerçevesinde ele alınan dönem ve *İbret* ile ilgili yayınlanmış birçok çalışma olmasına rağmen kurumsal olarak ilk muhalefeti yapan ve bu kimliğini yayın hayatı boyunca değiştirmeyen gazeteyi bu yönüyle ele alan çalışma bulunmamaktadır.

Çalışmada yöntem olarak betimleme yöntemi kullanılmıştır. Öncelikle Tanzimat dönemine ilişkin kaynak taraması yapılmış, ardından Basın Tarihinin döneme ilişkin kaynaklarının yanı sıra, Namık Kemal ve *İbret* gazetesiyle ilgili kaynaklar taranmıştır. Özellikle çalışmada kullanılan başlıca kaynakların yazarlarının da belirttiği gibi (Ahmet Hamdi Tanpınar, M. Nuri İnüç, Şerif Mardin), Ebüzziya Tevfik'in Yeni Osmanlılar Tarihi adlı üç ciltlik çalışması ana kaynak kabul edilmiş, çalışmaya temel teşkil edecek bilgiler kaynaklardan toplanarak sistematik hale getirilmiştir. Devamında araştırmanın esasını oluşturan *İbret* gazetesi sayıları Milli Kütüphane arşivlerinden edinilerek taranmıştır. Bilgi yetersizliği (Osmanlıca dilinin okunamaması) ve bunun yanında maddi imkânsızlıklar sebebiyle sadece önemli addedilen sayılar (gazetelerin okunabilirliği ölçüsünde) tercüme ettirilmiş ve çalışmanın ekler kısmında bu tercümelere yer verilmiştir. Mustafa Nihat Özön'ün “Namık Kemal ve *İbret* Gazetesi” adlı eseri tercüme ettirilecek sayıların belirlenmesinde başvurulmuş kaynak olmuştur. 13 Haziran 1872 - 5 Nisan 1873 yılları arası taranan *İbret* gazetesinin sayılarından hareketle, *İbret*'in yayın politikası, siyasal meselelere ne yönden baktığı ve yorumlayış tarzı ele alınmıştır.

Muhallif basın organı olarak *İbret*'i ele almadan önce dönemin siyasal gelişmelerini ve basını ele almakta fayda olduğu düşünülerek; Tanzimat dönemi siyasal gelişmelerinin genel yapısı ve basın yayın hareketleri çerçevesinde tanzimat gazetelerinin çehresinin incelendiği birinci bölüm “Siyasal Gelişmeler ve 19. Yüzyıl Basını” başlığıyla çalışmada yer almaktadır. Dönemin siyasal hayatının mihenk taşları olarak kabul edilen Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Yeni Osmanlılar Hareketi ve Meşrutiyet'in İlanı'na dair bilgilerin yer aldığı birinci bölümde; ayrıca iktidarın basını kontrol altında tutmak amacıyla

yaptığı hukuki düzenlemelerle ilgili bilgiler ve dönemin gazetelerinin detaylı bir biçimde ele alındığı kısım da bulunmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, *İbret*'in Namık Kemal'den önceki yılları ve devamında *İbret*'i, *İbret* yapan ve adının günümüzde bile hatırlanmasını sağlayan Namık Kemal'li yılları, yayın politikası, siyasal meselelere ne yönden baktığı ve yorumlayış tarzı, iktidarla ilişkileri ele alınmıştır. *İbret*'in, başyazarı Namık Kemal'le birebir örtüşen yayın politikası, Namık Kemal'in yaşamına ve gazeteciliğine ilişkin bir değerlendirmede bulunmayı zorunlu kılmış ve bu bilgiye de çalışmanın ikinci kısmında yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL GELİŞMELER VE 19. YÜZYIL BASINI

Osmanlı İmparatorluğu açısından 19. Yüzyıl; Mısır, Sırbistan, Karadağ gibi sorunlarla (Kabacalı, 1994: 14) birlikte Kırım ve İmparatorluğun en çok toprak kaybettiği savaşlardan 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı başta olmak üzere dış sorunlarla uğraştığı bir dönemdir.

Aynı yüzyılda İmparatorluk; ekonomi ve dış borçlanma, uygulanan israfçı politikalar başta olmak üzere Tunus, Lübnan, Girit gibi birçok iç sorunlarla karşı karşıya gelmiştir. Dış ve iç sorunların ülkede yayın hayatına başlayan ve asrın ikinci yarısında gerçek anlamda siyasal sistemde yerini alan basın organlarının gündemlerinin dışında kalması elbette mümkün değildir.

Dönemin basını ele alınırken bu olaylardan bağımsız olarak bir tespit yapmak ve sonuca ulaşmak da doğru olmayacaktır. Bu çerçeveden hareketle dönemin siyasi olaylarının dikkate alınarak incelenmesi çalışmanın konusunun daha iyi anlaşılması için yerinde olacaktır.

1.1. Dönemin Siyasal Gelişmeleri

Osmanlı İmparatorluğu XIV. yüzyıl ile XVIII. yüzyıl arasında 8 milyon metrekare yüzölçümü ile dünya üzerinde muhteşem bir Osmanlı - Türk medeniyeti olarak varolmuştur. 38 devletin sınırları içerisinde yer aldığı, üç kıtada Avrupa Türkiyesi, Asya Türkiyesi, Afrika Türkiyesi olarak geniştopraklara sahip bir cihan imparatorluğu olan Osmanlı İmparatorluğu, etkisi günümüzde hissedilen kültür ve medeniyet eserleri ortaya koymuştur (Şapolyo, 1971: 26).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun otorite ve iktidarının en parlak dönemini yaşadığını ifade eden Imbert (1909/2007: 117), 17.yüzyıldan itibaren imparatorluğun varlığının hızla sona erdiğini belirtmektedir:

“Bu ihtişam ve büyüklüğü, hızlı bir yok oluş takip eder. 17. asırdan beri Osmanlı İmparatorluğu, içte ve dışta, gelecek hırslısı çok sayıda düşmanın esiri olup kalmıştır. Bu düşmanlardan her biri, kendi çabası ölçüsünde entrikalar çevirmiştir. Tuna vilayetleri isyanı, Transilvanya’nın bağımsızlığı, Irak’ın kaybedilmesi, yeniçerilerin bozulması hep bunun neticesidir. Bu dönemden sonra Türkiye tarihi zaten peş peşe alınmış yenilgiler ve eski iktidarı elde etmek için sarf edilmiş ciddi ve hararetli çalışmalara ait olaylardan ibarettir.”

Osmanlı İmparatorluğu’nun bir cihan imaratorluğu olduğu dönemde Avrupa, ticaret yollarının keşifler neticesinde Akdeniz’den Atlas Okyanusu’na geçmesine paralel olarak zenginleşmiş ve aynı zamanda bilim ve teknikte de ilerleme kaydetmiştir. İmparatorluk, dünyadaki gelişmelere XVII. yüzyılda ıslahat hareketleri ile karşılık vererek uyum sağlama çabasına girmiştir (Şapolyo, 1971:27).

1768-1774 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu topraklarının parçalanması gündeme gelmiş, bu toprakların nasıl bölüştürüleceği konusu ise Avrupalılarca ‘Doğu Meselesi’ olarak adlandırılan bir dizi buhranın başlangıcı olmuştur. Akabinde gelişen General Napolyon önderliğindeki Fransa’nın 1798 yılında önemli bir Osmanlı eyaleti olan Mısır’ı istilası ile de buhran derinleşmiştir (Findley, 2011). Budak’ın (2014:207) yorumuyla, “Napolyon Mısır’da bir istilacı portresi çizmemiş, kaleyi içten fethetmeye çalışmıştır.” Bu bağlamda basının ve propangandanın etkili gücüne inanan Napolyon, kendisinin de Müslüman olduğunu ileri sürerek, halifeyi Memluk tehlikesine karşı korumak görevi ile Mısır’a geldiğini savunan ve özellikle “besmele” ile başlayan bildiriler dağıtmıştır (Budak, 2014:207).

Öte yandan Mısır’ın Napolyon tarafından istilasının, Avrupalı devletlerin oluşturduğu tehlikenin yalnızca Avrupa sınırlarında kalmadığının bir göstergesi olduğunu belirten Findley, Osmanlı Devleti’nin bu tehlikeler karşısındaki tutumu ile ilgili “Bu buhranlar, gerek İstanbul’da, gerekse eyaletlerde (örneğin Musul), iki asırdır süren siyasi âdem-i merkeziyete bir son verilmesi ve padişahın otoritesinin yeniden serdedilmesi yönündeki talepleri harekete geçirdi. Sultan III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud (1808-

1839) da, buna Osmanlı'da reform devrini (1789-1922) başlatan ıslahat programlarıyla karşılık verdiler.” bilgisini aktarmaktadır (Aktaran: Findley, 2011).

Osmanlı ülkesinde 18. yüzyılın başlangıcı ile beraber yenileşme çabaları dikkati çekmektedir. Osmanlı Devleti'nde 1718–1826 arasındaki devrede yapılan Tunaya (2016: 18-19) , “Kısmi Müessese Islahatları” olarak tanımlamaktadır ve “Devrenin en önemli durakları Lale Devri (1718 – 1730) ve Nizam-ı Cedid¹ (1789 – 1807) hareketleridir.”. Lale Devri'nin en önemli gelişmelerinden biri Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Paris'e elçi olarak gönderilmesidir. Ayrıca Lale devrinde basının gelişimi açısından önemli bir gelişme olan matbaa² hayatımıza girmiştir ve tercüme çalışmaları yapılmıştır (Tunaya, 2016: 19). Hayta ve Ünal matbaanın memlekete gelişi ile ilgili şu tespitlerde bulunmaktadırlar: “Kuşkusuz Lale Devri'nin en önemli yeniliği o vakte kadar cemiyetimizde mevcut olmayan matbaanın cemiyetimize girişidir. Matbaanın kurulmasıyla birlikte batı metodları ve müsbet ilimler devlet eliyle iktibas olundu. Fakat matbaanın tesirine rağmen gelecekte yapılacak ıslahatlar hareketleri dahi ferdi, yukarıdan aşağı, kısmi kaldı ve ilmiye - yeniçeri direnmesi ile karşılaştı” (Aktaran: Hayta ve Ünal, 2016: 35).

Matbaanın gelişiminin gecikmesini Budak (2014:179), “III. Selim indirilmemiş ve katledilmemiş olsaydı, belki de bu modernleşme aracının kullanılması, yani Türkçe gazeteler için, bir çeyrek yüzyıl daha beklemek gerekmeyecekti.” şeklinde yorumlamaktadır. Sultan III. Selim devrinde Nizam-ı Cedid çerçevesinde tanzim edilen ıslahatlar ile ilgili Findley, “ III. Selim eskilerini kaldıramadan yeni kurumlar oluşturma girişimiyle, kendini reformlarının tehdidi altındaki müktesep çıkar sahiplerinden gelebilecek saldırılara açık hale getirmiş oluyordu. Tahttan indirilişi de bu durumun bir sonucudur” tespitini yapmaktadır (Aktaran: Findley, 2011). III. Selim'in tahtan indirilmesi ve hatta ölümüne sebep olan tepkiler ile ilgili E.Yılmaz (2013: 47) şu bilgileri vermektedir:

¹Nizam-ı Cedid'in manası ile ilgili Hayta ve Ünal şu bilgileri aktarmaktadır:

“III. Selim'in yaptığı yeniliklerin bütününe ‘Nizam-ı Cedid’ adı verilmiştir. ‘Yeni düzen, yeni kanun’ anlamlarına gelen Nizam-ı cedid ilk olarak Köprülüzade fazıl Mustafa Paşa tarafından devlete verilen iç düzen için kullanılmıştır. ...III. Selim döneminde yoğun olarak kullanılan ve döneme adını veren Nizam-ı Cedid terimi, dar ve geniş olmak üzere iki manada kullanılır. Dar manâda Nizam-ı Cedid, III. Selim'in Avrupa usulünde yetiştirmek istediği talimli askeri ifade ederken, geniş manada ise askeri, idari sosyal, iktisadi ve benzeri alanlarda başarmak istediği ıslahatlar bütünüdür.” (Aktaran: Hayta ve Ünal, 2016: 65-66).

²Matbaanın gelişi Lale Devri'nde memlekette meydana gelen en mühim vakalardan biridir. Ancak “Osmanlı devlet adamlarında zihniyet değişikliklerine yol açan Lale Devri'nin bu olumlu özellikleri yanında olumsuz yönleri de vardır. Artık dünya nimetlerinden alabildiğine faydalanma arzusu taşıyıp gününü gün eden devlet erkânı ve zümreler ortaya çıkmıştır. Nedim'in ‘gülelim eğlenelim kâm alalım dünyadan’ mısrası devrin karakteristik özelliği halini almıştır.” (Aktaran: Hayta ve Ünal, 2016: 35).

“1807’de Osmanlı – Rus savaşı devam ederken Karadeniz’deki yamaklara Nizam-ı Cedid kıyafeti giydirilmek istenince, Kabakçı Mustafa başkanlığında isyan edip³ İstanbul’a geldiler. Sultan Selim’i tahttan indirip yerine 27 yaşındaki IV. Mustafa’yı geçirdiler; ancak çok geçmeden Yeniçerilerin ıslahata tabi tutulması gerektiğine inanan Rusçuk yaranı Alemdar Mustafa Paşa İstanbul’a gelerek müdahale etti. III. Selim’i tekrar tahta çıkarmak istese de onu ölümden kurtaramadı, bunun üzerine II. Mahmud’u (23 yaşında) tahta çıkardı.”

Tahtı devarlan Sultan II. Mahmut ise, öncelikle kendi iktidarını etkin hale getirmek yolunu seçmiş, III. Selim ve Alemdar’ın yaşadıklarından ders alarak, Osmanlı topraklarında ıslahatlar yapmak için girişimlerde bulunmuştur (Armaoğlu, 2016:230; Imbert, 2007:120). Sultan II. Mahmud’un tahta çıkışıyla ilgili Imbert (1909/ 2007: 120), “1809 yılı Ocak ayında Sultan II. Mahmud tahta çıktığı zaman şartlar, ıslahat politikasını yeniden ele almaya uygun görünüyordu. Sultan Mahmud, maharet ve metanetiyle, olağanüstü etkinliğiyle, kendinden öncekilerden üstün bir padişahı. Tebaasının çıkarları ve ihtiyaçlarını çok güzel anlamış ve sadrazam olarak inkılap liderlerinden birini seçerek, amcası III. Selim’in izinden gitmiştir.” ifadelerini kullanmaktadır.

II. Mahmut’un tahta çıktığı XIX. yüzyıl itibarıyla, Osmanlı İmparatorluğu’nun durumu ile ilgili İnalcık (2017: 25), şu tespitte bulunmaktadır: “XIX. asır ortalarına doğru Osmanlı Devleti, henüz Avrupa’nın yarısı kadar bir saha üzerinde, üç kıt’a yayılmış, hemen hemen 36 milyon nüfusu ihtiva eden koca bir İmparatorluk halinde görünmektedir. Fakat hakikatte, bu koca siyasi hey’et, iktisadi, siyasi her türlü birlik esasını kaybederek dağılıp parçalanma yoluna girmiş bir heyuladan başka bir şey değildi.”

II. Mahmud devrinin en önemli ıslahat hareketi Yeniçeri Ocağı’nın kapatılmasıdır⁴. Findley, Yeniçeri Ocağı’nın o devirdeki vaziyeti ile ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

³ Tunaya (2016: 22), Nizam-ı Cedid hareketine ısrarla karşı olan yeniçerilerin tavrını, “Moskof olurum, Nizam-ı Cedid olmam.” sözleriyle belirtmektedir.

⁴Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ile ilgili Davison, şu bilgileri vermektedir:

“II. Mahmud’un başlangıçtaki niyeti Yeniçerileri yok etmek değil, dağınık Yeniçeri gruplarının parça parça bütünleştirilebileceği yeni Batılı ordu yaratmaktır. Böylece Yeniçeri Ocağı’nın kendi iktidarına tehdit oluşturması durumuna son verecek, aynı zamanda esame kâğıtlarının alışverişini kökünden kazıyacak ve silahlı kuvvetlerdeki Batılılaşmayı, III. Selim’in giriştiği ve önceki birkaç yılda Mehmed Ali’nin Mısır’da daha başarılı biçimde uyarladığı doğrultuda sürdürebilecekti. Mahmud ulema mensuplarının, sivil ve askeri memurların, başkente çağırılmış bir grup âyanın yeminli desteğini elde ederek birkaç yıl boyunca dikkatli hazırlıklar yapmış olmasına rağmen, 14 Haziran 1826’da, yeni Avrupa stilineki üniformalarını giymiş bir

“1826 yılına gelindiğinde Mahmud, başıbozukluğu ve işe yaramazlığıyla lağvedilmesi bir zorunluluk halini almış olan, bir zamanların ünlü piyade birliği Yeniçerileri ortadan kaldıracak kadar güçlenmişti. Yunanlı isyancılar karşısında Mehmed Ali Paşa’nın Mısırlı askerleri başarılı olurken, Sultan Mahmud’a bağlı kuvvetlerin yetersiz kalması, meselenin İstanbul bakımından aciliyetini artırdı. Reformlara karşı çıkan en tehlikeli müktesep çıkar grubu olan Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması, Mahmud’un Selim’in programını yeniden hayata geçirip daha da ileri götürmesini mümkün kıldı.” (Aktaran: Findley, 2011).

Yeniçeri Ocağı’nın kapatılmasının tarihi anlamı ile ilgili Imbert (1909/2007: 123), “O zamandan itibaren Sultan Mahmud, memleketinin yeniden diriltilmesi konusundaki girişimlerinde serbest kalmıştı ki, bu dönem Türkiye’nin ıslahat yoluna girdiği günün gerçek tarihi; “Tanzimat” safhasının öncüsüdür.” tespitinde bulunmaktadır

II. Mahmut devrinde devlet nizamı ile ilgili ıslahat çalışmaları yapılmış, ayrıca devrin önemli yeniliklerinden biri olarak *Takvim-i Vakayi* ismiyle ilk resmi gazete 1831 yılında yayınlanmıştır (Aktaran: Uçarol, 2015:215). Yapılan diğer ıslahatlarla ilgili Uçarol, şu bilgileri aktarmaktadır: “Eğitim ve öğretim için ilk defa Avrupa’ya öğrenci gönderilmeye başlandı. 1827’de ülkede ilk defa nüfus sayımı yapıldı. 3 Mart 1829’da kıyafette yenilikler yapılması (Memurların ceket, pantolon ve fes giymesi) kabul edildi ve yürürlüğe konuldu. Vergi koyma ve toprak düzenlemesinde Avrupa yöntemlerinden yararlanıldı. Pasaport ve karantina⁵ uygulaması getirildi.” (Aktaran: Uçarol, 2015:215).

avuç subayın talim yaptırmaya başlamasından iki gün sonra Yeniçeri isyanı patlak verdi. II. Mahmud’a sadık kuvvetlerin karşı saldırısı sonucunda birkaç bin Yeniçeri öldürüldü. Bir kısmı yakalanıncaya kadar kovalandı, birçoğu sürgüne gönderildi ve Yeniçeri Ocağı iki gün sonra resmen kaldırıldı. Asakir-i Mansure-i Muhammediye adını almış olan yeni birlikler kısa süre içinde Fransız mühendis subayları ile Alman askeri müzisyenlerin kendi uzmanlarını takviye etmesini isteyen padişahın gözleri önünde talim yapmaya başladılar. Yeni ordu askerî etkinlik kazanmadan önce yıllar geçti, ama en azından, Yeniçeriler artık bir varlık olarak başka reformlara karşı koyabilecek örgütlü bir güç olmaktan çıkmış oluyordu. Bu olay, söz konusu kırımın Türkler tarafından biline geldiği adıyla Vaka-yı Hayriye (Hayırlı Olay), sonunda Yeniçerilerin hakkından gelinmesini sağlamıştı.” (Davison, 1963/2005:26-27).

⁵İnuğur’un (2005:179)verdiği bilgiye göre, *Takvim-i Vakayi*’de karantina ile ilgili, “1831’de İstanbul’da kolera vaka’alarının görüldüğü yazılmış, halkın bu hastalıktan korunması için Doktor Behçet Efendi’nin risalesinden parçalar yayınlanmıştır.” İslam Ansiklopedisi’nde Sarıyıldız(2006)o dönem ortaya konulan karantina uygulaması hakkında tafsilatlı bilgilermektedir:

“Osmanlı Devleti’nde ilk karantina uygulaması 1831 yılındaki büyük kolera salgını sırasında olmuştur. Rusya’daki hastalık üzerine İngiltere, Fransa, Nemeçe (Avusturya)sefaret tercümanları Rusya’dan Osmanlı limanlarına gelecek gemilere karantina tatbik edilmesini istediler. Bunun üzerine II. Mahmud devlet ricalinden karantina işinin müzakere edilerek karantina icrasına başlanmasını emretti. Sadaret kaymakamının başkanlığında seraskerin de bulunduğu bir meclis karantina işini görüştü. Alınan karara göre İstanbul’a gelen bütün gemiler Boğaziçi’nde bekletilecekti. II. Mahmud’un iradesiyle Mustafa Nazif Efendi müstakil olarak karantina işiyle görevlendirildi. Karadeniz’den İstanbul’a gelecek İslam gemilerinin Büyük Liman’da, diğer devlet gemilerinin İstinye Körfezi’nde beş gün karantina altında tutulması kararlaştırıldı. Koleradan korunmak için karantina usulüne dair Hekimbaşı Mustafa Behcet Efendi’nin kaleme aldığı risale ücretsiz

Armaoğlu (2016:230) ise, II. Mahmud devrinde devlet organlarında da ıslahatlar yapıldığını belirterek “Maliye, Dâhiliye ve Hariciye Nezaretleri kuruldu. Ticaret Nezareti kuruldu. Nezaretlere Müsteşarlar tayin edildi.” bilgisini vermektedir. Eğitim alanında ise Harbiye ve Tıbbiye okullarının kurulması devrin önemli yenileşme hareketlerindendir” bilgisini vermektedir.

Osmanlı Devleti yapılan ıslahatlara rağmen toprak kayıplarına mani olamamıştır. 1830 yılında Yunan isyanları ve akabinde Yunanistan’ın tam bağımsızlığını kazanmasıyla (Afyoncu, 2017:233), Balkanlar’da sahip olduğu toprakların kıymetli bir bölümünü kaybetmiştir (Armaoğlu, 2016:193). Yunanistan’ın tam bağımsızlığını kazanmasının ardından 1830 tarihinde Fransa, Cezayir’i işgal etmiş (Afyoncu, 2017:241), Osmanlı İmparatorluğu’nun kaybettiği topraklara bir yenisi daha Kuzey Afrika’daki Cezayir’in kaybedilmesiyle eklenmiştir (Armaoğlu, 2016:193).

Toprak kayıplarının Osmanlı’yı ziyadesiyle etkilediğini belirten Armaoğlu (2016:193), akabinde yaşanan olaylar ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“...Cezayir’in kaybının üzerinden iki yıl bile geçmeden, bu sefer daha büyük bir gaile ile karşılaştı. Bu da Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın OsmanlıDevleti’ne karşı ayaklanmasıdır. Bu ayaklanma Devlet’i bir on yıl daha uğraştırdı. Lakin bundan da önemlisi, Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki rekabet ve mücadeleler dolayısıyla bir ‘Avrupa Sorunu’ haline geldi. Yani, Osmanlı Devleti’nin bir valisinin ayaklanması, kısa zamanda bunun bir ‘Doğu Sorunu’ haline dönüşmesine sebep oldu. ...Mehmet Ali Paşa’nın ayaklanması, özellikle üç Avrupa devletinin, İngiltere, Rusya ve Fransa’nın mücadelesine konu olmuştur.”

Mısır’ı kendi yönetimine almak isteyen Mehmet Ali Paşa 25 Mayıs 1838 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, ayrıca bunun yanında Babıali’ye her yıl göndermek zorunda olduğu vergiyi de ödememiştir. Bunun üzerine Sultan II. Mahmud 21 Nisan 1839 tarihinde Mehmet Ali Paşa’ya savaş ilan etmiş, lâkin 24 Haziran 1839 günü Nizip’te yapılan muharebede Osmanlı ordusu Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa birlikleri karşısında yenilgiye uğramıştır (Tuncer, 2015: 21). Afyoncu, akabinde olayların gelişimi hakkında şu bilgileri vermektedir: “...II Mahmud, 1 Temmuz 1839’da öldüğünde, Osmanlı ordusu Kavalalı kuvvetleri karşısında Nizip’te mağlup olmuştu. Ancak haberi daha İstanbul’a ulaşmamıştı. Sultan Abdülmecid savaş ortamında 17 yaşında genç ve tecrübesiz bir sultan

olarak tahta çıktı. Babasının sert mizacı Sultan Abdülmecid’de yoktu. ...Durum işin içinden çıkılmaz bir hal almıştı. (Afyoncu, 2017:240 – 244).

Mehmet Ali Paşa isyanının sonuçlarının getirdiği iç ve dış sebepler neticesinde “Tanzimat”ın ilan edildiğini belirten Uçarol (2015:214), konuile ilgili şu tespitleri yapmaktadır:

“Osmanlı Devleti, bu isyanın sonucunda, ne kadar güçsüz olduğunu bir defa daha anladı. Bir valisi karşısında toprak bütünlüğünü ve sürekliliğini sağlamak için yabancı devletlerin yardımına başvurmak zorunda kaldı. Bu ise dış ve iç politikasında yabancı devletlerin ağırlığını daha da çoğalttı. ...Bu arada da, iç ve dış nedenlerin etkisiyle, imparatorluğun tarihi akışında önemli bir yeri bulunan ‘Tanzimat’ı ilan etti.”

Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesi, Sultan Abdülmecit’in başa geçişinin dördüncü ayında (Armaoğlu, 2016: 231;Imbert, 1909/ 2007:127), özellikle Mısır meselesinin tepe noktasına ulaştığı bir dönemde, eski yenileşme çabalarına hiç benzemeyen bir ilerleme hareketi olarak vuku bulmuştur (Armaoğlu, 2016: 231). Uçarol, Tanzimat’ın ya da resmi ismi olan ‘Tanzimat-ı Hayriye⁶’nin esas hazırlıklarının II. Mahmut döneminde yapıldığı, ancak ilanının Sultan Abdülmecid zamanında gerçekleştirildiği bilgisini vermektedir:

“...II. Mahmut’un hükümdarlığının son yıllarına doğru, devletin iç, dış nedenlerle ve olaylarla dağılma tehlikesi ile karşılaşması üzerine, devleti bu durumdan kurtarmak için bir çare olarak düşünülmüştür. Bu bakımdan başlıca amacı, İmparatorluk içerisindeki halkın bir kısım haklarını genişletmek, Müslüman ve Hıristiyan toplumları manen ve siyasi yönlerden birbirine yaklaştırarak iç barışı ve bütünlüğü sağlamaktır. Bu nedenlerle Tanzimat, Padişah Abdülmecit (1839-1861) döneminde ilan edilmesine rağmen, hazırlanışı II. Mahmut döneminde olmuştur.” (Aktaran: Uçarol, 2015:215).

Sultan Abdülmecid’in cülüsü yani tahta çıkış tarihi Hicri takvimle 1255 tarihidir. Şairler ebced⁷ hesabı ile bu tarihe istinaden “Bir, iki, iki delik, Abdülmecid oldu melik”⁸

yazdı, *Takvim-i Vekayi*’dekarantinanın faydaları hakkında yazılar çıktı.”

⁶Koray (1991: 24), yayınlanan fermanın “Tanzimat-ı Hayriye” adıyla anılmasını “İhtiva ettiği olumlu ve faydalı hükümlerden dolayı ‘Tanzimat- Hayriye: Hayırlı Düzen’ adıyla da anılan bu fermanın uygulandığı devre de ‘Tanzimat Devri’ denilmiştir” şeklinde açıklamaktadır.

⁷Ebced: “Arap elifba (abece) sının özel bir düzeni. Şöyle okunurdu: Ebced, hevvez, huttî, kelemen, sa’fes, karaşet, sa haz, dazıglen... Her harfine sırasıyla birer sayı değeri verilmişti. Bu değerler, Osmanlıca okunuşu ile şöyle idi: (...). Bundan yararlanarak divan ozanları tarih düşürürlerdi; yani savaş, doğum, ölüm gibi önemli olayların tarihlerini sözcüklerle, dizelerle belirtirlerdi.”

sözlerini söylemişlerdir (Koçu, 1958, Cilt 1: 128; Şapolyo, 1945:151). 1 Temmuz 1839 tarihinde babası Sultan II. Mahmud'un vefat etmesi üzerine, on yedi yaşında tahta çıkan Abdülmecit'in devlet yönetimi ile ilgili tecrübesizliğinden bahseden Küçük (1988c), "Devlet idaresindeki tecrübesizliği, devletin o sırada içinde bulunduğu meseleleri halletmesini güçleştiriyordu. Zaaf ve aczini bilen genç padişah, devlet büyüklerine nasihatlerini dinleyeceğine ve kendilerine güveneceğine dair söz verdi. Yabancı sefirlere de II. Mahmud'un başlattığı ıslahata devam edileceği bildirildi." bilgisini vermektedir.

Sultan II. Mahmud'un 1839 tarihinde vefatı ile II. Abdülhamid'in 1876 tarihinde sultan olması arasında geçen süre içerisinde yapılan ıslahat hareketleri üzerinde padişahların etkinlik gösteremediğini belirten Findley (2011), "Boşluk, Selim ve Mahmud'un yeni seçkinlerince kapatıldı. Savurtma diplomasiye dayandığından, en çok nüfuz sahibi olanlar askeriden ziyade sivil seçkinlerdi. İktidarın merkezi saraydan Bab-ı Âli'deki⁹ sivil bürokratik karargâha kaydı. Tanzimat döneminde, hariciye nazırının veziri

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5adc779cb448d0.47334234 (Erişim tarihi 22.04.2018)

⁸Ekrem Buğra Ekinci bu satırlar hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Hicri 1255 (1839) senesinde tahta çıktığında "Bir, iki, iki delik, Abdülmecid oldu melik" şeklinde tarih düşürülmüştü. Osmanlıcada 5, yuvarlakla ifade edilir." <http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=366> (Erişim tarihi 15.01.2018).

⁹ Ortaylı, Bab-ı Âli'nin tarih içindeki anlamından başlayarak ilerleyen zamanda basına atfen kullanılan bir kelimeye dönüşmesi süreci hakkında şu bilgileri vermektedir:

"SUBLIME-PORTE, Hohe Pforte, Verhovniy Dvor; Londra, Berlin, Paris, Viyana ve St. Petersburg (Petrograd) gibi Avrupa başkentlerinde, Osmanlı hükümeti böyle adlandırılırdı; "Bab-ı Âli"nin yabancı dillere çevirisiydi ve Onay d'Orsay, Wilhelmstrasse veya bugünkü Kremlin ve Beyaz Saray (White House) gibisinden adlandırmaydı bu sözcükler. Ama hemen belirtelim, 19. yüzyıla kadar Bab-ı Âli sözü, Osmanlı'nın kendi zihninde; Paris, Londra, Viyana'daki devlet adamlarına yaptığı oturaklı çağrışımı yapmazdı doğrusu. Gerçi "devlet kapısı" yaygın bir deyim, ama kapı olan yer birkaç taneydi. Sarayın kapısı "Bab-ı hümayun" yani emperyal kapı, gene sarayın içinde de orta kapı (Babı'sselam), içkapı ise (Bab-ıssaade) diye adlandırılır. Sonra Şeyhülislâmın ofisine Bab-ı meşihat; yeniçeri ağasının ofisine Ağakapısı; defterdarlığa Bab-ı defteri deniyordu. Sadrazamın konağına Bâbîâli veya Bâb-ı asafî denir, ama Bâbîâli kalıcı ismi oldu. Aslında İstanbul'da sadrazamın, şeyhülislâmın, İstanbul kadısının belli bir ofisi yoktu. Kamusal binalar, yani bugünkü gibi resmi daireler yakın zamanların icadıdır. Her yüksek memurun konağı, onun ofisiydi aynı zamanda. Kanunî devrinin vezirleri Bab-ı Âli'de oturmazdı. İlk defa 17. yüzyılın ortalarında, Derviş Paşa'dan itibaren bugünkü Bab-ı Âli sadrazamın konağı ve resmi ofisi olarak devamlı kullanılmaya başlandı. Ozaman bina ahşaptı. Ahşap devrin kalıntısı olarak, Gülhane Parkı'na doğru Alay Köşkü Caddesi üzerindeki kapının halen ahşap kaplama olduğu görülür. Bu semtin ve konağın adı Bâbîâli; sarayın dışındaki devlet bürokrasisinin ve dış dünyanın gözünde Osmanlı hükümetinin de adı oldu böylece. Bab-ı Âli bugün hükümet değil, basın demek. Türkiye'nin fikir hayatını, kamuoyunu biçimlendiren basın bu semte yerleşmiş, Bab-ı Âli yönetim demektir, bugün yönetimin, ister istemez kulak verdiği ve çekindiği bir çevrenin adı oldu." (Ortaylı, 2016a: 87-88).

Lewis ise "Bab-ı Âli"nin tanımı hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Hükümet binalarını kapı, eşik gibi terimlerle anma geleneği, Ortadoğuda pek eskidir ve Osmanlı devletinin de daha ilk zamanlarından beri benimsenegelmiştir. Onyedinci yüzyıla değin "kapı" terimi ve eş deyimleri, Sultanın sarayını veya Divan'ı adlandırmakta kullanılıyordu. Bu tarihten sonra bu terim, daha çok, artık ülkede, gerekse yabancı ülkelerde hükümetin gerçek merkezi olarak tanınıp bilinen sadrazamın konutu için kullanılır oldu. Onsekizinci yüzyılda, genellikle 'Yüksek kapı' olarak yabancı dillere çevrilen 'Bab-ı Âli' diye adlandırıldı." (Lewis, 1962/1975:114- 115).

azam olarak göreve devam etmesi alışılmış bir uygulama haline geldi¹⁰.” bilgisini vermektedir.

Tuncer’in (2015: 22) deyimiyle “...özünde Padişah II. Mahmud’un vasiyeti niteliğinde” olan Tanzimat Fermanı da, dönemin seçkinlerinin öncüsü olara kabul gören Osmanlı Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa eliyle kaleme alınmıştır. Sultan II. Mahmud özellikle saltanatının ilk döneminde hissi ve yenilikçi bir tavırla memleket meseleleri ve

¹⁰Koçu, Tanzimat dönemi padişahları Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde sadrazamların görev aldıkları yıllar hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Abdülmecid saltanatında on sadrazam tarafından yirmi kabine kurulmuştur;

23 Haziran 1839 Koca Hüseyin Paşa

9 Haziran 1840 Rauf Paşa (üçüncü defa)

5 Aralık 1841 Darendeli İzzet Paşa (ikinci defa)

30 Ağustos 1842 Rauf Paşa (dördüncü defa)

28 Eylül 1846 Mustafa Reşid Paşa

30 Nisan 1848 İbrahim Sarım Paşa

13 Ağustos 1848 Mustafa Reşid Paşa (ikinci defa)

27 Ocak 1852 Rauf Paşa (beşinci defa)

7 Mart 1852 Mustafa Reşid Paşa (üçüncü defa)

7 Ağustos 1852 Ali Paşa

14 Eylül 1852 Damat Mehmed Ali Paşa

15 Mayıs 1853 Giritli Mustafa Paşa

30 Mayıs 1854 Kıbrıslı Mehmed Paşa

23 Kasım 1854 Mustafa Reşid Paşa (dördüncü defa)

14 Mayıs 1855 Ali Paşa (ikinci defa)

1 Kasım 1856 Mustafa Reşid Paşa (beşinci defa)

2 Ağustos 1857 Giritli Mustafa Paşa (ikinci defa)

22 Ekim 1857 Mustafa Reşid Paşa (altıncı defa)

11 Ocak 1858 Ali Paşa (üçüncü defa)

18 Ekim 1859 Kıbrıslı Mehmed Paşa (ikinci defa)

24 Aralık 1859 Mütercim Rüşdü Paşa

5 Haziran 1860 Kıbrıslı Mehmed Paşa (üçüncü defa)

Bunların en uzununu da altı seferde dokuz yıl dolduran Mustafa Reşid Paşa sadareti oldu.” (1958, Cilt 1: 128).

“On beş buçuk yıl kadar süren Abdülaziz saltanatında dokuz sadrazam tarafından onaltı kabine kurulmuştur:

2 Temmuz 1861 Kıbrıslı Mehmed Paşa (cülusunda sadrazamdı)

6 Ağustos 1861 Ali Paşa (dördüncü defa)

22 Kasım 1861 Fuad Paşa

6 Ocak 1863 Yusuf Kamil Paşa

3 Haziran 1863 Fuad Paşa (ikinci defa)

5 Haziran 1866 Mütercim Rüşdü Paşa (ikinci defa)

11 Şubat 1867 Ali Paşa (beşinci sadrazamlığı ölümüne kadar)

8 Eylül 1871 Mahmud Nedim Paşa

31 Temmuz 1872 Mithad Paşa

19 Ekim 1872 Mütercim Rüşdü Paşa (üçüncü defa)

15 Şubat 1873 Esad Paşa

16 Nisan 1873 Şirvanizade Rüşdü Paşa

14 Şubat 1874 Hüseyin Avni Paşa

15 Nisan 1875 Esad Paşa (ikinci defa)

18 Mayıs 1875 Mahmud Nedim Paşa (ikinci defa)

12 Mayıs 1876 Mütercim Rüşdü Paşa (dördüncü defa)

Bu vezirlerin içinde de ancak Âli Paşa’dır ki altı yıldan fazla iktidar mevkiinde bulunmuştur. Fuad Paşa dört buçuk, Hüseyin Avni Paşa iki buçuk, Mehmed Nedim Paşa da iki yıla yakın Abdülaziz’e sadrazamlık etmiştir.” (1958, Cilt 1: 61).

ülkenin gelişmesi ile ilgili hayaller kurmuştur (Imbert, 1909/2007:126). Sultan Abdülmecid döneminin en önemli simalarından biri olan Mustafa Reşit Paşa ile Sultan II. Mahmud'un bu fikirlerini paylaştığını belirten Imbert (1909/ 2007:126- 127), 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat'ın ilan edilmesine Reşid Paşa'nın katkıları hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Saltanatının başlangıcında, özel nedimi Reşid Paşa'nın âlimane nasihatlerini dinlemekten pek memnun oluyordu. Reşid Paşa, uzunca bir süre Paris ve Londra'da bulunarak, Batı teşkilatları hakkında çok esaslı bilgiler edinmiş, doğruluk ve adalete aşık, idari reformlara karşı tutkun olarak donanımlı bir şekilde geri dönmüştü. Reşid Paşa, Meşrutiyet hükümetlerini şeklen bile olsa taklit etmek istedi. ... devlet adamları, reyanın temsilcileri ve elçiler heyeti huzurunda resmi dualardan ve şanlı top seslerinden sonra olağanüstü bir törenle, yeni usullerin ve reform kanunlarının kaynağı olarak Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu çıkarttı. Bu tarihi ferman, Türkiye'de ıslahat ve hürriyet severlerin ilk icatları değilse de, her halde yeniden dirilişin temel ilkesidir.”

Ortaylı (2014:262), “XIX. yüzyılın yüksek bürokratları, bugün sadrazam, yarın nazır, öbür gün vali, sonra gene sadrazam olabilirlerdi. Ama her görevde devlet yönetimini çok yakından etkiledikleri bir gerçektir.” tespitinde bulunmakta ve Tanzimat seçkinleri “Mustafa Reşit Paşa, A. Cevdet Paşa, Ali ve Fuat Paşalardan oluşan Tanzimat dörtlüsü”nün görevi devraldıkları devlet yöneticileri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“...iktidarı tutucu ve görünüşte reformcu bir kadrodan devraldılar. Bu devir-teslim, eskilerin gözden düşmesi ve bir köşeye itilmeleriyle gerçekleşti. Temkinli, hatta ürkek Mehmed Emin Rauf Paşa yeni döneme uyum sağlayamamıştı. Paşa gençliğinde ilk sadrazamlığı sırasında, reform girişimleri yüzünden Halet Efendi'nin kışkırtmasıyla Sultan Mahmud'un hışmına uğramış ve son anda padişah, paşanın yakışıklılığını kastederek; ‘kallâvi¹¹ kendisine pek yakışıyor’ diye canını bağışlamıştı. İhtiyar M. Emin Rauf Paşa radikal girişimlere karşı isteksizliğini; ‘artık bu kallâvi bizi kurtaramaz’ sözüyle ifade ederdi. Tanzimat döneminin ellediği diğer devlet büyükleri, elli beş yıldır vezaret rütbesini taşıyan ve (şeyh'ül vüzera) denilen Hüsrev Paşa, birbirlerinin kuyusunu kazan Akif Paşa ve Pertev Paşa gibi vezirlerdi.”

Findley(2011), yaşadıkları devre “Mustafa Reşid (1800-58), Keçecizade Fuat (1815-69) ve Mehmed Emin Âli (1815-71) paşalar damgasını vurdu.” ifadesini kullanırken; Özel (1985), Mustafa Reşid Paşa'nın beş, Ali Paşa'nın dört, Fuad Paşa'nın ise

¹¹ Kallâvi: Vezir ve sadrazamların giydikleri bir tür kavuk.

(http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a140e8c655ac5.20785710)

iki kez sadrazamlık görevinde bulunduğunu belirterek buseçkinler grubunun yönetiminde her zaman etkin olduklarını belirtmektedir:

“Bu ‘devlet’ adamlar, biri diğerinin yerini alarak ve her biri diğerinin aleyhinde bulunarak hariciye nazırlığı, sadrazamlık ve bazen valiliklerde bulundular. ...Bütün görevleri sırasında, görevlerinden uzaklaştırıldıklarında bile ‘devlet’ kalmayı sürdürdüler. Sarayın ve Babıali’nin iki ayrı otorite imiş gibi belirişi görünüşteydi. Zira çizilen siyasi çizgi her iki tarafın da kendilerine değişen dünya şartlarına göre biçim vermelerinden ibaretti”

Ortaylı (2014:298), yönetimdeki seçkinler grubunun dönem içindeki siyasi duruşları ile ilgili, “Tanzimatçı devlet adamlarının ilk kuşağının pragmatik reformculuğu, bir kuşak sonra siyasal ideolojiye grup ve kişi çekişmesi programlı bir siyasal muhalefete dönüşür.” tespitinde bulunmaktadır

İlan olunan Tanzimat Fermanı yani hükümdarlık buyruğu ile imparatorlukta bütün tebaanın eşit olduğunun ilan edildiği bilgisini veren Bozarslan (2013/ 2015: 127), devrin seçkinlerinin sloganlarının “Herkes için adalet. Sanatların ve barışın teşviki. Zayıfların korunması. Konukluk haklarının sürdürülmesi. Yaygın eğitim.” olduğunu belirtmektedir ve bu sloganların yeni anlamlar taşıdığını ifade etmektedir: “‘Herkes için eşit adalet’, binlerce yıllık bir gelenekten bariz kopuş olarak, Müslümanlarla gayri Müslimlerin eşitliği anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, konukseverlik de sadece sultanın ruh yüceliğinin işareti değil, bir hukuk konusu da olur. ‘Sanat, barış, eğitim’, bundan böyle Babıali’nin sloganı olarak hizmet eden yeni temalar olarak, eski ‘Daima Muzaffer’ sloganının yerine geçmiştir.”

Küçük (1988c), “Bu fermanın sağladığı uygun hava, bir Avrupa meselesi halini almış olan Mısır meselesinin çözümünü kolaylaştırdı.” tespitini yaparken, Afyoncu (2017:243) “... Mustafa Reşid Paşa’nın Tanzimat’ın ilanı, ardından da Avrupalı devletler nezdindeki yoğun diplomatik çabaları sonucunda 15 Temmuz 1840’da Londra Anlaşması’yla Mısır sorunu sona erdi.” bilgisini vermektedir. Londra Anlaşması, İngiltere’nin öncülüğünde Rusya, Avusturya ve Prusya’nın biraraya gelmesi ve Mısır valisinin safında yer alan Fransa’nın dışarıda bırakılmasıyla imzalanmıştır. Mısır valiliği imzalanan anlaşma gereği veraset vasıtası ile Mehmed Ali Paşa’ya bırakılmış bunun yanında işgal etmiş olduğu topraklar ile Osmanlı donanması Osmanlı Devleti’ne iade

edilmiştir (Küçük,1988c). Ayrıca imzalanan bu anlaşma ile Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1833 tarihinde imzalanan “Hünkâr İskeleyi Anlaşması” geçersiz hale gelmiştir (Tuncer, 2015: 22). Hünkâr İskeleyi Anlaşması ile ilgili Tuncer (2015: 22) dipnotunda “Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan 8 Temmuz 1833 tarihli Hünkâr İskeleyi Anlaşması’yla Osmanlı, Rusya’nın askeri koruyuculuğu altına konulmaktaydı. Bu anlaşmayla; Rus savaş gemilerine tek taraflı olarak İstanbul ile Çanakkale Boğazları’ndan geçme ayrıcalığı tanınmakta, ancak, diğer devletlerin savaş gemilerine Boğazlar kapalı tutulmaktaydı.” bilgisini vermektedir. Uçarol, anlaşma sonunda Mısır’ın Osmanlı Devleti açısından durumu ile ilgili olarak hukuk yönünden Mısır’ı kendisine yeniden bağlamakla beraber, gerçekte bu zengin ve stratejik önemi olan eyaleti fiilen kaybetti. Bunun arkasından da, Boğazlar Sorunu gibi önemli bir konu ile karşılaştı.” tespitinde bulunmaktadır (Uçarol, 2015:214)

Mehmed Ali Paşa soyunun yönetimine geçen Mısır, ilerleyen tarihlerde tekrar Osmanlı Devleti’nin birtakım sorunlarla uğraşmak zorunda kalmasına neden olacaktır. Uçarol, Mısır Meselesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “1840 Londra Andlaşması ve 1841 ‘Mısır Valiliği Fermanı’ ile yarı özerk duruma gelen Mısır eyaleti, bu tarihten sonra başta bulunan Mehmet Ali Paşa soyundan gelen valiler tarafından daha geniş özerkliğe ulaştırılmak istenmiştir. Özellikle İsmail Paşa (1863- 1879)’nın vali olması ile bu çalışmalar hızlandırılmıştır.” (Uçarol, 2015:259-260).

Mısır sorunun akabinde Boğazlar sorununun çözümlenmesi ise Küçük’ün (1988c) verdiği bilgiye göre şöyle gerçekleşmiştir: “13 Temmuz 1841’de yine aynı devletler Londra’da imzaladıkları Boğazlar Sözleşmesi ile Osmanlı Devleti’nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini ve yabancı savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçemeyeceği esasını kabul ettiler.”

Yaşanan bu siyasi hadiselerin yanında, Sultan Abdülmecid devrinin en mühim gelişmelerinden biri 1840 yılında *Ceride-i Havadis* ismiyle ilk özel gazetenin yayınlanmasıdır. W. Churchill adında İngiliz asıllı bir tüccar tarafından çıkarılan gazete hükümetçe de desteklenmiştir (Küçük, 1988c). Akabinde 1850 tarihinde Mekteb-i Tıbbiyye’nin yayınladığı *Vekayi-i Tıbbiyye* isimli ilk Türkçe dergi yayınlanmıştır (Akyıldız, 2011). *Ceride-i Havadis*’in ardından Türk matbuat tarihindeki önemli gelişmelerden biri olarak görülen *Tercüman-ı Ahvâl* isimli gazetenin yayınlanması da

Sultan Abdülmecid dönemindeki mühim yeniliklerdendir. *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesi 21 Ekim 1860 yılında yayınlandığı sırada *Ceride-i Havadis* gazetesi de yirmi yıldır neşredilmektedir. Ancak gazete sahibinin İngiliz asıllı olması resmi toplulukta yabancılik hissi oluşturmuştur (Topuz, 2015: 177). Topuz'un (2015: 177) ifadesiyle "*Tercüman-ı Ahvâl* ise bağımsız bir Türk gazetesi olarak yayınlanmıştır."

Osmanlı Devleti'nin dönem itibarıyla bütün ilişkileri Avrupa Devletleri ile gerçekleşmektedir. Avrupa kıtası o dönem adeta dünyanın merkezi konumundadır. Dünyanın diğer bölgelerindeki ülkeler ya Avrupa kıtasının sömürgesi ya da Avrupa'nın etkisi altındadır. Avrupa'nın en büyük devleti altı kıtaya yayılmış olan (Büyük Britanya) İngiltere'dir. İkinci büyük devlet ise ordu bakımından dünya birincisi olan Fransa'dır. Bu özelliği sebebiyle en etkili Avrupa devleti durumundadır ve Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya yakın durmasının sebebi bu gücünden kaynaklanmaktadır. Dünyanın önem bakımından dördüncü devletinin Osmanlı İmparatorluğu olduğu sıralamada Rusya üçüncü sırada yer almaktadır (Öztuna, 2006: 84-89).

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı önemli hadiselerden birisi, devletlerin bu panoraması içinde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'nın 1848 yılında Macar devrimini bastırmasının ardından kaçan ve Osmanlı Devleti'ne sığınan Leh ve Macar milliyetçileri, Rusya ve Avusturya'nın baskısına rağmen teslim etmemiştir. Bu tavır, Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin lehine büyük ses getirmiştir (Küçük,1988c). Tuncer'in (2015: 31) tespitine göre "Osmanlı devleti'nin bu tutumu, liberal Avrupa hükümetleri ve kamuoyu tarafından coşkulu bir biçimde desteklenmiş ve bu devletlerin Kırım Savaşı'nda Osmanlı'nın yanında yer almalarının kolaylaştıran bir etken olmuştur." Akabinde bu hareketler Eflak ve Boğdan'a da yayılmış ve ehemmiyetli olan bu konu Ruslar ile 1 Mayıs 1849 tarihinde imzalanan Baltalimanı Antlaşması sonucundageçici olarak çözülmüştür (Küçük,1988c). Lewis'e (2002/2013:187) göre, Osmanlı topraklarına sığınan ihtilalcilerin etkileri şöyle olacaktır: "Rusya ve Avusturya'ya kafa tutmuş asiler olarak sempatiyle kabul görecekerinden emin olabilirlerdi. Bu sefer onlar artık ev sahiplerinin de etkileneceği yepyeni fikirler getirmişlerdir."

Osmanlı Devleti'nin bu devirdeki dönüm noktalarından biri yaşanan Kırım Savaşı olmuştur. Kırım Savaşı'nın başlaması ve Islahat Fermanı'nın ilanına giden süreçten Uçarol (2015:249) şöyle bahsetmektedir: "Kırım Savaşı (1853-1856), bir bakıma

Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisinde bulunan Hristiyanları korumak ve ayrıcalıklarını çoğaltmak istemesi iddiasından çıkmıştı. Bu bakımdan, savaş sırasında Osmanlı Devleti'nin müttefikleri olan ve Rusya'ya karşı savaşan Avrupa devletleri, Rusya'yı bu iddiasından yoksun bırakmak için girişimlerde bulunmuşlardı.” 1854 tarihinde savaş devam ettiği sırada Osmanlı Devleti ilk kez dış devletlere borçlanmıştı. İleri tarihlerde mali durumu dengelemek için devlet yöneticilerinin sıkça başvuracağı yöntem, dış borçlanma olacaktır (Akyıldız, 2011).

Kırım Savaşı döneminde Osmanlı ülkesinde yaşanan en mühim gelişmelerden biri telgrafın kullanılmasıdır. 1837 tarihinde icat edilen telgrafın Osmanlı'da ilk kullanım zamanı Kırım Savaşı sırasında olmuştur. Telgraf, Sultan Abdülmecid'e 1847 tarihinde iki Amerikalının telgraf kullanımını tanıtmış, akabinde İstanbul – Edirne arasında bir hat döşenmiş, Şumnu'ya kadar döşenen hat 1855 tarihinde açılmıştır (Akyıldız, 2011). Osmanlı toprakları içerisinde kurulan ilk telgraf hatları askeri ve sivil amaçlı olarak kullanılmıştır. Askeeri amaçla kullanılan hatlar Kırım Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin müttefiki İngiliz ve Fransızlar tarafından kurulan hatlardır (Yazıcı, 1992). İngilizler, Varna - Kırım ve Varna - İstanbul, Fransızlar, Varna – Şumnu – Rusçuk - Bükreş arasındaki askeri amaçlı kullanılan hatları inşa etmişlerdir (Akyıldız, 2011). Askeri hatlar savaşan orduların kendi başkenleri ve İstanbul ile haberleşmelerini sağlamak amacıyla kurulmuşlardır. Sivil telgraf hatları ise, Osmanlı Devleti tarafından kendi ihtiyacı doğrultusunda kurulan hatlardır (Yazıcı, 1992). Telgraf hatlarının yaygınlaşması ile 29 Mart 1855 tarihinde sadarete bağlı olmak üzere telgraf müdürlüğü kurulmuştur. İlk başta haberleşme dilinde Fransızca kullanılmış, yaklaşık yedi ay sonra haberleşme dili Türkçe'ye çevrilmiştir (Akyıldız, 2011). 1864 yılına gelindiğinde 76 adet telgraf istasyonu hizmet halindedir, 267 fersah¹² uzunluğunda telgraf hattı açılmış, 304 fersahlık telgraf hattının inşası da devam etmektedir (Aktaran: Ölker, 2012:266). Telgraf kullanımında, ülke içindeki haberleşmeye serbesti tanınırken, ülke dışındaki ki haberleşmeler için gerekli anlaşmaların yapılmasına dek sadece devlet kullanımının mümkün olduğu hükmü getirilmiştir (Yazıcı,1992). Ölker (2012:266), kısa sürede telgraf hatlarının yaygınlaştığını belirterek “Telgraf ağının böylesine hızlı bir şekilde yayılmasıyla Osmanlı sınırları

¹²Yaklaşık 5 kilometrelik bir uzaklık ölçüsü.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a5e1a99cd61c2.59181943
(Erişim tarihi 16.01.2018)

dışından haber alabilmek sadece yabancı gazetelerin çevrilmesi yoluyla değil telgraf hattından faydalanılması yoluyla da sağlanmıştır.” tespitinde bulunmaktadır.

Kırım Savaşı esnasında basın alanında mühim bir gelişme yaşanmıştır. *Ceride-i Havadis* gazetesi sahibi W. Churchill “savaş muhabiri” sıfatı ile 1854 yılında Kırım’a gitmiştir. Kırım’dan gönderdiği taze ve heyecanlı haberler sebebiyle gazetenin satışı artmıştır. Hatta mühim haberler söz konusu olduğunda gazetenin olağan yayın günü beklenmeden haberler, *Ruzname-i Ceride-i Havadis* ismi altında birer yapraktan oluşan ekler vasıtasıyla verilmiştir (Ertuğ, 1960: 150).

Rusya’nın mağlubiyeti ile sonuçlanan (Akyıldız, 2011) Kırım Savaşı’nın akabinde 18 Şubat 1856 tarihinde “Hatt-ı Hümayun (Hükümdarlık Buyruğu)” ilan edilmiştir (Bozarslan, 2013/ 2015: 127; Sertoğlu, 2011:3074; Uçarol, 2015: 250). Küçük’ün verdiği bilgiye göre (1988c), “Savaşta ordularıyla yardım eden müttefikler, Abdülmecid’den Tanzimat Fermanı’nı teyit eden ve onu tamamlayan bir ıslahat fermanı almaya muvaffak oldular. Fransız ve İngiliz elçileriyle sadrazam ve şeyhülislamın birlikte hazırladıkları Islahat Fermanı, Paris Kongresi başlamadan padişah tarafından ilan edildi.” Islahat Fermanı’nın ilanı ile ilgili Gülsoy (1999) ise şu tespitlerde bulunmaktadır:

“3 Kasım 1839’da ilan edilen ve bütün Osmanlı tebaasının kanun önünde eşit sayıldığını, herkesin can, mal ve namus dokunulmazlığının devletin güvencesi altında olduğunu açıklayan Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nu yeterli bulmayan Batılı devletlerin, Osmanlı tebaası Müslümanlarla gayri müslimler arasında bazı siyasi ve hukuki farklılıkların bulunduğunu ileri sürerek daha köklü reformlar yapılmasını istemeleri sonucunda hazırlanan ferman olup Osmanlı tarihinde önemli bir yere sahiptir.”

Osmanlı Devleti savaştan galip çıkmış görünse de, Kırım Savaşı ilk dış borçlanmanın yaşandığı bir dönem olmuştur. Savaşın ardından imzalanan Islahat Fermanı devletin kötüye gidişini hızlandırırken, Ferman doğrultusunda ülke sınırları içerisindeki gayri müslim cemaatlere verilen haklar yeni tartışmalara yol açmıştır. Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Müslümanlar ve gayrimüslimler arasındaki anlaşmazlık, basının sıkça gündeminde olan konular olacaktır (Koloğlu, 1985).

Islahat Fermanı’nın ilanından sonra, Bozarslan’ın (2013/2015: 146) “Tanzimat’ın ilk çatlağı” olarak tanımladığı, 1859 yılının Eylül ayında vuku bulan “Kuleli Vak’ası”,

gayrimüslimlere verilen ayrıcalıklar neticesinde oluşan memnuniyetsizliklerden ileri gelmiştir. Lewis'e (2002/2013:207) göre ise, "Türkiye'de mutlakiyetçi idareye karşı hürriyetçi başkaldırının tarihine 1859 Kuleli Vakası olarak bilinen olayla başlamak adettendir". Türkmen'in verdiği bilgiye (2002) "...istedikleri mevki ve makamlara getirilmemiş olan bir kısım askerlerle mülkiye memurları devletin yönetimini beğenmeyerek bunları ıslah edecekleri zannına ve kanaatine kapıldılar, bu amaçla 1859 yılı başlarında gizli bir cemiyet kurdular." Sultan Abdülmecid'i tahttan indirmeyi amaç edinen bu cemiyetin isyanı hükümet baskını neticesinde bastırılmıştır. Cemiyet üyelerinin yakalanarak Çengelköy'deki Kuleli Kışlası'na hapsedilmesi ve yargılama işlerinin bu binada yapılması nedeniyle olay "Kuleli Vak'ası" ismiyle tarihe geçmiştir (Türkmen, 2002). Afyoncu, Önal ve Demir (2016: 318), Kuleli Vak'ası'nın bastırıldığı halde Yeni Osmanlılar hareketine örnek olduğunu belirterek, "Namık Kemal, Kuleli Vak'ası'nı bir hürriyet hareketi olarak yorumlayıp, örgüt üyelerinin gizli bir şekilde yargılanmasının Tanzimat'ın hukuki esaslarına aykırı olduğunu söyler." bilgisini vermektedirler.

Sultan Abdülmecid döneminde yıllarca süren Kırım Savaşı döneminde borç olarak dışarıdan alınan paraların bir miktarı saray ve köşklere inşasında kullanılmıştır. İç ve dış meselelerin yaşandığı ve mali sıkıntının had safhada yaşandığı Sultan Abdülmecid döneminde imar işlerine ayrı bir önem verilmiştir. Dolmabahçe Sarayı, Mecidiye Camii, Beykoz Kasrı, Küçüksu Kasrı, Teşvikiye Camii o dönemde inşaa edilen önemli eserler arasında yer almaktadır. Dönemin önemli hizmetleri arasında Bezmialem Valide Sultan eliyle yaptırılan Gureba Hastahanesi'nin açılışı ve Yeni Galata Köprüsü'nün hizmete girmesidir. Bunun yanında birçok çeşme, tekke, cami ve benzeri sosyal kurumlar tamir edilmiş ve yeniden yapılmıştır (Küçük,1988c).

Sultan Abdülmecid dönemindeki diğer bir değişim ilk kez kâğıt paranın basılmasıdır (Şapolyo, 1945: 152; Sertoğlu, 2011:3071). İlk kez kâğıt para 1840 tarihinde "Kaime-i Mutebere" ismiyle basılmış, 160 bin Osmanlı altını ederince kâğıt para çıkarılmıştır. Kaimenin en büyük değeri 500 kuruş, en küçük değeri ise 10 kuruş olarak belirlenmiştir. Kaimeler el ile hazırlanmış, üzerlerine seri veya sıra numarası yazılmamıştır. Bu özellik kaimenin taklit edilmesini kolaylaştırmış ve piyasadaki miktarının kontrolünü imkânsız hale getirmiştir (Sertoğlu, 2011:3071)

Sosyal hayat yönünden bakıldığında, Imbert'in (2007: 127) deyimiyle Sultan Abdülmecid "Türkiye'de sosyal hayatın dirilticisidir." Osmanlı sultanları içerisinde ilk baloya giden Sultan Abdülmecid olmuştur. Yabancı sefirlerlere ve eşlerine çeşitli mücevherler hediye etmiş, ilk kez Beyoğlu'nda tiyatroya gitmiş, sarayda tiyatro binası yaptırmıştır (Şapolyo, 1945: 152). Sultan Abdülaziz döneminde yapılan diğer yenilikler hakkında Imbert, (1909/ 2007: 127-128) şu bilgileri vermektedir:

"Uyruk ve din bakımından ayırım yapmaksızın bütün tebaasına, şahısların hürriyeti, mal ve mesken dokunulmazlığı ve din serbestisi sağlamış ve garanti altına almıştı. ...Vergi koyma ve toplama yöntemleri, askere alma işlemlerinin düzeltilmesi, kamu harcamalarının gözetim altında tutulması ve kontrol edilmesinin ilkeleri tespit edilmişti. Mahkemeler aleni oluyor, hükümsüz idam cezaları uygulanamıyordu. Devletin mallara el koyması yasaklanmış, tekelleşmeler kaldırılmıştı. Bunlar çok parlak vaatlerdi. Sultan Abdülmecid ile Reşid Paşa, şüphesiz bunları uygulamak istiyorlardı. Bu amaçla, kötü amaçlı kullanımlara geniş bir meydan açan birkaç tekeli ortadan kaldırıldı. 1840'ta bir Ceza Kanunu oluşturuldu."

Sultan Abdülmecid zayıf bir bünyeye sahiptir ve bir süre hasta yattıktan sonra, babası Sultan II. Mahmud gibi tüberküloz hastalığı neticesinde 39 yaşında iken 25 Haziran 1861 tarihinde vefat etmiştir (Şapolyo, 1945: 152; Küçük, 1988c).

Sultan Abdülmecid'in vefatının ardından Osmanlı tahtına 1861 yılında, Sultan II. Mahmud'un oğlu ve Sultan Abdülmecid'in kardeşi olan Sultan Abdülaziz çıkmıştır. (Küçük, 1988a). 1876 yılına kadar tahtta kalan Sultan Abdülaziz öncelikle 1839 yılında ilan olunan Tanzimat fermanı ile 1856 yılında ilan olunan Islahat fermanına sadakat göstereceğini ifade etmiştir (Yılmaz, 2011: 24). Onbeş buçuk yıl sürecek olan Sultan Abdülaziz'in saltanatı süresince Balkanlardaki ve Girit'teki¹³ karışıklıklar ile Mısır meselesi dış politikada karşılaşılan en büyük sorunlar olarak iktidarın gündeminde

¹³Mardin, dönemin önemli meselerinden biri olan Girit isyanı ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"1860'da Girit'te zaten bir isyan vuku bulmuştu, fakat şimdi, yani 1866 yılının ilk aylarında, Bâb-ı Âli nezdinde itibarlı diplomatlar, Giritli asillerin hâlihazırda yorgun Türk orduları tarafından bastırılıp bastırılmayacağı konusunda ciddi tereddütler izhar diyorlardı.

Daha önce meydana gelen ayrılıkçı karışıklıklar olduğu gibi, bu sonuncu isyanın da en tarafsız izahatı, ... Bâb-ı Âli'nin 1856 Fermanı'nda imparatorluğun Hristiyan teb'ası için yapılan vaadleri yerine getirmede başarısızlığa uğramış olmasıydı.

...Girit isyanı Bâb-ı Âli'yi uzun süre meşgul etti. Adaya usta birlikler gönderildi; fakat bunlar da fazla başarılı olamadılar. Sonunda, 1867-1868 kışında Âli Paşa bizzat kendisi Girit'e gitti. Bâb-ı Âli'nin Girit isyanı hususundaki yetersizliği, başkentte pek çok kişi arasında şiddetli tenkitlere sebep oldu. Ada ile hissi bağlar güçlüydü, adanın fetih tarihi, Osmanlı tarihindeki vak'aların çok renklilerinden birisi olmuştu. Yerli gerilla çetelerinin yağmalarına maruz kalan adanın Müslüman halkının kötü durumu, hakaretin ve haksızlığın boyutunu ortaya koyuyordu."(Mardin, 1962/2013c:32-34)

olmuştur (Koçu, 1958, Cilt 1: 61). Küçük'ün (1988a) verdiği bilgiye göre, “Abdülaziz’in tahta çıktığı günlerde Osmanlı Devleti’nin durumu son derece karışıktı. Mali buhran son haddine varmış, Karadağ isyanı savaşa dönüşecek bir hal almıştı. Hersek eyaleti de büyük bir karışıklık içindeydi.” Bu meselelerin yanında Sultan Abdülaziz tahta çıkışından kısa bir müddet sonra kısıtlayıcı bir idare tarzını benimsemiştir (Yılmaz, 2011: 24). Lewis (2002/2013:187), dönemin panoraması ile ilgili şu tespitleri yapmaktadır:

“Ülkenin gitgide tırmanan ekonomik sorunları, daha yumuşak başlı olan Abdülmecid’in yerine bildiğini okuyan Abdülaziz’in geçmesi ve merkezi idarenin, bürokrasinin büyüyen kuvveti, bu gidişatı son noktasına taşır. 1860’lı yıllarda öyle bir dönem başlar ki artık Batılılaşma reformlarının kabul edilmesi veya edilmemesi değil, devletin mutlakiyetçi iktidarının sınırlandırılması ve bunun ne şekilde yapılacağı tartışılmaktadır.”

Oluşan siyasi vaziyeti Karal (1983c:328), “Abdülaziz devrinin, bütün bu fikir hareketleri, Osmanlı İmparatorluğu’nda siyasi hayatın çok önem kazandığını ve gelişmeye müsait bir takım siyasi sistemlerin doğmak üzere bulunduğunu ifade etmektedir.” sözleriyle izah etmektedir.

Sultan Abdülaziz döneminde Batılı devletlerin baskısı neticesinde birçok yenilik gerçekleştirilmiş ancak yapılan yenilikleri verimli bulmayan bazı Türk münevverleri iktidara karşı muhalefet etmişlerdir (Küçük,1988a). Yılmaz’ın (2011: 24) tespitine göre, Sultan Abdülaziz’in baskıcı yönetimi “...özgürlükçü bir akımın doğmasına yol açtı ki bu akım Jön Türkler (Genç Türkler veya Yeni Osmanlılar) denilen akımdır.” Yeni Osmanlılar, İbrahim Şinasi ve Agâh Efendi’nin birlikte 21 Ekim 1860 yılında haftalık olarak neşrettikleri *Tercüman-ı Ahvâl*’le (İskit, 1939: 18) gerçek manâda gazetecilik hareketini başlatmışlardır. 1860 yılından sonra, 27 Haziran 1862 tarihinde Şinasi tarafından yayınlanan *Tasvir-i Efkâr* (Ertuğ, 1960:168; Topuz, 2012: 22) ve 1 Ocak 1867 tarihinde ise Ali Suavi tarafından yayınlanan *Muhbir* (Tütengil, 1985:34; Çelik, 2000b) gazetelerinin yayınlanması ile matbuat hayatımız yeni bir yayın anlayışı sürecine girmiştir. Ancak Sultan Abdülaziz döneminde neşredilen bu gazetelerin *Takvim-i Vakayi* ve *Ceride-i Havadis*’ten farklı olmalarına rağmen, iktidara karşı açıktan bir muhalefete cesaret edemedikleri görülmektedir. İktidar basını denetim altında tutmak gayesiyle 1864 yılında Matbuat Nizamnamesi’ni yayınlamıştır. 1867 yılında yayınlanan Âli Kararname’ye kadar basın ve gazeteciler doğrudan ceza almamışlarsa da özellikle Âli Paşa olmak üzere iktidarın baskıcı tutumu matbuatın açıkça muhalefet etmesine izin vermemiştir. İktidar, tenkitlerini basın

aracılığıyla dile getiren muhalifleri 1867 yılında Kararname-i Âli'yi yani “ilk sansür nizamnamesi”ni yayınlarak engelleme yoluna gitmiştir. Kararnamenin neşredilmesi akabinde Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi ile dönemin bazı aydınları faaliyetlerini özgürce devam ettirmek gayesiyle Avrupa'ya kaçmışlardır. Avrupa'da Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'dan destek gören münevverler “Yeni Osmanlılar” ismi ile ünlenmişlerdir (Küçük,1988a). Yeni Osmanlılar'dan Ali Suavi Londra'da 31 Ağustos 1867 tarihinde *Muhbir* gazetesini (Tütengil, 1985:31; İnuğur, 2005:219; Çelik, 2000b; Koloğlu, 1985), Namık Kemal, Agâh Efendi, Ziya Paşa 29 Haziran 1868 tarihinde ise *Hürriyet* gazetesini yayınlarak açık bir muhalefet sergilemişlerdir (Çelik, 2000a; İnuğur, 2005:223). Ancak doğrudan iktidarı hedef alan muhalefet hareketi, İstanbul'da Namık Kemal ve arkadaşları tarafından 13 Haziran 1872 tarihinde yayınlanacak olan *İbret* gazetesi ile olmuştur (İnuğur, 2005:228; Yazıcı, 2000: 369). *İbret* gazetesinin diğer gazetelerden farkı ilk sayıdan itibaren muhalif tavrını ilan etmiş olmasıdır.

Yeni Osmanlılar'ın muhalafet isteğinin ve teşebbüslerinin takdir kazandığını belirten Karal (1983c:327) “Hükümetin kötü idaresi ve yabancı devletlerin müdahaleleri, Osmanlı halkının bilhassa münevverlerini Genç Osmanlıların fikirlerine sempati beslemeye sevk etmiştir.” tespitiinde bulunmaktadır.

Yeni Osmanlılar'ın akıbetini belirleyen iki önemli hadise gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki, İmparatorluğun bekası sorununu gündeme yeniden getiren Girit adasında vuku bulan ciddi bir ayaklanmanın başlaması; ikinci hadise ise, Avrupa'da yaşayan Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa tarafından Sultan Abdülaziz'e hitaben yazılan, meşruti yönetimin getirilmesini isteyen bir mektubun yayınlanmasıdır (Mardin, 1962/2013c:32).

Girit meselesi özellikle Yeni Osmanlılar cemiyeti üyelerinin en ateşli muhalefeti ile karşılanmıştır. Mardin'in (1962/2013c:34) tespitine göre “...Bâb-ı Âli'nin Girit meselesini ele alışıdaki zaafı, modern Türk hiciv şiirlerinden en ünlü ve en keskinlerinden birisi olan Zafernâme'ye konu oldu. Türk reformcularından ‘yaşlı devlet adamı’ Ziya Paşa tarafından yazılan bu şiir, konunun Osmanlıları, vatansever öfkenin yükselmesinde ne derece tahrik ettiğini göstermiştir.”

Yeni Osmanlılar'ın hamisi konumundaki Mustafa Fazıl Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunan Mısır vilayetinin asi mizaçlı, fiilen vilayeti bağımsız bir

hükümdar gibi yöneten Mehmed Ali Paşa'nın torunudur (Mardin, 1962/2013c:37). Mustafa Fazıl Paşa ve Mısır'daki yönetim sürecinin tarihsel gelişimi Yeni Osmanlılar'ın kaderini belirleyen en mühim unsurlardan biridir ve bu süreç şöyle gelişmiştir:

Sultan Abdülaziz 3 Nisan 1863 tarihinde Mısır vilayetine kalabalık bir maiyet eşliğinde bir seyahatte bulunmuş ve Mısır'a yaptığı seyahat sırasında büyük bir sevgi gösterisiyle karşılanmıştır (Küçük,1988a). Sultan Abdülaziz bu seyahati ile Yavuz Sultan Selim'den sonra Mısır vilayetini gören ikinci padişah olmuştur (Karal, 1983c:118). Sultan Osmanlı'nın vilayetine giderek Mısır'ın devlete bağlılığını güçlendirmeyi amaçlamıştır. O dönem Mısır'ın yönetiminde bulunan Vali İsmail Paşa, düzenlediği eğlence âlemleriyle sultanın takdirini kazanmayı başarmıştır. İlerleyen tarihte Mısır'ın bağımsızlığını kazanması yolunda kullanacağı imtiyazları elde etmek için uygun şartları sağlama fırsatı bulmuştur. Mısır seyahati ertesinde Sultan Abdülaziz'in sefahat ve israf dolu bir hayat yaşamasına Mısır'daki eğlencelerin sebep olduğu ileri sürülmektedir. İsmail Paşa 28 Mayıs 1866 tarihinde Mısır'ın veraset usulünün değişmesini sağlamış ve 2 Haziran 1866'da "Hıdiv" ünvanını alarak yönetimin babadan oğula geçmesi sistemini kabul ettirmiştir (Küçük,1988a). Koray'ın (1984: 571) verdiği bilgiye göre 26 Mayıs 1866 tarihli ferman ile "Hıdiv" ünvanını alan "... çok haris ve entrikacı olan İsmail Paşa, padişah ve İstanbul Hükümeti üzerinde para yoluyla yaptığı baskılar sonucu bu usulü değiştirerek oğlunun kendisinden sonra vali olmasını sağlamış ve Mustafa Fazıl Paşa'ya da o zamana göre büyük bir servet sayılan dört milyon İngiliz lirası tutarında bir para vererek onu Mısır'dan uzaklaştırmıştır." Bunun yanında hareketlerinde daha fazla bağımsızlaşan İsmail Paşa, padişah'tan habersiz yabancılardan borç para almak, savaş gemisi temin etmek, Süveyş Kanalı'nın¹⁴ açılış törenine kendi ismiyle yabancı devlet mensuplarını davet etmek gibi

¹⁴ Yüzyıllar boyunca kapalı bir iç deniz olan Akdeniz'i, açık deniz haline getiren Süveyş Kanalı'nın açılması ile ilgili tarihi süreç hakkında Uçarol, şu bilgileri vermektedir:

"Yakınçağ başlarında Napolyon Bonapart Mısır'ı işgal edince, Akdeniz ile Kızıldeniz'i birleştirmeyi düşünmüş ve bazı çalışmalar yaptırmıştır. Ancak onun Mısır'dan ayrılmasından sonra bu girişim yine unutulmuştur. 1840'lara gelindiğinde Süveyş Kanalı'nın açılması, Avrupa siyasi ve bilim çevrelerinde yeniden ele alınmıştır. Bu arada Fransızlar, Mehmet Ali Paşa'dan konunun gerçekleştirilmesini istemişler, fakat kabul ettirememişlerdir. Bu durum, Sait Paşa (1854-1863)'nın Mısır Valisi olmasına kadar sürmüştür. Sait Paşa, Mısır'ın kalkınmasına ekonomik ve ticaret yönünden yardımcı olabileceği düşüncesiyle, Süveyş'te bir kanal açılarak Akdeniz ile Kızıldeniz'in birleştirilmesinden yanaydı. Bu nedenle, Fransız Ferdinand de Lesseps tarafından kanalın açılması için yapılan öneriyi kabul etti ve 30 Kasım 1854'te, De Lesseps'e, Süveyş Kanalı'nı yapması için bir şirket kurma hakkını verdi. Ancak İngiltere, Hindistan'a giden en kısa deniz yolunun Fransa'nın eline geçmesini, kendi Ortadoğu ve Uzakdoğu çıkarlarına, aynı zamanda iki denizin birleştirilmesini açık deniz ticaretine aykırı bulduğundan, kanalın açılmasına karşı çıktı. Bu sırada ise Kırım Savaşı (1853- 1856) sürmekteydi. Bu nedenle İngiltere'ye muhtaç durumda bulunan Babıali, Mısır Valisi'nin, Ferdinand de Lesseps'e verdiği kanalı açma hakkını onaylamadı.

faaliyetlerde bulunmuştur. Ancak Âli Paşa'nın gayretleri neticesinde bu hareketlerin önü kesilmiştir (Küçük,1988a). İsmail Paşa'nın "Hıdiv" ünvanı almasının Ahmad'ın (2014: 39) verdiği bilgiye göre, "Yeni Osmanlılar için önceden hesaplanmamış sonuçları oldu. İlk doğan erkek çocuğun tahta geçmesi kuralının kabul edilmesiyle, İsmail Paşa'nın kardeşi Mustafa Fazıl Paşa dışlandı ve hem bir rejim muhalifi oldu hem de Yeni Osmanlılar'ın liderlerinden birine dönüştü."

Osmanlılık hareketi ve bu düşünce etrafında birleşen Yeni Osmanlılar veya başka bir adla Genç Osmanlılar'ın görüşleri ile ilgili Karal(1983c:327), şu bilgileri vermektedir:

"Osmanlılık hareketi, hukuki ve siyasi bir sistem olarak ele alınmıştır. Maksat, Osmanlı İmparatorluğunun siyasi vahdetinin korunması için, cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin, Osmanlı halkını Osmanlılık fikri etrafında şuurlu bir şekilde toplamaktır. Bu hususta çalışanlar, takip edilecek yol hakkında mutabık değildirlir. İktidarda bulunan devlet adamları, fertlere, şahsi haklar sağlanmak suretiyle bu neticenin elde edileceğine kanaat getirmiş bulunuyorlar. Mahdut sayıda Osmanlı aydınları tarafından kurulan Genç Osmanlılar cemiyeti ise, fertlere siyasi hakların verilmesini ve 'Ümmet' adını verdikleri Osmanlı halkının meşrutiyet idaresi ile idare edilmesini bir siyasi program ile talep etmektedirler. Bu yüzden, hükümet ile Genç Osmanlılar arasında derin bir görüş ayrılığı meydana gelmiş ve Genç Osmanlılar, Avrupa'da teşkilatlanarak çalışmak zorunda kalmışlardır."

Sultan Abdülaziz'in saltanatı döneminde siyasi düşünceler Osmanlılık, Türkçülük, İslâmcılık ile Batılılaşma ekseninde toplanmıştır (Karal, 1983c: 327; Yılmaz, 2013). Siyaset ile birlikte edebiyatta da fikir hareketleri varlığını sürdürmüştür (Yılmaz, 2013). Bu

Buna rağmen Mısır Valisi Sait Paşa, 5 Ocak 1856'da De Lesseps'e yeni bir hak daha verdi. Buna göre, açılacak olan Süveyş Kanalı tarafsız olacaktı ve her devletin ticaret gemisi serbestçe geçebilecekti. Ancak İngiltere girişime karşı çıkmakta devam etti. Bununla beraber De Lesseps, Süveyş Şirketi'ni kurdu. Şirketin hisse senetlerine en büyük payla Fransa, sonra da Osmanlı, İspanya, Hollanda devletleri istekli çıktılar. İngiltere'ye de senet ayrıldı, ancak kabul etmediği için bunları Mısır Valisi aldı. Bundan sonra Süveyş Kanalı'nı açma işi İngiltere ile Fransa arasında diplomatik bir sorun haline geldi

... Osmanlı Devleti, daha sonra İngiltere'nin kanal hakkındaki tutumunu değiştirmesi üzerine, 19 Mart 1866'da kanalın açılması iznini resmen vermiştir. Bundan sonra çalışmalar hızlanmış ve 15 Ağustos 1869'da Süveyş Kanalı'nın yapılması tamamlanmıştır. Aynı gün yapılan büyük bir törenle de hizmete açılmıştır. Törene, Avusturya - Macaristan İmparatoru İ. Jozef, Fransa İmparatoriçesi Eugenie, Prusya Veliahdı ve İngiltere'nin dışında, birçok Avrupa prensi, ülkelerini temsil etmek için katılmıştır. Böylece o sıralardaki Mısır Hıdivi İsmail Paşa, Süveyş Kanalı'nın açılması vesilesi ile hem kendisini bir hükümdar gibi göstermek fırsatını bulmuş hem de Kanal'ın dünya için önemini belirtmek istemiştir.

Süveyş Kanalı'nın açılması, yüzyıllardan beri kapalı bir iç deniz halinde bulunan Akdeniz'i açık deniz haline getirmiştir. Akdeniz ile Kızıldeniz'in birleşmesi, Batı ile Doğu arasındaki - Ümit Burnu'nu dolaşarak yapılan - uzun su yolu bağlantısını kısaltmıştır. Bu da, zaten önemli yollar üzerinde bulunan Mısır'ın durumunu siyasi, ekonomik ve ticaret yönünden daha da değerlendirmiştir. ... Bu ise, bölgeyi

hareketlerden Türkçülük hareketi, kişisel faaliyetler çerçevesinde gelişmekte olup siyasi bir yol olarak henüz olgunluğa erişmemiştir. İslamcılık hareketi, Türkçülük ve Osmanlılık akımlarına bir tepki olarak vuku bulmuş hissiyata dayalı bir yapıda oluşmuştur (Karal, 1983c:327). İslamcılık hareketinin odak noktası, Osmanlı halkının Tanzimat'ın ilanı ile kültür benliklerini yitirmeye başladıkları fikridir (Mardin 2013a: 91). Batı kaynaklı oluşumlara kati suretle karşı olan bu akım, dini kanunların tümüyle uygulanması neticesinde ancak İmparatorluğun evvelki gücüne kavuşacağı kanaatini benimsemektedir (Karal, 1983c:327). İktidardaki yönetim tarafından benimsenen Batılılaşma hareketi ise, İmparatorluğun içinde varolduğu çıkmazdan ancak batılı devletlerin desteği ile batıdan alınacak kanun ve yönetim şekilleri çıkılabileceği fikrinin savunulmasıyla oluşmuştur. Genç Osmanlılar'ın Batılılaşma konusundaki fikirleri şu minvalde şekillenmiştir: Hürriyet ve meşrutiyet ile ilgili devlet yapısının Batılılaşmasını istemişler; ancak bununla birlikte düşüncelerini dile getirirken dini hükümlerden yararlanmak yoluna gitmişlerdir (Karal, 1983c:328)

Fikir mücadelelerinin yanında, Sultan Abdülaziz döneminin en mühim sorunu aslında mali sıkıntıdır. Sultan, 200 milyon altına kadar ulaşan ve bir yıllık ödemenin borç ve faiz namına ödenmek zorunda olan miktarının on dört milyon altın olması sebebiyle hükümetten önceliğin bu konuya verilmesini emretmiştir. O dönemde, devletin mali politikası borcu borçla tazmin etmek olarak benimsenmiştir. Dışarıdan borç alma olanağının olamadığı vaziyetlerde başvuru olan yöntem ise, Galata sarraflarından yüksek faizlerle borç almak olmuştur. Benimsenen bu sistem sonucunda devlet iflas tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. 1875 yılı itibarıyla devlet bütçesinde oluşan beş milyon altın lira, içeriden ve dışarıdan borç alınması olanağını ortadan kaldırmıştır (Küçük, 1988a).

Sultan Abdülaziz döneminde daha önce gerçekleştirilmeyen önemli hadisler vuku bulmuştur. Bu yeniliklerin içinde en mühimi ilk kez bir Osmanlı sultanının yabancı memleketleri resmi olarak ziyaret etmesidir (Küçük, 1988a; Yılmaz, 2013). Gerçekleştirilen bu ziyaretler ile Sultan Abdülaziz, Osmanlı tarihinde yabancı memleketlere giden yegâne Osmanlı sultanı ve hristiyan âlemine dostane amaçlarla ziyarette bulunan ilk halife olmuştur. O dönem Fransa imparatoru olan III. Napolyon, Sultan Abdülaziz'i Milletlerarası Paris Sanayi Sergisi açılış töreni sebebiyle şeref konuğu

sömürgeci devletlerin, özellikle İngiltere ve Fransa'nın rekabet alanı haline getirmiştir.”(Uçarol, 2015:259-260).

olarak Fransa'ya davet etmiştir.¹⁵ III. Napolyon, bu daveti genel barışı güçlendirmek üzere fikir teatisinde bulunmak gayesiyle İstanbul da bulunan elçisi aracılığıyla bildirmiştir. İngiliz Kraliçesi Victoria da aynı tarihte Sultan Abdülaziz'i Londra'ya davet etmiştir. (Küçük, 1988a). Bu seyahate Sultan Abdülaziz'in ikna edilmesi çabalarında Ali ve Fuat Paşalar tarafından, seyahat sırasında yeni borç alma imkânlarının oluşabileceği fikri kullanılmıştır (Özyüksel, 2017). Sultan her iki davete icabet ederek yanındaki kafilede bulunan büyük oğlu şehzade Yusuf, yeğenleri şehzade Murad ve şehzade Abdülhamid, sadrazam Fuad Paşa ve kalabalık bir kafilenin eşliğinde 21 Haziran 1867 günü Avrupa seyahatine başlamıştır (Kutay, 1970: 27; Küçük,1988a). Fransa ve İngiltere'ye gerçekleştirilen ziyaretin yanında Sultan Abdülaziz, Belçika, Prusya ve Avusturya'yı da ziyaret ederek 7 Ağustos 1867 tarihinde İstanbul'a dönmüştür. (Küçük, 1988a). Sultan Abdülaziz Avrupa seyahati esnasında muhattaplarını Karal'ın ifadesine göre mükemmel bir tesir altında bırakmıştır:

“ Bu seyahati esnasında gerek saraylarda gerekse halk üzerinde mükemmel bir intibaa bıraktı. Bilhassa vekarı, asaleti ve tok sözleriyle muhattaplarını tesir altında bıraktı. Paris'te hususi bir görüşmede imparatoriçe Karadağlılar lehine hudut tashiinden söz açınca Abdülaziz, ‘mülkünden bir karış toprak vermek bir hükümdar için ne kadar güç olduğunu imparatoriçe hazretleri bilmezler, fakat Napolyon hazretleri bunu pek güzel anlarlar.’” (Aktaran: Karal, 1983c:118).

Sultan Abdülaziz Avrupa seyahati esnasında gördüklerinden oldukça etkilenmiştir. Özellikle bu gezide gördükleri demiryolu projeleri yapılması isteğinin doğmasında önemli bir ilham kaynağı olmuştur (Karal, 1983c:119). Küçük'ün (1988a) verdiği bilgiye göre, bu gezinin akabinde “Toplam 452 kilometre olan demiryolu şebekesi onun zamanında 1344 kilometreye çıktı. İstanbul'u Paris'e bağlayacak olan 2000 kilometrelik demiryolu imtiyazı Avusturyalı Baran Hirsch'e verildi. Bu hattın saray bahçesinden geçmesi çeşitli itirazlara sebep olduysa da Abdülaziz, ‘Demiryolu geçsin de isterse sırtımdan geçsin’ diyerek konuya verdiği önemi gösterdi.”

¹⁵Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında ilginç bir hadise yaşandığı rivayet edilmektedir. Gündüz Vassaf (Vassaf, 2002) hadise hakkında şu bilgileri vermektedir:

“ Buralara ilk olarak bir Osmanlı padişahıysa 19. yüzyılın sonlarına doğru gidiyor. İmparator I. Napoleon, Kraliçe Victoria, Kral Leopad, Kaiser Wilhem ve İmparator Franz Josef; Sultan Abdülaziz'i 1867'de ayrı ayrı saraylarına davet eder. Ancak davet İstanbul'da ulema arasında büyük bir sorun vardır. Osmanlı'nın egemen olduğu topraklar ‘Darül İslam’, Avrupalıların toprakları ise ‘Darül Harp’ olarak isimlendirilmektedir. Yani padişah kendi toprakları dışında olan Avrupa'ya ayak bastığında savaşmaya

Avrupa'ya düzenlenen seyahat ile Avrupa'daki önemli devletler ziyaret edilerek, hükümdarlar ile yakın ve samimi ilişkiler tesis edilmiştir (Özyüksel, 2017). Sultan Abdülaziz'in seyahati Avrupa ile münasebetleri düzeltse de, batılı devletlerin koruyuculuğuna güvenen isyancıların ayaklanmasına engel olamamıştır. Romanya'da Karorun prensliği uzun mücadele ve görüşmeler neticesinde tanınmış; 1867 yılında Türk ordusunun Sırbistan kalelerinden çekilmesi kabul edilmiştir. Aynı sene Girit'in Yunanistan'a ilhakı Âli Paşa'nın gayretleriyle reddedilerek, Girit'in özel bir yönetime kavuşmasını sağlayan nizamname yayınlanmıştır. Ancak isyan 1876 yılında Bulgaristan'a da sıçramıştır. Aynı zamanda Selanik'te vuku bulan bir hadisede iki konsolos öldürülmüş, bu durum Batılı devletlerin harekete geçerek "Berlin Memorandumu" adı verilen muhtırayı Babıali'ye vermeyi kararlaştırmalarına sebep olmuştur. Fakat muhtıra verilmeden Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiştir (Küçük, 1988a).

Sultan Abdülaziz döneminde yaşanan yoğun dış meseleler yanında, iç meselelerin çözülmesinde de başarılı bir yönetim gösterilememiştir. Islahat ve kalkınma konularındaki politikalar incelendiğinde, politikaların sultandan ziyade sadrazamlık mevkiinde bulunan kişiler tarafından yönetildiği görülmektedir. Bu açıdan Sultan Abdülaziz dönemi iki ayrı devre ayrılarak incelenebilir. Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığı tarihten Sadrazam Âli Paşa'nın ölümüne dek olan birinci dönemde icraat Sadrazamlar Âli ve Fuad Paşa tarafından yürütülmüştür. Birinci dönem olarak addedilen Tanzimat ve Islahat fermanlarının etkilerinin olduğu bu dönem de, fermanların etkisinde müesseseler kurulmuş ve dış politika başarılı bir biçimde dengede tutulmaya çalışılmıştır (Küçük,1988a). İkinci dönem Âli Paşa'nın 7 Eylül 1871 tarihindeki vefatı (Uçarol, 2015:370) ile başlamış, Sultan Abdülaziz'in tahttan indirildiği tarih 1876 yılına dek devam etmiştir. İkinci dönemde Mahmud Nedim Paşa ve Midhad Paşa yönetimde söz sahibi olmuşlardır. (Küçük,1988a). Özellikle Rusya yanlısı politikaları ile dikkat çeken sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın icraatları Türk halkı tarafından tepkiyle karşılanmış, hatta sadrazam halk arasında "Nedimof" lakabı ile anılmaya başlamıştır (Uçarol, 2015:370-371).

Sultan Abdülaziz'in karakter itibarıyla baskıcı bir yönetime ve israfa meyilli bir yapıda olduğu görülmektedir (Küçük,1988a). F. Andıç ve S. Andıç'ın (2013: 147) verdiği bilgiye göre, "Yeni sultan babasından çok farklı bir sultanı. Sporlara ve bilhassa

mecburdur. Saray uzun bir süre işin içinden çıkamaz. Çözümse kurnaz olduğu kadar düşündürücüdür de....Padişahın ayakkabılarına özel bir bölme yapıp içine toprak yerleştirilir ki gittiği yerlerde düşman

güreşmeye son derece düşküncü. İyi yemesini, bol sarfetmesini sever ve kendisini Osmanlı Devleti'nin mutlak hâkimi gördüğünden tek başına ve arzu ettiği şekilde hükümdarlık etmek isterdi, ama devlet idaresini sadrazamlarına bırakmayı tercih etti. "Sultanın yönetim inisiyatifini bıraktığı Sadrazam Âli ve Fuat Paşalar, sultanın israfa meyilli yapısını mümkün olduğu kadar engellemeye çalışmışlardır (Küçük,1988a). Sultan Abdülaziz bu engellemelerden rahatsız olmakta, zaman zaman bu rahatsızlığını dile getirmektedir. Ancak yine de özellikle Âli Paşa'dan yönetimdeki başarılı icraatlarından dolayı vazgeçmemektedir. İnal (1982: 27), bu durumu şu anekdotla aktarmaktadır:

"Sultan Abdülaziz, bir gün bir meseleden dolayı Ali Paşaya canı sıkılarak kendi kendine 'Allah, şu âdemi başımdan kaldırsun' diye söylenir. Baş mab'eyinci Hasan Bey 'Efendimiz, niçün üzülüyorsunuz? Azledersiniz, başınızdan kalkar' demesile Padişah hiddetlenüb 'Çık dışarı. Ben, onu azletmeği senin kadar bilmeyor muyum? azl edüb de Avrupace bu kadar tanınmış bir âdemin yerine kimi getireceğim' diye tekdir itdiği, bununla beraber paşanın vefâtından memnun olduğu mervidir."

Âli ve Fuat Paşaların vefatından sonra sadrazamlık görevine Mahmud Nedim Paşa'nın gelmesiyle Sultan Abdülaziz tasarruf önlemlerinden vazgeçmiştir. Avrupa seyahatinin bu hususta etkili olduğunu belirten Küçük'ün (1988a) verdiği bilgiye göre, "Avrupa'da gördüğü servet ve refahın nasıl elde edildiğine bakmaksızın sadece dış görünüşünün cazibesine kapılan Abdülaziz, onları taklide özendi. Bir yandan Avrupa'daki emsallerini aratmayacak saraylar ve köşkler yaptırırken diğer yandan da sarayda tekrar orkestra ve banda takımı kurdurdu, ordu bandolarını çoğalttı."

Sultan Abdülaziz, Sultan Abdülmecid'ten farklı bir kişilik yapısına sahiptir. "Alafrangalığı dinsizlik sayan Abdülaziz iyi niyetli, dindar, her sabah Kur an-ı Kerim okuyan, son derece vakar sahibi bir kimse idi. Ara sıra devrin âlimlerini huzurunda münakaşa ettirir ve kendisi de bu ilmi tartışmalara katılırdı" (Küçük,1988a). Kişiliği ve icraatları ile dönemin Avrupa'sının merakına ve ilgisine nail olmuş Sultan Abdülaziz döneminde birçok yeniliğe de imza atılmıştır. Bankacılık alanında önemli kararlar alınmış, 1868 tarihinde Emniyet Sandığı kurulmuş, Fransız ve İngilizlerin ortak olarak Bank-i Osmani-i Şahane yani Osmanlı Bankası isminde bir banka kurmalarına izin verilmiştir. Türkiye'de Merkez Bankası'nın görevini 1930 senesine değin bu banka icra etmiştir. Eğitim alannında ise, ilköğretim zorunluluğu getirilmiş ve eğitim hizmetlerinin devlet

görevi olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Fransız usulünde eğitim yapan Mekteb-i Sultani bugünkü adıyla Galatasaray Lisesi açılmıştır (Küçük,1988a).

Sultan Abdülaziz Avrupa Seyahatinde gördüğü İngiltere'nin donanma gücünü takdir etmiş, Prusya ordusunu çok beğendiğini ifade etmiştir (Karal, 1983c:118). Hatta denizcilik alanında bu beğenisi dolayısıyla devlet bütçesini aşan paralar harcayarak, kurduğu donanma ile Türk Deniz Kuvvetlerinin dünyada üçüncü sırayı almasını sağlamıştır (Küçük,1988a).

Sultan Abdülaziz döneminde özellikle Ali ve Fuad Paşalar devresinde, devletin bekası için zamanın şartları içerisinde mümkün olan önlemlerin alınması için gayret gösterilmiştir. Ancak bütün gayretlere rağmen Osmanlı Devleti çöküş durumundan geri döndürülememiştir. Bazı münevverler yönetim değişikliği yani meşrutiyetin ilanı ve akabinde Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesiyle bu kötü gidişin düzeleceği kanaatindeydiler. Bunun yolunda Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi neticesinde olabileceği fikrindeydiler. Sultan Abdülaziz'in meşrutiyet fikrine yakın olmaması bazı devlet görevlilerini de hükümet darbesi için harekete geçmeye götürmüştür (Andıç ve Andıç, 2013: 149).

Sultan II. Mahmud dönemine dek bir padişahın tahttan indirilerek yerine yeni bir padişahın tahta çıkarılması tarih içinde olagen bir hadise olarak görülmektedir. II. Mahmud döneminden önce padişah değiştiren güçler yeniçeri ocağı ve ulema sınıfı olmuştur. Yeniçeri ocağının kaldırılması, ulemanın haricinde Avrupalı eğitim gören münevverlerin yetişmesi ve Tanzimat Fermanı'nın getirdiği prensipler neticesinde, 1859 Kuleli Vak'ası girişimi bir yana bırakıldığında yarım yüzyıllık süre içerisinde padişah değiştirme hadisesivuku bulmamıştır (Karal, 1983c:110-111).

Sultan Abdülaziz'in hal'inde yani tahttan indirilişinde en önemli rolü alan dört devlet görevlisidir. Sadrazam Rüştü Paşa sahip olduğu sadaret mührü ile Sultanın otoritesinin, Serasker Hüseyin Paşa devletin ordusunun, Şeyhülislam Hayrullah Efendi ulemanın, Midhat Paşa ise kamuoyunun ve özellikle Yeni Osmanlılar'ın meşrutiyet yönetiminin getirilmesi arzularının temsilcileridir (Sertoğlu, 2011:3209; Karal, 1983c:111).

Sultan Abdülaziz'in hal edilmesi kararında olan bu devlet görevlilerinin bu kararı almalarındaki sebepler Karal'ın (1983c:111) ifadesine göre, "Padişahla bu zatlar arasında fikri ve ruhi hiçbir yakınlık mevcut değildi. Kaldı ki, söz konusu devlet ricali arasında da böyle bir yakınlık kurulmuş bulunmuyordu. Bununla beraber, onları birleştiren tek unsur, padişahın kendilerine karşı beslediği kin ve bu kinin vicdanlarında padişaha karşı yarattığı emniyetsizlik idi" Sultan Abdülaziz'in hal'inde öncü rol oynayanlardan biri olan Serasker Hüseyin Paşa özellikle Sultan Abdülaziz'e olan kini ile bilinmektedir. Karal (1983c:135), Serasker Hüseyin Paşa'nın "Çalışkan otoriter ve disiplin sever olduğu için muharebelerde kendisine verilen vazifelerde muvaffak olmuş ve bilhassa seraskerliğinde, ordunun teşkilatlanmasında büyük hizmetleri görülmüştür. Kibirli, inatçı, kinci ve bencil olduğu hususunda da tarihi kayıtlara raslanmaktadır." bilgisini vermektedir. Öztuna (1967: 58-59) ise, Serasker Hüseyin Paşa ile ilgili 'kaht-ı rical'¹⁶ deyimini kullanarak, Hüseyin Avni Paşa'nın 'Kinim dinimdir' diyen bir kimse olduğu bilgisini vermekte ve öncü olmaması durumunda Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi konusunda istekli olan kişilerin buna cesaret edemeyeceklerini belirtmektedir.

Kendi güvenliklerini sağlayarak devletin buhranlı durumuna bir son vermek, sert tabiatlı ve keyfî idareli olarak gördükleri Sultan Abdülaziz yerine, yumuşak yaradılışlı Sultan Murad'ı tahta geçirmek gayesindeydiler (Karal, 1983c:111). Bu gaye ile Hüseyin Avni Paşa'nın öncülüğünde toplanan askerler tarafından 29 Mayıs 1876 tarihinde saray abluka altına alınmış ve Sultan Abdülaziz hal edilmiştir (Andıç ve Andıç, 2013: 149).

F. Andıç ve S. Andıç'ın (2013: 150) verdiği bilgiye göre, "Önce üç çifte bir kayıkla Topkapı sarayına götürülen sabık Sultan bir kaç gün sonra Ortaköy sarayına nakledildi ve beş gün sonra bilek damarlarını keserek intihar etti... ya da öldürüldü. Abdülaziz'in nasıl öldüğü hiç bir zaman bilinemedi." Sultan Abdülaziz'in ölümüne dair kuşkuvarın hiçbir zaman silinemediğini belirten Davison'un (1963/2005: 357) verdiği bilgiye göre, "Nüktedan bir gazetecinin deyişiyle, 'Abdülaziz intihar ettirilmişti.'" Yılmaz'ın (2011: 27) verdiği bilgiye göre ise, "Sultan Abdülaziz'in nasıl öldüğü, bugün

¹⁶Tarihçi Murat Bardakçı "kaht-ı rical" deyimiiyle ilgili 12.10.2016 tarihli *Habertürk* gazetesinde yayınlanan yazısında şu tanıımı yapmaktadır:

"Eskiden gayet iyi bilinen ama şimdilerde unuttur gibi olduğumuz ve artık pek kullanmadığımız 'kaht-ı rical' diye bir kavram vardı. 'Adam kıtlığı', 'adam yokluğu' demektir; devletin başına ve diğer önemli makamlara geçenlerin kalitesindeki ve liyakatindeki düşüşü, ciddi devlet adamının ve idarecinin yokluğunu ifade ederdi."

<http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1309002-kaht-i-rical-yani-devlet-adami-kitligi>

bile tarihçiler arasında tartışılan bir mevzudur. Çünkü II. Abdülhamid amcası Abdülaziz'in öldürüldüğü iddiasıyla 1878 tarihinde Yıldız'da tarihe 'Yıldız Mahkemesi' olarak geçen bir yargılama yaptırmış, başta Mithat Paşa olmak üzere olayda parmağı bulunan birçok kişinin cezalandırılmasına etken olmuştur.”

Sultan Abdülaziz'in vefat ettiği haberi *Ceride-i Havadis* gazetesinin 6 Haziran 1876 tarihinde yayınlanan sayısında sultanın intihar ettiği yönünde ilan edilmiştir. Neşredilen diğer gazetelerde de haber aynı içerikte yayınlanmıştır (Küçük,1988a).

Sultan Abdülaziz'in vefatı ardından F. Andıç ve S. Andıç'ın (2013: 149-150) ifadesine göre, “Halk tarafından çok sevilen Sultan Abdülaziz için yıllarca mahalle kahvelerinde şiirler okundu. Giderken söylediği bir mısra ‘Bu yağın baran (yağmur) değil, asuman (gökyüzü) ağlar bana’ uzun müddet sevenlerin ağzında dolaştı.”

Sultan Abdülaziz'in vefatı ile yapılmaya çabalanan reform hareketleri ciddi biçimde sekteye uğramıştır. Özellikle sultanın öldürüldüğü kuşkusu, hadisenin reform isteyenlerin dürtülerinin sonucunda olduğu fikrini oluşturmuştur. Ancak Sultan Abdülaziz'in vefatı en çok sultan V. Murad'ı etkilemiştir (Davison, 1963/2005:357). Davison'un ifadesine göre, “Murad'ın akıl hastalığının başlangıcına atfedilen bütün tarihler tahmine dayanır, ama zihninde çözülmeden kalan temel olay pekâlâ bu olabilir. ...Murad'ın kılıç kuşanması - meşrutiyetçilerin ümidi- asla gerçekleşmedi. Murad hükümet işlerinde etkili bir rol oynamış da görünmez” (Aktaran: Davison, 1963/ 2005:357). Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi hususunda vaadde bulunan Sultan V. Murad, akli dengesinin bozulması sebebiyle tahtta sadece üç ay kalabilmiş ve Sultan V. Murad 31 Ağustos 1876 tarihinde hal edilmiştir. Yerine 33 sene padişahlık tahtında kalacak II. Abdülhamid tahta çıkmıştır (Küçük,1993; Andıç ve Andıç, 2013: 149-150; İnuğur, 2005:255). Sultan II. Abdülhamid döneminde 23 Aralık 1876 tarihinde ilk anayasa yani Kanun-i Esasi ve meşrutiyet ilan edilmiştir (Sertoğlu, 2011:3290). Gerek 24 Nisan 1877 tarihinde başlayan Osmanlı- Rus savaşı (Uçarol, 2015:403), gerekse Sultan II. Abdülhamid'in daha sıkı kontrole dayalı bir yönetim istemesi neticesinde 1878 yılının Şubat ayında Meclis dağıtılmıştır (Koloğlu, 1985).

Tahttan indirilişinin akabinde Çırağan Sarayı'nda yaşamasına izin verilen Sultan V. Murad'ın zaman zaman buradan kaçırılması için teşebbüsler olmuştur. Bu teşebbüslerden en kanlı olanı 20 Mayıs 1878 tarihinde gazeteci Ali Suavi'nin gerçekleştirdiği ve tarihte Çırağan Vak'ası olarak anılan hadisedir (Küçük,1993). Çırağan Vak'ası hadisesi ile ilgili Çelik (1994: 382) şu bilgileri vermektedir:

“...Ali Suavi daha önce organize ettiği birkaç yüz muhacir ile Çırağan Sarayı'nı basmış, nöbetçileri etkisiz hale getirerek Sultan Murad'ın harem dairesine girmiş ve ‘mahlû’ sultanın kolundan tutup ‘Sultan Murad çok yaşa’ naralarıyla onu dışarıya doğru çıkarmağa çalışırken Beşiktaş Zabıta Amiri Hasan Paşa, askerlerle olay yerine gelmiş, muhacirlerin üzerine açılan ateş sonucu 23 muhacir ölmüş, 15'i yaralanmış ve bu arada Ali Suavi Hasan Paşa tarafından kafasına vurulan sopayla öldürülmüştür. Sağ kalan muhacirler, askerler tarafından kuşatılarak tutuklanmışlardır.”

Çırağan Sarayı'nı basarak Sultan V. Murad'ı kaçırmak isteyen Ali Suavi'nin gerçek gayesinin ne olduğu ve onu kimlerin desteklediği günümüze değin ortaya çıkarılmamıştır. Topuz'un (2012: 26) tespitine göre, “Ali Suavi ne kadar taşkın mizaçlı ve cesur olursa olsun böyle üçbeş yüz kişiye güvenerek ihtilal yapmaya kalkışacak kadar şuursuz değildi. Bilhassa Ordu'nun katkısı olmadan böyle bir hareketin başarılı olmasının imkânsız olduğunu bilirdi. Onun Taşkışla'daki askerlerle temasta bulunduğu anlaşılmıştı...” Bu hadise II. Abdülhamid'i derinden etkilemiştir. Bu hadisenin soruşturmalarının sonuçlandığı sıralarda Kleanti Skaliyeri-Aziz Bey Komitesi tarafından yeni bir teşebbüs daha gerçekleşmiş, teşebbüs daha başlamadan bastırılmıştır. Komitenin elebaşlarından olan Kleanti, Nakşibend Kalfa ve Ali Şefkati Bey gizlenerek kaçmayı başarmışlardır. Hadisenin belgeleri ele geçirilememiş ve esasa suçluları ortaya çıkarmak mümkün olamamıştır. Sultan II Abdülhamid'in yaşanan iki teşebbüsten sonra endişeleri daha fazla artmıştır (Küçük,1993). Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin bu hadiselerden sonra Sultan II. Abdülhamid tarafından daha fazla kuşkuyla karşılandığını belirten Küçük (1993), hadisenin detayları ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“II. Abdülhamid, olaylara karışanların Genç Osmanlılar'la ilişkileri konusunda açık kayıtlara rastlamamakla birlikte Kleanti ile Ali Şefkati'nin Sultan Murad ile görüşmeleri sırasında Midhat Paşa ve Namık Kemal'den bahsetmeleri, Ali Suavi'nin de eskiden Genç Osmanlılar Cemiyeti'ne mensup olması yüzünden olayın fikir yönünden Genç Osmanlılar'la irtibatlı olduğuna inanmaktadır. Bundan dolayı padişahın Genç Osmanlılar'a karşı duyduğu güvensizlik bu olaylardan sonra daha da artmıştır.”

1878 tarihinde meclisin kapatılması ve akabinde gelişen bu hadiseler neticesinde 1908 yılında Meşrutiyet'in ilanı ile sona erecek yeni bir dönem başlamıştır.

1.1.1. Tanzimat ve Yenilikler

Osmanlı Devleti'nin son dönemine damgasını vuran siyasal gelişmelerin başında kuşkusuz Tanzimat'ın ilanı gelmektedir.

Tanzimat, Mardin (1962/2013c: 9) tarafından kelime manasıyla 'düzenlemeler' şeklinde tanımlanmakta, Osmanlı tarihinde ifade ettiği anlam hakkında ise "... Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'dan esinlenen çok sayıda siyasi ve sosyal reformların gerçekleştirildiği bir dönemini (1839-1878) belirtmek için kullanılır" bilgisini vermektedir.

Uçarol, Tanzimat'ın devletin dönemin gelişmelerine uyum sağlama çabalarının bir sonucu olarak meydana geldiğini ifade etmektedir ve Tanzimat'ı "Osmanlı Devleti'nin gerileme nedenleri araştırılırken, bunun devlet kurumlarında ve anlayışında ilerleme ve yenilenmelerde geri kalınmasından meydana geldiğinin anlaşılmasından doğan ıslahattır. Avrupalılaşmaya doğru atılan ilk adımdır..." şeklinde açıklamaktadır (Aktaran: Uçarol, 2015:215).

Tanzimat'ın tarihi doğal bir süreç olduğundan bahseden Aytekin (2015: 67) "Tanzimat reformları Batı ya da bürokrasi kaynaklı tepeden inme reformlar değil, belirli toplumsal dinamiklerden ve hayatın çeşitli alanlarında oluşan tarihsel birikimden beslenen reformlardı" tespitinde bulunmaktadır. Ünal (1958: 119) da, Tanzimat'ın dönemin siyasi panoramasının gereklilikleri sonucu doğduğuna işaret etmektedir: "Tanzimat harici bir tazyik değil, dâhili arzu ve emellerin bir ifadesidir. Avrupa'yı kazanmak, onunla bir muvazene kurmak, bu muvazene ile Mehmet Ali Paşa meselesini halletme, kalkınmaya devam etmek, muhtemel hadiselerde onların yardımını temin etmek düşünceleri vardır. Tanzimat, keyfiliği kaldıran bir kanunilik ifadesidir"

Aybay (2017:142) Tanzimat dönemi ile ilgili "...uyruklar arasındaki din ve mezhep farklarından doğan hukuksal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve deyim yerindeyse bir

‘Osmanlı ulusu’ yaratılması girişimleri ortaya çıkmıştır.” tespitinde bulunmakta, Sultan II Mahmud’un Osmanlı topraklarında yaşayan farklı uyruktakileri birleştirme hakkındaki tarihi sözlerinin bu arzusunu belirttiğini ifade etmektedir:

“Ben, tebaamın Müslüman olanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim. Aralarında başka güne (türlü) bir fark yok tur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir (sağlamdır). Ve hepsi hakiki evladımdır. Ve Siz Rumlar, siz Ermeniler, siz Yahudiler, hepiniz Müslümanlar gibi Allah’ın kulu ve benim tebaamsınız; dinleriniz başkadır; fakat hepiniz kanunun ve irade-i şahanemin himayesindeyiz. Size tarh edilen vergileri ödeyin; bunların kullanılacakları maksatlar sizin emniyetiniz ve refahınızdır” (Aktaran: Aybay, 2017:142)

Yenilik girişimlerinin ilk adımı, II. Mahmud’un köklü değişimlerinin başlangıcı olan Yeniçeri Ocağı’nı 1826 yılında kaldırmıştır (Aybay, 2017:142). Bu hadiseden evvel 19. yüzyılın ilk Osmanlı sultanı olan III. Selim de, bilhassa askeri gücün düzenlenmesinin ilerlemeye katkısına olan inancını “Nizam-ı Cedid” ismi verilen orduyu kurarak göstermiştir (Armaoğlu, 2016: 229). Tanzimat’ın ilanının tesadüfi olmadığını, Vak’a-i Hayriyye yani Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasının akabinde gerçekleştiğini belirten Öztuna (2006: 14) da, “Vak’a-i Hayriye’den 13 yıl, 4 ay, 17 gün sonradır ve bu olayın getirdiği II. Mahmud’un radikal inkılaplarının tabii bir neticesinden ibarettir.” sonucuna varmaktadır. Yenileşme gayretinde olan Sultan III. Selim, askeri güçlenmenin yanında siyasal değişimin de zarureti inanan bir padişah’tır. Armaoğlu (2016: 230), Sultan II. Mahmud’un daha önceki deneyimlerinin cesur bir ilerleme programı yapması konusunda engel teşkil ettiğini belirterek “kendi mutlak otoritesinin sınırlanmasına hiç yanaşmamıştır.” tespitinde bulunmaktadır:

“...III. Selim, hükümdarlığının, halkın refah ve mutluluğunu sağlamaya yönelik bulunduğu ve kendisinin de halkın bir hizmetkârı olduğuna inanan bir Padişah’tı. Ülke yönetiminin her kesiminin islahı, yenilenmeye muhtaç olduğunu görmüş ve bu konuda yapılması gerekenler için tavsiye ve teklifte bulunmak üzere bir ‘Meclis-i Meşveret’, yani bir Danışma Meclisi kurmuştu. Bu meclis’e, ‘Sizden rey, benden infaz’ demişti. Bu Meclis teklifleri yapacak, III. Selim de bu teklifleri yürürlüğe koyacaktı. ‘Ölümden gayri her hastalığa ilaç bulmak mümkündür’ demekteydi. Meclis-i Meşveret, bir parlamentonun çok başlangıç şekli sayılabilir. Lakin II. Selim’in bütün çabaları boşa gitmiştir. Ülkede, bu yenilikleri kaldıracak zihniyet olmadığından, bu uğurda hayatını da kaybetti” (Aktaran: Armaoğlu, 2016: 229)

Tanzimat Fermanı, Çavdar'ın (1982: 16) ifadesiyle “Osmanlı merkezi otoritesinin (Padişahın) egemenliğini sınırlayan ve bu sınırlamayı bütün Osmanlı halkına duyuran ilk belgedir. ...Tanzimat bir anlama, Mısır sorununa Osmanlı bürokrasisinin Padişah çevresinde kenetlenerek yeni bir düzen kurma yoluyla karşı koyma çabasıdır.” Fermanın ilanı ile padişahın kendi istek ve iradesiyle egemenlik hakkı sınırlandırılmış, kişinin can, mal ve diğer kişisel hak ve özgürlükleri padişahın egemenlik alanından çıkartılıp kanunlarla teminat altına alınarak, yürütmenin yasalar çerçevesinde çalışması sağlanmaya çalışılmıştır (Lewis, 2002/2013: 187; Çavdar, 2013: 25). Sultan Abdülmecid zamanında Mustafa Reşit Paşa tarafından bizzat kaleme alınan Tanzimat Fermanı “...Tanzimat Fermanı, şüphesiz, bir Amerikan veya Fransız Haklar Beyannamesi değildir. Çünkü her şeyden önce, bir halk hareketi sonucu halktan gelen bir isteğin ifadesi olmayıp, yukarıdan aşağıya, yani, Devlet iktidarını kullanan üstün otoriteden, hükümdardan, Padişah’tan gelmiştir.” (Armaoğlu, 2016: 233).

Mardin (1962 /2013c:183), Mustafa Reşit Paşa’nın daha önce Sultan II. Mahmud döneminde de benzer bir ferman yayınlamak arzusunda olduğunu belirtmektedir:

“...Mustafa Reşit, Mahmud’un ölümünden önce bir süre, Gülhane Fermanı çizgisinde bir ferman ilan edilmesi için sultanı ikna etmeye çalışmış, fakat Akif Paşa’nın muhalefeti yüzünden muvaffak olamamıştı. Akif Paşa, böyle bir hareketin hükümdara has imtiyazlar üzerindeki neticelerinin tamamen farkındaydı ve böyle bir fermanın ilan edilmesi durumunda, hükümdara ait yetkilerin başkaları lehine azaltılmış olacağı hususunda sultanı uyarmıştı.”

Tanzimat Fermanı’nı bizzat hazırlayan ve ilan olunması amacıyla üstün bir gayret göstererek Sultan Abdülmecid’i razı eden Mustafa Reşit Paşa, Sultan Mahmud devrinde Babiâli’nin genç bireylerinden biri olarak kısa sürede bürokraside yükselme başarısını göstermiştir. “Büyük ya da Koca” adlarıyla anılan Mustafa Reşit Paşa’nın (Yılmaz, 2013) yükselişi ve devlet yönetimindeki etkinliği ile ilgili Ortaylı, şu bilgileri vermektedir:

“M. Reşit Paşa, Sultan Mahmud dönemi Babiâli bürokrasisinin genç üyelerindendir. Kaleme aldığı belgelerdeki yazı ve anlatım padişahın hoşuna gitmiş, koruyucusu Pertev Paşa tarafından padişaha övülmüştür. Bu durum klasik Osmanlı kalemiyye sınıfının yetenekli bir üyesinin durumunu anlatmaktadır. Reformcu hükümdar bu yetenekli gencin Fransızca öğrenmesini ister, Reşit Bey ise padişahın bu emrini yerine getirdiğinde, artık yeni devir bürokrasisinin öncüsü olacak bir kişiliktir. Öğrendiği dille dış dünyayı tanımıştır. Babiâli’de

süratle yükselen Reşit Bey, 1834'te Paris elçisi, sonra Londra elçisi, ardından hariciye müsteşarı ve az sonra da vezirlik rütbesiyle hariciye nazırı olur. II. Mahmud'un ölümünde hariciye nazırlığı üstünde kalarak Londra elçisidir ve döner dönmez Tanzimat Fermanı'nı ilan ettirir. 1857'de 61 yaşında ölene kadar beş kere Osmanlı Devleti'nin sadrazamı olmuş; hariciye nazırlığı, valilik, Meclis-i Vâlâ¹⁷, Meclis-i Tanzimat¹⁸ reislikleri gibi Babıâli'nin yüksek görevlerinde bulunmuştur" (Ortaylı, 2014:263-264).

Tanzimat Fermanı'nın ilanının akabinde ıslahat çalışmalarını sürdüren Mustafa Reşit Paşa, S. Yılmaz'ın tespitine göre (2013), "...yeteneğine ve zekâsına güvendiği kişileri de devlet adamı olarak yetiştirmiş ve eski düzeni savunan devlet adamlarını yönetimden uzaklaştırmıştır." Tanzimat devrinde yönetimde bulunan diğer ünlü bürokratlar da Mustafa Reşit Paşa'nın yolundan gitmişlerdir (Ortaylı, 2014: 264). S. Yılmaz (2013), Mustafa Reşit Paşa'nın dönemin önemli isimlerinden olan ve ileride modern anlamda basın kurucularından olacak İbrahim Şinasi'yi himaye ettiği bilgisini vermektedir: "Reşid Paşa'nın himaye ettiği önemli isimlerden biri de Şinasi'dir. Şinasi 1849'da eğitim için Paris'e giderken Reşid Paşa'nın desteğini almış ve ikili arasındaki dostluk Paşa'nın 1858'deki ölümüne kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra ise Şinasi, Yusuf Kâmil Paşa ve Fazıl Mustafa Paşa ile yakınlık kurmuştur." Sungu (1940: 5), dönemin önemli şahsiyetlerinden Namık Kemal'in, çalışma konumuz olan *İbret* gazetesinin 5 Kasım 1877 tarihli ve 46 numaralı sayısında yayınlanan "Tanzimat" başlıklı makalesinde, Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat'ın ilanı konusundaki rolünü dile getirdiğini şöyle aktarmaktadır:

"Namık Kemal, Reşit Paşa'nın Tanzimatı ilan hususundaki rolünü barüz ettirirken:

'Reşit Paşa Tanzimatı kendi hayatının muhafazası için neşreyledi diyenler de vardır. Bu rivayet sahih olsa ne lazım gelir? Böyle bir zaman içinde, Gülhane Hattını ilan edebilecek kadar dirayet ve cesarete malik bir adamın vücüdü, hiç olmazsa hatt-ı hümayun kadar nafi değil midir?' demekten kendini alamıyor."

¹⁷İnalcık (2017: 30) Tanzimat ve Bulgar Meselesi adlı eserinde Meclis-i Valâ hakkında şu bilgileri vermektedir:

"II. Mahmut zamanında, 1838'de teşkil olunan 'Meclis-i Valâ-i Ahkâm-ı Adliye', Gülhane hattının hükümleri uyarınca tensik edilerek (düzenlenerek), hükümetin yanında ıslahata müteallik (ilişkin) yeni kanunlar yapmak, tatbikatını takip etmek vazifelerde mükellef mühim bir müeesese haline getirildi. Padişah, bu meclisin Tanzimat esasları dahilinde kararlara geçeceği kanunlara 'müsaade edeceğine' ve değiştirilmesini 'tecviz (uygun bulma) buyurmayacağına' resmen yemin etti. Bu suretle, imkan dahilinde kanuni ve istişari bir devlet hayatının temeli atılmış bulunuyordu."

¹⁸Akyıldız (2011) Meclis-i Tanzimat ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "26 Eylül 1854'te Meclis-i Ali-i Tanzimat tesis edildi; Meclis-i Vâlâ'nın yargı ve yasama olarak belirlenen faaliyet alanlarından yasama görevini üstlendi."

Mustafa Reşit Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne çok önemli hizmetlerde bulunduğunu belirten S.Yılmaz'ın verdiği bilgiye göre (2013) "Reşid Paşa'nın Osmanlı tarihindeki en önemli hizmetleri; Kırım Savaşı'nda İngiltere ve Fransa'yı Osmanlı'nın tarafına çekmek, Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanını bastırmak, Tanzimat'ı ilân etmek, modern Türk diplomasisini ve bürokrasisini kurmak, çok önemli devlet adamları yetiştirmektir." Mardin (1962/2013c: 9) ise, ismi Tanzimat ile birlikte anılan Mustafa Reşit Paşa ve diğer bürokratlar ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Günümüzde bir Türk için bu terim, derhal Türkiye'ye bu reformları getirmede öncü bir devlet adamı olan Mustafa Reşid Paşa'yı hatırlatır; ordunun ve kamu hizmetlerinin Avrupalılaşmasını, Tanzimat öncesinde seleflerinin giymiş oldukları uzun kaftan ve sarık yerine İstanbul ceketler ve fesler giyen yeni memurları akla getirir. Söz konusu terim ayrıca, çağın bol masraflı balolarında Fransızca olarak nükteli¹⁹ şiir ve sözler söyleyen Reşid Paşa'nın halefi Fuat Paşa'yı ve imparatorlukta 'karma' seküler (laik) mahkemelerin kuruluşunun gelişimini hatırlatır."

Sultan II. Mahmud'un vefatının ardından 1 Temmuz 1839 tarihinde oğlu Abdülmecid'in tahtı devralması üzerine o dönem Hariciye Nazırlığı (Dışişleri Bakanlığı) görevi ile birlikte Londra elçiliği görevini de sürdüren Mustafa Reşit Paşa İstanbul'a dönerek bir süreden beri hazırlık çalışmalarını gerçekleştirdiği ıslahat girişimleri ile ilgili faaliyetlere başlamıştır. Dört ay süren hazırlık sürecinin akabinde Mustafa Reşit Paşa'nın şahsı tarafından yazıya dökülen Tanzimat Fermanı, genç yaşta tahta çıkan Sultan Abdülmecid'in ikna edilmesiyle 3 Kasım 1839 tarihinde Gülhane Parkı ya da başka bir adla Gülhane Meydanı'nda okunarak ilan olunmuştur. Mustafa Reşid Paşa'nın, Sultan Abdülmecid'in Hatt-ı Hümayun'unu²⁰ okuduğu tören esnasında Sultan Abdülmecid, devlet adamları, ulema, Hristiyan tebaanın temsilcileri, yabancı elçiler, esnaf örgütlerinin temsilcileri ve halk hazır bulunmuşlardır (Uçarol, 2015:216-217; Armaoğlu, 2016: 231).

¹⁹ Kutay (1970:125), Fuad Paşa'nın nüktedanlığı ile ilgili şu hikâyeye eserinde yer vermektedir:

"Fuad Paşa'nın nükteleri başlı başına zarâfet cildleri doldurur. Sultan Aziz'in Avrupa seyahatinde Fransız imparatoru Üçüncü Napolyon, Girit'in Yunanistan'a verilmesi için padişaha telkilerde bulunuyordu. Tercümanlığı da Fuad Paşa yapıyordu. Sultan Aziz, vakur ve mağrur hali ile Napolyon'a fikrini açıkça söyleyebilmek imkânı vermiyordu. Fuad Paşa ile bir sohbet sırasında dedi ki:

- Devletinizin kudreti malum. Donanmanız yetersiz. Ne derece zaafa düştüğünüzü görmüyor musunuz?
- Fuad Paşa şu cevabı verdi:
- Yanılıyorsunuz Haşmetmeap... Türkiye öylesine kuvvetlidir ki, üç yüz senedir, sizler dışarıdan, bizler içeriden bu kadar uğraştığımız halde hala yıkamadık!..."

Aynı nükte Davison'un (1963/ 2005:8) eserinde de yer almaktadır.

²⁰Kütükoğlu (1997), İslam Ansiklopedisi'nde Hatt-ı Hümayun'u şöyle tanımlamaktadır: "Osmanlı diplomatığında padişahın kendi el yazısı ile yazılmış emirleri için kullanılan bir tabir."

Sultan Abdülmecid, ilan edilen fermana ve akabinde bu doğrultuda çıkarılacak kanunlara hürmet edeceği hususunda and içmiştir (Kara1,1983a: 171). Tanzimat, saltanat hukukuna dair bir değişiklik getirmemiştir. Sultan Abdülmecid, daha önceki sultanlar gibi padişahlığının yanında aynı zamanda halifedir (Kara1,1983b: 281). Armaoğlu (2016: 233), padişahın ettiği yemin ile ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Her ne kadar Padişah, Hatt-ı Humayun’da söylenenlere sadık kalacağını dair, ‘İşbu kavaanın-i şer’iyye mücerred din ü devlet ve mülk ü milleti ihya için vaz olunacak olduğundan cânib-i hümayunumuzdan hilafına bereket vuku bulmacağına ahd ü misak olunub ...’ diye yemin etmiş ise de, bu yemine bağlılık konusu, kendi vicdanı ile Allah arasında bir sorundu. Tanzimat Fermanı’nda öngörülen yegâne müeyyide şuydu: ‘Hemen Rabbiniz Teâlâ Hazretleri cümlemizi muvaffak buyursun ve kavanin-i müessisenin hilafına hareket edenler Allah-ı Teâlâ hazretlerinin lanetine mazhar olsunlar ve ilelebed felâh bulmasınlar. Amin!’ ”

Ferman, kutsal ehemmiyeti bulunan Hırka-i Şerif dairesine konmuştur. İlanın ardından başlayan Tanzimat döneminin ilk evresi 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı ile son bulmuştur (Kara1,1983a: 171).

Tanzimat Fermanı ya da Gülhane Hatt-ı Hümayunu adıyla (Armaoğlu, 2016: 231) tarihimizde bir dönüm noktası olarak kabul edilen fermanı, içerdiği fikirler bakımından beş bölümde incelemek mümkündür:

“Birinci bölümde, Osmanlı Devlet”nin kuruluşundan itibaren Kur’anın hükümlerine ve şeriatın kanunlarına saygı gösterildiğinden, devletin kuvvetli ve refahlı bir duruma geldiği belirtilmektedir.

İkinci bölümde, yüzelli yıldanberi türlü gaileler ve türlü sebeplerle, ne şeriata ne de faydalı kanunlara saygı gösterildiği, bu yüzden de devletin eski kuvvet ve refahı yerine zayıflığın ve fakirliğin geçmiş olduğu söylenmekteydi.

Üçüncü bölümde, bu itibarla Allah’ın inayeti ve Peygamberin yardımıyla, devletin iyi idaresini sağlamak için bazı yeni kanunların konulması gerektiğine işaret edilmektedir.

Dördüncü bölümde de, yeni kanunların dayandırılacağı genel prensipler gösterilmektedir:

a) Müslüman ve Hristiyan bütün tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması.

b) Verginin düzenli bir usule göre ayarlanması ve toplanması.

c) Askerlik ödevinin düzenli bir usule bağlanması.

Beşinci bölümde, yeni kanunların dayandırılacağı genel prensiplerin gereği belirtilmektedir” (Kara, 1983a: 170).

Tanzimat Fermanı’nın dördüncü bölümü, “kişisel haklar ve bu hakların korunması”nın yer aldığı kısımdır ve bu yönüyle büyük öneme sahiptir (Armaoğlu, 2016: 231).

Tanzimat’ın getirdiği yenilikler matbuatın çağdaşlaşması ve gelişmesine de önemli katkı sağlamıştır. Özellikle kişisel hürriyetlerin kanun nezdinde koruma altına alınması ve eğitim alanındaki reformlar neticesinde eğitim maksadıyla Avrupa’ya öğrenci gönderilmesi, matbuatın çağdaş anlamda kurulmasına vesile olan etkenler olarak kabul edilmektedir. Şişman’ın (2004: 86) verdiği bilgiye göre, “Fransa’da tahsil gören bir kısım iyi yetişmiş öğrenciler memlekete dönüşlerinde önemli vazifelere getirilmişler ve bazı sahalarda öncü olmuşlardır. Bunlardan şair, edip ve gazeteci İbrahim Şinasi Türk fikir hayatı ve edebiyatı alanında yenilik hareketlerinin en ileri gelen isimlerinden biridir.” Avrupa’ya öğrenci gönderme politikası Abdülhamid devrinde değişerek Avrupalı eğitimcilerin imparatorluğa getirtilmesi tercih edilmiştir (Kara, 2008).

Çağdaş manâda gazeteciliğin kurucusu kabul edilen Şinasi, gazete ile toplumun bilgilendirilmesi, kamuoyunun meydana getirilmesinin bilginde bilgi sahibi olmuş ve Fransa’dan dönüşünde, *Tercüman-ı Ahvâl* ve akabinde *Tasvir-i Efkar*’daki yazıları ile dönemin aydınlarına ve gelecek kuşaklara örnek teşkil etmiştir. Şinasi’nin Tanzimat Fermanı ve getirdiği kanunlar hususundaki görüşleri ile ilgili İnalçık (2016:320), şu bilgileri vermektedir:

“Tanzimat, yani devletin Batılı nizamlarla yapılanması olarak bilinen liberal reformlar, Fransızca’dan çevrilen birçok idari kanunun uygulanmasından ibaretti. Tanzimat’ı ilan eden temel belge, Tanzimat Fermanı, bir bakıma yeminle pekiştirilmiş değiştirilmez Fransız anayasasını andıran bir temel kanun niteliğini taşıyordu. Şinasi, Bildirir haddini Sultan’a senin kanunun diyebilmekte idi.”

S. Yılmaz(2013), Şinasi'nin Tanzimat Fermanı ile gelen kanunlar üzerine beyitleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Bir ıttık-namedir insana senin kanunun

Bildirir haddini Sultan'a senin kanunun

(Senin kanunun insan için bir özgürlük belgesidir. Senin kanunun sultana ‘bile’ haddini bildirir) Bu beyitteki , ‘kanunun sultana haddini bildirmesi’ şaşırtıcı bir ifadedir. Demek ki Tanzimat Fermanı’nı onaylayan ve kanunlara uyacağını bildiren padişah bazı haklarından feragat etmiştir.”

Şinasi’den başka Tanzimat döneminin öncü gazetecisi Namık Kemal’in Tanzimat’ın ilanı hususunda fikirleri ile ilgili İnalçık, “Tanzimat devrinde yetişmiş mütefekkir olarak Namık Kemal, bu hareket hakkında kannatini şu şekilde ifade etmektedir: Tanzimat hükümetin istibdadını (keyfi idare) tadil etti; teşkilat-ı idarenin teşettütünü (dağılma) intizam ve ittihadı (birlik olma) tahvil (değiştirme) eyledi” bilgisini aktarmaktadır. (Aktaran: İnalçık, 2017: 30).

Tanzimat Fermanı ilan edilmesinin akabinde, Avrupa kamuoyu nezdinde olumlu olarak karşılanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nda ise ferman, yenilik karşıtları ile yenilik taraftarları arasında mücadelenin oluşmasına yol açmıştır. Fermanın ilanının ardından uygulanma safhasına geçilmiş, illerde özel komisyonlar kurularak fermanın uygulanması ve içeriğinin halka anlatılması amaçlanmıştır. Devamında fermanın doğrultusunda kanunlar çıkarılma yoluna gidilerek yönetim, askerlik, sosyal, ekonomi, eğitim ve kültürel sahalarda yenilikler yapılması çalışmalarına başlanmıştır. Fakat çeşitli sebeplerden Tanzimat devrinde yapılmaya çalışılan yenilik hareketlerinden umudedilen sonuç alınamamıştır. Ancak, bütün bunlara rağmen, Tanzimat, ileri yıllarda gerçekleştirilecek olan yenilik ve gelişmelerin temelini oluşturması sebebiyle, Osmanlı tarihi açısından çok büyük bir öneme haizdir (Uçarol, 2015: 218).

Tanzimat Fermanı’nın ilanı neticesinde çeşitli tepkiler hâsıl olmuştur. Topuz, Tanzimat Fermanı’nın ilanın ardından oluşan tepkiler ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Sıradan insanlar Tanzimat nedir, diye sorulduğu zaman şöyle diyorlardı: ‘Anladık işte, bundan sonra gâvuragâvur demeyeceğiz.’²¹ Valilerin çoğu da aynı olumsuz hava içindeydi. Hatta bunlardan biri odasında kılıcını çekerek, ‘Ah Tanzimat, ah Tanzimat,’ diye minderleri parçalamıştı. Damat Sait Paşa rüştiye okullarında coğrafya derslerinde harita gösterilmesine karşı çıkarak bunların kâfir âdeti olduğunu ve şeriatın buna cevaz vermediğini padişaha söylemekten çekinmemişti. Padişah ise, ‘Paşam, bunlara alıacaksınız,’ deyip geçmişti. Eskiden Anadolu’da halktan vergi toplayarak zengin olan mültezimler vergi reformuna karşı çıktılar. Rum Patriği Gülhane Hattı okunup da kırmızı atlastan bir keseye konduğu zaman yanındakilere, ‘İnşallah buradan bir daha hiç çıkmaz,’ demişti”(Topuz, 2015: 46-47).

Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile birlikte gelen tepkileri ülke yönetiminde bulunan tanzimat seçkinleri ılımlı bir tavırla göğüslemeye çalışmışlardır. Ortaylı’nın (2014:261) ifadesine göre, “Keçecizade Fuat Paşa’ya ait bir nükte vardır; muhaliflerinden mürai bir kişi, Babiâli’nin parke döşenerek genişletilen caddesini över ve pek münasip bir iş yapıldığını söyler. Paşa da, ‘bize atılan taşlarla döşettik’ cevabını verir. Gerçekten de Tanzimat yöneticilerine çok taşlar atılmış, onlar da bu taşları bir devri bina etmek için kullanmışlardır.” Yönetici grup Tanzimat’a son raddeye kadar sahip çıkmış, Mustafa Reşid Paşa, Ali ve Fuad Paşalar, Osmanlı topraklarında demokratik bir rejimin, belirlenen ıslahatların gerçekleştirilmesi ve bu ıslahatların ülke genelinde benimsenmesi neticesinde sonuca ulaşabileceği hususunda fikir birliğinde olmuşlardır. Ancak Ali ve Fuad Paşalar, demokratik rejimin oluşturulması sürecinin Batı normları ile Osmanlı ülkesi içinde mümkün olamayacağı görüşünde olmuşlardır. Bunun en önemli sebebi, Batı ile Osmanlı şartlarının aynı olmaması kanaatinde olmalarıdır (Sertoğlu, 2011: 3133). Tanzimat yönetimi fikirlerini uygularken ılımlı ve uzlaştırmacı bir tavır sergilemiş, muhalif görüşlülere bile planlarını uygulama esnasında hizmete almışlardır. (Ortaylı, 2014:261). Bu hususta Ortaylı (2014:261) şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Onlara göre bugünün muhalifi yarının çalışma arkadaşıydı. Tanzimat’ın öncü kadrosu ne geldikleri meslek ve dünya görüşü, ne de toplumsal kökenleri bakımından birbirine benzemeyen kişilerden oluşur; aralarında bir uyum vardır, ama birlik olduğu söylenemez. ...Tanzimatçılar 19. yüzyılın ortalarında reformlarını geleneksel bir devletin kadrolarıyla çeşitli dil ve dinden grupların çatıştığı bir ortamda yürütmek zorundaydılar. Muhalifleri

²¹Rona Aybay halk arasında dile gelen bu sözün nereden kaynaklandığını şöyle açıklamaktadır: “Resmi belgelerde olmasa da, Müslümanlara “millet-i hâkime” (millet-i galibe) deniliyor, böylece bir üstünlük tanındığı gösterilmiş oluyordu. Buna karşılık, özellikle Hristiyanlara “millet-i mahkûme” (millet-i mağlube) denildiği oluyordu. Bu deyimlerin kullanılmasının terk edilmesi ve Müslümanlarla Hristiyan uyruklar arasında eşitlik ilkesinin kabulünün, halk tabakası arasında nasıl yankı bulduğu, şu mizahi sözle anlatılır: Bundan böyle Gâvura, “gâvur” denilmeyecek!” (Aybay, 2017).

çoktu, ama hiç kimsenin burnunu kanatmadan, özgürlüğünü kısıtlamadan eski bir imparatorluğu çağdaşlaşma yoluna çıkardılar.”

1876 yılında ilan edilen meşrutiyet ve Kanun-i Esasi ile reform politikaları devam ettirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu tarihten itibaren ülke yönetiminde önemli bir değişiklik meydana gelmiştir. Findey’in (2011) ifadesine göre, “...ancak şu can alıcı ‘yöneten kim’ sorusuna verilen cevap değişmiştir. Tanzimat’ın son nüfuzlu devlet adamı Mehmed Emin Âli Paşa’nın ölümü (1871) ve son kudretli Osmanlı padişahı II. Abdülhamid’in tahta geçişi (1876), bu soruya verilen cevabı kesin olarak değiştirmiştir.”

1.1.2. Islahat Fermanı ve Sonuçları

Islahat Fermanı, Osmanlı Devleti’nin iç düzenlemelerini ilgilendiren bir fermanıdır ve Devletlerarası bir antlaşma olan Paris Antlaşması’nın maddeleri arasında yer almıştır. Bu durum fermana siyasi nitelik kazandırmıştır (Uçarol, 2015: 249).

Islahat Fermanı’nın ilanından önce, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu duruma bakıldığında öncelikle, Avrupa’da 1848-49 tarihlerinde ortaya çıkan ayaklanmalar sırasında, Bab-ı Âli ayaklanan Macar ve Polonyalı milliyetçileri Rusya ve Avusturya devletlerine karşı savunduğu, bu tavrın da yabancılar arasında Osmanlı Devleti lehine bir kamuoyu oluşturduğu görülmektedir. Bunun yanında Osmanlı Devleti içerisinde gerek yabancı etkiler, gerekse yerli matbuatın yayınları aracılığıyla oluşan milliyetçi akımlar, 1848-49 hadiselerinin etkisiyle daha etkin bir hal almaya başlamıştır. Bu dönemde zahiren Osmanlı Devleti’ne bağlı bulunan Sırbistan ve Memleketeyn’de yani Eflak ve Boğdan’daki özerk yönetimler de bu fikir akımlarından etkilenmekte, 1844 senesinden beri Yunanistan’da gelişen, İstanbul şehrini alarak Bizans İmparatorluğu’nu tekrar canlandırma gayesi olan “Megalo İdea”, siyasi bir akım olarak kendini hissettirmektedir (Koloğlu, 1985). O dönem ülkenin içinde bulunduğu durumu Findley (2011), “İmparatorluk Osmanlı-Rus Savaşı’yla 1839’dan beri yok olmanın eşiğine ilk kez bu kadar yaklaşmış oluyordu” şeklinde yorumlamaktadır.

İstanbul ve Boğazlar’ı yönetmenin en önemli sabit politikalarından biri olduğu bilinen Rus Çarı I. Nikola (Uçarol, 2015: 231), Badem’in aktardığı bilgiye göre,

“Türkiye”yi ilk defa 1833 yılının Eylül ayındaki Hünkâr İskelesi Antlaşması’ndan hemen iki ay sonra, Münchengraetz’de Avusturyalı Prens Metternich ile buluşması esnasında “Hasta” olarak ilan etmiştir. Metternich kendi ifadesine göre bu konuyu konuşmaktan kaçınmıştır.” (Aktaran: Badem, 2017: 66). Rus Çarı gayesine ulaşma yolunun İngiltere ile işbirliği yapmak neticesinde gerçekleşebileceği düşüncesiyle (Uçarol, 2015: 231), 1844 tarihinde İngiltere’yi ziyaret ederek İngiliz bakanlar ile “Şark meselesi” hakkında görüşmüştür. Ancak o dönem İngiliz politikasının menfaati açısından, Osmanlı Devleti’nin zayıf bir durumda varlığını sürdürmesi, yıkılıp yok olmasından daha tercih edilir seçenek olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti’nin topraklarının paylaşılması hakkında Rusya, İngiltere’ye önerilerde bulunmuştur (Aktaran: Badem, 2017: 66).

Rus çarı I. Nikola’nın, 9 Ocak 1853’te Petersburg’da düzenlediği bir baloda, İngiliz Elçisi Sir George Hamilton Seymour’a Osmanlı Devleti ile ilgili planlarını ve isteklerini iletme fırsatı bulmuştur (Uçarol, 2015: 231; Badem, 2017: 66). Çar’ın Osmanlı topraklarının paylaşılması hususundaki önerileri ve İngiliz elçisinin cevabı hakkında Uçarol (2015: 231) şu bilgileri vermektedir:

“Çar: -Türkiye tehlikeli ve bunalımlı bir durumda bulunuyor. Bize birçok iş ve zorluklar çıkabilir, işte kollarımızın üzerinde hasta hem fazlasıyla hasta bir adam²² bulunuyor. Gerekli önlemler alınmadan önce, bu hasta adam ölecek olursa, bizim için büyük bir felaket olur.

İngiltere Elçisi, Çar’ın bu sözlerini olumlu karşılamadığını belirtmek üzere şöyle cevap vermiştir: - Hasta adam diyorsunuz, bunun ölümünü beklemektense, ona yardım ederek iyileşmesini sağlayacak koruma ve yardımları yapmak, daha iyi olmaz mı?”

Çar’ın teklifi İngiliz yönetimi tarafından kabul görmemiştir. İngiltere o dönemde Akdeniz’de gücü elinde bulundurmaktadır. Buna bağlı olarak Mısır ve Girit’e de gelecekte sahip olacağını düşünmektedir. Ayrıca İngiltere açısından Osmanlı’nın toprak bütünlüğünün korunması, sözünü kabul ettirebildiği İstanbul’da, etkisini sürdürebilmesi açısından önem teşkil etmektedir. İngiltere’nin olumsuz yanıtı karşısında Rusya, isteklerini gerçekleştirmek amacıyla “Kutsal Yerler Sorunu”nu ortaya atmıştır (Uçarol, 2015: 232)

²²Osmanlı Devleti ile ilgili “Hasta adam” tabirini en fazla kullanan kişinin ünlü Alman devlet adamı Prens Bismark olduğunu ifade eden Kutay (1970:118), şu bilgileri vermektedir:

“ Namık Kemal Sultan Aziz’in Avrupa seyahatini kovalıyan günlerde Londra’da çıkardığı *Hürriyet* gazetesinde şöyle yazıyordu : ‘Bize HASTA ADAM diyorlar. Doğrudur... Hastalık tedavi edilmez, hâline ‘yaralar ‘kangren olur ve hasta ölür. Avrupa şimdi bu günü bekliyor. Mirasımızı taksim için....’”.

Osmanlı Devleti, dış politika anlayışında Osmanlı topraklarında etkin bir hal almak olan Rusya ile (Akyıldız, 2011), bir müddet sonra diğer bir deyişle “Mukaddes Mahaller Meselesi” sebebiyle savaşa girmek zorunda kalmıştır (Küçük, 1988c). Küçük (1988c) oluşan vaziyet hakkında, “Kudüs’teki Katolikler’i himaye etmek için müracaatta bulunan Fransa’ya karşı, Rusya da Ortodokslar’ın haklarını korumak iddiasıyla harekete geçti. Bab-ı Âli’ye verdiği bir nota ile Ortodoks Osmanlı tebaasına geniş haklarla birlikte bunların himaye hakkının da kendisine verilmesini istedi. Osmanlı hükümeti bunu reddedince Eflak-Boğdan’ı işgal etti.” bilgisini vermektedir. İngiltere, Fransa ve Piyemonte’nin (İtalya) desteğini alan Osmanlı Devleti (Akyıldız, 2011), 4 Ekim 1854 tarihinde Rusya’ya savaş açmıştır (Küçük, 1988c).

Koloğlu (1985) ise, “Rus Çarının ‘Hasta Adam’ın mirasını ölmesinden önce, ‘gerekiyorsa öldürüp’ paylaşma önerisi Avrupa tarafından reddedilince Kırım Savaşı patlar” tespitinde bulunmaktadır.

Kırım savaşı sırasında yaşanan en önemli konulardan biri dış borçlanmanın gerçekleşmesidir. Yıllarca süren savaş sebebiyle Osmanlı Devleti büyük bir maddi sıkıntı içerisindeydi. Hatta devlet, askeri masrafları dahi karşılayamayacak duruma gelmiştir. Hiçbir yerden maddi gelir elde edilememesi üzerine çare olarak dışarıdan borç alma yoluna gidilmiştir (Sertoğlu, 2011:3074). Dış borçlanma²³, Osmanlı Devleti’nin Kırım Savaşı sırasında 4 Ağustos 1854 tarihinde Padişah Abdülmecit’in bir fermanıyla yabancı devletlerden alınan borç para ile gerçekleşmiştir (Uçarol, 2015:246). Devlet ekonomisinin

²³Osmanlı Devleti’nin dış borçlanma süreci hakkında Uçarol, şu bilgileri aktarmaktadır:

“ Osmanlı Devleti mali durumunun bozulması üzerine ilk defa 18. yüzyılın sonlarında borçlanmayı düşünmüştü. Fakat çeşitli nedenlerden bu mümkün olmamıştı. Ancak, Kırım Savaşı’nın Osmanlı maliyesini daha da fenalaştırması ve buna rağmen savaşa devam edilmek istenmesi üzerine, dış borçlanmanın yapılmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devleti’nin bu sıralarda müttefikleri olan İngiltere ve Fransa da bunu desteklemişlerdir. Bunun üzerine Babıâli, Londra’da Palmer ve Paris’te Goldschmid adındaki iki banka grubu ile 24 Ağustos 1854’te bir sözleşme yaparak, 3.000.000 İngiliz lirası (yaklaşık 330 milyon kuruş) borç aldı. Osmanlı tarihinde alınan bu ilk borca Mısır’dan alınan vergi geliri karşılık olarak gösterildi. Ancak, ilk borçtan hazineye giren para ile savaş masrafları karşılanamadığından, ertesi yıl yeniden borçlanma zorunluluğu doğdu. İkinci borçlanma ise, İngiltere ve Fransa hükümetlerinin kefaleti sağlanarak, 1855 yılında Rothschild şirketi ile 5.000.000 sterlinlik bir sözleşme imzalanarak yapıldı. Bu borca karşılık olarak da İzmir ve Suriye gümrüklerinin gelirleri ile Mısır vergisinin, birinci borçlanmadan arta kalan kısmı gösterildi. Ayrıca bu sözleşme ile alınacak paranın sadece savaş masallarına karşılık olarak kullanılması, bunu kontrol etmek üzere de, İngiltere ve Fransa hükümetlerinin temsilcilerinden oluşacak bir komisyonun kurulması kabul edildi. En önemlisi ise, bu borca bağlı olarak İngiltere ve Fransa ile yapılan andlaşma gereğince yabancılara, Osmanlı Devleti’nin topraklarında taşınmaz mal mülk edinme hakkı tanınması, bütün Hristiyanlardan alınan ‘haraç’ın kaldırılması ve karma mahkemelerin kurulması idi. Bunlarla birlikte bu borç 5 milyon Sterlin olmasına rağmen, bütün masrafları ile tahvillerinin nominal değer altında satışı dolayısıyla Osmanlı Hükümeti’ne bunun yarısını sağladı. Böylece Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı ile birlikte tarihinde ilk

darboğaza girmesine rağmen iktidar tarafından ihtişamlı yaşamdan vazgeçilmemiştir. Akşin, dış borçlanmanın başladığı dönemde yapılan harcamalar ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Bu dönemde padişahın, klasik dönem padişahlarına göre çok daha lüks bir hayat sürdüğünü söylemek mümkün görünüyor. Zira Osmanlı Devleti, en düşkün yüzyılı olan 19.yüzyılda çok geniş bir saray yaptırma faaliyetine girişmiştir. ...İlk büyük alafranga saray olan Dolmabahçe Sarayı, Osmanlı Devleti’nin İngiltere ve Fransa ile Kırım Savaşı’nda müttefik olduğu bir sırada, 1853’te Abdülmecit tarafından yaptırılmıştır. 1854’te Avrupa’dan ilk borçlanmanın yapılmış olması, yoksul durma düşmüş bir imparatorluktaki bu sefahat ve tantananın açıklamasıdır. Bundan sonra daha bir dizi saray yapılmıştır. Abdülaziz döneminde Çırağan, Beylerbeyi, Yıldız önemli sarayların yapıldığını görüyoruz.” (Akşin, 2017:33-34).

Ayrıca Akşin (2017: 36), dış borçlanmaların neticesinde 1875 yılında Osmanlı Devleti’nin iflas ile karşı karşıya kaldığı tespitinde bulunmaktadır

Kırım Savaşı, dış borçlanmanın gerçekleşmesinin yanında kültürel bir hadisenin de yaşanmasına sebep olmuş ve bunun akisleri basında da karşılık bulmuştur. Savaş nedeni ile Osmanlı toprakları Avrupalı gözlemcilere açılmıştır (Koloğlu,1985):

“Yirmi beş yıldır üstünlüğü ileriliği anlatılmış olan Avrupa, ordularıyla, teknisyenleriyle, yazar ve gazetecileriyle Osmanlı ülkesine akın eder ve açık kollarla karşılanır. Sadece savaş değil, Osmanlı Devleti’nin, toplumunun ne olup olmadığını da derinlemesine araştırmaya yönelirler. Silahlarıyla, on binlerce ölü ve yaralı vererek varlığını korudukları Osmanlı Devleti’nden bu özverilere karşılık ne çıkar sağlayabileceklerini tasarlayarak, açık açık yazarlar. Savaş dolayısıyla birdenbire sayısı artan İstanbul gazeteleri ise ‘Avrupa basınında yayımlanmış yazıların nakledilmesinin suç sayılmaması gibi gelenekselleşmiş bir uygulamadan yararlanarak’ bunları aynen kamuoyuna yansıtırlar.”

Kırım Savaşı’nın sonucunda Rusya’nın yenildiği ve 1856 tarihinde Paris Antlaşması’nın imzalandığını belirten Uçarol (2015: 244), “Kırım savaşı, Rusya’nın geleneksel ‘güneye inme’ siyasetini gerçekleştirmek üzere harekete geçmesiyle başlamıştır. Ancak, bu devletin yarattığı tehlike, diğer Avrupa büyük devletlerinin çıkarlarına dokunmuştur. Bu nedenle, bunlar Osmanlı Devleti ile birleşerek, adeta Rusya’ya karşı bir Avrupa bloku meydana getirmişlerdir.” tespitinde bulunmaktadır.

defa dış borçlanma ve aynı zamanda yabancıların mali kontrolü dönemine de girmiş oldu.” (Aktaran: Uçarol, 2015:246-247).

Gülsoy (1999) ise, Osmanlı Devleti'ne savaş süresince destek veren Avrupa Devletleri'nin, bu destek karşılığında gayri müslimlere çeşitli haklar verilmesi konusunda Osmanlı Devleti'ne baskı yaptıkları hususunda şu bilgileri vermektedir:

“Savaşta Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyen Batılı devletler Rusya'nın hristiyan kozunu kullanarak Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçirmesi tehlikesine karşı Bab-ı Âli'nin mutlaka hristiyanların haklarıyla ilgili yeni düzenlemeler yapmasını istiyorlardı. Nitekim barış antlaşmasına esas olacak hususları belirlemek üzere Viyana'da toplanan konferansta tesbit edilen dört esastan sonuncusu, gayri müslimleri müslümanlarla eşit haklara kavuşturacak yeni bir ıslahat programının ilanını şart koşuyordu.”

Osmanlı Hükümeti, bu konunun devletin iç işlerine karışma sonucunu doğuracağını belirterek 16 Aralık 1855 tarihli Viyana müzakerelerinde (Sertoğlu, 2011:3074) alınan kararlar içerisinde yer almaması için çabalamış ancak başarılı olamamıştır. Bunun akabinde Paris'te düzenlenecek barış görüşmelerinden önce Islahat Fermanı'nı ilan etme yoluna gitmiştir (Aktaran: Uçarol, 2015: 250). Ne yazık ki, Kırım Savaşı ve akabinde 1856 tarihinde ilan edilen Islahat Fermanı ile batı Avrupa ülkeleri Osmanlı ülkesi ekonomisini kontrol etme gücünü ellerine geçirmiştir (Çavdar, 1982: 18).

Islahat Fermanı'nın hazırlanması için İstanbul'da oluşturulan kurula sadrazam, şeyhülislam, dışişleri bakanı ve diğer devlet adamlarının yanı sıra batı Avrupa ülkelerinin elçileri (müttefik devletler olan İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın elçileri) katılmıştır (Uçarol, 2015: 250; Çavdar, 1982: 18). Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı özelliğine sahip Islahat Fermanı, uzun ve çetin mücadelelerin verildiği komisyon görüşmeleriyle kabul edilmiştir (Çavdar, 1982: 18).

Islahat Fermanı, Paris Konferansı'nın toplanmasından kısa bir süre önce 18 Şubat 1856 tarihinde İstanbul'da hatırı sayılır devlet yetkilileri ve yabancı ülke temsilcilerinin huzurunda okunmuş ve ilan edilmiştir (Uçarol, 2015: 250). Fermanın önemli maddeleri kısaca şöyledir:

“ 1) Gülhane Fermanı ve Tanzimat ile her din ve mezhepte bulunan bütün uyruklara vaat olunan güvenceler, bu fermanla yenilendiğinden, bunların uygulanması için gerekli önlemler alınacak,

2)Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar kanun önünde eşit olacaklar,

- 3) Patrikhanelerde yeni meclisler kurulacak ve bu meclislerin verecekleri kararlar Bâbıali tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecek,
- 4) Patrikler ömür boyunca bu makama seçilecek,
- 5) Şehir ve kasabalarda bulunan kilise, manastır; mezarlık, okul ve hastane gibi yerlerin tamir veya yeniden yapılmasına izin verilecek,
- 6) Irk, din, dil farkı gözetilmeden hiçbir mezhep diğerine üstün sayılmayacak.
- 7) Hiç kimse din değiştirmeye zorlanmayacak,
- 8) Devlet hizmetlerine, askerlik görevine ve okullara bütün uyruk eşit olarak kabul edilecek,
- 9) Bütün toplumlar okul açabilecek,
- 10) Vergiler eşit alınacak, iltizam usulü kaldırılacak,
- 11) Bütün uyruğun eşit ve serbest şekilde ticaret ve ekonomik girişimlerde bulunması sağlanacak,
- 12) Mahkemeler açık olacak, keyfi cezalar verilmeyecek.
- 13) Müslümanlar ile Müslüman olmayanlar arasındaki davaları görmek üzere, karma mahkemeler kurulacak,
- 14) Yabancı devletler ile yapılacak anlaşmalar gereğince, yabancılar da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde mülk sahibi olabilecek” (Uçarol, 2015: 250-251).

Kırım Savaşı’nın neticelenmesinin akabinde 30 Mart 1856 günü toplanan Paris Konferansı’na (Uçarol, 2015: 244), Osmanlı Devleti, Rusya, İngiltere, Fransa, Piyemonte, Avusturya ve Prusya devletleri katılmışlardır. Bu kongrenin özelliklerinden biri, Osmanlı Devleti’nin ilk kez uluslararası bir kongreye, diğer katılan devletler ile eşit haklara sahip bir biçimde davet edilmesidir. Her devletin en seçkin diplomatlarının katıldığı kongrede Osmanlı Devleti’ni temsil eden heyetin başında sadrazam Âli Paşa bulunmuştur. Ancak müttefik devletler savaş müddetince devletler arasında sağlanan işbirliğini barış görüşmelerinde gösterememişlerdir (Sertoğlu, 2011:3076). Uçarol’un (2015: 249) ifadesine göre, “...Paris Andlaşması’nın getirdiği barış, çeşitli nedenlerle uzun ömürlü

olamadı. Nitekim andlaşmanın hemen arkasından, Osmanlı Devleti ile diğer Avrupa devletleri, iç ve dış yeni sorunlarla karşılaşmaya başladılar.”

Islahat Fermanı’nda en önemli husus müslüman ve gayrimüslim topluluklar arasında eşitliğin sağlanması konusudur. Islahat Fermanı’nın ilan edilmesinden birkaç yıl sonra Nafia Nazırlığı’na (Bayındırlık Bakanı) Ermeni kökenli Kirkor Ağaton atanmıştır. Bu atama ile Osmanlı tarihinde bir ilk yaşanmış, nazırlık gibi devletteki üst düzeyde bir göreve gayrimüslim bir kişi getirilmiştir (Aybay,2017:143).

Kırım Savaşı Osmanlı Devleti’nin galibiyeti ile sonuçlandığı halde devlet ekonomisinin bozulmasına engel olunamamıştır. İngiltere ve Fransa’dan gelen yüksek rütbeli askerlerin yanında diplomatların, aylarca şatafatlı bir biçimde aileleri ile İstanbul’da yaşayarak bol para harcamaları, Osmanlı Sarayı başta olmak üzere toplumun varlıklı kesimini ve azınlıkları yeni bir yaşam biçimine iterek tüketim anlayışının toplumda yerleşmesine yol açmıştır. Buna karşın Türk-İslâm nüfusundaki faal erkek sayısının tahminen yüzde yetmiş beşinin askere alınması tarım alanında üretimin büyük ölçüde düşmesine sebep olmuştur (Uçarol, 2015: 247).

Islahat Fermanı ülkenin zor durumuna bir çare gayesiyle ilan edilmiş ancak beklenen sonuç alınmamıştır. Ferman zaman içerisinde Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimler ve Batılı devletler tarafından suistimale uğratılmıştır (Afyoncu, 2014:507). Uçarol’un (2015: 251) deyiimiyle “Müslümanlar için ise yeni bir şey getirmemiştir.”

Ferman, konu olarak, sadece Müslüman olmayan uyruğun ayrıcalıklarını genişletmiştir. ...Böylece Osmanlı Devleti, bu Ferman'la Büyük Devletlerin baskısı karşısında topraklarını ve haklarını savunabilmek için, Müslüman olmayan toplumlara eşitlik tanıdığını resmen açıklamak zorunda kalmıştır. Hâlbuki Osmanlı Devleti, bu eşitliği, bütün tarihi boyunca kendi isteğiyle uygulamıştı. Şimdi, bunu resmen yapmayı vaat etmekle, kendisinde mevcut olmayan bir adaletsizliği, yapmış olmak gibi, bir duruma düşüyordu.(Uçarol, 2015: 251-252).

Afyoncu’nun (2014: 507) ifadesine göre, “Müslümanlar’ın kendilerini aslı vatanlarında gün be gün ikinci sınıf vatandaş hissetmelerine ve Tanzimat anlayışını sorgulamaya başlamalarına sebep oldu. Tanzimatçılara ilk tepki, 1859’daki teşebbüs aşamasında kalan Kuleli Vak’ası’ydı. Ancak bu tepki, batılılaşma adına değil, Müslümanlar’ın içinde

bulundukları kötü durum sebebiyle gelmiştir.” Kuleli Vak’ası hakkında Afyoncu, Önal ve Demir şu bilgileri vermektedirler:

“1839’da başlayan Tanzimat dönemi uygulamalarının bazı kesimlerde ortaya çıkardığı hoşnutsuzluk 1853’te başlayan Kırım Savaşı’ndan sonra devletin mali durumunun sarsılması, buna karşılık toplumun yüksek tabakasında görülen alafranga adetlerin doğurduğu lüks yaşama özentsisine karşı artan rahatsızlık ve 1856’da ilan edilen Islahat Fermanı’nda gayrimüslimlere tanınan haklara karşı tepkiler Sultan Abdülmecid’e karşı bir darbe teşebbüsüne yol açtı. ...Örgüt üyelerinin yargılanması için Sadrazam Âli Paşa ve üst düzey devlet adamlarının oluşturduğu özel bir mahkeme kuruldu. Örgüt üyeleri Kuleli Kışlası’nda hapsedildi ve yargılanmaları da bu kışlada yapıldı. Bu yüzden hadiseye Kuleli Vak’ası adı verildi. ...Sultan Abdülaziz tahta çıktıktan sonra Kuleli Vak’ası mahkûmlarının çoğunu affetti ve hadisenin elebaşı Şeyh Ahmed Efendi’nin cezasını ise kalebendlikten sürgüne çevirdi” (Afyoncu, Önal ve Demir, 2016: 316 - 318).

Kuleli Vak’ası bastırılmışve bu ayaklanma Yeni Osmanlılar hareketi için örnek teşkil etmiştir (Afyoncu, 2014:521).

1.1.3. Yeni Osmanlılar Cemiyeti

Basın açısından dönemin başka bir büyük siyasi olayı Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin kurulmasıdır (Güz, 2000a). Yeni Osmanlılar Cemiyeti sonraki muhalefet örgütlerine örnek oluşturması (Ortaylı, 2016b: 303) ve ülkede meşruti bir sistemi amaçlaması (Tütengil, 1985:20) sebebiyle siyasi bir organizasyon olarak karşımıza çıkarken, kurucularının tamamına yakınının gazeteci olması (Koray, 1984: 570) ve mücadele alanı olarak basını seçmeleri sebebiyle dönemin basın organları açısından da büyük önem taşımaktadır.

Osmanlı topraklarındaki Tanzimat yönetimine karşı ilk tepki, II. Mahmud döneminde Batılı anlayışla eğitim veren okullarda yetişmiş ve dolayısıyla Batı kültürünü bilen aydınlardan gelmiştir (Afyoncu, 2014:507). Ülkenin içinde bulunduğu memnuniyetsizliğin sonucu olarak rejim eleştirilerinin vurgulandığı “ilk modern muhalefet hareketi”nin doğduğunu belirten Ahmad (2014: 38) şu bilgileri vermektedir:

“Bu toplumsal memnuniyetsizlikten, ‘Yeni Osmanlılar’ olarak bilinen yeni bir hareket doğdu. Bu, rejimi eleştiren ilk modern muhalefet hareketiydi. Yeni Osmanlılar, yüksek bürokratları, paşaları, Avrupalıları, Levantenleri (İmparatorluğa yerleşmiş Avrupa

kökenlileri) ve bazı Hristiyanları ayrıcalıklı bir grup haline getirerek Müslüman nüfusu ihmal ettikleri için ikaz ettiler. Babialî'yi, Avrupa'ya ekonomik ödünler verdiği ve imparatorluk ekonomisini güçsüzleştirdiği için eleştirdiler.”

Güz'ün (2000b) verdiği bilgiye göre, “Tanzimat'ın getirdiği prensipleri halka doğru genişleten ve devlet eliyle yapılmış bir yenileşme hareketini ona karşı yapılmış bir mücadele şekline sokan bu genç kuşak daha sonra, Yeni Osmanlılar Cemiyeti ‘ki aynı zamanda Jön Türkler, İttifak-ı Hamiyet, Türkistanın Ebab-ı Şebabı (Türkiye'nin genç evlatları) gibi isimler de verilmiştir’ adı altında örgütlenecektir.”

Lewis (2002/2013:188), “Genç Türkiye'nin ilk önderlerinin siyasetçiler değil, şairler ve yazarlar” olduğunu belirtirken, Tanpınar (2014:223) ise bu “aydın yeni nesli” şöyle tanımlamaktadır:

“1826 ile 1840 arasında doğmuş olan ‘çoğu 1840 sıralarında’ ve hemen hepsi yeni açılan mekteplerde okuma ve yazmayı öğrenen, yabancı dil bilen bu gençler, yenilik devrinin aşağı yukarı üçüncü neslini oluşturmuştur. Yerli kültürle ilgileri ne derecede olursa olsun, batı fikirlerine daha fazla açıktırlar. Hemen hepsi, XVIII. asır Fransız yazarlarını yeni bir dünya keşfetmiş gibi okumakta yahut okumaya çalışmakta, hayata yeni prensiplerin arkasından bakmaktadırlar.”

Tanzimat dönemi yazarlarının esas amacı yazdıkları yazıların halka hitap etmesi hususudur. Yani düsturları halk için edebiyat yapmaktır. Batı'dan örnek aldıkları üzere halka ulaşmanın en mühim vasıtası ürettikleri fikirleri gazeteler ile halka ulaştırmaktır (Yılmaz, 2013).

İktidarın etkin siyasi tavrının dönem içinde baskın şekilde hissedilmesine rağmen yeni düşüncelerin yeni nesil aydınlar tarafından üretilmesi ve yayılması zaman zaman iktidarın kontrolünden çıkabilmiştir (Findley, 2011). Yeni ve muhalif düşüncelerin üretilmesi ve yayılması hakkında Findley (2011), “Buradaki en önemli unsur modern yazılı basının doğuşuydu. Hükümet politikası o zamana kadar karışmadığı alanlara doğru girdikçe, eleştirmenler itiraz edecek daha çok şey buldular. Sonuç olarak çok geçmeden, yazılı basının yükselişini, onu yeni yeni beliren okur kitlesine seslenmek için kullanan modern muhalif aydınların ortaya çıkışı takip etti” tespitinde bulunmaktadır.

Osmanlı topraklarında muhalif basının doğuşunu Güz (2000a), “Basının gerçek anlamda kurulma ve gelişme dönemi olarak 1860’dan sonraki yıllar görülür. Cemiyetin kurulduğu ve gizli olarak üye sayısını genişlettiği dönem aynı zamanda basının geliştiği yılları içerir” şeklinde ifade etmektedir.

Yeni nesil aydınların oluşturduğu Yeni Osmanlılar hareketinin tarih çizgisindeki farklılığının basını kullanmaları ile oluştuğunu belirten Mardin (1962/2013c:11), “Yeni Osmanlılar’ın Osmanlı İmparatorluğu’nda daha önce benzeri görülmemiş bir siyasi protesto grubunu temsil ettikleri söylenebilir. Türk aydın sınıfından organize bir grup, ilk kez Osmanlı yönetimini açıkça ve sert bir şekilde tenkit ederek seslerini duyurmak için kitle iletişim araçlarının kullanıyordu.” bilgisini vermektedir.

Ülkede oluşan olumsuz hava içinde yeni yeni filizlenen Türk gazeteciliği, hayatın gerçekleri ile örtüşen bir yapıyla güncel meselelere ilişkin cevaplar arayan bir yapıdadır. Namık Kemal, Suavi Efendi ve Ziya Bey²⁴ gibi gazeteciler ürettikleri fikirler ile milletin endişelerini dile getirmelerine vesile olmuşlardır (Tanpınar, 2011:228). Dönemin önde gelen aydınlarından biri olan İbrahim Şinasi hakkında Ahmad (2014: 39), “İbrahim Şinasi gibi aydınlar yeni fikirlerini okuryazar azınlığın okuduğu gazetelerde ifade ediyorlardı ama bu gazete yazıları şehir ve kasabaların kıraathanelerinde herkese okunduğundan geniş bir kitleye ulaşabiliyordu.” bilgisini vermektedir. Şinasi’nin sahibi olduğu *Tasvir-i Efkâr* gazetesi ile Münif Paşa’nın gazetesi *Mecmua-i Fünun* değindikleri konular ile yeni düşüncelerin oluşumunda etkili olmuş dolayısıyla matbuat bu tutumu ile toplumun fikir yapısının değişmesi konusunda gücünü hissettirmiştir (Tanpınar, 2014:223).

Şinasi yeni nesil muhalif aydınlar üzerinde toparlayıcı bir kimliğe sahip olmuştur²⁵ ve bu özelliği iktidarın tepkisiyle karşılaşmasına yol açmıştır. Kahraman (2010), Şinasi’nin aydınlar arasındaki vaziyeti hususunda şu tespitleri yapmaktadır:

²⁴Ziya Bey’e 1862 yılının Nisan ayında “Paşa” ünvanı verilmiştir (Uçman, 2013).

²⁵Kuntay (2010: 377), 1865 yılında teşkil edecek olan ve yayınları sebebiyle Avrupa’ya kaçmak zorunda kalan Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri (Kuntay, Avrupa’ya kaçan Yeni Osmanlı Cemiyeti üyeleri ile ilgili 9 ihtilâlcî tabirini kullanmaktadır) açısından Şinasinin önemini şöyle ifade etmektedir:

“Avrupa’daki 9 ihtilâlcinin, daha doğrusu 9 Yeni Osmanlı’nın reisi yoktu. Hâlbuki Kemal, Magosa’da sürgünken Şinasi’nin resminin arkasına, kendi el yazısı ve imzasıyla şu fıkra’yı yazacaktır: ‘Yeni Osmanlılar Reisi reisülmücahidîn ve kiblei erbâbı yakîn, saîdülhayat ve şehidülmemât Şinasi merhum. Kemal’”.

Kuntay Şinasi’nin Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ne üye olarak bile girmediğini belirterek, Şinasi’nin liderliğinin mecaz bir anlam taşıdığını ifade etmektedir.

“Teknik konularda, dil ve biçimde, içerikte ayıklayıcı, sadeleştirici ve yeniden şekillendirici komple bir programa sahip bulunduğu yaptığı veya yapmaya teşebbüs ettiği işlerden anlaşılan Şinasi’nin etrafında serbest fikirli gençler toplanmaya başladı. Namık Kemal’in *Tasvîr-i Efkâr*’a gelişi gazetenin çıkışından dört ay sonradır. Ebüzziya Mehmed Tevfik ise Nâmık Kemal’le tanışarak 1864’te gazeteye geldiğinde daha çok gençti. Yazılarına açıkça yansımaya bile siyasi otoriteyi rahatsız edecek bazı hicivleri ve genellikle eleştirici tutumu yüzünden Şinasi, hükümetin bir talebi olmaksızın doğrudan Sultan Abdülaziz’in iradesiyle 4 Temmuz 1863’te Meclis-i Maârif’teki işine son verilerek memuriyetten ihraç edildi.”

Şinasi’nin *Tasvîr-i Efkâr*’ın yayınlanmasından bir yıl sonra Meclis-i Maârif’teki görevinden ayrılması ile ilgili Yazıcı (2011), ““Tab etmekte olduğu gazetede daima mesâlih-i devlet hakkında mu’terizâne şeyler yazmakta olup bu ise me’mûrîn-i devlet sıfatına yakışmayacağı...’ gerekçesiyle re’sen sâdır olan bir irade ile uzaklaştırılmıştır.” bilgisini vermektedir. Şinasi’nin Meclis-i Maarif’teki vazifesine son verilmesinin akabinde 1865 yılında Avrupa’ya kaçmasıyla *Tasvir-i Efkâr*’da Namık Kemal dönemi başlamıştır (Topuz, 1973: 15). Şinasi’nin *Tasvir-i Efkâr*’dan ayrılmasıyla ilgili diğer bir bilgi Mardin tarafından verilmektedir. Mardin’in verdiği bilgi, Sadrazam Âli Paşa’ya düzenlenen suikast girişimiyle bağlantısı nedeniyle Türkiye’den kaçmak zorunda kalan Şinasi’nin yayınladığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesini Namık Kemal’in yönetimine bıraktığı yönündedir (Aktaran: Mardin, 1962/2013c:20).

Osmanlı topraklarında o dönem dış ülkelerin etkileri ve sarayın baskıcı yönetimi ile beraber kötü giden ülke ekonomisi ve bunun yanında Abdülmecid döneminden beri varolan savurganlık söylentileri, ülkede yaşayanlarda istikbale dair kaygı ve korku duygularının oluşması sonucunu doğurmuştur (Tanpınar, 2011:228). Sultan Abdülaziz’in saltanatının başladığı yıllar olan bu devrede (Nalcıoğlu,2013:164), ülkede vuku bulan olumsuz ortamın devamında Girit ve Belgrat Kalesi ile ilgili yaşanan sorunlar halk içinde gelişen olumsuzlukları son noktaya taşımıştır (Tanpınar, 2011:228).

Dönemin gazeteleri ülkede yaşanan hadiseler sonucunda yönetime yayınları ile tepki göstermişlerdir. Nalcıoğlu, bu tepkiyi “Gazeteler, hükümetin o zamana değin alışmadıkları bir şekilde ileri gitmekteydiler.” sözleriyle ifade etmektedir (Aktaran: Nalcıoğlu, 2013:165). Tanpınar (2014: 223), ülkedeki matbuatın bütününün muhalefet ve yenilikçi fikir yapısının oluşumunda aynı doğrultuda hareket ettiği tespitini yapmaktadır: “Gerek yabancı gazeteler, gerekse yabancı dilde memlekette çıkan veya Rum, Ermeni

harfleriyle, fakat Türkçe olarak yayınlanan Anadolu gibi gazeteleri bu uyandırma hareketine yardım etmektedir. Bilhassa Courier d'Orient memleketteki siyasi yenilik fikirlerini beslemiştir.”

Dönemin matbuat hareketleri muhalif yapısı neticesinde devlet yönetiminin tepkisine maruz kalmıştır. İktidar mensupları Fuat Paşa ve Âli Paşa her şeyden önce matbuatın seyrinden ve muhalif yayınlarından rahatsızlık duyarak basının hak ve özgürlüklerini sınırlama yoluna gitmişlerdir (İnuğur, 1999: 45). İktidarın muhalif yayınlara karşı aldığı tedbirler hakkında Nalcıoğlu (2013:162), şu bilgileri vermektedir:

“Artık ‘sakıncalı gazetecilik’ devrinin başladığı tarihlerde, üstelik de bu sakıncalı gazeteciliğin Türkçe, hem de halkın kolayca anlayabileceği sadelikte bir Türkçe ile yapılmaya başlandığı bir zaman da bir Matbuat Nizamnamesi hazırlanır. Devlet, basınla arasında münasebeti tanzim eden bir kanun hazırlamak ihtiyacı duymuştur. 14 Kasım 1864 (15 Cemaziyülahır 1281 Hicri) tarihinde Sultan tarafından onaylanan Matbuat Nizamnamesinde 1. madde, bir gazete veya mevkutenin neşri için hükümetin müsaadesini mecburi tutar. Bu müsaadenin verilmesi arzuya tabi olduğu gibi, dilendiği vakit geri alınabilir.”

Gazetecilik faaliyetlerinin kısıtlanması, aydınların muhalif bir grup olarak bir araya gelmeleri sonucunu doğurmuştur. Aydınların oluşturduğu “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” adını taşıyan bu cemiyet ile ilgili olarak İnuğur (1999: 45), “Böyle bir ortamda ülkedeki mutlakıyet yönetimini meşruti şekle çevirmek amacıyla ilk mücadele bayrağını açan, özgürlük ve eşitlik ilkelerini egemen kılmak isteyen bazı aydınlar batıdaki fikirlerden esinlenerek 1865 yılında (Yeni Osmanlılar Derneği’ni) kurmuşlardır.” tespitinde bulunmaktadır. Cemiyetin kuruluşu hakkında Tanpınar (2014:224) ise şu bilgileri aktarmaktadır:

“Ebüzziya’ya göre cemiyet, 1865 senesi Haziranında bir pazar günü Mehmed, Reşad, Nuri, Mustafa Refik (Mir’at mecmuası sahibi), Namık Kemal Beylerin Belgrad Ormanı’nda yaptıkları bir gezinti sırasında kurulmuştur. Ebüzziya’nın verdiği bilgiye göre, İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ın Mehmed Bey’in büyük kızı Şefika Hanım’dan naklettiği şöyledir:

‘Prens Mustafa Fazıl Paşa, Yakacık’ta halası Zeynep Hanım’ın ve Mehmet Bey de babasının köşkünde ikamet eyledikleri sırada, Namık Kemal, Nuri, Ayetullah, Reşad Beyler, Ağâh Efendi, Pazarköylü Ahmed Ağa ve diğer zevat birleşerek Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ni teşkil ettiler.’”

Cemiyetin 1865 yılı Haziranında İstanbul'da kurulması ile ilgili en geniş bilgi Ebüzziya Tevfik'in 3 ciltlik "Yeni Osmanlılar Tarihi"nde belirtilmektedir (Ebüzziya, 1973a:82). Prens Mustafa Fazıl Paşa, Namık Kemal, Mehmet, Reşat, Nuri ve *Mirat* Dergisinin Sahibi Refik, Ayetullah Beylerle, Agâh Efendi tarafından kurulan Cemiyetin üye sayısı bir süre sonra 245'e kadar çıkmıştır (Kara, 1983c: 302; Lewis, 2013: 209). Avrupa'daki ihtilal örgütleri örnek alınarak kurulan Cemiyet (Tanpınar, 2014: 225), Osmanlı'da kurulan ilk siyasi parti olarak da değerlendirilmektedir (Kinross, 1977/2008: 518). Yeni Osmanlılar'ın toplantı faaliyetleri ile ilgili olarak Lewis (2002/2013:209), "Kurucu üyelerden olan Ayetullah Bey'in ilk toplantıya Carbonari ve Lehistan gizli örgülü ile ilgili iki önemli kitapla geldiği" bilgisini aktarmaktadır; ayrıca "Ancak bu ilk toplantı hakkında çok fazla şey bilinmemektedir. Öyle anlaşıyor ki sonraları Carbonari benimsenmiş ve buna dayanan bir program kabul edilmiştir." ifadelerini kullanmaktadır.

Yeni Osmanlılar'ın biraraya geliş amaçları batılı liberal fikirler ile İslam felsefesini örtüştürerek meşrutiyet hükümeti yönetimini ülkede hâkim kılmaktır (Kinross, 1977/2008: 517). "Meşveret" sisteminin ülke yönetiminde uygulanmasını amaçlayan Yeni Osmanlılar'ın istedikleri sistem hakkında Berkes (2014: 289) "Meşveret" bir istişare meclisinde (şûrada) devlet sorunlarını tartışmak demektir." bilgisini vermektedir. Afyoncu'nun (2014:510) ifadesine göre, "Yeni Osmanlılar, meselelere daha ziyade İslami bir bakış açısıyla eğilmişlerdir. Onlar 'usûl-i meşveret' isterken delillerini 'Asr-ı Saadet'e"²⁶ dayandırdılar."

Yeni Osmanlılar'ın reformist düşüncelerinin oluşum süreci hakkında Kinross (1977/2008: 517), şu bilgileri vermektedir: "Avrupalı ulusların 1848 Devrimi'nden beri aktif olarak ulaşmaya çalıştıkları milliyetçilik yoluyla özgürlük idealine burada da özenen bir muhalefet grubu vardı. Çoğunlukla laik bir öğrenim görmüş bu genç Türkler yeni ve cesurane bir yol tutmuşlardı. Sloganları *Hürriyet'ti*, oysa Tanzimat'ınki sadece *Adalet'ti*." Yeni Osmanlılar'ın yönetim değişikliği ile ilgili benimsedikleri tutum hakkında Güz (2000a) "Sistemin kurulmasının da doğrudan kanlı bir darbe veya yönetim değişikliği

²⁶Özaydın (1991)'Asr-ı Saadet'e hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Hz. Peygamber'in yaşadığı devir hakkında kullanılan bir terim. Arapça asr (devir, zaman, çağ) ve saâdet (mutluluk, bahtiyarlık) kelimelerinden meydana gelen asr-ı saâdet terimi "mutluluk dönemi, insanların en bahtiyar oldukları çağ" mânasını taşımaktadır. Muhtemelen Hz. Peygamber'in, "İnsanların en hayırlıları benim asrında yaşayanlardır" meâlindeki hadîs-i şerifinden ilham alınarak kullanılan asr-ı saâdet tabiri, insanlık için hidayet kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'in nâzil olduğu, bütün insanlığa rahmet ve örnek olarak

ile değil doğrudan padişahla kurulacak iyi ilişkilerle yapılabileceğine inanırlar.” tespitinde bulunmaktadır.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti, teşkilatlanmasını tamamlarken diğer yandan Tanpınar’ın (2014: 227) deyimiyle, “daha ziyade bir gençlik hülyasına benzeyen” devletin yönetim biçiminin değişikliğini planlamaktadır. Öte yandan cemiyetin kadrosu içerisinde yer alan genç matbuat da ülke meseleleri ile ilgili muhalif yayınlar yaparak mücadeleye başlamıştır. 1864 ve 1867 yılları arasındaki dönem Türk matbuatının geliştiği yıllar olarak göze çarpmaktadır. Gazetelerin yayınları, genellikle Şark meselesi, Belgrad ve Girit sorunları, yabancı devletlere olan borçlanmalar, iç mali meseleler olmak üzere iktidarı doğrudan doğruya ilgilendiren sorunlardır (Tanpınar, 2014: 227).

Muhalif yayınları ile mücadele eden ve başkent İstanbul’da yayınlanan iki gazete dikkati çekmektedir. Bu gazetelerden biri Namık Kemal’in editörlük görevini üstlendiği *Tasvir-i Efkâr*, bir diğeri ise kuruluşunun akabinde cemiyet ile işbirliğinde bulunan Ali Suavi’nin baş editörlüğünde bulunduğu *Muhbir* gazetesidir (Mardin, 1962/2013c:34). Akün’ün (2006) tespitine göre, “*Tasvir-i Efkâr* ve Ali Suavi ile Ziya Paşa’nın yazdıkları *Muhbir* gazetesi siyasî hadiseler karşısında ortak bir tutum göstermekteydi. *Muhbir*, yazılar arasına hürriyet ve idare tarzına ait meselelerle ilgili sözler, ima ve dokundurmalar sıkıştırmakta *Tasvir-i Efkâr*’dan daha ilerideydi.”

Muhbir ve *Tasvir-i Efkâr* önceleri iktidarı tenkitlerinde oldukça ihtiyatlı davranmışlardır. Ancak *Muhbir* gazetesinde 1867 yılının Şubat ayında evlerinden sürgün edilen Girit halkı için başlatılan yardım kampanyası gazeteye önemli bir şöhret kazandırmasının yanında Âli Paşa’yı çok sinirlendirmiştir (Mardin, 1962/2013c:34). İskit (1943: 22), Ali Suavi’den bahsederken “Ali Suavi’nin mizacı malumdu; atak ve şiddetli bir insandı.” ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca Uçman (1989) Ali Suavi ile ilgili olarak, “...ilk makaleleri arasında yer alan Belgrad Kalesi’nin teslimi ve Mısır’ın devlete bağlılığı meselelerinde yapmış olduğu tenkitlerle kısa zamanda dikkatleri üzerine çekti.” ifadesini kullanmaktadır. *Muhbir* gazetesinin yanında *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde de Namık Kemal’in Girit isyanı ile ilgili yazıları 423. sayıda başlamış ve devam eden yayınlar halk arasında oldukça ses getirmiştir (Akün, 2006).

İki gazete daha önce belirttiğimiz sorunlar yanında, o dönem Avrupa’da bulunan ve henüz gizlenen Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin koruyucusu konumundaki Mustafa Fazıl Paşa (Uçman, 1989) tarafından İsveç’te²⁷ yayınlanan *Nord* gazetesine verilen ve meşrutiyet idaresinin ülke yönetimine getirilmesini isteyen mektup yayınlamıştır²⁸ (Tanpınar, 2014: 227). Mektup, *Muhbir* gazetesinin 20. sayısında (Tanpınar, 2014: 227) 21 Şubat 1867 tarihinde Fransızca dilinden tercüme dilerek yayınlanmış, bu vesile ile cemiyetten hükümetin yanında kamuoyu da haberdar olmuştur (Uçman, 1989). İki gün sonra aynı yazı *Tasvir-i Efkâr*’da da yayınlanmıştır (İnuğur, 1999:45). Bu yayının önemi Güz (2000a) tarafından “Bu durum dolaylı da olsa basının sistem değişikliğini gündeme getirerek meşrutiyetin ilanına yönelik bir harekettir.” sözleriyle ifade edilmektedir. Kuntay (2010:289), yayınlanan mektupta Yeni Osmanlılar’ın dört isminden birinin yani “... firenkçe olarak: Jeuns Turques²⁹” kullanılmasının mektuba ayrı bir önem kattığını ifade etmektedir. Namık Kemal, *Tasvir-i Efkâr*’ın 461. sayısında (Akün, 2006) yayınlanan bu mektuba ülkede başlamış bulunan vatansever uyanışı metheden bir görüş ilave etmiştir (Tanpınar, 2014: 227). Namık Kemal’in mektuba ilave ettiği görüş hakkında Akün (2006), “...mektubun tercümesini Muhbir gazetesinden iktibas etmiş, buna ilâve ettiği mütalaada vatani terakkîye götürecek yeni bir neslin varlığını ‘Jeunes turcs’ ismi karşılığında ‘Türkistan’ın erbab-ı şebâbı’ tabiriyle haber vermişti (18 Şevval 1283 / 23 Şubat 1867)” bilgisini vermektedir.

Yayınlanan mektup hakkında Kuntay (2010:289), “Muhakkak ki bu mektup mühimdi. Fakat ondan önemlisi vardı: Kemal’in bu mektup üzerine yazdığı makale. ...Bu mektup yüzünden Kemal’in yazdığı makale belki bu mektubun kendinden bile mühimdi. Çünkü Kemal ‘Gazet dü Levan’a Cevap’ ismindeki bu makaleyle hem Cemiyetin firenkçe olan ikinci adının türkçesini³⁰ kullanıyordu, hem Cemiyeti anlatıyordu.” tespitinde

²⁷ Editör tarafından Belçika (Brüksel) notu, dip notta yer almaktadır (Tanpınar, 2014: 227).

²⁸Çelik (1994: 75), Ali Suavi ve Dönemi isimli kitabında, mektubun *Nord* gazetesinde yayınlanan yazıdan doğrudan alınarak yayınlanmadığı, *Courrier D’orient* gazetesinden iktibas (alıntı) edildiği bilgisini vermektedir.

²⁹Fuat (2012: 46), “Jeuns Turques” tabiri ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“‘Jeune’ (genç) adı Avrupa’daki devrimci gençlik eylemlerinden alınmaydı. 1840-1860 yılları arasında birçok Batı ülkesinde aydın gençler devrimci eylemlerle hükümetlerine karşı çıkmışlar, oldukça etkili gizli dernekler kurmuşlardı. Bu alanda en ileri giden İtalyan gençlerinin giriştikleri gerilla savaşlarını bastırabilmek için Vatikan ordusunun işe karışması, yeni silahlarla donatılmış Fransız birliklerinin yardıma çağrılması gerekmişti. Çeşitli ülkelerdeki ‘Jeune’ derneklerinin ortak yanı ulusçu, meşrutiyetçi, hatta cumhuriyetçi olmalarıydı. Bu bakımdan ‘Jeune Turc’ adı hem Türk ulusçuluğunu, hem de meşrutiyetçiliği deyimliyordu.”

³⁰Kuntay (2010:289) Yeni Osmanlılar’ın isimlerini şu şekilde sıralamaktadır:

bulunmaktadır. Namık Kemal'in bu mektup üzerine yazdığı makale hakkında Akün (2006), şu bilgileri vermektedir.

“Bu sıralarda Beyoğlu gazetelerinden Gazette du Levant'ın 19 Şubat 1867 tarihli nüshasında, Mustafa Fazıl Paşa'nın Abdülaziz'e mektubu münasebetiyle Türkistan'ın erbâb-ı şebâbından teşkilatlanmış bir cemiyet olarak bahseden ve Mustafa Fazıl'ı aşağılayıcı bir ifade kullanan yazısına karşı aynı gazetede basılmak üzere bir cevap gönderir. Türkistan'ın erbâb-ı şebâbının teşkilatlanmış bir cemiyet ve reisinin de Mustafa Fazıl Paşa olduğu iddiasını reddeden bu yazı, aynı zamanda Namık Kemal'in adına konuştuğu topluluğun bir nevi programını açıklar mahiyettedir. Yabancı matbuatta 'Jeunes turcs' şeklinde yer alan bu tabirin arkasında bir cemiyetin varlığı kendini hissettiriyordu.”

Ancak basın hürriyetinin kısıtlanması, *Muhbir* gazetesinin bir ay içerisinde kapatılması ve neticede *Ali Kararname*'nin yayınlanması ile nihayetlenen süreç, Ali Suavi tarafından yayınlanan Mısır Valisi İsmail Paşa'nın isteklerini içeren yazısı sebebiyle gerçekleşmiştir (Tanpınar, 2014: 227). Paşa'nın İstanbul'a gelişi hakkında haberler daha evvel gazetelerde yayınlanmış, konu yeniden çeşitli kaynaklar tarafından Mısır gazetelerinden alınan haberler ile gündeme getirilmiştir (Güz,2000a). *Muhbir* gazetesinin 2 Mart 1867 tarihli 26. sayısında neşredilen fıkra (Kuntay, 1946: 29), Tanpınar (2014:227) tarafından şu şekilde nakledilmektedir: “Mısır Hariciye Müdürü devletlü Nobar Paşa³¹, memuriyet-i mühimme ile Dersaadet'e gelecekmiş... Müşârünileyh beş şey iltimas için gelecekmiş: Birinci, Aziz-i Mısır unvanı; ikinci, kendisine mahsus arma ile sikke darbı; üçüncü, müşirliğe kadar rütbe vermesi; dördüncü, kendisine mahsus alâmet ile nişan vermesi; beşinci, askerinin yüz bine iblağı.” Yayınlanan haberin içeriği hususunda Güz (2000a) şu tespitlerde bulunmaktadır:

“Bu yazıda yer alan isteklerin bir anlamda Mısır'ın devletten ayrılması anlamına geldiği açıktır. Özellikle Mısır için istenen özel arma ve para basım hakkı bağımsızlığın simgesidir. Diğer taraftan Valinin mareşalliğe kadar rütbe verebilme hakkını alması ve asker sayısının artırılması Vilayetin Osmanlı'dan ayrılığının göstergesidir. Valinin kendi adına arma ve nişan vermesi de aynı anlamı taşımaktadır. Yönetimin böyle bir yazıya kayıtsız kalması elbette düşünülemezdi.”

“ Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin 4 adı vardı: 1. İttifak-ı Hamiyet 2. Jeune Turques 3. Türkistanın Erbabı Şebabı 4. Yeni Osmanlılar”

³¹Kuntay (1946: 28) dip notunda bu şahsın, ermeni kökenli Mısır hariciye müdürü olduğu bilgisini vermektedir.

Kuntay (1946: 29), yazıda geçen Mısır valisi İsmail Paşa ile Âli Suavi'nin düşman olmasında, memleket menfaatinden başka, Mustafa Fazıl Paşa ile başlayan dostluğunun olup olmadığına tarihin karar verebileceği yorumunda bulunmaktadır.

Muhbir'de yayınlanan yazının ardından Tanpınar'ın (2014:227) verdiği bilgiye göre, “Ertesi gün *Tasvir-i Efkâr*, *Muhbir*'in bu fıkrasını: ‘bazı erbâb-ı vüsuktan aldığımız malumata göre Mısır tarafından henüz sûret-i resmîyede bir teklif vaki olmamıştır. Bundan böyle dahi memûl olunamaz. Çünkü bahs olunan metâlîbe asla münasebet görülemiyor.’ cümleleriyle başlayan bir mülâhaza (düşünce) ile yayınlamıştır.”

İskit ve Mardin ise *Muhbir* gazetesinin kapatılması ve akabinde *Ali Kararname*'nin yayınlanmasının sebebinin, 31 numaralı ve 8 Mart 1867 tarihli *Muhbir* gazetesinde yayınlanan çok sert bir üslupla yazılmış olan makalenin olduğunu belirtmektedirler (İskit, 1943: 22-23; Mardin, 1962/2013c: 34). “Bâb-ı Ali'nin Belgrad kalesini terk edişini”nin ele alındığı makaleyi, İskit şöyle aktarmaktadır:

“Belgrad kalesi verilmiş. Fakat tafsile ne hacet. Seddi İskender dedikleri olsa olsa bu kaleden ibaretti. Bu seddi, vermeğe ne mecburiyet olduğunu bilmeyiz. Belki ilân olunur. Lâkin acaba bu kale heyetile ve tamam istihkâmatile mi verilmiştir. Yoksa çârnaâçar verilmek lâzım gelip de hedmolunduktan sonra mı teslim olunacaktır. Bu meselenin cevabını Muhbirden bekleriz.

Eğer kale heyetile teslim olunacaksa acaba hediye olunacak kadar ucuz mudur. Öyle bir kalei metîne ki şu günde doksan bin keseye yapılmaz ve halen içinde bulunan hükûmet konağı dört bin keseye çıkmaz olduğu halde mevkice ehemmiyetinden başka şu doksan bin keseye karşılık Devleti Aliyeye ne verilmiştir. Burasını dahi izah eylemenizi umarız”(İskit, 1943: 22-23).

Mardin (1962/2013c:35) dip notunda, yayınlanan yazının içeriğini oluşturan hadise ile ilgili şu yorumda bulunmaktadır: “O zamana kadar Türkler kalede bir garnizon bulundurmuşlardı. Kale şimdi, sultanın hâkimiyet hakkını tanıma alâmeti olarak hisarda Osmanlı bayrağının dalgalanmaya devam etmesinden ibaret biraz platonik bir taahhüt

karşılığında Sırlara devredilmişti. Bu, Ali Paşa'nın zevâhiri³² kurtarma isteğine yönelik diplomatik bir hareketti."

Ertesi gün Maarifi Umumiye Nazırı Esseyyid Ahmet Kemal imzalı bir emirname ile *Muhbir* gazetesinin 1 ay süre ile kapatıldığı Filip Efendi'ye bildirilmiştir (Mardin, 1962/2013c: 35; İskit, 1943: 23). Emirname'de, "*Muhbir* gazetesinin hükümet aleyhine mucibi tağliti ezhan olacak bazı ekâzip ve eracif neşretmeği itiyat edinmesi ve bâhusus şu günlerde çıkardığı numaralarda hilafı kanun pek çok uygunsuz ve esassız şeyler bulunduğu cihetle Matbuat Nizamnamesi'nin yirmi yedinci bendinde tayin olunduğu ve matbuat kaleminden ihtar kılındığı veçhile matbaasının bir müddet tatil ettirilmesi." ifadeleri yer almaktadır (İskit, 1943: 23). Ziyad Ebüzziya tarafından not düşülen dip notta, sadrazam Fuat Paşa döneminde yayınlanan 1864 tarihli ilk basın kanununda mahkeme kararı olmaksızın gazetelerin kapanamayacağı hükmü bulunduğu, fakat sadrazam Ali Paşa'nın *Muhbir* gazetesinin kapatılması kararı ile bu kanunu çiğnediğini ifade edilmektedir (Ebüzziya, 1973a:56).

Muhbir gazetesi haftada dört gün yayınlanmakla beraber bazı günler arka arkaya yayınlar yapmıştır. Nitekim 8 Mart tarihli 1867 tarihinde Belgrad kalesine ilişkin bir bend yayınlanmıştır. Ertesi gün tekrar gazete yayınlanarak 1 aylık kapanma hükmü bildirilerek yine aynı tarihte bir "Varakai Mahsusa"³³ yayınlanmıştır (İskit, 1943: 23). *Muhbir* gazetesinin ceza aldıktan sonra çıkan son sayısı ile ilgili Mardin (1962/2013c:35), şu bilgileri vermektedir:

"Filip Efendi, Zilkade'nin üçü tarihini taşıyan sayıyı basmış bulunuyordu ve Nezâret tarafından kendisine gönderilen ihbarnameyi basma hususunda kanuni yükümlülük altında bulunduğundan, en azından kânuna uymuş olmak için, Namık Kemal'den söz konusu notu

³²Görünüm.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ad33e2947d981.50649844(Erişim tarihi 17.04.2018)

³³ *Muhbir* gazetesinin kapatılması nedeniyle Filip Efendi'nin yayınladığı, Tanpınar'ın (2014: 227) deyiimiyle "itirazımsı beyanname" şudur:

"Vakîâ dünyanın en adaletli yerlerinde bile bir matbaayı bihakkın kapatmak hükümetlerin yedi kudretindedir; fakat bâlâda muharrer müzekkerede beyan olunan tağliti ezhan ve neşri eracif ne gibi şeylerdir ve *Muhbir*'in hangi numarasında yazılmıştır? Müşterilerimiz caniplerinden ve erbabı hamiyet taraflarından olsun beyan buyurulursa bundan böyle gazetemizi misillû kapatmak hükmünde bulundurmaktan salim olurduk. "*Muhbir*", Devleti Aliyenin ve mileli Osmaniyenin hayrınadır. Osmanlı gazetesi olduğu için hakkınla bu yolda hüküm icra olunuyor. Bir mah müddetle kapandığını müşterilerimize beyan ederim ve bu müddet içinde müşterilerimizi havadissiz bırakmamak için derhal bir Türk gazetesile mukavele edeceğim ve Girit ianesi meselesini o gazete ile ilân eyliyeceğim ve ileride hükümete muhafazai hukuk yolunda bazı mülâhazat dahi beyan eliyeceğim." (İskit, 1943: 23).

Tasvir-i Efkâr'da yayımlamasını istedi. Onun, bu son sayıyı halka ulaştırmak istemesindeki sebeplerden birisi, söz konusu sayının imparatorlukta ayaklanmaların arkasında Rusya'nın bulunduğunu ve sonra da reformlar için baskı yapmasının tam bir küstahlık olduğunu belirten mükemmel bir gazetecilik örneği makale ihtiva etmesiydi. Makalede ayrıca, Osmanlı devlet adamları bir 'milli meclis'e karşı sorumlu olsalardı, devletin bu işlerine bir ölçüde çare bulunabilecekti düşüncesi ileri sürülmekteydi.”

Namık Kemal, Girit meselesinin başladığı dönemde özellikle çok dikkatli davranmıştır. Bir yıl evvel Namık Kemal *Tasvir-i Efkâr*'da, İstanbul'da sık sık çıkan yangınların oluşturduğu tahribat ile ilgili bir yazı yazmış ve bu yazı ile Ali Paşa tarafından takdir edilmiştir. Hatta Âli Paşa, bu makalede yer alan muhalif fikirlerine de göz yummuştur (Aktaran: Mardin, 1962/2013c:36). Ancak Ali Paşa, *Tasvir-i Efkâr*'ın muhalif yayınlarda devam etmesi üzerine Divan-ı Hümayun tercümanı Arifi Bey aracılığıyla Namık Kemal'e ihtarlar göndermiş, gazeteden ayrılmasını tavsiye etmiştir (Ebüzziya, 1973b: 54). Fakat Namık Kemal, *Muhbir* gazetesinin kapatılması emri üzerine gazetenin 1 ay boyunca kapatıldığını bildiren emirnameyi ve Filip Efendi'nin *Muhbir* gazetesinin kapatılmasına itiraz ettiği açıklamasını 465 numaralı ve 10 Mart 1867 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayınlamıştır. Aynı sayılı gazetede, *Muhbir*'in kapatılmasına ilişkin yorumu³⁴ ile Girit meselesinde Avrupa'nın müdahalesini eleştirdiği “Şark Meselesi” isimli bir makale yayınlamıştır (Ebüzziya, 1973a: 56; İskit, 1943: 24; Mardin, 1962/2013c:36).

Yürütmekte olduğu politika matbuat tarafından cesur bir biçimde eleştirilince Ali Paşa, matbuatı çok sıkı baskı altına alan 26 Mart 1867 tarihli “Kararname-i Âlî” isimli ünlü kararnameyi yayınlamıştır (İskit, 1943: 23). Yayımlanan kararname ile İskit'in (1943: 24) verdiği bilgiye göre “Menafii umumiye, her icap ettirdikçe idari tarikler ve mevkiî meriyette Matbuat Nizamnamesi haricinde ‘ Milli bir matbuatın esasına ait prensipleri tanınamakta temerrüt eden’ gazeteleri kapatmak salâhiyetini alıyordu.”

³⁴Ebüzziya (1973a: 56), Namık Kemal'in *Muhbir* gazetesinin kapatılması üzerine *Tasvir-i Efkâr*'da yayınladığı yorumu şöyle bildirmektedir:

“*Muhbir*'in tatiline sebep olan hususlar, resmi tezkerede belirli olmadığı için, o konuda fikir yürütemeyiz. Ve *Muhbir*'in bu husustaki efkârına (fikirlerine) dahî iştirâk etmeyiz. Şu kadar var ki, bu gazete matbuat nizamnamesini hayatının kefaleti bilmesi cihetle, onun icraatından hepimiz hissedarız. Bu tatilin icra şekli, bizce de bazı düşünceler hâsıl eyledi. Fakat *Muhbir*'in, imtiyaz sahibi, ileride hakkını muhafaza edeceğini beyan eyliyor; biz de onu bekleriz.”

Gazeteci kimlikleri yanında aynı zamanda devlet memurluğu görevinde de bulunan Namık Kemal Erzurum Vali Muavinliği, Ziya Paşa ise Kıbrıs Mutasarrıflık'ı³⁵ görevlerine tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmak istenmiştir (Koray, 1992). Ali Suavi ise tutuklanmış (Ebüzziya, 1973a:56), *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesi sahibi Agâh Efendi ile Kastamonu'ya sürgün edilmiştir (Tanpınar, 2014:228). Ancak Namık Kemal ve Ziya Paşa çeşitli bahaneler öne sürerek görev yerlerine gitmemek üzere direnmişlerdir (Koray, 1992). Tanpınar'ın (2014:228) ifadesine göre bu atama ve sürgünlerle "Tanzimat kendi yetiştirdiği nesle karşı tavrı almış olur."

Bu sırada Paris'te bulunan Mustafa Fazıl Paşa, muhalif düşüncelerini yayınlamak ve yaymak gayesiyle ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kalem gücünden faydalanmak arzusuyla cemiyet üyelerini Avrupa'ya davet etmiştir (İnuğur, 1999: 46). Mustafa Fazıl Paşa ile ilgili Afyoncu (2014: 508), şu bilgileri vermektedir:

"Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın kardeşi olan ve muazzam serveti göz kamaştıran Mustafa Fazıl Paşa, Osmanlı bürokrasinin çeşitli kademelerinde görev yaptıktan sonra, en son Osmanlı maliyesini düzene sokmak gayesiyle kurulan Meclis-i Hazain reisliğine getirilmiş, ancak yalnızca bir yıl sonra vazifesinden azl ve Avrupa'ya sürgün edilmişti. Paşa gerek Mısır'daki veraset hakkından mahrum edilmesini gerekse bu sürgün hadisesini bir türlü kabullenememiş ve bunun müsebbibi olarak da Bab-ı Âli'yi özellikle de siyasi iktidarı ellerinde tutan Âli ve Fuad Paşaları görmüştü. Sürgün günlerinde Paris'e yerleşip, buradan Âli ve Fuad Paşaların şahsında Tanzimat uygulamalarına karşı şiddetli bir propagandaya girişti."

Tanpınar'ın (2014: 228) verdiği bilgiye göre, "Bir müddet ayak sürçmek suretiyle yeni vazifelerine gitmeyen muharrirler, Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine ve *Courrier d'Orient* sahibi Jean Pietri'nin aracılığıyla Paris'e kaçarlar. Aynı suretle davet edilen Ali Suavi ile Agâh Efendi, kendilerine yolda katılırken; Kani Paşazade Rifat Bey ise, memur olarak Paris'te bulunmaktadır. Ziya Paşa, bu firarla Yeni Osmanlılar'a fiilen girmiş olur" Bilgegil'in (1974) verdiği bilgiye göre, "1867 yılı Haziran'ının ilk haftasından itibaren Avrupa'nın muhtelif yerlerinde, bilhassa Paris'te çıkan gazetelerde şu havadis göze çarpar: Türkiye'de Hükümet'e karşı fesat tertibeden bir cemiyet keşfedilmiş, bu yüzden de birçok adamlar tutuklanmıştır." Muharrirlerin Paris'e kaçışlarını ve ardından gerçekleşen Yeni

³⁵ Sancak Beyi.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ad5c304a92805.26939196 (Erişim tarihi 17.04.2018)

Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin tutuklanma hadislerini Ebüzziya Tevfik'in verdiği bilgilere dayanarak Tanpınar (2014:228), şöyle anlatmaktadır:

“Namık Kemal’le onun Avrupa’ya kaçış tarihlerini Ebüzziya Tevfik, 14 Mayıs olarak gösterir. Bir diğer rivayete göre 17 Mayıs 1867’de İstanbul’dan ayrılırlar. Hareketlerinden birkaç gün sonra da Yeni Osmanlılar Cemiyeti hakkındaki takibat başlar. Ebüzziya’nın ilk hamlede tevkif olduğunu söylediği zatlar, Kapu kethüdası Azmi Bey, Şakir Efendi, Bab-ı Seraskeri memurlarından Tahsin Efendi, müderris Hoca Veliyüddin Efendi, yine ulemadan Süleymaniyeli Mehmed ve Cerrahpaşalı Salih Efendilerdir. Bunlar ‘evlerinden, medreselerinden kaldırılıp Üç Anbarlı’ya’ nakledilmişler ve orada tevkif edilmişlerdir. Bu suretle Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin İstanbul’daki faaliyeti sona erer; mülteci muharrirlerin Paris’teki mücadelesi başlar. Cemiyeti hükümete haber veren, Ali Paşa’nın şahsı hakkında katil kasımdan ürken yahut böyle bir kasdı vehmeden Subhi Paşazade Ayetullah Bey’dir. Bunu haber alan Mehmed, Nuri, Reşad Beyler daha evvel davranarak gizlenmişler ve sonra da Avrupa’ya kaçarak dostlarıyla birleşmişlerdir”

O dönemde İbrahim Şinasi de Fransa’da bulunmaktadır. Paris’te yaşadığı dönem içerisinde Mustafa Fazıl Paşa’nın yardımcıları ile yaşamını sürdürmüş, Jean Pietri aracılığıyla Namık Kemal ile haberleşmiştir. Kendisinin Avrupa’ya gelişinden sonra Yeni Osmanlılar cemiyetini kuranlar ve yurttan ayrılırken gazetesini teslim ettiği Namık Kemal ile iki yıl sonra Paris’te karşılaştıklarında, cemiyet üyelerine karşı soğuk davranmış, bu siyasi hareketten uzak durmak suretiyle şahsi çalışmalarını sürdürmüştür (Kahraman, 2010).

1867 yılının Mayıs ayında gizlice yurt dışına kaçan muharrirler, bir müddet sonra Mustafa Fazıl Paşa’nın Paris’te bulunan evinde yapılan toplantı ile önce Ali Suavi tarafından *Muhbir* gazetesinin daha sonra ise *Hürriyet* gazetesinin yayınlanması kararını almışlardır (Ülken, 2014:65). *Muhbir* gazetesinin öncelikle Paris’te yayınlanması planlanmıştır. Ancak İmparator Napolyon’un 1867 senesinde Paris’te düzenlenen uluslararası sergiye Sultan Abdülaziz’i davet etmesi ve sultanın 21 Haziran 1867 günü Fransa’ya davete icabet etmek üzere yola çıkması, ardından sultanı Fransa’ya ulaştıran Sultaniye gemisinin 29 Haziran 1867 günü Fransa’nın Toulon limanına ulaşması sonucunda bu plan gerçekleşmemiştir (İnuğur, 1999: 46). Yeni Osmanlılar’ın Avrupa’da neşrettikleri gazeteler *Muhbir* ve *Hürriyet*’in Londra’da yayınlanmasının diğer sebepleri Güz’ün (2000a) verdiği bilgiye göreşunlardır:

“Cemiyet üyelerinin bulunduğu merkezlerin başında Paris gelmesine rağmen *Muhbir* gibi *Hürriyet* de Londra’da yayınlanır. Bunun sebebi Osmanlı yönetimi ile Fransa yönetimi arasındaki sıcak ilişkiler ve Fransız Basın Kanunundaki hükümlerin fazlaca sert olmasıdır. Basın hak ve özgürlükleri açısından değerlendirildiğinde İngiltere’nin daha köklü bir geleneğe sahip olduğu, basına ait hürriyetlerin öncelikle bu ülkede güvence altına alındığı bilinmektedir. Bu durum gazete ve dergiler açısından İngiltere’yi daha güvenli kılmaktadır.”

Mustafa Fazıl Paşa, Sultan Abdülaziz’in Paris’i ziyareti sebebiyle düzenlenen görkemli törenine bizzat katılmış (Afyoncu,2014:509), Abdülaziz’in Avrupa seyahati sırasında sultan ile görüşmüş, hatta sultanın iltifatına nail olmuştur. Paşa, sultan ile ilişkilerini düzelterek ülkeye geri dönme izni almış, Yeni Osmanlılar’a verdiği maaşları³⁶ vermeye devam etmiş, ancak Sultan Abdülaziz ile birlikte İstanbul’a dönerek cemiyeti terk etmiştir. Hatta bir adım ileriye giderek ilerleyen zamanda hükümette görev almıştır (Sertoğlu, 2011:3136).

Mustafa Fazıl Paşa ile ilgili Ortaylı şu bilgileri vermektedir: “Kuleli vakasından sonra, Yeni Osmanlılar var. Hanedandan Damat Mustafa Fazıl Paşa. Hem anne hem de baba tarafından hanedana mensuptur ve kendisi de bir sultan ile evlenmiştir. Çifte hanedan mensubiyeti vardır yani. Özellikle vurguluyorum, çünkü bu muhtemelen psikolojisini de etkilemiştir. Yani her şeye rağmen damattır, hanedandandır.” (Ortaylı ve Erdinç, 2016: 25-26)

Mustafa Fazıl Paşa’nın tarih sürecinde değişen siyaset ile birlikte değişen siyasi tutumu hakkında Tanpınar(2014:224) ise, şu yorumlarda bulunmaktadır:

“1865 senesinde Mısır vilayeti üzerindeki bütün haklarından, tazminat olarak aldığı birkaç milyon İngiliz lirasına mukabil vazgeçmeye mecbur kalan Mustafa Fazıl Paşa, bütün ömrünce, büyük bir entrikacı olan kardeşinin elinden Mısır hükümetini tekrar alabilmek emelini bırakmayacaktır. ...Yeni Osmanlılar Cemiyeti azasını Avrupa’ya davet ettikten sonra, kendini affettirerek birdenbire İstanbul’a dönmesi ve 1870 muharebesinden sonra, yani Fransız siyasetinin şarkta bir zaman için felce uğraması üzerine, Ali Paşa’nın Hıdiv İsmail Paşa’ya karşı takip ettiği yeni hareket tarzından ümitlenerek onunla anlaşması ve Ali Paşa’ya desteklemek için Avrupa’dakilere emir vermesi, hatta Yeni Osmanlılar’a, istediği zaman

³⁶Yeni Osmanlılar’ın Mustafa Fazıl Paşa’dan destek olarak aldıkları maaşlar hakkında Özel (1985) şu bilgileri vermektedir: “Yeni Osmanlılar’ın maaşları hangi esaslara dayanılarak konduğunu bilmediğimiz farklılıklar gösterir: Ziya Paşa’nın 3.000, Namık Kemal’in 2.000, Ağâh Efendi ve Ali Suavi’nin maaşları 1.500’er franktır.”

harekete geçecek bir alet, bir tehdit ve şantaj vasıtası gibi bakması, bu mizacın zaafını gösterir.”

Sultan Abdülaziz’in Paris’i ziyareti üzerine Fransız hükümetince, Yeni Osmanlılar’ın gerekli görülen tedbir üzerine ve ayrıca Osmanlı sultanına sempatik görünmek gayesiyle Paris’i terk etmeleri istenmiştir. İkinci bir sürgünle 30 Haziran 1867 tarihinde Namık Kemal, Ziya Paşa ve Agâh Efendi ile Ali Suavi Londra’ya, Reşat, Nuri ve Mehmet beyler Jersey adasına, Rıfat Bey ise Brüksel’e gitmişlerdir. Bu sebeple *Muhbir* gazetesi Ali Suavi tarafından 1867 yılının Ağustos ayında Londra’da yayınlanmıştır (Afyoncu, 2014:509; İnuğur, 1999:46).

Yeni Osmanlılar Cemiyeti açısından *Hürriyet* gazetesinin neşredilmesinden önce önemli bir hadise yaşanmıştır. 1868 senesinde Ziya Paşa tarafından, “Verâset-i Saltanat-ı Seniyye Hakkında Mektup” isimli bir eser kaleme alınmıştır. Eser, Abdullah Uçman’ın verdiği bilgiye göre (Uçman, 2013), “Verâset usulünün Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa ve çocukları aleyhinde değiştirilmesi münasebetiyle onun haklarını savunmak için kaleme alınmıştır. Eserde zaman zaman kardeşi Şehzade Abdülaziz’i tahttan uzak tutmak isteyen Sultan Abdülmecid’in, oğlu V. Murad’ı veliaht olarak tayininden de söz edilmektedir.” Fuat (2012: 56-57) ise, eserin yayınlanma süreci hakkında şu bilgileri vermektedir:

“O günlerde İstanbul’da ağızdan ağıza dolaşan bir söylentiye göre, Abdülaziz Osmanlı tahtının veraset geleneğini değiştirmeye hazırlanmaktaydı. Mısır valiliği için yapılan değişiklik, Osmanlı Sarayı’na da uygulanacaktı. Böylece veliahtlık hanedanın en büyük oğlu olan Murat Efendi’den alınıp Abdülaziz’in en büyük oğlu Yusuf İzzettin’e verilecekti.

İstanbul’daki bir dostu, önemli devlet görevlerinde bulunmuş Remzi Efendi, Ziya Bey’e bir mektup yazarak bu söylentiye duyurmuş, düşüncesini öğrenmek istemişti. Ziya Bey dostuna uzun bir cevap yazdı. Konuyu çeşitli yönlerden ele alıyor, Mısır’daki değişikliğin nasıl bir siyasal oyun olduğunu ortaya vuruyor, bir gün bir fermanla yeniden eski geleneğe dönelebileceğini söylüyor, Abdülaziz’in Osmanlı Sarayı’nda ‘aklen ve Şer’an’ (ulusal ve dinsel olarak) uygun bulunmayan böyle bir değişikliğe kalkışmayı düşünemeyeceğini ileri sürüyordu. Ziya Bey gizli tutulması dileğiyle sona erdirdiği mektubunu, iki bölüm olarak kendi bastırdı, bir hafta arayla, İstanbul’a gönderdi.

Veraset-i Saltanat-ı Seniyye adı verilen bu broşürlerin başkent halkına dağıtılması gerek Saray, gerek hükümet çevrelerinde bomba gibi patladı. Ziya Paşa’nın mektubu, hem meşrutiyet

yanlılarının umutla bağlandıkları Veliaht Murat Efendi'yi, hem de Mustafa Fazıl Paşa'yı savunuyor, Âli Paşa ile Fuat Paşa'yı ağır bir biçimde suçluyordu.”

Bu hadiseden yaklaşık on beş gün sonra Mustafa Fazıl Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal'e takdirlerini bildiren bir mektup yollamıştır. Konu tam vaktinde işlenmiş, etkili bir biçimde savunulmuş, siyasi muhitlerde etkili olmuştur. Bunun yanında *Muhbir* gazetesinin yayınları amaca uymamaktadır ve ivedilikle *Hürriyet* gazetesinin neşrine başlanmalıdır (Fuat, 2012: 57).

Bu hadisenin akabinde, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin üyelerine danışmadan, şahsi fikirleri doğrultusunda *Muhbir* gazetesinin yayınlarına devam eden Ali Suavi ile ilişkileri bozulan cemiyet üyeleri, Fazıl Mustafa Paşa'nın desteğini alarak 29 Haziran 1868 tarihinde *Hürriyet* gazetesini yayınlamışlardır. Gazete uzun bir süre Namık Kemal ve Ziya Paşa yönetiminde neşredilmiştir (Afyoncu, 2014: 509).

Fazıl Mustafa Paşa, *Muhbir* ve *Hürriyet* gazetelerini yaşatmak üzere 250.000 frank miktarında bir bütçe tesis etmiştir (Karal, 1983c: 307). Paşa, Ali Suavi'yi denetim altında tutmak gayesiyle desteğini esirgemiş, en nihayetinde maddi desteğini tamamen kestiği *Muhbir* gazetesi 50. sayısında kapanmıştır. Bunun üzerine Ali Suavi Yeni Osmanlılar cemiyetinden ayrılmıştır (Afyoncu, 2014:509).

Düşünce ve amaç birliği bulunmayan Yeni Osmanlılar cemiyeti mensupları arasında (Karal, 1983c: 309) 1869 senesinden sonra anlaşmazlıklar daha derin bir hal almıştır (Afyoncu, 2014:509). İki gruba ayrılan cemiyet üyelerinin birinci grubu, Ziya Paşa'nın etrafında toplanmış “mutediller” yani ılımlılar grubudur. Şiddete karşı duran bu grubun amaçlarını meşrutiyyetin ilan edilmesi teşkil etmiştir. İkinci grup Mehmet Bey'in etrafında toplanan müfritler yani aşırılar grubudur ve gayeleri meşrutiyyet fikrinin ötesinde cumhuriyet ilan edilmesidir. Tasarıları öncelikle meşrutiyyetin ilan edilmesi, ardından cumhuriyet idaresinin kurulmasıdır (Karal, 1983c, : 309). Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nden öncelikle gayelerini gerçekleştirmek yolunda sadece kalemin kâfi gelemeyeceğini, bir an evvel harekete geçilmesi gerektiğini öne süren Mehmet Bey gruptan ayrılarak Hüseyin Vasfi Paşa ile birlikte *İnkılâp* gazetesini neşretmeye başlamıştır. Cenevre'de yayınlanan gazete uzun ömürlü olamamış, dört ay sonra kapanmıştır. Kısa bir müddet sonra Namık Kemal haricindeki diğer cemiyet üyelerinin kişisel çıkarları doğrultusunda çalıştıklarını ifade ederek tepki gösteren Kanipaşazade Rıfat Bey'de Yeni Osmanlılar hareketinden

ayrılmıştır (Afyoncu, 2014:509). Bu sırada Hıdiv İsmail Paşa tek başına bir hükümdar tavrı içerisinde hareket etmeye başlamış, bu tavır Bab-ı Ali ile ilişkilerini yeni bir noktaya taşımıştır. Osmanlı yönetimi, İsmail Paşa'ya karşı Mustafa Fazıl Paşa'yı bir koz olarak kullanma niyetine girmiştir. Mustafa Fazıl Paşa, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'ne maaşlarını ödemek ve gazete çıkarmaları için maddi yardımda bulunma vaadinde bulunmuş olsa da Sultan Abdülaziz ile İstanbul'a dönüşünün akabinde Mısır Hıdivliğinin kendisine verileceği ümidi ile *Hürriyet* gazetesinin neşrinin durdurulmasını istemiştir (Kartal, 1983c: 312).

Namık Kemal bu isteği kabul ederek, *Hürriyet* gazetesinin 64. sayısından itibaren yazarlık görevinden ayrılmıştır. Bu ayrılış Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin büyük ölçüde güç kaybetmesine yol açmıştır (Afyoncu, 2014:509). Ziya Paşa ise Avrupa'ya geliş sebebinin Mustafa Fazıl Paşa'nın veraset mücadelesi olmadığını ifade ederek memleketindeki kişisel emlakını elden çıkarmak suretiyle gazetenin neşrine devam edeceğini ifade etmiştir (Kartal, 1983c: 312). Namık Kemal Âli Paşa'dan aldığı izin akabinde 24 Kasım 1870 tarihinde İstanbul'a dönmüştür (Beydilli, 2013).

Ziya Paşa, Hıdiv İsmail Paşa tarafından kendisine yapılan maddi yardım teklifini kabul ederek *Hürriyet* gazetesinin neşrine devam etmiştir. Mısır Hıdivi İsmail Paşa'yı destekleyen yazılar yazan Ziya Paşa, ayrıca Ali Paşa'yı ağır bir dille eleştiren makaleler yayınlamıştır (Afyoncu, 2014:509; Kartal, 1983c: 312; Uçman,2013). Bu yazıların evveliyatında, hamisi Mustafa Reşit Paşa'nın 1858 senesinde vefatı ile Ziya Paşa'nın saraydaki itibarının sarsılması, ardından Sultan Abdülaziz'in 1861 yılında tahta çıkışıyla beraber sultana sunduğu kasidelerle tekrar itibarının yükselmesi, akabinde Âli Paşa'ya karşı takındığı olumsuz tavır neticesinde gün geçtikçe büyüyecek olan ve şahsına zarar verecek olan bir düşmanlığın başlaması bulunmaktadır (Uçman, 2013). *Hürriyet* gazetesinin 67. sayısında yayınlanan Âli Paşa'nın aleyhinde ve katle teşvik mahiyetinde olarak değerlendirilen bir makalesi sebebiyle Bab-ı Âli başvuruda bulunmuş ve Ziya Paşa İngiliz hükümetinin emri ile tutuklanmıştır (Kartal, 1983c: 312; Uçman,2013). Kefalet ile serbest kalan Paşa, can güvenliği sebebiyle Londra'dan ayrılarak önce Paris'e, ardından Cenevre'ye gitmiştir. *Hürriyet* gazetesini 89. sayıdan 100. sayıya kadar Cenevre'de yayınlamıştır (Uçman, 2013). Neticede gazeteyi kapatmak zorunda kalarak bu süreçte edebi çalışmalara ağırlık vermiştir (Kartal, 1983c: 312) Ziya Paşa nihayetinde, en büyük düşmanı Âli Paşa'nın 1871 tarihinden vefat etmesinden (Afyoncu, 2014: 510) sonra,

sadrazamlık görevine getirilen Mahmut Nedim Paşa'nın genel af ilan etmesiyle 1871 senesinde İstanbul'a dönmüştür (Beydilli, 2013). Nuri Bey ve Reşad Bey de ilan edilen af ile yurda dönmüşler (Koray, 1992), Ali Suavi'nin de 1876 senesinin Kasım ayında yurda dönüşüyle Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yurt dışında sürdürdüğü etkinliği sona ermiştir (Beydilli, 2013). Yeni Osmanlılar Cemiyeti Tanpınar'ın (2014: 228) deyiimiyle "...Âli Paşa'nın ölümünden sonra ise bu hareket sadece Namık Kemal'in etrafına toplananlardan ibaret olacaktır."

Namık Kemal, Reşad Bey ve Nuri Bey ile birlikte doğrudan muhalefet etmek amacıyla 1872- 1873 tarihleri arasında *İbret* gazetesini neşretmişlerdir (Afyoncu, 2014: 510; İnuğur, 2005: 228). Beydilli'nin (2013) verdiği bilgiye göre "Hareketin önde gelen isimleri, ilk sadaretinden (Temmuz 1872) itibaren önder kabul ettikleri Midhat Paşa'nın etrafında toplanmaya başlarlar. Yurt içinde Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve V. Murad'ın tahta çıkarılmasıyla (30 Mayıs 1876) gelişecek olan siyasi hadiselerde ve bir anayasa ilan edilmesi aşamasında (23 Aralık 1876) tarihsel rollerini oynamaya devam ederler." Afyoncu'nun (2014:510) ifadesine göre ise, "Yeni Osmanlılar hareketi mensuplarından bazıları siyasal bir örgüt sıfatıyla değil, ancak ferdi olarak 1876 Kanun-ı Esasi'sinin hazırlanmasında görev aldılar. Ziya Paşa ve Namık Kemal'in aralarında bulunduğu bu kişiler "1876'dan sonra ise dağınık halde ve birçoğu hayatlarını çeşitli devlet memuriyetlerinde geçirerek yaşadılar." (Findley, 2010/2016:105)

1.1.4. Meşrutiyetin İlanı

Meşrutiyet kelimesi Arapça dilinde şart kökünden ortaya çıkmış bir kavramdır. Osmanlı siyasi kaynaklarında, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra "anayasalı ve meclisli saltanat- hilafet rejimi" kavramının eş değeri olarak kullanılmıştır. Kanun-i Esasi'nin 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilmesi ile 13 Şubat 1878 tarihinde Meclis-i Mebusan'ın kapatıldığı tarihe kadar geçen süre içerisindeki döneme I. Meşrutiyet adı verilmektedir (Hanioğlu, 2004).

Osmanlı Devleti'nde 1860'lı yıllarda demokratik hareketlerin yanında, yabancı devletlerden dış borçlar ve politik destek sağlamak amacıyla yarı demokratik reformlar icra edilmiştir. Yönetimin bu politikalarına karşı duran bir muhalafet hareketi oluşmuştur. Muhalif hareketlerin en önemlisi 1860 ve 1870'li yıllarda oluşan Yeni Osmanlılar anayasal

hareketi olarak vuku bulmuştur (Kara, 2008). Tunaya'nın (1985) ifade ettiği üzere, "Osmanlı Devleti'nde, Abdülaziz döneminin yıllarındaki açılış belirli ve sınırlı bir kamuoyunun valliğini ve oluşmasını ortaya koyar. 1875 İstanbul'unun Paris olmadığını unutmamak şartıyla, bu yıllarda Kanun -i Esasi kavramının geliştiğini ve büyük bir kitlenin bu olayı beklediğini hatırlamak ve kabul etmek gerekir." M. Â. Aydın'ın (2001) ifadesine göre ise, " ...bu dönemin önemli bir muhalefet hareketi olan Genç Osmanlılar'da halkın yönetimde söz sahibi olması düşüncesi belli bir ağırlık kazanmıştır.". Namık Kemal ve arkadaşlarının içlerinde yer aldığı "Yeni Osmanlılar Cemiyeti"nin düşünceleri yaşadıkları toplumu hem kısa ve hem uzun vadede etkilemiştir. Yeni Osmanlılar fikirleriyle, ilan edilen anayasanın temelini oluşturmuşlardır (Mardin, 1962/2013c:448).

Yeni Osmanlılar muhalefetlerini bir müddet Avrupa'da sürgünden yürütmüşler (Kara, 2008), 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre önce Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin ardından tahta geçen V. Murat'ın iradesiyle Namık Kemal ve arkadaşları affedilerek İstanbul'a dönmüşlerdir (İnuğur, 2005:240).

Sultan V. Murat tahtta çok kısa süre kalabilmiş, Sultan II. Abdülhamid 31 Ağustos 1876 tarihinde anayasal düzeni kurmak vaadiyle Midhat Paşa ve arkadaşları ile uzlaşarak padişah ilan edilmiştir. 1876 yılında Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi akabinde Osmanlı Devleti'nde ilk kez bir anayasanın hazırlanması ve meclisli bir yönetimin kurulması amacıyla çalışmalara başlanmıştır (Mardin 2013a: 91). Sultan II. Abdülhamid döneminde Meclis-i Mebusan 19 Mart 1877 tarihinde açılmış, 23 Aralık 1876 tarihinde I. Meşrutiyet ilan edilmiştir (İnuğur, 1999:8; Küçük, 1988b; Mardin 2013a: 91).

Sultan II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti en zor günlerinden geçmektedir. Sultan Abdülaziz döneminde yaşanan Bosna- Hersek ve Bulgar isyanlarına, Sultan V. Murad döneminde Sırbistan ve Karadağ savaşları katılmıştır. Rusya bu ayaklanmaları kışkırtmakta ve desteklemektedir. Devletin mali durumu ise isyanların bastırılmasına yetmemektedir. Sultan Abdülaziz'in padişahlığının son döneminde Mahmud Nedim Paşa dış borçların ödenmesi hususunda Avrupa devletlerinin tepkisini çekecek kararlar almış, bu sebeple Avrupa kamuoyunda Osmanlı ile ilgili alehyte bir kanı oluşmuştur. Bunun neticesinde yabancı memleketlerden tekrar yardım alma imkânı kalmamıştır. Bu imkânsızlıklara rağmen Sırp'lar'a karşı Türk ordusu önemli galibiyetler elde etmiştir. Bu sırada Rusya ateşkes anlaşması hususunda ultimatoma vermiş ve Sırp'lar ile üç ay sürecek

ateşkes anlaşması imzalanmıştır. İngiltere ise konunun İstanbul'da bir konferansın toplanarak üzerinde çalışılmasını istemiştir (Küçük, 1988b). M. Aydın'ın (1994), verdiği bilgiye göre “...muharebelerin Osmanlı ordularının galibiyetiyle sonuçlanması üzerine hadiselerle diplomatik yollardan bir çözüm bulmak için İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin iştirakiyle İstanbul'da bir konferans düzenlenmiştir.” 23 Aralık 1876 günü adı geçen devletleri biraraya gelmesinin yanında aynı gün Kanun-i Esasi ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin ilan ettiği ilk anayasa olarak tarihe geçen Kanun-i Esasi'nin ilanı yüz bir pare top atışı ile gerçekleştirilmiştir (Küçük, 1988b).

Kanun-i Esasi'nin içeriği³⁷ hakkında İnuğur (2005:255), şu bilgileri vermektedir: “Bu ilk anayasa, fertlerin eşitliğini herkesten gücüne göre vergi alınmasını, kişi

³⁷ Kanun-i Esasi'nin maddeleri hakkında M. A. Aydın (2001) şu bilgileri vermektedir:

“Kanun-ı Esasi on iki başlık altında toplanmış 119 maddeden teşekkül etmektedir. Bu maddelerle oluşturulan anayasal düzen şu şekilde özetlenebilir:

Devlet bir bütündür (md. 1): saltanat ve hilafet Osmanlı'nın en büyük erkek evladına aittir (md. 3): vekillerin tayin ve azli, yabancı devletlerle sözleşme yapılması, savaş ve barış ilanı, hutbelerde isminin okunması, kara ve deniz kuvvetlerinin kumandası, Meclis-i Umumî'nin toplanması ve tatili, Hey'et-i Meb'usan'ın feshi padişahın dokunulmaz haklarından (md. 7): devletin resmi dini İslam'dır (md. 11): basın kanun dairesinde hürdür (md. 12): genel adabı ve asayişini ihlal etmemek şartıyla diğer din mensuplarının din ve vicdan hürriyetiyle mezhep imtiyazları tanınmıştır (md. 13): herkesin eğitim ve öğretim hakkı vardır (md. 15); Osmanlı toplumunun bir parçasını oluşturan gayri müslimler kendi inançları doğrultusunda eğitim yapabilirler (md. 16): Osmanlı tebaasının dilekçe, mülkiyet, konut dokunulmazlığı hakları vardır (md. 14, 21, 22): hiç kimse kanunda öngörülenden başka bir mahkemede yargılanamaz (md. 23): müsadere ve angarya (md. 24): işkence yasaktır (md. 26): sadrazam ve şeyhülislam bizzat padişah tarafından belirlenerek tayin edilir, diğer vekiller sadrazam tarafından belirlenip padişah tarafından tayin edilir (md. 27): vekiller görevleriyle ilgili faaliyetlerinden sorumludur, görevleriyle ilgili olarak yüce divana gitmelerine Hey'et-i Meb'usan karar verir, şahıslarıyla ilgili konularda ise ait oldukları mahkemede yargılanırlar (md. 30, 31, 33): vekillerle Hey'et-i Meb'usan arasında bir anlaşmazlık çıktığında vekilin değiştirilmesi veya Hey'et-i Meb'usan'ın feshi padişahın yetkisindedir (md. 35): gecikmesinde sakınca bulunan hallerde muvakkat kanun çıkarılabilir (md. 36): Meclis-i Umumi, Hey'et-i Meb'usan ve Hey'et-i A'yan olmak üzere iki meclisten oluşur (md. 42): meclis her yıl ekim başında toplanır ve mart başında faaliyetlerine son verir, padişah gerek görürse meclisi vaktinden önce toplantıya çağırır (md. 43, 44): Meclis-i Umumi üyeleri düşünce ve beyanlarında hürdürler, gerek meclisteki konuşmaları gerekse genel olarak açıkladığı görüşleri için haklarında soruşturma açılmaz (md. 47): üyelerin vatana ihanet, Kanun-ı Esasi'yi değiştirme ve irtikâpla suçlanmaları durumunda üyeliklerinin düşmesine üçte iki çoğunlukla karar verilir, haklarında kesinleşmiş mahkumiyet kararı olanların üyeliği düşer (md. 48): kanun teklifi Hey'et-i Vükela'ya aittir; Hey'et-i A'yan ve Hey'et-i Meb'usan padişahın izin alarak kendi görevleri dâhilindeki kanun tekliflerini Şura-yı Devlet'e iletirler, burada hazırlanan kanun tasarıları her iki mecliste kabul edilir ve padişah tarafından onaylanırsa kanunlaşır (md. 53, 54): Meclis-i A'yan'ın üyeleri Meclis-i Meb'usan üyelerinin üçte birini geçmemek üzere padişahça belirlenir (md. 60): Hey'et-i A'yan Meclis-i Meb'usan'dan geçen kanun tasarılarını kabul veya reddeder yahut değişikliki yapılması için geri gönderir (md. 64): her elli bin erkek nüfus için bir milletvekili seçilir (md. 65): Hey'et-i Meb'usan padişahın iradesiyle feshedildiği takdirde altı ay içinde yeni bir seçim yapılır (md. 73): meclis başkanını, ikinci ve üçüncü başkanları üç misli aday arasından padişah seçer (md. 77): hakimler azledilmezler (md. 81): yargılama alenidir ve mahkemeler yetki ve sorumluluk alanına giren davaları kabulden kaçınamazlar (md. 82, 84): kişilerle hükümet arasındaki davalar da genel mahkemelerde görülür (md. 85): her ne ad altında olursa olsun olağan üstü yetkili mahkemeler kurulamaz (md. 89): vekillerin, Mahkeme-i Temyiz başkan ve üyelerinin, padişahın hakları aleyhinde harekete geçenlerle devleti tehlikeye düşürenlerin yargılanmaları otuz üyeden oluşan yüce divanda yapılır (md. 92): mali yükümlülükler ancak kanunla konur (md. 96): özel bir kanunla izin verilmedikçe bütçe

özgürlüğünü ve dokunulmazlığını, dilekçe, tasarruf, fertlerin ehliyet ve liyakatlarına göre memur olma haklarını kabul etmiştir. Ancak tek taraflı bir anayasadır. Her işte son söz devlet başkanındır.”

1876 yılında Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesinin akabinde Midhat Paşa istifa etmesi yönünde zorlanmış ve ardından anayasanın 113. maddesi gerekçe gösterilerek sürgün edilmiştir. İlan edilen yeni anayasanın üzerinde en çok tartışılan maddesi bu madde olmuştur. Sultan'a yurt dışına sürgüne gönderme yetkisi tanıyan bu maddeye Namık Kemal ve Ziya Paşa karşı çıkmışlardır. Hatta gerekli kararlılıkta bulunmadığı sebebiyle Mithad Paşa'ya sitemde bulundukları bilinmektedir (Aydın, 2001).

Kanun-i Esasi'nin 12. maddesinde ise “Basın kanun dairesinde serbesttir” hükmü yer almaktadır. O dönem 1864 tarihinde ilan edilen Matbuat Nizamnamesi halen yürürlükte dir. Bundan başka 1857 yılında ilan edilen Basın Tüzüğü ile 1867 yılında ilan edile Âli Kararname de yürürlükte dir. Bu vaziyette basın özgürlüğünün sağlanması pek mümkün görünmemektedir. Neticede kısa bir özgürlük devrinin ardından basın tekrar baskı altında kalacağı bir döneme girecektir (İnuğur, 2005:255).

Sultan II. Abdülhamid Midhat Paşa'yı yani Kanun-i Esasi'nin mimarını sürgün etmesine rağmen meşrutiyet idaresinden vazgeçmemiştir. Kanun-i Esasi'ye uygun olarak üç ay içinde seçimler yapılmış ve 19 Mart 1877 tarihinde bizzat padişah tarafından meclis açılmıştır. Toplam 114 üyesi bulunan ilk Türk meclisinin 115 mebusu, 26 ayan üyesi bulunmaktaydı. Mebus sayısının 69 kişisi Müslüman, 46 kişisi ise gayrimüslimlerden oluşmaktaydı (Küçük, 1988b)

Bu sırada Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı 24 Nisan 1877 tarihi itibarıyla savaş ilan etmiştir. Savaşın tarihi Rumi takvimle 1293 yılına denk gelmesi sebebiyle Doksanüç Harbi adıyla anılmıştır (Aydın, 1994). Savaşın ağır koşulları içerisinde Meclis iki dönem çalışabilmiştir. 19 Mart 1877- 28 Haziran 1877 ile 13Aralık 1877-14 Şubat 1878 tarihleri arasında çalışan meclis II. Meşrutiyet'in ilan edilmesine kadar kapatılmıştır (Aydın, 2001).

dışında harcama yapılamaz (md. 100); fevkalade durumlarda bütçe kanununun yürürlük süresi en fazla bir yıl daha uzatılabilir (md. 101); ülkenin herhangi bir yerinde ihtilal çıkacağını gösteren emarelerin ortaya çıkması durumunda hükümetin o bölgeye has olmak üzere sıkıyönetim ilanma hakkı vardır, hükümetin emniyetini ihlal ettikleri kolluk kuvvetlerinin araştırmalarıyla sabit olanlar padişah tarafından ülkeden uzaklaştırılabilir (md. 113); Kanun-ı Esasi'nin hiçbir maddesi hiçbir bahane ile askıya alınamaz (md. 115); Kanun-ı Esasi

Meclisin kapanmasının ardından gelen dönemle ilgili Mardin (2013a: 91) şu tespitlerde bulunmaktadır: “Birçok yazar bundan sonraki yılları “istibdat” sözcüğü ile nitelendirmekle yetinmiştir. Aksine, II. Abdülhamid devri, 1839’dan beri yapılan değişikliklerin bir odak noktasında toplandığı bir devirdir. ...Jön Türkler her ne kadar Abdülhamid’e karşı başkaldırmışlarsa da Batı hakkındaki fikirlerini Tanzimat’ın devamı olan Osmanlı topluluğunda kazanmışlardır.”

1.2. Dönemin Basın Rejimi

Osmanlı Devleti’nin batıda oluşan gelişmelere uyum sağlama çabaları matbuat rejimini de tesiri altına almıştır. Geleneksel iletişimin yerine gazetelerin kullanılmasını Ortaylı (2014: 53), şu cümlelerle ifade etmektedir:

“Devlet, kamuoyunu biçimlendirmek için Avrupalı yöntemlere başvurdu. Klasik devirdeki gibi şehirlerin meydanlarında okunan fermanlar, yasaknameler veya camilerde verilen vaazla, halkı devlet adına etkileyecek propagandayı yapmakla görevli duagular, şeyhler, seyyidler yerine gazete kullanılmaya başlandı. 1831 sonbaharından itibaren *Takvim-i Vekayi* çıkarıldı. Türkçe, Fransızca ve zaman zaman da Ermenice, Rumca, Arapça nüshaları çıkmıştır.”

Osmanlı Devleti’nde resmi olarak yayınlanan ilk gazete olma özelliğine sahip *Takvim-i Vakayi*’nin basıldığı dönemden on yıl kadar önce İzmir’de yayınlanan ve yabancı dilde basılan gazeteler, *Takvim-i Vakayi*’nin çıkarılmasında yayınları ile ilham kaynağı olmuşlardır. 1821 yılında başlayan Yunan ayaklanması sırasında, Avrupa basınında çok yoğun bir biçimde Osmanlı/Türk düşmanlığı propagandası yapılmış, bu durum Bab-ı Ali’nin sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. Bu dönemde Fransız asıllı tüccarlar tarafından İzmir’de yayınlanan Fransızca gazeteler, lehte yayınları ile Osmanlı Devleti’ne umulmadık bir destek sağlamışlardır (Koloğlu, 1985). Özellikle *Le Spectateur Oriental* gazetesinin Yunanistan ayaklanmasını eleştiren yazıları İngiltere’nin tepkisine yol açmıştır (Baykal, 1991. 45).

Takvim-i Vakayi’nin yayınlanması matbuat tarihi açısından devrim niteliğinde bir hadisedir. İlber Ortaylı’ya göre, “*Takvim-i Vekayi* ile Türkçe gazetecilik başlamış ve devlet bir basın organı aracılığıyla tebaasıyla ilişki kurmuştur. Bu girişim Büyük Petro’nun yüzyıl

hükümleri, her iki meclisin ayrı ayrı vereceği üçte iki çoğunluk ve padişahın onayıyla değiştirilebilir (md. 116).”

önce çıkardığı *Vedemosti* gazetesiyle biçim ve öz olarak büyük benzerlik içindedir.” (Ortaylı, 2014:53).

Ancak gazetenin basıldığı yıllarda toplumun genel yapısı itibarıyla *Takvim-i Vakayi* toplum tarafından benimsenememiştir. Toplumun gazeteyi benimseyememe nedeni gazeteye gerek duymamasıdır. Bu nedenleri Nalcıoğlu (2013: 71) “Türkçe basım yapan matbaaların geç kurulmuş olması, basılı eserlere ilginin olmaması, kitap kültürünün yeterli düzeyde olmaması, eğitim sistemindeki aksaklıklar, siyasi, idari, sosyo-ekonomik yapının elvermemesi” sözleriyle belirtmektedir. *Takvim-i Vakayi*’nin toplum nezdinde benimsenememesinin en önemli nedenlerinden biri de, gazetenin doğrudan saray tarafından yayınlanması sebebiyle yazar kadrosunun üst düzey saray görevlileri tarafından oluşması ve dolayısıyla kullanılan dilin anlaşılmasının zor olmasıdır. Nalcıoğlu, gazetenin dili ile o dönem halkın vaziyeti hakkında şu bilgileri vermektedir:

“Gazete zaten devletin ulema sınıfında görevli memurlarınca hazırlanmakta olup, gazetede kullanılan dil neredeyse yüzde 80 oranında Türkçe dışı (Arapça ve Farsça çoğunlukta) kelimelerden ve terkiplerden oluşan ağır bir Osmanlı Türkçesi’dir. İçerdiği konular itibarıyla da toplumun geneline fazla hitap ettiği söylenemezdi gazetenin. Dolayısıyla toplumun yüzde 90’ından fazlası okuma yazmayı bilmeyen, bilenlerinde büyük oranda zor okuyabildiği ve daha da az yazabildiği bir halk kitlesi için bu gazete gerek dili, gerekse içeriği konular bakımından fazla çekici gelmemiştir” (Nalcıoğlu,2013: 70-71).

Takvim-i Vakayi’nin akabinde 1840 yılında çıkan *Ceride-i Havadis*’in dili ise nispeten daha sade bir yapıdadır. Ancak özel teşebbüs tarafından çıkarılmasına rağmen devletten aldığı destekler nedeniyle içerdiği konular bakımından *Takvim-i Vakayi*’nin içeriğiyle çok benzer olduğundan *Ceride-i Havadis*de kitlelere hitap edememiştir (Nalcıoğlu,2013: 69-71).

Osmanlı Devleti’nde 1840’lı yıllarda, basında yönetime karşı etkili muhalefetinin oluşumunun hemen öncesinde de, “tüm yayınların izine ve bir ön kontrole tabi olduğunu” belirten Koloğlu, yönetimin çeşitli zamanlarda yayınladığı bildirilerle yerli ve yabancı basını kontrol altında tutmak amacıyla olduğunu ifade etmektedir (Koloğlu, 2013: 59). O dönem matbuatın denetim görevi ile ilgili Hariciye Nezareti görevlendirilmiştir (İskit, 1943:4). Dönemin matbuat denetim düzeni hakkında Koloğlu (2013: 59) şu bilgileri vermektedir:

“Gerçekte ülkede ikili bir düzen belirmiştir. Türkçe yayınlar memurlar tarafından hazırlandığı için otomatikman kontrolündedir. Bunların sayısı da son derece azdır. Örneğin 1850’de İstanbul ve İzmir’de, iki Türkçeye karşılık, 16 Türkçe olmayan (4’ü Fransızca, diğerleri Rumca, Ermenice, Bulgarca, İtalyanca, Yahudice, vb...) yayın vardı. Türkçe dışı yayınlar, genel olarak maliyetlerini karşılayamadığından, yayıncılarına ödenek bağlanarak kontrolde tutulmaya çalışılıyordu. En son çare uygunsuz davrananların imtiyazı iptal oluyordu.”

Osmanlı Devleti’nde 1854 yılında yaşanmaya başlanan Kırım Savaşı’ile birlikte gazete sayısında büyük bir artış gözlemlenmiştir (Koloğlu, 2013: 59). Kırım Savaşı’nda kullanılmaya başlayan telgraf ile birlikte Tanzimat dönemi basının ilerlemesine katkıda bulunan diğer gelişmeleri Güz, “Basının gelişmesinde 1834 yılında kurulan posta teşkilatının, 1855’ten itibaren kullanılmaya başlanan telgrafın ve aynı dönemde kurulan demiryolu teşkilatının büyük bir rolü vardır” şeklinde ifade etmektedir (Aktaran: Güz, 2000a). Ortaylı (2014: 54) da “İlk anda Üsküdar - İzmir arasında kurulan posta istasyonları her yere yayılmaya başladı. Posta arabaları ile ulaşım ve haber taşımacılığı sistemi genişletilmek isteniyordu” bilgisini vermektedir.

Basının zaman içerisinde teknolojik gelişmeler ışığında gelişme göstermesiyle Bab-ı Âli bir takım düzenlemeler yapma yoluna gitmiştir. Öncelikle doğrudan doğruya basın ile ilgili olmayıp, basım işlerini tertip eden ilk düzenleme matbaalarda yapılmıştır (İnuğur, 2005: 200). Litograf (taş baskı) matbaalarının artması neticesinde 1857 yılında 1908 yılına kadar yürürlükte kalacak olan “Matbaa Nizamnamesi” yayınlanmıştır. 1858 yılında ise ceza kanununa eklenen üç madde ile asılsız suçlamaların, adaba aykırı yayınların ve Osmanlı Devleti içindeki milletler aleyhine neşredilen yayınların cezalandırılmasının yolu açılmıştır (Koloğlu, 2013: 59).

Carter (2011:406), Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’ın getirdiği en önemli yeniliklerden birinin basın kültüründe yaşandığını belirtmektedir: “Tanzimat döneminin getirdiği yeniliklerden birisi de basın kültürünün geniş bir yer edinmeye başlamasıyla gazetelerde her türlü konunun ele alınmasıdır. İlk özel gazetenin çıkmasıyla kısmen özerklik kazanan gazetelerde, devrin bürokrat aydınları görüşlerini beyan ederek halkı aydınlatmayı ve ülkenin gidişatı hakkında yorumlar yapmayı görev saymışlardır.” Hükümetin siyasi anlayışı o dönem baskın ve egemen bir yapıya sahiptir; ancak bu yapı yeni düşüncelere sahip aydın bir topluluğun oluşmasına engel olamamıştır. Yazılı basının

doğuş ve gelişme süreci ile birlikte aydın kesim, hükümet politikalarının baskın yapısına olan muhalef tavrını arttırma yoluna gitmiştir (Findley, 2011). Findley'in aktardığı bilgiye göre, Tanzimat ile birlikte yayınlanan özel gazetelerin sayılarının çoğalması ve devlet politikalarına muhalif yayınların artması ile ilk modern tarzda muhalefet doğmuştur:

“1860'ta kurulan ve sahibi Türk olan ilk özel gazete niteliğindeki Yusuf Ağâh'ın *Tercüman-ı Ahvâl*'i başta olmak üzere, başka özel gazetelerin de ortaya çıkışı, bu tip girişimlerin kapsamını daha da genişletti. Bunları takip eden diğer gazeteler 1860'ları Osmanlıca basın kuruluş dönemi haline getirdi. 1860'lar, aynı zamanda, Osmanlı aydınları arasında Yeni Osmanlılar olarak bilinen ilk modern tarzda muhalefet hareketinin doğuşuna da tanıklık etti” (Aktaran: Findley, 2010/2016:104).

1864 yılında ilk Türkçe gazete *Takvim-i Vakayi*'nin yayınlanmasının üzerinden otuz sene geçmiştir. 1862 yılında Şinasi'nin yayınlamaya başladığı *Tasvir-i Efkar* gazetesi yayınları ile kendinden söz ettirmektedir. Bu tarihte artık basın ile devlet arasındaki ilişkiyi tanzim etmek durumu hâsıl olmuştur (İskit, 1943: 14). Buna istinaden 1864 tarihinde Fransa'da yürürlükte olan basın yasasından örnek alınarak hazırlanan “Matbuat Nizamnamesi” yayınlanmıştır (Koloğlu, 2013: 59).Yayınlanan nizamname ile ön sansür tamamen kaldırılmış, matbuat davaları için özel mahkemeler kurulmuştur. Bu ileri bir adım olarak görülmektedir. Ancak Osmanlı Devleti yöneticileri ve memurları ile yabancı hükümdarları ve bununla birlikte elçileri bu nizamname ile dokunulmazlık statüsünde bırakılmıştır. Ayrıca gazete çıkarmak da izne bağlıdır. Bu yönleri ile nizamname hala kısıtlayıcı bir yapıdadır. Nizamnamenin uygulanması için sansür ve önkontrol sağlamak gayesiyle Matbuat Dairesi adıyla bir makam kurulmuştur (Koloğlu, 2013: 60).

Kısa bir müddet sonra *Tasvir-i Efkar* ve *Muhbir* gazetelerinin hükümetin politikalarını eleştiren yayınları göze çarpmaktadır (Koloğlu, 2013: 60). Matbuat Bab-ı Âli'nin o döneme dek alışmadığı derecede muhalif yayınlar yapmaktadır. Bu aleyhte yayınları önlemek maksadıyla 1867 yılında “Âli Kararname” adı verilen kararname Âli Paşa tarafından yayınlanmıştır (İskit, 1943: 24). Çıkarılan kararname ile hükümete memleketin çıkarları söz konusu olduğunda, yürürlükte olan “Matbuat Nizamnamesi”nden bağımsız olarak, muhalif yayınlarda bulunan gazeteler hakkında doğrudan doğruya süştürmeye tabii tutmak yetkisi tanınmıştır. Çıkarılan kararnamenin içeriğine en büyük tepki 1864 senesinde çıkarılan “Matbuat Nizamnamesi” ile yayın eşitliğine kavuşmuş

Türkçe matbuat göstermiştir. Kararname “varılan noktayı koruma” taraftarlarının desteğini kazanmış ancak keyfi uygulamaların da yasal açıdan yolunu açmıştır (Koloğlu, 2013: 60).

Âli Kararname’nin uygulamaya konulmasıyla ilk önce yayınları sebebiyle *Muhbir* ve *Vatan* gazeteleri kapatılmıştır. Aynı zamanda devlet memurluğu görevinde bulunan gazeteciler uyarılarak ya da yeni memuriyetlere atanarak İstanbul’dan uzaklaştırılmışlardır. Bunun neticesinde *Tasvir-i Efkâr* ve *Tercüman-ı Ahvâl* gazetelerinin yayın hayatları sona ermiştir. Namık Kemal ve Ziya Paşa tayin oldukları memuriyetlere gitmeyerek, Ali Suavi de sürgünden kaçarak Paris’e gitmişler, Paris’te Mustafa Fazıl Paşa ve Agâh Efendi ile biraraya gelmişlerdir (Koloğlu, 1985). Fikir üretiminin sıkı bir kontrol altına alınmasını amaçlayan bu Kararname karşısında Yeni Osmanlı Cemiyeti üyesi münevverler Avrupa’da yayınladıkları gazeteler vasıtasıyla Âli Paşa aleyhinde yazılar neşretmişler ve Paşa’yı yıpratmak çabasında olmuşlardır (İnuğur, 2005: 206).

1867 yılı ile 1870 yılı arasındaki zamanda Avrupa’nın Paris, Londra, Lyon ve Cenevre şehirlerinde yayınlanan gazeteler ile ilk defa yurt dışında ve sürgünde Türkçe matbuat hayat bulmuştur. *Muhbir*, *Hürriyet*, *Ulûm* ve yayınlanan diğer gazeteler ile muhalefet faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Bu gazetelerin içinde en etkili olanı, yüksek baskı sayısı ve Osmanlı toprakları içinde de yaygın olması özellikleriyle Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından çıkarılan *Hürriyet* gazetesi olmuştur (Koloğlu, 1985). Gazetenin binlerce nüshası Türkiye’ye düzenli aralıklarla yollanarak memleketin her köşesine ulaştırılmıştır (Yalman, 2018: 28). Sürgünde bulunan diğer basın ile hatta *Hürriyet* gazetesinin içinde bile görüş farklılıkları bulunsa da *Hürriyet* gazetesi ileri ki zamanda olacak gelişmelerin öncüsü durumunda olacaktır (Koloğlu, 1985).

1870 yılı itibarıyla Yeni Osmanlılar Cemiyeti münevverleri İstanbul’a dönmeye başlamışlar, ancak sadrazam Âli Paşa’nın 1871 tarihinde vefat etmesine kadar basının üzerinde kurulan baskı gevşetilmemiştir (Koloğlu, 1985).

Âli Paşa’nın ardından sadrazamlık vazifesine Mahmud Nedim Paşa getirilmiştir (İskit, 1943: 30; Kabacalı, 1990: 34). Sadrazam değişikliğinin akabinde matbuatın vaziyeti hakkında İskit (1943: 30) şu bilgileri vermektedir:

“Gerek Âli Paşa’nın son senelerinde gerekse yeni sadrazamın ilk zamanlarında, gerekse onu takiben ve 1872’de sadrazam olan Mithat Paşa zamanında gazeteler çoğalmaya başlamıştı.

Hatta içlerinde *Terakki*, *Basiret*, *İbret*, *Hadika*, *Hakayik-ül Vakayi*, *Devir*, *Bedir* gibi kuvvetli opinyon (fikir) ve haber gazeteleri ile *Diyojen*, *Çingiraklı Tatar*, *Hayal* gibi ehemmiyetli mizah gazeteleri de vardı. Belki de artık Âli Kararname hükümden kaldırılmıştı. Çünkü böyle birçok gazetenin çıkışı ve bunlarda eskisi gibi, hatta daha kuvvetli ileri fikirler ve tenkidler bulunuşu bunu anlatıyordu.”

Özellikle 1872 yılında Namık Kemal ve arkadaşlarının yayınlamaya başladıkları *İbret* gazetesi Yeni Osmanlılar’ın sözcülüğünü yapmaktadır. Ancak gazete ateşli muhalefeti ile kapatılma cezaları ile sık sık karşılaşmış, en nihayetinde 1873 tarihinde Namık Kemal ve arkadaşlarının sürgün edilmeleri ile yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır (Koloğlu, 1985).

Hükümet 1874 yılında basılan her gazeteye iki para değerinde pul yapıştırma mecburiyeti getirerek bir çeşit ekonomik yaptırım yoluna gitmiştir (Koloğlu, 2013: 61). Yalman’ın (2018: 36) verdiği bilgiye göre, “ Yürürlüğe giren damga pulu uygulaması ve diğer güçlükler insanları gazete alımı konusunda seçici olmaya mecbur etmiş ve sonuçta sadece araç gereç ve imkânlar açısından sağlam temele dayanan gazeteler hayatta kalabilmişlerdir.”

Hükümet tarafından alınan tedbirler içersinde diğer bir uygulama ardı sıra bildiriler yayınlarak matbuatı uyarmaktır. Yayınlanan bildirilerin yetersiz olduğu görülerek 1875 yılının Haziran ayında politik içerik taşıyan kitap ve broşürlerin ön sansüre tabi tutulduktan sonra yayınlanabileceği kararı alınmıştır. 1875 yılının eylül ayında yayınlanan diğer bir bildiride ise, 1864 yılında yayınlanan “Matbuat Nizmanamesi”ne eklenen bir madde ile gazetelerin yayınlacakları ilavelerin içeriğinin sadece resmi bildirileri kapsayabileceği duyurulmuştur (Koloğlu, 2013: 61). İskit’in (1943: 41) verdiği bilgiye göre bu maddeye uyulmaması halinde, “ ...cezası bir aydan üç aya kadar tatildi.”

1876 yılında ise matbuata daha sıkı tedbirler getirilmiştir. İlk önce gazetelerde yayınlanan karikatür ve resimlere sansür uygulanacağı bildirilmiş, yurt dışından gelen yayınların daha sıkı denetlenmesi kararı alınmıştır (Koloğlu, 2013: 61). 1876 yılında Sultan Abdülaziz’in hal edilmesinden sonra tahta çıkan Sultan V. Murad döneminde 4 Ağustos 1876 tarihinde yayınlanan *Vakit* gazetesinde şu içerikte bir tebliğ yayınlanmıştır (Topuz, 1973:51):

“Bir vakitten beri *Hayal* gazetesi *Basiret* ve *Vakit* gazeteleri imtiyaz sahipleri aleyhine birtakım tezyif edici makaleler yayınlandığından dolayı *Hayal* gazetesinin imtiyaz sahibi idareye getirtilmiş ve kendisine tenbih ve ihtarda bulunulmuşsa da *Hayal* gazetesi yine de namus ve edeb dışı yazılara devam etmiştir. Kişileri kınayacak havadis yayını kanun ve nizamlarla yasaklandığı halde bu gibi yazılar yayınlamak şu zamana uygun olmayacağı için *Hayal* gazetesi süresiz olarak kapatılmıştır. Bundan böyle latife ve mizaha dair varakpare yayınlanmasına izin verilmeyeceği ilan olunur...” (Topuz, 1973:51).

11 Mayıs 1876 tarihli bir kararname ile gazetelerin yayınlanmadan önce sansüre tabi tutulacağı ilk resmi sansür kararnamesi yayınlanmıştır (İskit, 1943:49; Topuz, 2012:47; İnuğur, 2005:253). Kararname’nin yayınlanması ile Koloğlu’nun (2013: 61) verdiği bilgiye göre, “...ülkedeki tüm gazetelerin Matbuat Dairesi ve valiliklerce kontrol edilmedikçe baskıya giremeyecekleri ilan edildi.” Topuz’un (2014: 47) verdiği bilgiye göre ise, Kararname’de kısaca şöyle denmektedir: “Osmanlı basınında çıkan yazılara hükümet gerekli dikkati göstermiş ve çoğu zaman gazeteleri süreli veya süresiz olarak kapatmışsa da basın inzibat altına alınamamıştır. Bunun için gazetelerin baskıdan önce denetimine karar verilmiştir. Bu karar da geçicidir...” Kararname’nin ilan şeklinde yayınlandığı 1809 numaralı *Basiret* gazetesinde aynı zamanda protesto içerikli bir ilan da yayınlanmıştır: “Matbaamızın makinası bozulduğundan birkaç gün gazetemizin neşrine muktedir olamayacağımızı müşterilerimize ilan ederiz.” (İskit, 1943: 49-50; Topuz, 2012: 47; İnuğur, 2005:253). Ayrıca gazetenin ilk üç sayfası boş bırakılmış, sadece dördüncü sayfada ilanlar yer almıştır (İnuğur, 2005:253). *Sabah* gazetesi de aynı tarihli 65 numaralı sayısında Kararname’yi yayınlamıştır (İnuğur, 2005:253). Ayrıca bir bend şeklinde “Dünden itibaren Matbuat İdarei behiyesi Türkçe gazetelerin müsveddelerini görmeyi usul ittihaz eylemişse de bu usulün muvakkat olacağında şüphe yoktur.” diyerek bir yazı yayınlamış ve gazeteyi sansürün men ettiği yazıların yerlerini boş bırakarak basmıştır (İskit, 1943:50). Gazetenin sansür sonrası yasak edilen yazıların yerlerinin boş bırakılarak yayınlanması usulünü dünyada ilk kez *Sabah* gazetesi Başyazarı Şemseddin Sami uygulamıştır. (İnuğur, 2005:253).

Bunun akabinde 1876 yılında başlayan Sırbistan savaşı nedeniyle (Topuz, 1973:49) aynı yıl yayınlanan bir tebliğ ile savaş haberleri ile ilgili önlemler alınmış, sadece Matbuat Dairesi tarafından denetlenen haberlerin gazetelerde yayınlanmasına izin verilmiştir (Koloğlu, 2013: 61). Bu durumdan anlaşılan savaş haberlerinin hükümet tarafından resmi tebliğ şeklinde verildiğidir (İskit, 1943: 53).

Sultan Abdülhamid'in tahta çıkış tarihinden dört ay sonra Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesinden birkaç hafta evvele sadrazam Midhad Paşa'nın görevde bulunduğu sırada 6 Aralık 1876 tarihinde yayınlanan tebliğ şu içeriktedir (İskit, 1943: 53; Topuz, 1973: 51):

“Bir süreden beri Türkçe gazetelerin çoğunda zihinlerin ve düşüncelerin zaten tasavvur edilmeyen bazı teşebbüslere olan eğilimlerini teşvik edecek birçok yazılar görüldüğü için bu gibi havadis yayınlayanlara karşı şiddetli tedbirler alınmasına mecburiyet duyulacağı bildirilir.” (Topuz, 1973: 51).

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının ardından 23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-i Esasi'nin basınla ilgili 12. maddesinde “Basın kanun dairesinde serbesttir.” denmektedir (Topuz, 1973: 50; İnuğur, 2005: 255).

Hayal gazetesinin 20 Şubat 1877 tarihli 319. sayısında, Teodor Kasap tarafından (bu dönemde *Hayal* gazetesinin imtiyaz sahibi E. Misailidis Efendi'dir) (Kut, 2011), bu kanuna istinaden “Matbuat kanun dairesinde serbesttir.” yazısı ile birlikte elleri ve ayakları zincire bağlı bir Karagöz resmi yayınlamıştır (Topuz, 1973: 51). Sultan II. Abdülhamid'in emri ile hakkında dava açılan Teodor Kasap, Matbuta Nizamnamesi'nin 15. Maddesi uyarınca 1877 yılının Mart ayında 3 sene hapis cezasına çarptırılmıştır (Kut, 2011).

Ayrıca İskit'in (1943: 69) verdiği bilgiye göre, 19 Mart 1877 tarihinde Sadrazam Ethem Paşa döneminde ilan edilen resmi tebliğ ile Sultan Abdülhamid'in matbuata karşı tutumun da ilan edildiği belirtilmektedir. Yayınlanan tebliğin içeriğinde kısaca şu ifadeler yer almaktadır:

“Eskiden gazeteler yokken dedikodular yalnız ağızlarda dolaşırdı. Şimdi herkes aklına geleni birer gerçekmiş gibi yayınlıyor. Gazetelerde çıkan yazıları da herkes tümüyle gerçek sanıyor. Bu yüzden ortaya çıkan yanlışlar eskisinden çok önemlidir. Hükümetin icraatı aleyhine dil kullananlar fasatçı sayılacağı ve bu çeşit yazılar yazanlara karşı gereken şiddetli kanuni tedbirlerin alınacağı cümlelerin malûmu olmak üzere devlet adına bu durum şimdiden ilân olunur.” (Topuz, 1973: 52).

Koloğlu'nun (1985) ifadesine göre, “Sultan Abdülhamid Bab-ı Âli'ye yayınlattığı bu bildiriyle, basına hükümet çalışmaları aleyhinde yapacakları yayınlar konusunda bir gözdağı verdirdi.”

Bu dönemde Nisan 1877 tarihinde “93 Harbi” olarak anılan Osmanlı-Rus savaşının da başlamasıyla Sultan Abdülhamid her sahada daha sıkı tedbirler alma yoluna gitmiştir (Topuz, 1973: 50). Devam eden savaş sebebiyle hükümetin icraatlarının eleştirilmemesi istenmiştir. Sultan Abdülhamid Meclis’te hazırlıkları süren Matbuat yasası ile yakından alakadar olmuştur. Hükümet yasaya ağır cezalar ve çok miktarda kısıtlama getiren yasa maddeleri içeren bir taslak hazırlamış, taslak Meclis tarafından tepkiyle karşılanmış, içeriğinde büyük değişiklik yapılarak kabul edilmiştir. Ancak Sultan hazırlanan yasa taslağını onaylamayı kabul etmemiş, ertesi dönemde yeniden görüşmek üzere yasa taslağı dondurulmuştur. Ne yazık ki, yasanın görüşme zamanı gelmeden Meclis, Şubat 1878 tarihinde dağıtılmıştır. (Koloğlu, 1985).

Bu vakitten sonra Osmanlı ülkesinde “İstibdat Dönemi” adı verilen dönem başlamıştır (Topuz, 1973: 52).

1.2.1. Matbaalar Nizamnamesi (Basım Tüzüğü) (1857)

İlk Türkçe Osmanlı gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*’nin 1831 yılında yayınlanmasıyla basın hayatı başlamış, ardından 1840 yılında *Ceride-i Havadis* gazetesi William Churchill adında bir İngiliz tarafından devlet desteğiyle yarı resmi bir şekilde neşredilmiştir. Bunun yanında *Vekayi-i Tıbbiye* adında yarı resmi ve tamamen meskeki içerikli dergi de matbuat hayatını yerini almıştır. Neşredilen yayınlara bakıldığında dönem itibariyle hepsinin devlet eliyle neşredilmesi sebebiyle basın ve basım alanında herhangi yasal bir düzenlemeye ihtiyaç duyulmamıştır (İskit, 1943:6; İnuğur, 2005: 199).

1839 yılında yayınlanan Tanzimat fermanı ve 1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı’nda da matbuatın nizamına ilişkin herhangi bir düzenleme yapılmamıştır (İskit, 1939:9).

1857 yılında kitap ve haritaların basım işleri basımevlerinde gerçekleştirilmektedir. Kırım Savaşı’nın akabinde matbuat hayatının gelişmesi ile çoğalan gazete ve dergilerin basılması ile yeni bir yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmuştur (İnuğur, 2005:200). Ayrıca 6 Temmuz 1856 tarihinde yayınlanan bir iradede de litografya basmahanelerinin sayısının çoğaldığı anlaşılmaktadır (İskit, 1939:9). Ayrıca 1857 yılında Tabihane-i Âmire’nin gelirinin azaldığı, gizli ve ruhsatsız olarak faaliyette bulunan basımevlerinin olduğu

görülmüştür. Bu sebeple Tanzimat devrinde öncelikle, doğrudan doğruya matbuat ile alakalı olmayan, sadece basım işlerinin düzenlenmesi işleri için 15 Şubat 1857 tarihinde Matbaalar Nizamnamesi (Basım Tüzüğü) yayınlanmıştır. Yayınlanan tüzük ile basımevlerinin sadece irade ile faaliyete geçebileceği ilan edilmiştir (İnuğur, 2005:200).

İnuğur'un (2005:200) verdiği bilgiye göre, "...bu ilk tüzük, sadece kitap ve broşürlerin basılmazdan önce sansür edilmesi hükmünü koyuyordu. Basımevi sahibi, yeri, makine ve malzemesinin çeşitleri, ne iş yapacağı, çalıştıracağı personel, bunların kimlikleri, ikametgâhları bir bildiri ile kayıt altına alınıyordu."

Matbaalar Nizamnamesi'nde gazetelerin sansür edilmesine dair herhangi bir madde bulunmamaktadır (İskit, 1939: 9; İnuğur, 2005: 252). Yayınlanan tüzük hükümleri 1908 tarihine değin yürürlükte kalmış, bu zaman içerisinde basımevleri aleyhine kısıtlamalar getirmiştir (İnuğur, 2005: 200).

1.2.2. Basınla İlgili İlk Yasaklamalar (1858)

Basına uygulanan ilk engellemeler 1858 tarihinde yürürlüğe giren Ceza Kanunu aracılığıyla hayata geçirilmiştir. Ceza Kanunu, Fransız Ceza Kanunu'nun tercüme edilmesi ile oluşturulmuştur. Yasaklamalar 138, 139 ve 213. maddeler vasıtasıyla uygulanmıştır. Kanunun yürürlüğe girdiği dönemde *Takvim-i Vekayi* ile *Ceride-i Havadis* yayın hayatlarına devam etmekteydiler. Aynı dönemde taşbasması olarak basılan ve Fransızca dilinde yayın yapan "*Vekayi-i Tıbbiye*" isimli ilk "meslek dergisi" yayınlanmaya devam etmektedir (İnuğur, 2005: 200).

Basına engellemeler getiren Ceza Kanunu'nun 138. maddesinin içeriğini Topuz (2012: 44) şöyle belirtmektedir:

"Devleti Aliyye'nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda Saltanatı Seniyye (yüce saltanat), erbabı hükümet (yöneticiler) ve tebaa-ı Saltanatı Seniyeden olan bir millet aleyhinde gazete veya kitap ve evrak-ı muzirre (zararlı belgeler) tab ve neşrine mütecasir olan (yeltenen) kimselerin, iptida bastırmış olduğu şeylerin zaptiyle derece-i cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün (kesinlikle) kapatıldıktan sonra on mecdidiye altınından elli mecdidiye altınına kadar cezayı nakdi (para cezası) ahzolunur (alınır)."

Kanunun 139. maddesini İnuğur (2005:201) şöyle aktarmaktadır:“Adâb-ı umumiyye muhalif olarak nazmen ve nesren hezel ve hiciv’e dair şeyleri veyahut edebsizce resim ve tasviri basan ve bastıran neşreden kimseden bir mecidiye altından beş mecidiye altınına kadar cezaî nakdi alınır ve yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapsolunur.” Topuz (2012: 44) ise 139. maddeyi “Kanunun 139. maddesinde genel adaba aykırı mizah yazıları ile müstehcen resim basılması yasak edilmiştir” şeklinde açıklamaktadır.

En nihayetinde kanunun 213. maddesi ile “basma kâğıt talik (asmak) ve neşriyle” yani afiş ve yayın yoluyla başkasına asılsız suç yüklemek yasaklamıştır.” (Topuz, 2012: 44).

İnuğur (2005: 201), basına engellemeler getiren kanunun ilgili maddelerini “138. madde ile yalnız basımevi sahibi, 139. madde ile hem basımevi sahibi hem bastıran, 213. madde ile de müfteri yani iftira edenler cezalandırılmaktadır.” şeklinde sınıflandırmaktadır

1.2.3. Matbuat Nizamnamesi (Basın Tüzüğü) (1864)

Osmanlı Devleti’nin basın hareketlerini kontrol etme ihtiyacını duyduğu ve bu amaçla” Matbuat Nizamnamesi” yayınlamak istediği 1864 senesinde *Takvim-i Vekayi*, *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahvâl* ve *Tasvir-i Efkâr* basında varlıklarını sürdürmektedir. (Baykal, 1990: 86; İnuğur, 2005: 201). Basında Türkçe dili ile yayın yapan bu gazetelerden “*Takvim-i Vekayi*” otuz dört yıldır, “*Ceride-i Havadis*” yirmi dört , “*Tercüman-ı Ahvâl*” ve “*Ruzname-i Ceride-i Havadis*” dört, “*Tasvir-i Efkâr*” ise üç yıldır basın hayatında yer almaktadır (Baykal, 1990: 86). Türkçe yayınlanan adı geçen gazetelerin yanında Osmanlı topraklarında basın yaşamında azınlık gazeteleri ve Fransızca dilinde yayın yapan gazete sayısı on adet civarındadır (İnuğur, 2005: 201).

1860 yılından itibaren gazetelerinin içeriklerinde eleştiri miktarı artmıştır (Koloğlu, 2010: c.3. 98). Bununla birlikte ülkede yayınlanan gazete sayısı belirli sayıdadır ve devlet yönetimini tehlikeye sokacak bir muhalefet gücüne sahip değildir. Ancak o devirde Avrupa’daki hükümetler, dönem dönem basının muhalefet gücünden etkilenmektedirler ve bu vaziyet Osmanlı yönetimi tarafından endişe ile izlenmektedir (İnuğur, 2005: 201).

Türkçe basının durumu an itibariyle her ne kadar tehlike arz etmese de gelişme ve dinamikleşme sürecindedir. Bab-ı Âli'nin bu süre zarfında aldığı önlemler hakkında Koloğlu (2010/b: 77) şu bilgileri vermektedir:

“1860’tan sonra Türkçe basın dinamikleşmesiyle canlı bir döneme giren Osmanlı basını karşısında Bab-ı Ali, ‘Saltanatı, hükümeti, Osmanlı toplumunu oluşturan milletleri ve dinlerini’ saldırılardan koruyabilmek için daha kesin çizgili önlemlere gerek duymaya başlamıştı. 1860 başlarında bu amaçla -özellikle yabancı basından- şöyle bir taahhütname alınıyordu:

‘Osmanlı hükümetini, diğer devletlerle ilişkilerini, memurların çalışmalarını eleştirmemek; başyazıları önceden Basın Bürosuna bildirip onaylatmak; Basın Bürosunun onaylamadığı haberleri yayımlamamak; Avrupa gazetelerinde çıkan yazıları düzeltmek amacıyla Basın Bürosuna verilecek yazıları aynen yayımlamak.’”

Tanzimat’ın getirdiği özgürlükler ile çeliştiği konusunda şikâyetlere yol açan bu düzenlemeler karşısında ilerleyen zamanda Bab-ı Ali“...özellikle kapitülasyonlar çerçevesinde sadece kendi konsolosluklarınca yargılanmak isteyen İstanbul’un yabancı basını kontrolde tutmaya yönelik uygulamaları başlatmıştı. Ancak *Tercümanı Ahvâl*’in arkasından *Tasviri Efkar*’ın dinamizmi, Avrupa’dakine benzer bir hukuk sistemine bağlanma gereksinmesini anımsattı.” (Koloğlu, 2010/a: 98). Bu minvalde Osmanlı yönetimi, basın faaliyetlerini kontrol etmek adına Matbuat Nizamnamesi’ne ihtiyaç duymuş ve 31 Aralık 1864 tarihinde (Matbuat Nizamnamesi) ismiyle basın tüzüğünü çıkarmıştır (İskit, 1943: 19).

Matbuat Nizamnamesi, III. Napolyon’un 17 Şubat 1852 tarihinde yayınladığı kararname örnek alınarak hazırlanmıştır (İnuğur, 2005:202; İskit, 1943: 20). Osmanlı Devleti’ni etkileyen batılı fikirler içerisinde öncelikle Fransız kökenli fikirlerin daha etkili olduğu düşünüldüğünde, ceza kanununda ve basın rejimi hususunda Fransa’nın örnek alınması kaçınılmaz bir durum olmuştur (İnuğur, 2005: 201).

Tüzük yürürlüğe girdiği tarihte Sadrazam Fuat Paşa görev başındadır. Fuat Paşa’nın sadaretinin ikinci dönemidir. Paşa, devlet yönetiminde tecrübeli bir dönemde olmasına rağmen tüzük baskıcı bir içerikte hazırlanmıştır (İskit, 1943: 20). Matbuat hareketlerini sıkı bir biçimde nizam altına amaçlayan ilk basın tüzüğü 35 maddeden oluşmaktadır ve 1909

tarihine kadar yürürlükte kalmıştır (İnuğur, 2005: 202). Matbuat Nizamnamesi'nin maddeleri hakkında kısaca bilgiler şunlardır³⁸:

Birinci maddede gazete çıkarabilmek için vatandaşların Maarif Nezareti'nden, yabancıların ise Hariciye Nezareti'nden izin almaları gerektiği belirtilmiştir. Ancak verilen izinin istenildiği takdirde her zaman iptal edilebilme durumu bulunmaktadır. Siyasal içerikli olmayan gazetelerin izin alma zorunlulukları bulunmamaktadır. (İnuğur, 2005:202; İskit, 1943: 16)

Çıkarılan Nizamname'yi Türkçe basının büyük bir sevinçle karşıladığını belirten Koloğlu (2013: 60), “Çünkü 3. maddesi açıkça yabancı yerli farkının kaldırıldığını, Avrupalıların bu alanda kapitülasyonlardan yararlanamayacaklarını belirtmektedir. Eskiden beri en ağır sansüre tabi olan Türkçe basın bu suretle Avrupa ve azınlık basınlarıyla eşit duruma gelmektedir. Bu yüzden *Tercüman-ı Ahvâl* ‘Press Kanunnamesi’ni büyük bir lütuf ve teşekkürle bais’ diyerek karşılamıştır.” ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca üçüncü madde ile gazete çıkarma yaşı en az otuz olarak belirlenmiştir (İnuğur, 2005: 202; İskit, 1943: 16).

Nizamname'nin dördüncü maddesi mesul müdürlük zorunluluğu getirmiştir. Gazetenin sorumluluğunu üstlenecek olan mesul müdürün, gazetenin her yayınlanışında bir nüshaya imza atarak Matbuat Müdürüne veya taşrada bulunuyorsa valiye ileteceği belirtilmiştir. Gazetelerin alt bölümünde gazete sahibi veya mesul müdürünün imzasının bulunması zorunluluğu getirilmiştir (İnuğur, 2005: 202; İskit, 1943: 16).

Beşinci madde, gazetenin başka kişilere devredilmesi durumunda gazetenin yayınlanma izninin yeniden alınması hükmünü içermektedir. (İnuğur, 2005: 202).

Altıncı maddede o tarihe kadar gazetelere gönderilen ihtarnamelerin hükümsüz olduğu belirtilmiş, bunun neticesinde Matbuat tarihimizde ilk kez Af Kararı'nın çıkması mümkün olmuştur (Ertuğ, 1960:181).

³⁸ Matbuat Nizamnamesi'nin bütünü çalışmanın ekler kısmında yer almaktadır.

Yedinci maddeye göre, görevleri dördüncü madde ile düzenlenmiş olan gazete sahibi veya mesul müdür, yayınlanan gazetede imzasız her yazıdan sorumludur. Ayrıca imzalı yazılardan doğabilecek meselelerde de sorumluluk taşımaktadır (İskit, 1943: 16).

Sekizinci maddeye göre, resmi tebligatlar gazetelerde ücretsiz basılacaktır (İnuğur, 2005: 202; İskit, 1943: 16). Resmi tebligatlar İstanbul'da Matbuat Müdürlüğü'nde, illerde ise mahalli amirler tarafından yapılacaktır. Maddenin ikinci fıkrasında tekzip yazılarının ücretsiz yayınlanması zorunlu kılınmıştır. Cevabın yayınlanan makalenin iki katına yakın olabileceği belirtilmiştir (İskit, 1943: 16). Cevap hakkı hususunda İnuğur (2005:202) şu bilgileri vermektedir: “Aynı maddede, Fransa'daki cevap hakkına da aynen yer verilmiştir. Bu hükme göre, ‘Bir gazetede bir şahsın adı belirtilerek veya ima yoluyla bir fıkra yayınlanmışsa o şahıs tarafından cevap gönderildiği takdirde gazeteci bu cevabı ilk veya ikinci sayısında ücretsiz olarak yayınlayacaktır’.”

Dokuzuncu maddeye göre, yabancı memleketlerde basılan ve Osmanlı Hükümeti aleyhinde yazılan yayınlayan gazetelerin ülke sınırlarına girmesi yasaklanmıştır (İnuğur, 2005: 202; İskit, 1943: 16).

Tüzüğün ikinci bölümünde 10. - 35. Maddeler yer almaktadır ve bu bölümde suçlar ve cezalar belirtilmektedir (İnuğur, 2005:204):

“Madde: 10 - Ruhsatsız gazete çıkarmak; 10 adet yüzlük altın para cezası ve gazetenin kapatılması.

Madde: 11 - Gazetenin imzalı sayısını ilgili devlet dairesine göndermemek; 10 adet yüzlük altın para cezası.

Madde: 12 - Hükümetten gelen resmi yazılan yayınlamamak; 25 - 200 altın para cezası.

Madde: 13 - Devletin iç güvenliğini bozacak suçlardan birinin icrası için bazı kişilerin kışkırtılması; suç işleyen kişilere verilerek ceza kadar gazeteciye ceza verilir.

Madde: 14 - Genel adaba ve milli ahlaka aykırı yazılar, 25 - 100 altın para cezası.

Madde: 15 - Hükümdar ve hükümdar ailesini tahkir ve hükümrancılık haklarına taarruz sayılabilecek yazılar; 6 aydan 3 yıla kadar hapis veya 25 - 100 altın para cezası.

Madde: 16 - Bakanlara dokunacak sözler yazılması; bir aydan bir yıla kadar hapis veya 5 - 50 altın para cezası.

Madde: 17 - Dost hükümdarlara dokunacak deyimler kullanılması; 3 aydan 3 yıla kadar hapis veya 15 - 100 altın para cezası.

Madde: 18 - Meclisleri, mahkemeleri ve devletçe kurulacak kurulları kötüleyecek yazılar; 15 günden 1 yıla kadar hapis veya 50 - 200 altın para cezası.

Madde: 20 - Devlet memurları aleyhinde yazı yazmak; 10 günden 10 aya kadar hapis veya 1-40 altın para cezası.

Madde: 21 - Yabancı büyükelçileri, orta elçileri, maslahatgüzarları kötülemek; 8 günden 8 aya kadar hapis veya 1 - 30 altın para cezası.

Madde: 22 - Halkı kötülemek; 50 kuruştan 5 altına kadar para cezası veya 5 günden 5 aya kadar hapis.

Madde: 24 - İki yıl içinde üç kere mahkûm olan gazete kesinlikle veya geçici olarak kapatılabilir” (İnuğur, 2005:204).

Matbuat Nizamnamesi, içeriği ile ön sansürü tamamen ortadan kaldırmaktadır ve bu özelliği ile Osmanlı matbuat rejimini medeni ülkelerin kullandığı yasalara eşitleme hususunda çok mühim bir gelişme olarak görülmektedir (Koloğlu, 2010/b: 77).

Basın ile ilgili işlenen suçların yargılanması için kurulan özel mahkemelerde davalar görülecektir (Koloğlu, 2010/b: 77). Bu usul hükümetin basına doğrudan ceza verme yetkisinin mahkemelere verilmesi sonucunu doğurmuştur (Koloğlu, 2010, c.3: 98). Nuri İnuğur’un verdiği bilgiye göre, “Tüzükte ayrıca basın davalarına hangi mercilerin bakacağı belirtilmiş bulunmaktadır. Buna göre, 15, 16,17, 19, 20, 21 ve 24. maddelerdeki basın suçlarıyla ilgili davalar beş yargıçtan kurulu (Meclisi Ahkâmı Adliye) huzurunda, diğer maddelerle ilgili kabahat cinsinden suçların davaları ise (Zaptiye Mahkemeleri’nde) görülecektir.” (İnuğur, 2005: 204).

Nizamname ile ön sansür kaldırılmış ancak bu uygulamanın yerine ağır para ve hapis cezaları uygulaması getirilmiştir (Koloğlu, 2010/a: 98). İskit’in (1943: 17) ifadesine göre, “Görülüyor ki nizamnamede tatil maddeleri pek çoktur. Gazete daima mühim bir idari

cezaya maruz kalmak tehtidi altındadır. Bu ceza temyiz edilemez ve gazete sahibinin kendini müdafaaya salahiyeti yoktur.”

Yayınlanan tüzük ile “Matbuat Müdürlüğü” ismiyle ilk basın örgütünün kuruluşu gerçekleşmiştir. İlk Matbuat Müdürü olarak Sakızlı Ohannes Paşa atanmıştır (İnuğur, 2005: 204; Baykal, 1990: 98).

1.2.4. Âli Kararname (1867)

Çalışmamız açısından önem arz eden bir konu, basınla ilgili bir düzenleme olmasının yanında siyasi açıdan da etkileri görülen Âli Kararname’nin yayınlanmasıdır. Kararnamenin yayınlanması Tanzimat idaresinin desteklediği yenileşme çabalarının karşısında bir hareket olarak vuku bulur. Âli Kararname’nin yayınlanmasından evvel Osmanlı İmparatorluğunun siyasi vaziyeti ile ilgili Beydilli (2013), şu bilgileri vermektedir:

“Beşeri coğrafyası içinde kendine özgü bir yapısı bulunan imparatorluğun bilhassa hürriyetçi ve milliyetçi akımların etkisiyle ayrılma eğilimi ve mücadelesi içine giren geniş bir hristiyan nüfusa sahip olması durumu, Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarından Mehmed Emin Ali ve Keçecizade Fuad paşaların göz önünde tutmak zorunda kaldıkları en önemli husus olmuştur. Özellikle 1856 Islahat Fermanı’ndan sonraki dönem içinde ortaya çıkan iç kargaşa ve dış müdahaleler reformların sıkı bir idare altında uygulanmasını kaçınılmaz kılmaktaydı.”

Türkçe matbuatın 1860 senesinden sonra dinamikleşmesi neticesinde, canlı bir devre giren Osmanlı matbuatına karşı iktidar “Saltanatı, hükümeti, Osmanlı toplumunu oluşturan milletleri ve dinlerini” muhalif yazılardan koruyabilmek adına etkili önlemler alma ihtiyacı hissetmiştir. Bu doğrultuda matbuat faaliyetlerinin düzenlenmesi gayesiyle 1864 senesinde “Matbuat Nizamnamesi” isimli ilk basın kanunu yayınlanmıştır (Koloğlu, 1985).

İleri tarihlerde “Yeni Osmanlılar” ismiyle adından söz ettirecek olan İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Agâh Efendi, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi münevverler bu dönemde gazetecilik faaliyetindedirler. Gazetecilik faaliyetinin artması ve matbuatın politik gelişmelerle daha fazla ilgilenmesi, haberlerin yanında gazetelerin içeriklerinde geniş ölçüde politik eleştirilere yer vermelerine sebep olmuştur (İnuğur, 1999: 45).

1862 senesinde yayınlanmaya başlayan *Tasvir-i Efkâr* neşrettiği yazılarla muhalif bir tutum sergilemektedir. Bunun yanında 1867 senesinde *Muhbir*, *Utarit* ve *Ayine-i Vatan* gazeteleri de bu muhalif tutuma katılmıştır. Bu vaziyet iktidarı yeni önlemler alma yoluna sevketmiştir (İnuğur, 2005: 204).

Muhbir gazetesi 21 Şubat 1867 tarihli sayısında, Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin koruyucusu olarak anılan Mustafa Fazıl Paşa tarafından Sultan Abdülaziz'e hitaben yazılan ve *Nord* gazetesinde neşredilen Fransızca mektubun tercümesini yayınlamıştır. Aynı mektup *Muhbir* gazetesinden alıntılanarak ve geniş bir yorum eklenerek, Namık Kemal tarafından *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayınlanmıştır. Bunun hemen akabinde *Muhbir* gazetesinde Ali Suavi'nin kaleme aldığı Belgrad kalesi ve Mısır meselesi konuları hakkında Âli Paşa'yı şiddetli bir biçimde eleştiren makaleler yayınlanmıştır (Uçman, 1989). Âli Kararname'nin çıkmasından iki hafta evvel iktidarın yayınladığı bir emirname ile *Muhbir* gazetesi kapatılmıştır. Ardından Namık Kemal tarafından *Tasvir-i Efkâr*'ın 465. sayısında yayınlanan ve memleketin içinde bulunduğu vaziyeti eleştiren "Şark Meselesi" isimli makale İnuğur'un (2005: 205) deyimiyle "... bardağı taşıran son damla olmuştur."

Siyasi meselelerin gazetelerde yayınlanması özellikle Âli Paşa'nın karşı olduğu bir yayın anlayışıdır (Ebüzziya, 1973a:54). İnuğur'un (2005: 205) ifade ettiği üzere, "Âli Paşa devletin zaafılarını halkın bilmesini sakıncalı görmektedir". Sultan Abdülaziz ve Âli Paşa'yı matbuatın bu muhalif tutumu öfkelenlendirmiş ve 26 Mart 1867 tarihinde Âli Paşa tarafından "Âli Kararname" adı ile anılan kararname yayınlanmıştır (İskit, 1943: 24).

Kararnamenin yayınlanmasının ardından Namık Kemal Erzurum vali muavinliği görevine, *Muhbir* gazetesinde yazılar yazan Ziya Paşa Kıbrıs mutasarrıflığı görevine tayin edilmiş, Ali Suavi ise Kastamonu'ya sürgüne gönderilmiştir (Uçman, 1989).

İnuğur'un (2005: 206) tespitine göre, "1864 tarihli basın tüzüğünde gazete sansürü yer almadığı, nispeten özgürlük bulunduğu halde, 1867 tarihli Âli Kararname, basın özgürlüğünü tamamen ortadan kaldırmış, gazetelerin kapanmasına neden olmuştur."

Âli Kararname'nin yayınlanmasıyla o vakte kadar büyük ölçüde serbest şartlar içerisinde yayın yapma fırsatı bulan matbuat hareketlerinin, oluşan sıkı denetim ortamı ile siyasal muhalefet yapması engellenmiştir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi gazetecilerin

tayin edildikleri İstanbul dışındaki bölgelere gitmek yerine yurt dışına kaçmaları ve akabinde Cemiyet üyelerinin tutuklanması, Kararnamenin siyasal yönünü işaret etmesi açısından önem arz etmektedir.

Ebüzziya'nın (1974: 536) "Yeni Osmanlılar" eserinde, Kararname'nin günümüz diline aktarılarak verilmiş hali şudur:

"Girit hadisesi esnasında gazeteleri 'Matbuat Nizamı'nın dışında olarak *keyf-i mayeşa* (akla esdiği gibi) kapatmak üzere, hükmünü, söz konusu hadisenin devamı şartı ile ve geçici olarak alınan *Kararname-i Ali* suretidir ki, *el'an* (şimdi) gazeteler bununla cezalandırılmakta olduğundan, halkça bilinmesi için, elimizde bulunan bir örneğini gazetemizde yayınladık.

'Nezaret-i Celile-i Maarif-i Umumiye'

Dersaadette muhtelif lisanlarda basılıp yayınlanmakta olan gazetelerin bir takımının bir müddetten beri tutmuş oldukları lisan ve meslek, vazifelerinden olan ahlâkı yükseltme esasından çıkarak ve memleketin genel menfaatlerine aykırı olduğu meydanda olan, ifrat ve tefrit vadilerine gidip ve çok kere, Devletin esası hakkında bile, haddini aşarak, şöyle saldırmak derecesine kadar cesaretle davranıp, yaşadıkları ve servet ve mal mülk edindikleri memleket hakkında, diğerlerinin yaptıkları itirazlara karşı koymak için çalışmaları lazım gelirken, hasımlara fesat aleti olarak bir takım zararlı fikirler ve yalan haberler yayınlamaktadırlar.

Bu ayarda basın ve yayının genel reform ve kalkınmaya tam bir yararı ve Hükümetin çalışmaları hakkında bile, faidesi olabileceği düşüncesi ile Devlet-i Aliye, bunların fikirlerini idareyi, bir dereceye kadar, serbest bırakmak arzusunda bulunmakla beraber, gazetelerin mevcudiyetlerinin gayesi ve hayırlı görevleri, fikirleri birleştirmek faydalı hizmeti olduğu halde, birçok uydurma ve yalanlarla zihinleri bulandırmak ve bunun sonucu olarak da, halk arasında çatışmaya sebep olacak yola gitmelerine kayıtsız bir gözle bakılması, Hükümetin vazifesine aykırı düşeceğinden, şu halin. Yüce Saltanat tarafından, tebaa ve düzenin esasının gereği, bu kaideye uymayan gazetelere imkanları sağlamak için, her vakitten ziyade, elden gelen hiç bir himmeti esirgememek olduğu sırada meydana gelmesi ve sürmesi, bir kat daha üzücü olduğundan, asayiş ve düzenin esasının gereği, bu kaideye uymayan gazeteler ve dergilerin, bütün Devlet ve bütün Millete değinen zararlarının önlenmesi hususunda, konulmuş Matbuat Nizamlarının hükümleri dışında olarak, hükümetçe cezalandırma işlemine ve önleyici tedbirler alınmasına karar verilmiştir.

İşbu karar geçici surette olup bunu gerektiren sebepler ile beraber ortadan kalkacaktır.

(Fi 7 Zilkade sene 1283 - Fi 1 Mart 1282 {Rumi) - Milâdi 13 Mart 1867)

(Hadika No. 46 Çarşamba 15 Zilkade 1289 - R. 3 kânun-u Sani 1288 - M. 15 kanun-u sani
(Ocak) 1873)”

İnuğur’un (2005: 252) ifadesiyle “Oysaki adından da anlaşılacağı üzere Âli Paşa’nın yapıtı, ne bir kanundur, ne de bir tüzüktür. Sadece bir kararnamedir. Üstelik geçici bir kararnamedir. Buna rağmen basın hakkında kanun ve tüzüğün reva görmediği cezaları uygulama olanağını sağlamıştır.”

Kararname ile tarihsel süreç içerisinde; *Muhbir*, *Ayine-i Vatan* ve *Utarit* gazetelerinin yayınlarına son verilerek kapatılmış, *Mizah* gazetesi *Diyojen*’in ise 1871 tarihinde 15 gün süreyle yayınlanması yasaklanmıştır. *İbret* gazetesinin 1870 tarihinde bir ay süresince yayınlanması yasaklanmış, *Mizah* gazetesi *İbretname-i Âlem* 1871 tarihinde geçici olarak kapatılmıştır. 1872 yılında *İbret* gazetesi 4 ay, 1873 tarihinde ise *Diyojen* 2 ay süre ile kapatılmıştır. 1873 yılında *Hadika* gazetesi 2 ay, *İbret* gazetesi önce bir ay, akabinde süresiz kapatılmış, 1873 yılında kapatılan bir diğer gazete *Basiret* gazetesi olmuştur. 1874 yılında *Hülasat-ül Efkâr*, *Şark* ve *Hayal* gazeteleri kapatılmış, 1875 yılında ise *Hayal* gazetesinin yayınlanması tamamen yasaklanmıştır (İnuğur, 2005: 206).

Matbuat üzerinde yıkıcı bir etkisi olan Âli Kararname’nin yayınlanmasından itibaren yurtdışına kaçan Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri muhalefetlerini yurt dışından da sürdürmüşlerdir. Hatta cemiyet üyelerini bir araya getiren fikirlerden biri Fuad paşa ve Âli Paşa’nın yönetim anlayışına olan muhalifetleridir (Findley, 2010/2016: 105). Özellikle cemiyet üyelerinden Namık Kemal ve Ziya Paşa, sadrazamlar Ali ve Fuad Paşalara karşı ateşli bir muhalefet ile savaş açmışlardır. Mardin’in (2013b: 268) tespitine göre, “Namık Kemal, Mustafa Fazıl Paşa, Ziya Paşa ve Ali Suavi gibi şahsiyetler, Osmanlı İmparatorluğu’nda mevcut rejime karşı itiraz ettikleri zaman Abdülaziz’in şahsi politikasına değil, Âli Paşa’nın politikasına itiraz ediyorlardı.” İnal (1982: 31) özellikle Ziya Paşa’nın düşmanlık hususunda daha önde geldiğini belirterek, “Sadrazam Âli Paşa’nın en korkutucu hasımlarından biri olan Ziya Paşa, “Rüya” ve “Zafername” adlı eserleri ile yazılarının neşredildiği *Muhbir* ve *Hürriyet* gazetelerinde Paşa’yı ağır bir dille eleştirmiştir.” bilgisini vermektedir. Öztuna’nın (2006: 243) ifadesine göre ise, “Fuad Paşa, Yeni Osmanlılarla iyi münasebet kurmak istemiş veya işi düşmanlığa kadar vardırmak istememiş, fakat çok ateşli ve muhteris olan Ziya-Kemal ikilisi, Ali Paşa’yı

desteklediği için, Fuad Paşa'yı esirgememişlerdir. Buna rağmen, gazeteleriyle aleyhinde yazdıkları, Fuad Paşa'yı pek etkilememiştir. Âli Paşa'yı ise derinden yaralamıştır.” Hatta Âli Paşa'nın gazetelerin yayınları üzerine üzüntüsü hakkında Kuntay (2010:285), “Âli Paşa'nın 58 yaşında ölmesine Ebüzziya, Kemal'le Ziya'nın *Hürriye*'teki yazılarını sebep gösterir.” bilgisini vermektedir. İnal, (1982: 25), Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin Paşa'ya üst seviyedeki düşmanlıklarına rağmen, Sultan Abdülaziz'in yönetim konusunda Paşa'ya çok güvendiğini ve Âli Paşa'nın saygınlık duyulan bir devlet adamı olduğunu belirterek, “Âli Paşa'ya yetişenler, - bazı kusurları ile beraber- iffet ve istikametini tasdik etmişlerdir. Ecnebler bile ‘Türkiye ricali siyasiyesi arasında bahşiş kabul etmiyen zatdır’ diyerek istikametini takdir etmişlerdir.” tespitinde bulunmaktadır. F. Andıç ve S.Andıç, Âli Paşa'nın büyük bir devlet adamı olduğunu belirtmekte ve bunu şu sözlerle ifade etmektedirler: “Âli Paşa hemen hemen bütün zaman ve dikkatini Avrupa'nın İmparatorluğun içişlerine müdahalesinin önlenmesine tahsis etti. Bu siyasi gayretlerinin yanında İmparatorluğun reform hareketlerini de ihmal etmedi. ...Onu takip eden sadrazamlar ve vezirler ne başladığı işleri bitirdiler, ne de siyasi vasiyetnamesinde öngördüğü tedbirleri aldılar.” (Andıç ve Andıç, 2013: 148-149).

Yukarıda söz edilen vasiyetname, Osmanlı tarihinde Âli Paşa tarafından kaleme alınan ve siyasi bir vasiyetname içeriğinde olan ve Sultan Abdülaziz'e sunulmak üzere hazırlanan bir eserdir. F. Andıç ve S. Andıç'ın (2013: 151) verdiği bilgiye göre, “Vasiyetname'sinde İmparatorlukta yapılan reformları, bu reformların yapılmasında karşılaşılan güçlükleri, Avrupa devletlerinin Osmanlı içişlerine müdahalelerini, kapitülasyonların yarattığı zorlukları açık ve samimi bir lisanla ifade ettikten sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisinin ölümünden sonra takip etmesini arzuladığı rotayı da çizer.” Âli Paşa vasiyetnamesinde basınla ilgili fikirlerini şöyle dile getirmektedir:

“Basın özgürlüğü, sadece hatalarını düzeltmek istemeyen hükümetler için bir tehlikedir. Sizin hükümetiniz. Tam aksine, ülkenin iyiliğinden başka birşey düşünmüyor. O halde, böyle bir hürriyet onun için bir nimettir. İnsanların düşüncesini kısıtlamak, onları eninde sonunda bulacakları bir takım gizli yolları aramaya zorlar. Hürriyetsizlik, her türlü fesadı ve ısyan girişimlerini kolaylaştırır. Zora başvurmak gerekli olur ve devletin güveni bu yüzden tehlikeye düşer. Basın hürriyeti, kötüyle savaşmak ve iyiyi himaye etmek isteyen her hükümetin doğal bir yardımcısıdır.

Şimdiki düzende basın, Osmanlı tabaaları arasında pek zayıf bir bağ kurabilmektedir. Halkın çıkarları, özellikle taşrada hiç kale alınmamaktadır. Özel çıkar tek kaygı. Tabaanızı birbirine yaklaştıracak olan bağı kuvvetlendirmek, onları hükümete bağlamak için basına ve genel olarak her tür yayına geniş bir hürriyet tanımanızı öneriyoruz. Basın, siyasi konularla ilgilenerek hükümetin yaptıklarını değerlendirecek ve ülkenin ihtiyaçlarını ortaya koyacaktır. Kurulmasını önerdiğimiz genel müfettişliklerin işini kolaylaştıracaktır. Ülkeyi tanımayanların boyuna isteyip durdukları millet meclisi görevini basın geçici olarak yerine getirebilecektir. Yoksa taşralılardan ve hatta başkent sakinlerinden oluşacak bir meclisin kamu işlerini tartışması ve denetlemesinin kısa bir süre sonra acınacak bir çaresizlik ortamına yol açacağı kesindir.

Şimdilik acele etmemeli ve basını bütün engellerden kurtararak hak ettiği gelişmenin sağlanması ile yetinilmelidir. Hükümet de büyük bir gazete kurmalıdır. Bu gazete, yerli ve yabancı basının yazılarına cevap verecek, hükümetin ve ülkenin gerçek çıkarlarını koruyacak, kanunları, buyrukları ve şerhlerini yayımlayacak, hükümetin aldığı tedbirlerin özünü ve gerekçelerini halka anlatacak ve açıklayacaktır. Böylece kötü niyetler zararsız hale getirilmiş olacaktır. Bu büyük gazetenin yönetimi hiç bir dalkavukluğa tenezzül etmeyecektir. Halk, dalkavukluktan rahatsız olur ve en acı gerçekten bile çirkin bulur. Gazetenin ana ilkesi, doğruluk ve içtenlik olacaktır” (Akarlı, 1978:38-39).

Âli Paşa'nın vasiyetnamesi basın hakkında fikirleri açısından önem arz etmektedir. Özellikle 1867 yılında Paşa tarafından kendi ismiyle yayınlanan kararname ile birçok gazetenin kapatıldığı düşünüldüğünde, vasiyetnamede basın özgürlüğünün sağlanmasının gerekliliğinin dile getirilmesi ilginç bir tezat oluşturmaktadır.

1.3. Tanzimat Dönemi Gazeteleri

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda ideolojisini ve icraatını halka ve yabancı ülkelere izah etmek ve bununla birlikte kabul ettirmek gayesiyle modern devletlerin yolundan giderek gazeteye ihtiyaç duymuştur. Devletin gözetiminde ve hatta desteğinde neşredilen özel gazeteler, daha ziyade Osmanlı topraklarında yaşayan yabancı kişilerin çıkardığı gazetelerdir. Bu gazeteler içerisinde Blacque ailesinin neşrettiği Fransızca dilinde gazeteler ve William Churchill tarafından yayınlanan ve Türkçe dilinde yayınlanan ilk özel gazete olan *Ceride-i Havadis* bu gazetelerdendir (Ortaylı, 2014:223).

Osmanlı ülkesinde iletişim gayesiyle kullanılan ilk yayınların, İstanbul'daki Fransız Elçiliği tarafından bülten şeklinde ve Fransızca dilinde neşredilen yayınlar olduğu

görülmektedir. Bu bültenlerden üç tanesi dikkat çekmektedir. Bültenlerin ilki, Eylül 1795 tarihinden Mart 1796 tarihine değin yayınlanan *Le Bulletin de Nouvelles*, ikincisi Eylül 1796 ile Mayıs 1797 tarihleri arasında yayınlanan *La Gazette Française de Constantinopl*'dur. Üçüncüsü ise *Mercure Oriental* ismiyle yayınlanmış ve Mayıs 1797 tarihinden Temmuz 1797 tarihine kadar süren yayın süreciyalnız üç ay kadar devam edebilmiştir. Yayınlanan bültenler her ne kadar Türkiye'de yaşayan Fransızlara yönelik gibi görünse de, asıl amaçları Osmanlı müneevverlerine yönelik neşriyat yapmaktır (Budak, 2014:175).

Özellikle İzmir şehri, yabancı dillerde ve aynı zamanda Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslim cemaatlerin dilinde yayın yapan gazetelerin doğduğu bir şehir olarak, Türk Matbuat tarihinde mühim bir yere sahiptir (Ortaylı, 2014: 223; Budak, 2014: 176). Ali Budak'ın (2014:176) ifadesine göre, “ Bu önemli başlangıç İzmir'de gerçekleşmiştir, çünkü son derece işlek limanıyla bu Ege kenti çok hareketli bir ticaret merkezidir.” İzmir'de yayınlanan önemli gazeteler arasında 1821 tarihinde yayınlanan *Le Spectateur Oriental*, 1824 tarihinde yayınlanan *Le Symrneen*, 1828 yılında yayınlanan *Le Courrier de Symrneyer* almaktadır (Kabacalı, 1990: 13). Bu gazetelerin yayınlarının Fransız Elçiliği tarafından çıkarılmış olan resmi bültenlerden çok daha ileri bir düzeyde olduğu görülmektedir. İç ve dış haberlerin gelişim çizgilerine özen gösterilerek verilmeye çalışıldığı dikkat çekmektedir. Yayınlar ile düzenli süreli yayın yapılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır (Budak, 2014:176).

1829 yılına gelindiğinde ise Mısır'da valilik görevinde bulunan Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın girişimiyle yayınlanan yarısı Arapça dilinde, yarısı Türkçe dilinde neşredilen *Vakayi el Mısıriye*'nin yayınları görülmektedir (Kabacalı, 1990: 10; Baykal, 1990: 48). Mehmed Ali Paşa'nın politik düşüncelerini anlatmak amacına yönelik yayın içeriği olan gazete, Avrupa matbuatını yakından izleyen Paşa'nın, isteklerini ve ideallerini gerçekleştirmek yolunda duyduğu istek neticesinde yayınlanmalaya başlamıştır. (Koloğlu,1985).

Sultan II. Mahmud gerek İzmir'de yayınlanan gazeteler, gerekse Mısır'da yayınına devam eden *Vakayi el Mısıriye*'nin yayınlarından oldukça etkilenmiştir. Yenilik taraftarı Sultan'ın Osmanlı Devleti'nin ilk resmi gazetesini yayınlama sürecinden Budak (2014:190) şöyle bahsetmektedir:

“Sultan Mahmud, İzmir’de yayımlanan ve tirajı son derece kısıtlı olan bir gazetenin Avrupa’da uyandırmış olduğu yankıyı ve olağanüstü gücü, İngiltere, Fransa ve Rusya diplomatlarının telaşlarından ve ne olursa olsun bunu önleme gayretlerinden çok iyi anlamıştır. Özellikle *Le Spectateur Oriental* ve *Le Corruie de Smyrne*’de, Blacque’in, Batı’nın Türkler hakkındaki önyargılarını kırmak için giriştiği mücadeleden fazlasıyla etkilenmiştir. Zeki padişah bu önemli ve etkili silahı kendisi de kullanmaya karar vermiştir. Blacque’i İzmir’den saraya çağırması, İstanbul’da, bütün masrafları devlet tarafından karşılanacak Fransızca bir gazete (*Le Moniteur Ottoman*) çıkarmasını istemiştir. Teklifi kabul eden A. Blacque’in matbaası satın alınıp payitahta taşınırken, bir yandan da ilk Türkçe gazete için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. Blacque’e yüksek bir maaş bağlanmış, ayrıca kendisine ailesiyle oturması için Kadıköy’ünde büyük bir yalı tahsis edilmiştir.”

Sultan II. Mahmud, 1 Kasım 1831 tarihinde yayınlanmaya başlayan, adını bizzat koyduğu *Takvim-i Vakayi* isimli ilk Türkçe gazeteye son derece önem vermiş ve bu doğrultuda yayın için büyük bir örgüt kurmuştur (İnuğur, 2005:175; Kabacalı, 2000: 48). *Takvim-i Vakayi* gazetesi on yıl süre ile rakipsiz bir biçimde yayınlandıktan sonra, 1840 yılında *Ceride-i Havadis* ismiyle yarı resmi bir gazete William Churchill tarafından yayınlanmaya başlamıştır. Bu gazetenin yarı resmiliği hükümetten para yardımı almasından ileri gelmekteydi (İskit, 1943: 4).

Türkçe ve Fransızca basının yanında 1840’lı yıllarda, İzmir şehrinde Ermenice, Rumca, Bulgarca ve Ladino (İspanyol Yahudicesi) dillerinde gazetelerin de çıkarıldığı görülmektedir. Ancak kısa bir müddet sonra bu gazeteler İstanbul’a taşınmışlar ve Koloğlu’nun (1985) ifadesine göre, “İstanbul bu vakitten sonra devletin tek kültür ve basın merkezi olmaya yönelmiştir.”

Türkçe ve yabancı dilde gazetelerin yayınları Tanzimat’ın ilanından önce başlamış olsa da çağdaş manada gazetelerin yayın hayatlarına başlamaları ve gelişmeleri Tanzimat’ın ilan ve getirdiği yeniliklerin bir sonucu olarak görülmektedir.

Tanzimat dönemi gazeteciliğinin ikinci dönemi olarak kabul edilebilecek olan 1860 ve 1876 yılları arasındaki dönem, gazeteciliğin gerçek anlamda icra edilmeye başladığı dönem olarak kabul görmektedir. Gazetelerin devir itibarıyla ifade ettiği önem hakkında Güz (2000b) şu bilgileri vermektedir:

“1860-1873 veya 1876 dönemi gazetenin toplumda üstelendiği rol açısından daha önceki ve sonraki yıllarla karşılaştırılamayacak kadar önem arz eder. Bu yıllar arasında gazete hemen tek başına yeniliği ve gelişmeyi ifade eder. Kısa bir süre içerisinde küçük problemleri aktarmak suretiyle dünya ile ilişki kuran, bazı faydalı bilgiler veren ve okumayı geliştiren bir araç olmaktan çıkarak hakiki anlamda tartışmaların yapıldığı bir kürsü olur. Fikir gazete etrafında şekillenerek yapıcı bir unsur olurken o döneme kadar devlet yönetimi tarafından verilen emirlerle idare edilen toplum gerçek anlamda sorunlarla karşı karşıya kalır. Vatan, millet, insanlık, hürriyet hak ve adalet gibi kavramlar etrafında gerçek anlamda halkalar oluşurken ülkede ilk olarak ve tam anlamıyla bir kamuoyu oluşur.”

1860 senesinde yayınlanan *Tercüman-ı Ahvâl* ve 1862’de yayınlanan *Tasvir- Efkâr* gazeteleri, Türk gazeteciliğinin gelişmesi bakımından çok büyük önem önem arz etmelerinin yanında gazetecilik dili bakımından da bir dönüm noktasını işaret etmektedirler. D. Yılmaz’ın (1993) deyimiyle, bu hususta İbrahim Şinasi “ilk yol açıcı” olarak bu görevi yayınladığı gazetelerde üstlenmiştir. “Halkın içinden gelen Agâh Efendi ve Şinasi, *Tercüman-ı Ahvâl*’de, halkın diğer deyişle kamunun bilgilendirilmesi ve ve bilinçlendirilmesine yönelik yayın yapmayı amaçlamıştır.” (Nalcioğlu, 2013: 96). Çelik’in (2000b) ifadesine göre, “Sade bir dil kullanmaya çalışan Ali Suavi gazeteyi yalnız haber veren bir vasıta değil okuyucusunu uyandıran, bilgi kazandıran bir mektep olarak görmüştür”

Namık Kemal, Ali Suavi ve Ahmet Mithat yayınları ile gazetecilik dilinin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Yılmaz, 1993). Koloğlu’nun (2013: 29) ifadesiyle, “...*Ceride-i Havadis* sütunlarında gazeteciliğe başladıktan sonra sadrazamlığa kadar yükselen Mehmed Said Paşa’nın deyimiyle *Gazeteci Lisani* denilen bir yazı türü belirmiştir.” Özarslan (2007) ise, Mehmed Said Paşa’nın *Gazeteci Lisani*³⁹adlı eserini

³⁹Mehmed Said Paşa’nın *Gazeteci Lisani* adlı eseri hakkında Özarslan (2007), şu bilgileri vermektedir:

“Mehmed Said Paşa’nın, kendi devrindeki resmi kitabeti dilini tenkide tabi tuttuğu *Gazeteci Lisani* ünvanlı kitabına, ad verirken eski ananeye sadık kaldığı görülmektedir. Çünkü kitabın adı ile muhtevası arasında doğrudan ve kuvvetli bir bağ yoktur. Başka bir ifadeyle eserin adı muhtevasını tam manâsıyla yansıtmamaktadır. Kitap, ‘gazeteci lisani’ni doğrudan konu edinmediği gibi eserde kullanılan dilin de ‘gazeteci lisani’ ile hele hele bugünkü manâda gazete diliyle bir yakınlığı yoktur. Aksine eserin dili, resmi kitabet anlayışı doğrultusunda son derece külfetli, bir dildir. Mehmed Said Paşa, bu eseri adeta Veysi veya Nergisi gibi külfetli, ağdalı, iğrakla yüklü mutantan bir dil kullanabileceğini gösterip ispat etmek için yazmış gibidir. Ama eserin diliyle bir gazete dili arasında mutlaka bir ilişki kurmak gerekirse, *Takvim-i Vekayi* gazetesinin başlangıç dönemindeki diline yakın olduğu söylenebilir.

Bu eser, Said Paşa’nın planlı programlı olarak kaleme aldığı bir eser değildir. Aksine bir tesadüf sonucu yazmıştır. Kendisi de hatıratında anlattığı gibi altıncı defa geldiği sadaretinden istifa için kaleme alıp 1903 yılında padişaha takdim ettiği istifanamede resmi Kitâbet üslûbunun dışında ve devrin gazetelerinin dil ve ifadelerine yakın sade bir lisan kullanması padişahın da dikkatini çekmiştir. Devrin hükümdarı II. Abdülhamid, hem Paşa’nın istifa cüretini, hem de sadareten aynılma arzusunu hoş karşılamamıştır. Padişahın Said Paşa’nın istifanamesinde kullandığı dili ‘yazdığı şeyler gazeteci lisani’ diye hafife alıp, bu düşüncesini

analiz ettiği çalışmasında “ O devrin anlayışına göre, resmi Kitâbet kadar itibar edilmeyen basit ve sade gazete dili, Paşa’ya göre, aslında, Kitâbet dilinden daha üstündür.” bilgisini vermektedir.

İnuğur, Tanzimat döneminde basınınyayın içeriği hakkında,“...yabancı gazetelerden dış olaylarla ilgili haberleri çevirmek, olanaklar ölçüsünde ülke haberleri vermek, ‘tevcihat’ başlığı altında padişah tarafından onaylanan tayin ve terfi işlemlerini sütunlarına geçirmek, bir de ‘Havadis-i şetta’ başlığı altında türlü olaylar ve sık sık okuyucu mektupları yayınlamak şeklinde özetlemek mümkündür” bilgisini vermektedir (Aktaran: İnuğur, 2005:251).

1.3.1. Takvim-i Vakayi (1831)

Yenilikçi bir devlet yönetimi anlayışına sahip olan Sultan II. Mahmut, 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nı kaldırmış, gelişmeci ve ilerlemeci bakış açısı doğrultusunda *Takvim-i Vakayi* isimli ilk Türkçe gazetenin yayınlanmasını sağlamıştır (Kabacalı, 2000: 48). Budak’a (2014:192) göre, “II. Mahmud, idarenin tebaa üzerindeki denetim gücünü arttırmının, ancak, haberleşme imkân ve araçlarının rasyonel bir biçimde kullanılmasıyla mümkün olabileceğinin kavramıştır.”

Başka ülkelerde iki yüzyıldır varlığını sürdüren basını takip edenlerin padişahı bilgilendirmesi ve bunun yanında İzmir’de faaliyet gösteren Fransızca gazetelerin dikkat çekici yayınlarının gözlemlenmesinin *Takvim-i Vakayi*’nin çıkarılmasında etkili olduğu düşünülmektedir (Topuz, 2012:15). Fransız asıllı Alexandre Blacque tarafından yayınlanan *Le Courrier de Symrne (İzmir Habercisi)* gazetesinde o dönem Osmanlı taraftarı yazılar yayınlanmış ve bu yazılar hatırı sayılır derecede büyük ses getirmiştir. Avrupa basınında yer bulan bu makaleler Sultan II. Mahmud tarafından tercüme ettirilip okunmuştur (Koloğlu, 2013: 22). Bununla birlikte *Takvim-i Vakayi*’nin yayınlanmasından önce Osmanlı topraklarında Tuna ve Mısır’da gazeteler yayınlanmış; özellikle Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 1829 yılında *Vakayi el Mısıriye*’nin yayınlanması,

Arif Bey vasıtasıyla ifade etmesi Said Paşa’ya çok dokunmuştur. Said Paşa, padişahın bu istihfafi ve diğer başka tarizatina karşı II. Meşrutiyet’ten sonra Gazeteci Lisanı adını verdiği kitabını neşretmiştir. Paşa’nın gayesi, kendi ifadesiyle ‘mu’teriz kavlince gazeteci lisanını, sahih zannettiğimiz ta’bire göre gazete lisanını müdafa’adan ibarettir’.”

yenilikçi bir padişah olan II. Mahmut'u gazete yayınlayarak düşüncelerini yayma konusunda heveslendirmiştir (Baykal, 1990: 48).

Devletçe bir gazete çıkarma fikri ilk kez 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Anlaşması'nın akabinde toplanan "İslahat Meclisleri"nde verilmiştir. Bu meclisler devlete yeni bir form verme kararları verilmek üzere toplanmıştır (Topuz, 2012:15).

Takvim-i Vakayi, İstanbul'da "devrimci" bir padişah olarak nitelenebilecek II. Mahmut'un gayretleriyle 1 Kasım 1831 tarihinde çıkmıştır (Baykal, 1990:48; Topuz, 2012:15).

Çıkarılacak gazetenin yayın hayatına başlama çalışmaları için o dönemde İzmir'de *Courrier de Symrne* gazetesini yayınlamakta olan Alexandre Blacque İstanbul'a davet edilmiştir. İlerleyen zamanda Blak Bey ismiyle ünlenen ve Osmanlı Devleti hizmetinde çalışan Blacque'in İzmir'deki matbaası 50.000 kuruşa satın alınmıştır (Aktaran: Kabacalı, 2000: 48).

Kabacalı, Blacque'in "Bir 'takrir' (rapor) yazarak yayımlanacak gazetenin dili, içeriği, yararları ve dağıtımı konularındaki görüşlerini bildirdiğini; Mehmed Hüsrev Paşa'nın da yine bir rapor (layiha) düzenleyerek kendi görüşlerini açıkladığını" aktarmaktadır (Aktaran: Kabacalı, 2000: 48). Bu raporda gazeteye verilebilecek isimler ve gazetenin mali hesaplamaları da yer almıştır. Hazırlanan raporlar "Sadaret Kaymakamı"ınca değerlendirildikten sonra tekrar hazırlanan bir raporla II. Mahmud'a takdim edilmiştir (Aktaran: Kabacalı, 2000: 48).

Padişah mülakatlar neticesinde gazetenin adını bizzat kendisi seçmiş, gazete *Takvim-i Vakayi* (Olayların Takvimi: olayların belli bir düzen içinde yazıldığı yayın) ismiyle yayın hayatına başlamıştır (Kabacalı, 2000: 49; Topuz, 2012: 15).

Gazetenin yayınlanması konusundaki isteğini padişah bir fermanda şöyle belirtmiştir: "Gazete konusunun düzene konması çoktan beri emelimdi. Ancak zamanı gelmemiş olduğundan susuyordum. İşte şimdi sırası geldi. Bunun din kurallarına ve düzene karşı bir yanı olmadığı gibi, ülkeye pek çok yararı olacağını herkes kabul ediyor.

Bu işe Esat Efendi nezaret edecek. Sarım Efendi ile Sait Bey'i de bu işe memur ediyorum..." (Topuz, 2012:15).

II. Mahmut *Takvim-i Vakayi* ile özellikle ilgilenmiş, devletin düşüncelerini bütünüyle yansıtmayı sağlamak amacıyla en ince detayına kadar gazeteyi incelemiştir (Baykal, 1990: 50). Kabacalı (2000: 49), padişahın harflerin ezik çıkmasıyla bile ilgilendiğini belirtmektedir.

Ölker (2012: 18), gazetenin yazar kadrosu hakkında "Tanzimat dönemi basını ilk adımını Osmanlı bürokrasisine uzun yıllar hizmet etmiş isimlerle atmıştır." tespitini yapmaktadır. Gazetenin yöneticiliği görevi vakanüvis Esad Efendi'ye verilmiştir (Kabacalı, 2000: 49; Ölker, 2012: 18). Seyyit Mehmet Esat Efendi daha önce Mekke kadılığı görevinde bulunmuştur (Ölker, 2012:18; Topuz, 2012:16). Topuz (2012: 16), Esat Efendi'nin Türk gazetecilerinin piri sayıldığını ifade etmektedir ve gazete yazar kadrosu hakkında "Haber ve yazıları toplama işleriyle Babıali kalemi kâtiplerinden Sarım Efendi ve serasker maiyetinden Sait Bey görevlendirildi" bilgisini vermektedir.

Takvim-i Vakayi'nin yazar kadrosu devlet adamlarından oluşturulmuştur. Bu nedenle gazetede diplomasi dili kullanılmıştır. Diplomasi dilinin yanında yabancı dilde yayınlanmış gazetelerin etkisi ve konuşma dilinin kullanılması, gazetenin kendine özgü bir dille yayınlanması sonucunu doğurmuştur (Ölker, 2012: 18).

Gazetenin dilinin sade olmasını isteyen Padişah II. Mahmut, Esat Efendi'ye yolladığı bir notta, gazetede yayınlanacak yazıların halkın anlayabileceği bir dilde yazılmasını emretmiştir (Topuz, 2012: 16)

Diplomasi kurallarının gazetede kullanılan dil ve yayınlanan yazıların içeriğine etkisini Ölker, "İlk editörü ve yazarları devlet adamlarından oluşan *Takvim-i Vakayi*'nin dil ve üslup açısından etkilenmiş olduğu kaynaklar da bu diplomasi kaideleridir. Zaman zaman gazetelerde müzekkire, tezkire, ferman, irade-i seniyye gibi evraklar ya doğrudan doğruya ya da mealen yayınlanmıştır" sözleriyle aktarmaktadır (Aktaran: Ölker, 2012: 19).

Gazetenin yayın gayesini belirten ve 26 Ekim 1831'de “Mukaddime” (Önsöz) adı verilen (Kabacalı, 2000: 49) özel başlıklı sayıda yayınlanan yazı (Topuz, 2012: 16) Esad Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Yazı Sadaret Kaymakamı’nca tetkik edilmiştir (Kabacalı, 2000: 49). Kabacalı, *Takvim-i Vakayi*’in çıkışından beş gün önce yayımlanan mukaddimenin içerdiği gazetenin çıkış gayesini şöyle alıntılar: “Bütün Osmanlı vatandaşlarının yurt içinde ve dünyada olanları öğrenmesi, yabancıların Osmanlı yönetiminin resmi görüşünü öğrenmesi, yanlış haberlerin yayılmasını engelleyerek iç huzurun (asayişin) bozulmasını önlemek, fen, sanat, sanayi ve ticarete dair bilgilerin, yaygınlaştırılıp halkın yararına sunulması, devlet icraatının herkesçe bilinip buna uyulması sayesinde devlette birliğin sağlanması.” (Aktaran: Kabacalı, 2000: 49).

Kabacalı (2000: 49), gazetenin çıkış amacının incelenmesi neticesinde “*Takvim-i Vakayi*, hem bir tarih belgesi olarak düşünülmüş, hem eğitim aracı hem de Osmanlı devlet düzeninin savunucusu olarak görülmüştür” tespitini yapmaktadır.

Topuz (2012: 16), özel sayıda açıklanan gazetenin çıkış gayesini şöyle açıklamaktadır: “Eskiden vak’anüvis denen resmi tarih yazarları, kendi çağlarının önemli olaylarını kaleme alsalar da bunlar ancak 20-30 yıl sonra bastırılıp dağıtılırdı. Halk gerçekleri zamanında öğrenemediği için de olaylar yanlış yorumlanır ve bunun devlete zararları olurdu. Gazete, bütün bunları önleyerek iç ve dış olayları zamanında duyurmak için çıkmaktadır.”

Takvim-i Vakayi’nin çıkışı ile beraber haftalık olarak yayınlanması planlanmıştır (Baykal, 1990: 50; Kabacalı, 2000: 49; Topuz, 2012: 16). Gazetenin Perşembe günleri yayınlanması amacıyla yola çıkılmıştır (İnuğur, 2005: 180); ancak gazete planlandığı gibi düzenli aralıklarla yayınlanamamış (Baykal, 1990:50; Kabacalı, 2000: 49), haftalık gazete özelliğini kazanamamıştır (Baykal, 1990:50). Kabacalı, 1861 yılından önce gazetenin yayınlanma aralıkları bilgisini “İki kez yılda 8, bir kez yılda 46, dört kez yılda 15, bir kez yılda 16, dört kez yılda 17, dört kez yılda 18, üç kez yılda 19” olarak aktarmaktadır (Aktaran: Kabacalı, 2000: 49). Nüzhet ise gazetenin yayınlanma aralıkları konusunda şu bilgileri vermektedir: “1832’den 1838’e kadar senede vasati olarak otuzar nüsha çıkarılıyordu. 1839 senesi Gülhane hattını ayrıca bir ilave halinde ilan eden *Takvim-i Vakayi* için basübadelmeyt (ölümden sonra dirilme) senesi sayılabilir. Bu sene muhtelif

lisanlarda, Arapça, Rumca, Ermenice nüshalar çıkarmak fikri de yeniden canlandı.” (Nüzhet, 1931: 32-33).

Düzenli aralıklarla yayınlanamayan *Takvim-i Vakayi* güncel haberleri iletme özelliği taşıyan bir gazete olamamıştır (Topuz, 2012: 16). Nüzhet (1931: 33), gazetenin eski haber yayınlaması konusunun gazeteye takılan bir lakaba dönüşmesini şöyle anlatmaktadır: “Bu sıralarda Mısır mesaili neticelenmekte idi. Muntazaman çıkamayan gazete yerine ‘varakai mahsusa’lar (hususî belgeler) neşredildi.⁴⁰ Bundan sonrası için böyledir. *Takvim-i Vakayi*’nin bu halini görenler ona havadislerinin bayatlamış olmasından kinaye olarak ‘tarihi yeni kendi eski gazete’ lakabını verdiler.” Ertuğ (1960:174), yayınlanan “varaka-i mahsusa”lar ile ilgili “...önemli haberler oldukça, gazetenin neşri günü beklenmeksizin bir varaka-i mahsusa yayınlandığı bunların bazan bir tarafı basılı ve öteki yanı boş, hazan da iki tarafı basılı birer yapraktan ibaret olduğu...” bilgisini vermektedir. Kabacalı (2000: 49), gazetenin düzenli aralıklarla yayınlanamamasının sebebinin “olayların çokluğu ya da azlığı değil, yöneticinin (sadrazamın) ilgisi” olduğunu belirtmektedir. İnuğur’un (2005:180) verdiği bilgiye göre; “Tanzimat döneminde gazetede ilgi çekici yazılar, yabancı gazetelerden çeviriler, fizik bilimine ait bilgiler yer almaya başlamıştı. Ancak Ali Paşa sadrazam olunca gazete bu canlılığını ve gücünü kaybetmiş, Kırım savaşı’na ait haberler (Varaka-i Mahsusa) adıyla ilave olarak verilmiştir.”

⁴⁰ Ertuğ, ‘varakai mahsusa’ların tarihsel süreci ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

“Bu usul, gazetelerin haftada bir defa neşri devam ettiği müddetçe sürüp gitmiştir.

Bahusus Kırım harbi sıralarında *Ceride-i Havadis*, sahifenin kenarına (Ruzname) kaydını koyarak sık sık birer yapraklık ilaveler çıkarmıştır. Harp başında Kırım’a gidip haberleri kaynağından almağa baş lamış olan W. Churchill’in yolladığı haberlerin doğruluğu halk arasında yayıldığı için, gerek asıl gazete, gerekse ilavesi olan Ruzname, daha çok satılmış, rağbet kazanmıştır. Gazetelerimizin haftada beş gün çıkmağa başlamasından sonra dahi, şimdiki ikinci baskılar yerine, ilavelerin neşrine devam edildiğini görmekteyiz. Hatta bu ilaveler, gazetelerin her gün neşrine başladıktan sonra da kesilmemiştir. Birinci Cihan Harbi sırasında bile bunlara tesadüf edilmekteydi. Avrupa basınında olduğu gibi Türk basınında, asıl gazete boyunda ve ekseriya aynı hacimde olan ikinci baskılar çıkarmak itiyadı yer dikten sonra, bu tek yapraklar ortadan kalkmıştır. İlavelerin (Varaka-i Mahsusaların) tarihi bakımdan önemi vardır. Bilhassa eski devirlerde, aynı haberin ilavede başka, ertesi gün çıkan asıl gazetelerde başka şekilde çıktığına birçok defalar tesadüf edilmiştir. Bu aykırılıklardan dikkate değer bir misali, Sayın S. N. Gerçek, Akşam gazetesinde çıkan bir yazısında anlatmaktadır:

Sultan V. Murad’ın ne suretle öldüğü ihtilaflıdır; intihar veya katli ihtimalleri üzerinde durulduğu gibi, vefatın nasıl bir yaradan vukun geldiği de kesin surette bilinmemektedir. Nitekim 23 Mayıs 1292 (1876) tarihli *Basiret* ilavesinde Sultan V. Murad’ın, boğazının şah damarına makas saplayarak intihar ettiği resmi bir tebliğ ile açıklandığı halde, 24 Mayıs 1292 (1876) tarihli *Vakit* gazetesindeki haberde, kolundaki damarları açmak suretile kendisini öldürdüğü bildirilmiştir. Bu tek misal dahi, gazete ilavelerinin önemini göstermeğe kâfidir. Kaldı ki, gazete koleksiyonları araştırılınca bunun gibi nicelerine rastlamak kaabildir. Yalnız ne var ki, ilaveler birer yapraktan, hatta bazan avuç içi kadar birer kâğıt parçasından ibaret oldukları için, koleksiyonlara konulmamış hemen hemen hiç birisinin muntazam koleksiyonları yapılmamıştır. İlaveyi alıp okuyan, merakını giderdikten sonra onu fırlatıp atmıştır. Bu hal, tarihimizin birçok enteresan olayların gerçek taraflarının gizli kalmasına, yanlış belellenmesine sebep olmuştur, diyebiliriz” (Ertuğ, 1960:174-175.)

Takvim-i Vakayi ilk üç yıl 24x35 cm. boyutunda, devamında 27x39 cm., akabinde 28x42 cm. ebatlarında yayınlanmıştır. Abdülhamid döneminde 30x47 cm. ebadına yükseltilmiştir. 1876 yılında ilan edilen Kanuni Esasi (Anayasa) 19x27 ebadında basılmış ve ek olarak yayınlanmıştır. Tekrar yayınlanmaya başlandığı 1908 tarihinden itibaren kapanana kadar 24x31 cm. ebatlarında yayınlanmıştır (Kabacalı, 2000: 51).

İlk sayısı 5.000 adet basılmıştır (Topuz, 2012: 16). Gazete, bütün devlet örgütüne, subaylara, taşra eşrafına ve elçiliklere o dönem devlet haberleşmesini sağlayan tatarlar⁴¹ aracılığıyla dağıtılmıştır (Baykal, 1990: 50; Topuz, 2012: 16).

Takvim-i Vakayi Osmanlı ülkesinde yaşayan azınlıklar arasında konuşulan diller olan Arapça, Ermenice, Rumca ve Farsça dillerinde de yayınlanmıştır (Baykal, 1990: 49; Topuz, 2012:17). Kabacalı, gazetenin “Türkçesinden dört gün sonra 5 Kasım 1831’de yayımlanan ve Avrupa kamuoyuna seslenmeyi amaçlayan Fransızca nüshasının adı *Le Moniteur Ottoman*’dı.” bilgisini aktarmaktadır (Aktaran: Kabacalı, 2000: 51). Gazete aynı zamanda Ermenice olarak *Haydarar Kir Liro Medz-i Derutyanın Osmanyen* adıyla 13 Ocak 1832 tarihinde yayınlanmaya başlamış, Rumca olarak *Ottomanikos Monitor*, Arapça olarak da *Takvimü'l-Vakayi* isimli nüshalar ile Farsça olarak da aynı tarihlerde basılmıştır (Kabacalı, 2000: 49). Bununla birlikte yayınlar aralıklarla ve kısa süreli olmuştur (Baykal, 1990:50).

120 kuruş yıllık abone ücreti (Baykal, 1990: 50; Topuz, 2012:16, İnüğü,2005: 175) ile dağıtılan gazete aracılığıyla ülkedeki devlet memurlarının hükümet politikaları hakkında bilgi sahibi olması sağlanmıştır (Baykal, 1990: 50). Baykal (1990: 51) “2500 kuruş ve daha yukarı maaş alan her devlet memurunun bu gazeteye abone olmak mecburiyetinde bulunduğu ve her nisan ayı maaşından abone bedeli kesilerek gazeteye yollanacağı ilan edilmişti.” bilgisini vermektedir.

Takvim-i Vakayi, iki ayrı binada basılmıştır. Süleymaniye Camisi ile bugün İstanbul Üniversitesi'nin arasında bulunan bir konak ile “Takvimhane-i Amire” denen basımevinde gazetenin basımı gerçekleştirilmiştir (Topuz, 2012: 16).

⁴¹ Yazıcı(1992), posta tatarları hakkında şu bilgileri vermektedir:“Posta tatarları yer yer görevlerini aksatmakta, postayı geciktirmekte kendilerine teslim edilen hayvanlara kötü muamele ederek ölümüne sebep olabilmekte idiler. Tanzimat’tan önceki dönemde de varlığını bildiğimiz bu durumlar karşısında

İlk çeviri yazının 8'inci sayıda, ilk ilanın 11'inci sayıda çıktığı (Topuz, 2012: 16) *Takvim-i Vakayi*'de yayınlanan yazılar, "Umur-ı dahiliye (iç haberler), umur-ı hariciye (dış haberler), mevad-dı askeriye (askeri işler), fûnûn (bilimler), tevci- hat-ı ilmiye (din adamlarının atanmaları), ticaret ve es'ar (ticaret ve fiyatlar)" isimleriyle altı kısım halinde yayınlanmıştır (Kabacalı, 2000: 49; Topuz, 2012:16). İnuğur'un (2005:179) verdiği bilgiye göre, "*Takvim-i Vakayi*'de yayınlanan ve (Asakiri Mansura)'yı öven bir yazı, Türk gazeteciliğinin ilk makalesi olmuştur. Ancak bu yazının, resmi nitelikteki bir gazetede çıkan ilk makale olduğu unutulmamalıdır." 1861 tarihinden sonra resmi gazete haline gelmiş, sadece resmi belgeler, yasa ve tüzükler, duyurular yayınlanmıştır (Kabacalı, 2000: 49).

Takvim-i Vakayi'den devlet yönetimin beklentileri ile ilgili Budak (2014:195), "Toplumu bir medeniyet dairesinden çıkarıp başka bir medeniyetin dairesine sokmak gibi çok kritik bir kararı uygulamaya koymuş bulunan Tanzimat yöneticilerinin, gerçekleştirdikleri değişiklikleri ve sağladıkları gelişmeleri içeriye ve dışarıya gerektiği gibi duyurabilme ihtiyaçları en yüksek derecededir" tespitinde bulunmaktadır. Ancak Tanzimat yöneticilerinin gayretlerinin *Takvim-i Vakayi*'nin beklenen tesiri göstermesinde yeterli olamadığını ifade etmektedir (Budak, 2014:195).

Takvim-i Vakayi resmi gazete özelliğinde yayın yapmasına rağmen kapatma cezalarıyla karşılaşmış, 1879 yılında gazetede meydana gelen bir dizgi hatası nedeniyle kapatılarak yayını durdurulmuştur. *Takvim-i Vakayi* 1891 tarihinde tekrar yayınlanmış 1892 yılında tekrar bir dizgi hatası nedeniyle kapatılarak 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanına dek yayın hayatına ara vermiştir (Topuz, 2012: 16). Baykal (1990: 51), dizgi hatasının, Flemenk kraliçesine nişan takdim edilmesi ile ilgili yayınlanan haberde "ita" kelimesinin dizgi hatası neticesinde "hata" olarak basılması sonucunda meydana geldiğini belirterek gazetenin kapatıldığını aktarmaktadır. Baykal (1990: 51), gazetenin diğer kapatılma nedeni olarak şu bilgiyi vermektedir:

"20 Mayıs 1892'de 'La Turquie' gazetesi, gazetenin kapatıldığını şu şekilde duyurmuştur:

'Kapatılan *Takvim-i Vakayi* gazetesinin hesaplarını incelemek üzere bir komisyon kurulacaktır. Bugüne kadar yapılmış olan sarfiyatın çok yüksek olduğu zannedilmektedir."

tatarlar, uyarılmakta veya cezalandırılmakta idiler. İhtiyarlık veya sakatlık dolayısıyla görev yapamayan tatarlara, az da olsa maaş bağlanmıştır. Posta tatarlığı 1 Nisan 1918'de lağvedilmiştir."

Takvim-i Vakayi 27 Temmuz 1908 tarihinde yeniden yayın hayatına başlamış, 4 Kasım 1922’de ise bir daha yayınlanmamak üzere kapatılmıştır (Topuz, 2012: 16).

Takvim-i Vekayi’nin tarihsel gelişimi hakkında Güz (2000b) “*Takvim-i Vekayi* 4 Kasım 1922 tarihine kadar sürecek olan yayın hayatı boyunca önceleri devletin kitle iletişim alanındaki boşluğunu doldurmaya çalışmış, 1860’dan sonra ise resmi gazete konumuna gelmiştir” tespitinde bulunmaktadır. Günümüzde yayınlanan Resmi Gazete bir nevi *Takvim-i Vakayi*’nin devamı niteliğinde kabul edilebilmektedir: “T.B.M.M. Hükümeti tarafından 07.10.1920 tarihinde yayınlanan (*Ceride-i Resmiye*) bir bakıma *Takvim-i Vakayi*’in belirtilen niteliğiyle devamı mahiyetindedir. 02.11.1922 tarihinde adı (*Resmi Ceride*) olmuş, bir süre sonra 02.01.1928 ‘de Hakkı Tarık Us’un teklifinin kabul edilmesiyle adı (*Resmi Gazete*)’ye dönüştürülmüş olup, Ankara’da yayınlanmaktadır” (İnuğur, 2005:180-181).

1.3.2. *Ceride-i Havadis* (1840)

Ceride-i Havadis Osmanlı Devleti’nde Türkçe diliyle yayınlanan ikinci gazetedir. İsmi “Havadis Gazetesi” anlamına gelen gazete, William Churchill tarafından yayınlanmıştır (Topuz, 2012: 17). Gazetenin basın tarihindeki önemini Baykal (1990: 54), “*Ceride-i Havadis* gazetesi, özel çaba ve sermaye ile çıkarılan ilk gazete olması yönünden önemli bir yere sahiptir” şeklinde ifade etmektedir.

Gazeteyi yayınlayan William Churchill isimli İngiliz asıllı ve mesleği tüccarlık olan bir kişidir (İskit,1939: 8; Topuz, 2012: 17) ve o dönem *Morning Herald* isimli gazetede İstanbul muhabirliği görevini sürdürmektedir (Topuz, 2012:17). Gazetenin yayınlanma hikâyesi ilginçtir. William Churchill Kadıköy’de yabancıların dolaşmasının yasak olduğu bir bölgede (İskit,1939:8) avlanırken bir kişiyi yaralamıştır. Olay sonucunda bu zat tutuklanmıştır.(İskit,1939:8; Topuz, 2012:17). Topuz (2012: 17) vuku bulan olayın gazete çıkarma ile ilgili bölümü hakkında şu bilgileri vermektedir:

“...O dönemde kapitülasyonlarla yabancılara geniş hak, yetki ve dokunulmazlıklar tanıdığı için İngiliz Elçiliği’ne el koymuş ve Churchill hemen salıverilmiş. İş bununla da bitmemiş, zamanın dışişleri bakanı Akif Paşa azledilmiş. Churchill’e de pırlantalı bir nişan, on bin kantarlık (aşağı yukarı 350 bin kuruş değerinde) zeytinyağı ihracı için bir ferman, bir de gazete çıkarma izni verilmiş. O sırada eski dışişleri bakanı Akif Paşa İçişlerine getirildiği için

Churchill gazete imtiyazını kullanmaya cesaret edememiş, ama birkaç yıl sonra Akif Paşa bu görevden ayrılır ayrılmaz Churchill derhal gazetesini çıkartmaya karar vermiş. Hamidiye Türbesi karşısında, şimdi Dördüncü Vakıf Han'ın bulunduğu yerde, bir basımevi kurarak 3 Temmuz 1840'ta gazetesini yayınlamaya başlamış.”

Osmanlı Devleti'nde yayınlanan ikinci gazete ve aynı zamanda özel teşebbüsün devletten destek alarak yayınladığı gazete olma özelliğini taşıyan *Ceride-i Havadis*'in de *Takvim-i Vakayi*'den farklı bir içerikte olmadığını belirten Nalcıoğlu (2013: 71), şu tespitte bulunmaktadır:

“*Ceride-i Havadis* ise, iç haberlerden çok uluslararası politika haberleri içermektedir, hatta gazetenin tirajı birkaç yüzü zor bulduğundan, dolayısıyla satıştan fazla bir şey kazanamadığından resmi ilanların yanı sıra özel ilan ve reklamlara da fazlasıyla yer vermekte, hatta gazetenin neredeyse üçte birini bu ilan ve reklam sayfaları işgal etmekteydi. İç haberler ise *Takvim-i Vakayi*'den farklı konularda değildi. Gazete devletten aldığı aylık ödenekle birlikte devlet politikasının sözcüsü durumuna gelmişti. Dolayısıyla bu gazete halk kitleleri bakımından, diğer gazeteye oranla daha sade bir Türkçe kullanmasına rağmen kitlel bir özellik kazanamamıştı.”

Ceride-i Havadis'in yayınlandığı ilk dönem neredeyse hiç satışının olmadığı, gazetenin ilk üç sayısının okuyuculara ücretsiz sunulduğu, okuyucu sayısının ilerleyen zamanda 150'ye kadar çıkabildiği Topuz (2012: 17) tarafından ifade edilmektedir. İskit (1939: 8), *Ceride-i Havadis*'in gelirlerinden bahsederken “Gazete o zamanın garabetlerinden olarak hükümetçe benimsenerek yarı resmi addedilmiş ve kendisine her ay para verilmiştir.” sözleriyle ilginç bir saptamada bulunmaktadır.

Topuz'un (2012: 17) tespitleri, İskit'in saptamasını açıklığa kavuşturacak bir içerik taşımaktadır: “Churchill bir yazısında, ilk üç yılda *Ceride-i Havadis*'in “düşe kalka” yayınladığını ve ancak 150 kadar ‘zevat’ tarafından rağbet gördüğünü belirtiyor. Ama Churchill hükümete baskı yapabilecek güçte bir yabancı olduğu ve kendisine devletten ayda 2.500 kuruşluk bir yardım yapıldığı için gazete yavaş yavaş durumunu düzeltmiştir.” İnuğur'a (2005: 183) göre “O tarihten itibaren *Ceride-i Havadis* yirmi yıl süre ile Devletin yarı resmi organı haline gelmiştir”

Ceride-i Havadis önceleri Hoca Paşa'daki bir matbaada basılmış, akabinde matbaanın yanması üzerine Matbaai Amire'de basımına devam edilmiştir (Şapolyo,

1971: 110). Osmanlı matbuat tarihinde “gazete “ kelimesi ilk defa *Ceride-i Havadis* gazetesinde kullanılmıştır. Gazete 31 Temmuz 1840 ile 26 Eylül 1864 tarihleri arasında on günde bir aralığıyla yayınlanmıştır. 1843 yılında yayınlanan 139. nüshadan itibaren haftalık olarak yayınlanmış ve toplam olarak 1212 sayı yayınlanmıştır (Ebüzziya, 1993). Ancak bu yayınlar düzenli bir biçimde gerçekleştirilememiştir (İnuğur, 2005:183). Gazetenin ölçüleri 40 X 27 cm. olarak belirlenmiş (Baykal, 1990:55; Ebüzziya, 1993; İnuğur, 2005:183), dört sayfa olarak yayınlanan gazetede ikişer sütun yer almıştır. 1847 yılında yayınlanan 329. sayıdan itibaren sütun sayısı üçe çıkmıştır (Ebüzziya, 1993). Şapolyo (1971: 109), “ Uğurlu olsun diye sağdan başlamak için ilk sahife boş bırakılmıştır” bilgisini vermektedir.

Ceride-i Havadis’in sahiplerinin İngiliz asıllı olmasına rağmen yayınları Osmanlı’nın aleyhine olmamıştır. Aksine devlet tarafından yapılan işlerden övgüyle bahsedilmiştir (Baykal, 1990: 56). Ebüzziya (1993), *Ceride-i Havadis*’in 1. sayısının önsözünde “gazetenin halkın bilgisini arttırdığı, diğer ülkelerde olup bitenlerin nakledilerek halkta merak histeri uyandırdığı ve bu yolla meslek ve ticaret hayatının geliştirilmesine yardımcı olduğu belirtilmiştir” bilgisini vermektedir.

Osmanlı Matbuatında *Ceride-i Havadis* birçok yeniliği getirmiştir. 1840 yılında İskenderiye’ye ilk kez gazeteci gönderilmesi (Ebüzziya, 1993; İnuğur, 2005: 183) basın tarihimizde önemli ilklerden biri olarak anılmaktadır. İskenderiye’den haberler gönderen gazeteci Matbuat tarihimizdeki ilk muhabirdir (Şapolyo, 1971: 109). İnuğur’un (2005: 183) verdiği bilgiye göre, “*Ceride-i Havadis*’in dış ülkelerde muhabiri bulunduğu için bu gazetede dış haberlere büyük önem verilmiş, batı parlamenter sistemine ait haberlere ve edebi çevirilere geniş yer ayrılmıştır. Bu yönüyle gazete aydın zümreye daha doğrusu küçük bir azınlığa hitap etmiştir.”

Gazete Kırım Savaşı sırasında 1854-1856 yılları arasında gelişme göstermiştir (Kabacalı, 1990: 14; İnuğur, 2005: 183). Ebüzziya’nın (1993), ifade ettiği üzere “...savaş muhabirliği bu dönemde *Ceride-i Havadis*’in Osmanlı gazeteciliğine getirdiği yeniliklerdir.” Kırım Savaşı’nın başlamasıyla Churchill İngiltere’ye gönderilmiş, “...oradan gönderdiği taze haberler sayesinde gazeteye olan ilgiyi arttırmış, bu da satışları büyük ölçüde etkilemiştir. Hatta önemli haberlerin geldiği günlerde, gazete yayın gününü beklemeden *Ruzname-i Ceride-i Havadis* veya sadece *Ruzname* adı altında

bir yapraklık ekler yayınlamaya başlamıştır.” (Baykal, 1990: 55). Şapolyo (1971: 111), “Halk bu ilaveleri kapışmıştır. Makinaları basmaya yetişmemiştir” yorumunda bulunarak iki sayfa daha ilave edildiği bilgisini vermektedir.

Ceride-i Havadis’in yazar kadrosunda çeşitli yıllarda yazıları yayınlanan kişiler “Mehmet Efendi, Şair Ali, Ahmet Zarif, Ebüzziya Tevfik, Ahmet Rasim, Sadrazam Sait Paşa, Şair İsmet, Emin Bey, Nüzhet Efendi, Siret Bey, Salih Efendi ve Süreyya Bey’dir.” (Topuz, 2012: 18) Ancak yazarlardan hiçbiri yazılarında kendi imzalarını kullanmamışlardır (Baykal, 1990: 55, Nüzhet, 1931: 38).

Ceride-i Havadis’in Osmanlı matbuatına getirdiği diğer yenilikler, Ebüzziya’nın (1993), ifadesiyle“...Galata’da Naum Tiyatrosu’nda oynanan piyeslerin Türkçe tercümelerinin verilmesi, hastalıklar hakkında açıklayıcı ve koruyucu bilgiler, ansiklopedik malumat, ölüm ilanı ve ölümlerde biyografi (1844), kitap şekline gelebilecek tefrika (Sudan Seyahatnamesi, 1846), okuyucu mektupları yayımlamasıdır.” Ayrıca “*Ceride-i Havadis* geniş ölçüde ilan yayınlayarak gelir sağlamıştır.” (Topuz, 2012: 18).

Alfred Churchill babasının ölümünden hemen önce gazetenin yönetimini almıştır. (Topuz, 2012: 18). Yirmi yıl rakipsiz yayınlanan *Ceride-i Havadis* ile 1860 yılında yayınlanmaya başlayan *Tercüman-ı Ahvâl* arasında rekabet oluşmuştur (İskit, 1943: 11). Topuz’un (2012: 18) verdiği bilgiye göre, “*Ceride-i Havadis* yerine *Ruzname-i Ceride-i Havadis*’i sürekli olarak, haftada 5 gün yayınlamaya başlamıştır.” İki gazete arasındaki bu rekabet matbuat tarihimizde bir ilk olarak anılmaktadır (Şapolyo, 1971: 109). İskit (1943: 11), bu hadiseyi Alfred Churchill’in tutumu ile ilgili olarak “Ruznamesini Tercümana rekabet için çıkarmak kâfi gelmedi, onu rahat bırakmamaya da azmettiği görülüyordu” sözleriyle ifade etmiştir. *Ruzname-i Ceride-i Havadis*’in 9 Aralık 1860 tarihli 29. sayısında Münif Paşa’nın yazdığı bend ile iki gazete arasındaki rekabet başlamıştır. Yayınlanan bend de *Tercüman-ı Ahvâl*’de yayınlanan Şinasi’nin “Şair evlenmesi” adlı eserini “Kocakarılar mahsus mesel” adıyla alaylı bir biçimde taklit ederek yayınlanmıştır. Bunun akabinde *Tercüman-ı Ahvâl*’de 24 Aralık 1860 tarihli 10 numaralı sayısında yayınlanan bendde “Güzelce dikkat olunmaya layıktır” başlığı ile İstanbul’da yayınlanan çeşitli dillerde yayınlanan gazetelerin listesi yayınlanmıştır (İskit, 1943: 11). Yayınlanan yazı ile ilgili İskit (1943: 12) şu bilgileri vermektedir:

“Listenin baş tarafına konan ‘Osmanlı lisanında’ gazeteler aynen şöyle yazılıyordu:

İsmi Sıfatı Sahibi

<i>Takvim-i Vakayi</i>	Resmi	Hükümeti seniye
<i>Ceride-i Havadis</i>	Nim resmi	İngiliz
<i>Tercüman-ı Ahvâl</i>	Gayri resmi	Ehli islam”

Bu liste gazete sahiplerinin vurgulanması için yayınlanmış, ayrıca listenin sonuna bir not eklenerek gazetelerin gelirlerine vurgu yapılarak *Tercüma-ı Ahvâl* dışında diğer iki gazetenin hükümet desteğinde yayınlandığı belirtilmiştir (İskit, 1943: 12).

İki gazete arasındaki rekabet sonucunda özgürlükçü yayınları ile kamuoyunun ilgisini çeken *Tercüman-ı Ahvâl* karşısında *Ruzname-i Ceride-i Havadis* gazetesi varlığını uzun süre sürdürememiştir.

1.3.3. Tercüman-ı Ahvâl (1860)

Devlet desteği almadan özel teşebbüsle kurulan *Tercüman-ı Ahvâl*, ilk kez Agâh Efendi adında Müslüman bir Türk tarafından yayınlanmıştır (Çakır,2011; Nüzhet, 1931:38). Gazeteyi kuran kişi Agâh Efendi’dir ancak esasen gazetenin kimliğini oluşturan gazetenin ilk sayılarında başmuharirlik görevini üstlenen Şinasi’dir (Çakır, 2011; Şapolyo, 1971:115). Matbuat tarihimizde ilk başmuharirlik görevini Şinasi icra etmiştir (Baykal, 1990: 57). *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesi 1860-1866 seneleri arasında 792 sayı olarak neşredilmiştir (Çakır, 2011).

Agâh Efendi bir müddet Tıbbiye Mektebi’ne devam etmiş, bitirmeden Fransızca bilmesi nedeniyle Paris sefaretine gönderilmiştir. O dönem Paris’te çıkan gazeteleri inceleme fırsatı bulmuştur (Baykal, 1990: 56; Şapolyo, 1971:116). Topuz’un (2012: 19) verdiği bilgiye göre, “Agâh Efendi ile Şinasi’nin aynı yıllarda Paris’te bulundukları anlaşılıyor. Belki de yurda dönünce Fransa’daki gazeteleri örnek alarak birlikte bir gazete çıkarma tasarısını ilk olarak o yıllarda düşünmüşlerdir.”

Agâh Efendi Paris dönüşünde İzmit Mutasarrıflığı ve posta müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. Hatta Osmanlı’da posta pulu kullanımı ilk kez onun döneminde başlamıştır (Baykal, 1990: 57; Nüzhet, 1931: 38). Topuz’un aktardığı bilgiye

göre, “Basın o zamanlarda gazetecilere geçim sağlayacak ölçüde gelir getiren bir meslek değildir. İlan geliri çok yetersizdir. Uzun süre gazetecilerin birçoğunu Saray beslemiştir. Gazetecilerin genellikle devlet memurluğu da vardır. Gazetecinin bir göreve atanıp devletten maaş alması bir gelenek olmuştur” (Aktaran: Topuz, 2012: 21).

Agâh Efendi siyasi anlayış olarak, Abdülmecid’in ölümünün ardından tahta çıkan Abdülaziz’in icraatlarını tasvip etmeyerek Yeni Osmanlılar cemiyetinin kurulmasına öncülük etmiştir (Baykal, 1990: 56; Şapolyo, 1971: 116). 1867 yılında Yeni Osmanlılar grubu ile yurtdışına çıkmış, Avrupa’dabası faaliyetlerinde yer almış ve 1871 yılında affedilerek İstanbul’ageri dönmüştür (Nalcıoğlu, 2013: 94).

Şapolyo’nun (1971:116) ifade ettiği üzere, Agâh Efendi “ Özel olarak çıkardığı gazetesinin hem patronu, hem de emekçisi idi. Haber toplayıp getirirdi, halkı uyandırmak için başyazarlık yaptı. Türk gazeteciliğine milli bir renk veren de yine o’dur. ...Gazetecilerin ‘Piri’ sıfatını da kazanmıştır.” Topuz’un (2012: 20) verdiği bilgiye göre ise, “...gazetenin sayfa düzenini, başlıklarını yapan ve başyazıları yazan doğrudan Agâh Efendi’dir. Fakat Agâh Efendi öyle Namık Kemaller, Ahmet Mithat Efendiler, Ahmet Rasimler, Ahmet İhsanlar ve Hüseyin Cahitler gibi bütün yaşamını gazeteye vermiş bir kişi değildir. Agâh Efendi’nin bütün ömründe basına ayırdığı süre yaklaşık 11 yıldır.”

Agâh Efendi gazetesi *Tercüman-ı Ahvâl*’i yayınlamak üzere Meclis-i Maarif’e bir dilekçe vermiş (Çakır, 2011; Şapolyo, 1971:115), gazetenin ilk sayısı 21 Ekim 1860 tarihinde yayınlanmıştır (İskit, 1939: 18; İnuğur, 2005:186):

“...dilekçede ülkede yerli ve yabancı tebaanın Arapça, Türkçe ve diğer dillerde gazete çıkardığını, kendisinin de bütün gider ve gelirleri şahsına ait olmak üzere Türkçe bir gazete çıkarmak istediğini bildirmiştir. Dilekçesi Meclis-i Maarif’te görüşülerek hazırlanan raporda, Osmanlı Devleti ‘bende’lerinden bir zatın gazete yayımlamaya heves göstermesinin övgüye değer bulunduğu ve basılmasından hoşnutluk duyulacak bu gazete için ruhsat verilmesinin uygun olduğu belirtilmiştir” (Çakır, 2011).

Agâh Efendi ve İbrahim Şinasi, Nalcıoğlu’nun (2013: 94) tespitine göre, “Devletten herhangi bir destek almadan, tamamen şahsi sermayeyle kendi gazetelerini kuran ve kurdukları gazetenin daha kuruluşunda eleştirel gazetecilik yapmayı kafalarına koyan, ileri

görüşlü iki aydın, ...gazetenin sütunlarında siyasi makalelere yer vererek fikir gazeteciliğini başlatan ilk Türk gazetecileri olmuşlardır.”

Türk matbuatında imzalı başyazı geleneği Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahvâl*'in birinci sayısında kaleme aldığı “Mukaddime”⁴² ile başlamıştır (Çakır, 2011). Ertuğ (1960:160), mukaddimenin dili ile ilgili “Bugün kullandığımız yazı diline nazaran, bize hayli eskimiş görünen satırların, yazıldığı tarihteki yazı diline kıyaslanınca ne kadar ileri, açık olduğu derhal anlaşılır” tespitinde bulunmaktadır. *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesinin mukaddimesinde Şinasi'nin belirttiği üzere, halkın kolaylıkla anlayabileceği biçimde kullandığı bu nesir dilinin, kendisinden sonra gelen yazarlar üzerinde de önemli etkileri olmuştur (Kahraman, 2010).“ Gazetenin amacını ve yayın politikasını açıklayan *Mukaddime*” ile ilgili Çakır (2011), şu bilgileri vermektedir:

“Şinasi mukaddimede bir düşünce ve tartışma gazetesi çıkarmayı amaçladıklarını söyleyerek uygar ülkelerin gazetelerini örnek göstermiş, halkı bilgilendirmek adına iç ve dış haberlerin yanı sıra herkesin anlayabileceği bir dilde eğitici ve faydalı yazılara yer verileceğini belirtmiştir. Yazının sonunda yer alan, “Değil mi Tanrı'nın ihsanı akl-ü kalb-ü lisan / Bu lutfu etmelidir fikr-ü şükr-ü zikir insan” mısralarıyla insanların düşünce ve kanaatlerini açığa

⁴²“Mademki, bir heyet-i içtmaiyyede yaşayan halk, bunca vezail-i kanuniye ile mükelleftir, elbette ki kaalen ve kalemen kendi vatanının menafiine dair beyanı efkâr etmeği cümle-i hukuk-u mütesibesinden addeyler. Eğer şu müddeaya bir sened-i müsbit aranılacak olsa, maarif kuvvetile zihni açılmış olan mil-i mütemeddinenin yalnız politika gazetelerini göstermek kifayet edebilir. Bu mebhâs, devlet-i aliyye dahi nev'ima müeyyettir ki. Meclis-i Ali-i Tanzimat'ın teşekkülü sırada kavanin ve nizamata müteallik levayihin tahriren arzolanması için umuma mezuniyet-i resmîye verilmişti. Hatta Hükümet-i seniye'nin müsaadesile dâhil-i memalik-i Osmaniye'de tebea-i gayri müsliiminin kendi lisanları üzere hala çıkardıkları jurnaller bile belki hukuklarından ziyadece serbesttir. Fakat asıl Osmanlı gazetelerinin bahsine gelince, gayri resmi bir varakanın devanı üzerine çıkarılmasında her nasılsa şimdiye kadar millet-i hakimiyeden hiç bir kimse ihtiyar-i zahmet etmemiştir. Hele şükûrlar olsun, saye-i adalet-i seniye'de telafi-l mâfat müyesser oldu. Şöyle ki, bu yolda Türkçe bir gazetenin neşri istidasına dair geçenlerde takdim olunan müzekkerenin mealini musaddık Meclis-i Marif-i Umumiyyeden verilen mazbata üzerine, Meclis-i Has-ı Vükela-yı fehâmda dahi keyfiyet istihsan ve olbapta müsaade-i seniye-i cenab-ı mülukâne şayan buyrulmuştur. Ve bundan başka, her defa çıkarıldıkça bir nüshası, layık olmadığı halde, huzur-u Humayuna takdim olunmak hususuna irade-i mahsusa-i şahane teakub-u şeref-za-yı südur olmuştur. Bu veçhile, sabık ve lahık ve lahıkı sabıkına faik olarak zuhura gelen teşvikat-ı celilenin ifa-yı teşekkülünde lisan-ı halimizden müsteban olan aczimizi, âcizane umuma dahi ilan ederiz. İmdi, işbu gazete ahval-i dâhiliye ve hariciyeden müntehap bazı havadis ve maarif-i mütenevvia ile sair mevad-ı nafiaya dair mebahisi neşr-ü beyana vasıta olacağından nâsi, *Tercüman-ı Ahvâl* ünvanı ile tesmiye olunmak münasip görüldü. Tarife hacet olmadığı üzere, kelam, ifade-i meram etmeğe mahsus bir mevhibe-i kudret olduğu misillü en güzel icad-ı akl-ı insani olan kitabet dahi, kalemlle kelam eylemek fenninden ibarettir. Bu itibar-ı hakikate mebnî, giderek umum halkın kolaylıkla anlayabileceği mertebede işbu gazeteyi kaleme almak mütezem olduğu dahi hitam münasebetile şimdiden ihtar olunur.

Değil mi Tanrı'nın ihsanı akl-ü kalb-ü lisan
Bu lutfu etmelidir fikre şükrü zikir insan

Şinasi” (Baykal, 1990: 58-59)

vurma haklarını kullanmaları gerektiğini söylerken nasıl bir yayın politikası izleyeceklerini de ortaya koymuştur.”

Tercüman-ı Ahvâl, Bahçekapı’da eski bir handa yer alan el tezgâhında basılmıştır (Baykal, 1990: 57). Şapolyo’nun (1971:118) verdiği bilgiye göre, “ O zamanlar makine yoktu. İstanbul’a ilk baskı makinesi Amerika’dan gelmiştir. Bu makinalara ‘Körüklü makine’ denilirdi. Bu makine ilk defa ‘Matbai Amire’ye gelmişti.” Baykal (1990: 57), gazetenin baskı işleri ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Yazıları dizen mürettipler sarıklı hocalardı. Çünkü halk arasında okuyup yazması olan pek azdı. Yani okuma bilen işçi yoktu. Bu sarıklı mürettipler ayakta yazı dizemezdi. Minderin üzerinde bağdaş kurup harf dizerlerdi. Gazete basılınca müvezzileri yoktu. Köşe başlarında dükkânı olan tütüncü acemler, gazeteyi götürüp satarlardı.”

Tercüman-ı Ahvâl gazetesi ilk önce 40x55 boyutu ile haftada bir defa Pazar günleri yayınlanmıştır (İnuğur, 2005:186). Daha sonra haftada iki gün ve 22 Ocak 1861 tarihinden sonra ise haftada üç defa yayınlanmıştır (İnuğur, 2005: 186; Topuz, 2012: 19). *Tercüman-ı Ahvâl* 6 Ocak 1866 tarihinde yayınlanan 740 numaralı sayısına kadar Pazar, Salı, Perşembe günleri yayınlanmış, bu sayının akabinde Cuma günleri dışında her gün yayınlanarak neşrine devam etmiştir (İnuğur, 2005:190).

Gazete haber içeriği olarak iç ve dış haberler ile birlikte resmi haberlerin, “hattı hümayun”ların, bildirilerin, anlaşmaların ve tüzüklerin yer aldığı bir içeriğe sahiptir. Ayrıca çeşitli çeviriler, piyasa ve borsa haberleri, ekonomil konular hakkında inceleme yazıları da gazete de yer verilen diğer konular olmuştur (Topuz, 2012: 19). Gazetenin mizampajında başlıklarda değişik ölçüde puntolar kullanılmıştır (İnuğur, 2005:187).

Tercüman-ı Ahvâl gazetesinin yayınlanması *Ceride-i Havadis* gazetesi tarafından iyi karşılanmamış ve bu durum zamanla iki gazetenin arasında türlü nedenlerle sık sık tartışmaların çıkması sonucunu doğurmuştur (Topuz, 2012: 19). Gazeteler arasında yaşanan bu münakaşalar matbuat tarihimizde görülen “ilk polemik”tir. Bu tartışmalar ile çeşitli sorunlar tartışılmıştır (İnuğur, 2005:188). *Tercüman-ı Ahvâl* yönetimin tepkisini çekecek yazıları sebebiyle hükümetle iyi ilişkiler içinde bulunamamıştır (Topuz, 2012: 20). Çakır’ın (2011) verdiği bilgiye göre “Ziya Paşa’ya atfedilen ve eğitimdeki aksaklıkları konu alan, politik yanı da bulunan 34. sayıdaki “Maarife Dair Bend-i Mahsûstur” başlıklı yazı üzerine Türk basın tarihinde ilk defa bir gazete kapatılmıştır.” Gazetenin yayını 2

Haziran 1861 tarihinde 43 numaralı sayının yayınlanmasından sonra durdurulmuştur. 44. numaralı sayı ancak 17 Haziran 1861 tarihinde yayınlanma imkânı bulmuştur (Nalcıoğlu, 2013: 104).

Şinasi, *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesinde 25. sayıya kadar altı ay süre ile Agâh Efendi ile birlikte çalışmıştır (İnuğur, 2005:193). Bu süre zarfında gazetede iki makale ile bir teşekkür yazısı imzalı bir şekilde yayınlanmış, ilk sayıda yer alan “Tefrika” makalesi ve bunun ardından neşredilen “Şair Evlenmesi” isimli piyesi ise imzasız olarak yayınlanmıştır. Batılı tarzda yazılmış ilk tiyatro eserini edebiyatımıza kazandıran Şinasi, “Mukaddime” isimli başyazısında yer alan yeni fikirlerin yanında, “tefrika” ve “abone” gibi gazetecilik mesleğinde kullanılan terimleri de matbuat hayatına kazandırmıştır (Kahraman, 2010).

Tercüman-ı Ahvâl gazetesinde çok kıymetli yazarlar görev almıştır. “Agâh Efendi, Şinasi, Ahmed Vefik Paşa, Sarı Tevfik Bey, Mehmed Şerif Bey, Refik Bey, Hasan Subhi Efendi gibi devrin önemli yazarlarının bulunduğu gazetede siyasi yazıların yanısıra eğitim ve ekonomi alanlarında ilk eleştiri makaleleri yer almış, Mehmed Şerif Bey’in tarıma karşı sanayileşmeyi savunan yazıları büyük ilgi görmüştür.” (Çakır, 2011).

Basın hayatına yeni gazetelerin katılmasıyla ilerleyen zamanda *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesinin tiraj kaybettiği görülmüştür. En sonsayısı 11 Mart 1866 tarihinde yayınlanan gazetenin son sayısının numarası 792’dir (Çakır, 2011; Topuz, 2012: 20; İnuğur, 2005: 189-190).

1.3.4. Tasvir-i Efkâr (1862)

Tanzimat döneminin “büyük yenilikçi siması” İbrahim Şinasi, *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinden, 1862 yılında gazetenin yirmibeşinci sayısının çıkması akabinde ayrılarak, aynı sene tek başına *Tasvir-i Efkâr* gazetesini yayınlamaya başlamıştır (Ertuğ, 1960:165; Yılmaz, 2013). Yeni bir fikir gazetesi olarak 27 Haziran 1862 tarihinde ilk sayısı yayınlanan *Tasvir-i Efkâr*’ın anlamı “Düşüncelerin Anlatımı”dır (Topuz, 2012:22).

Tasvir-i Efkâr gazetesinin sahibi gazeteci ve yazar ünvanlı Şinasi, ilköğretimini bitirdikten sonra Tophane’de bulunan Fevziye Mektebi’ne gitmiş, akabinde Tophane Kalemi’nde memurluk görevine başlamıştır. Bu görev esnasında şahsi gayretiyle Arapça

ve Farsça dillerini öğrenmiştir. Böylece hem İslam kültürü hakkında bilgi sahibi olan kişiler ile iletişim kurmuş, hem de eski bir Fransız subayından Fransızca dilini öğrenme fırsatı bulmuştur (İnuğur, 2005: 197; Topuz, 2014: 22). Topuz'un (2014: 23) verdiği bilgiye göre, "Bu sıralarda bazı gençler öğrenim için yabancı ülkelere gönderiliyordu. Şinasi de 1849'da Abdülmecit'in emriyle Fransa'ya gönderildi. Paris'te bir yandan edebiyat, bir yandan da maliyecilik üzerine çalışmalar yapan Şinasi, orada Ernest Renan ve Lamartine gibi ünlü Fransız yazarlarıyla ilişkiler kurdu." Şinasi, Paris'teki eğitiminin bitimiyle beraber 1854 yılında İstanbul'a dönerek Maarif Meclisi'ne üye olmuştur. O tarihlerde Mustafa Reşit Paşa, Mustafa Fazıl Paşa ve Yusuf Kamil Paşa'nın himayesinde bir yaşam sürmüştür. Bu tarihlerde Şinasi 1860 yılında Agâh Efendi ile *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesini çıkarmış ancak kısa bir süre sonra anlaşılmayarak *Tasvir-i Efkâr* gazetesini yayınlama kararı almıştır (İnuğur, 2005:197; Topuz, 2014: 23).

Yazıcı'nın (2011) verdiği bilgiye göre, *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinin yayınlanması için *Courrier d'Orient* gazetesinin sahibi Jean Pietri Giampietry, Mustafa Fazıl Paşa ile Şehzade Abdüaziz ve Şehzade Murad'ın maddi destekte bulunduklarından söz edilmektedir. Yazıcı, ayrıca *Tasvîr-i Efkâr*'ın ilk sayısının Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa eliyle Abdülaziz'e sunulduğu zaman kendisinin gazeteyi çok beğenmesi neticesinde Şinasi'ye ödül olarak 500 altın gönderdiği bilgisini aktarmaktadır (Aktaran: Yazıcı, 2011).

Tasvir-i Efkâr'ın ilk sayısında gün ismi belirtilmemiş, ancak ikinci sayıda gün ismi "çarşamba" olarak belirtilmiştir. O dönem gazetelerin haftada iki gün yayınlandığı düşünüldüğünde gazetenin ilk sayısının cuma veya cumartesi olduğu anlaşılmaktadır. Gazete başlığının altında "Havadis ve Maarife Dair Osmanlı gazete" ibaresi bulunan *Tasvir-i Efkâr*'da ibarenin altında şu bilgiler yer almıştır: "Haftada iki def'a İstanbul'da tab ve neşrolunur. Gazetehanesi Hamidiye'de kâindir. Maarif ve ümur-u hayriye ilânâtı meccanen basılır. Altı aylığı 80 ve üç aylığı 40 ve bir nüshası 1 kuruşadır. Eyalât ile memalik-i ecnebiye için posta ücreti ilâve kılınır." (Ertuğ, 1960:168).

Tasvir-i Efkâr'da sayfalar çift sütun olarak dizilmiştir. Birinci sayının birinci sütununda "Mukaddime" başlıklı bir yazı "Şinasi" imzası ile yayınlanmıştır:

“Her bir devlet, idaresine müvekkel olduğu heyat-i mecmua-i milliyenin bekaasile payidâr ve hayr-ü menafiine muvafık surette tedbir-i miham eylemekle kaviy-ü-iktidar olmak kazıyyesi, mânend bedihi-i evveli bürhandan müstağnidir. Bu hal-i medeniyette bulunan halk ise, kendi menfiinin husulü hakkına ne suretle sarf-ı zihin eylediği, tercüman-ı efkârı olan gazeteleri lisanından malûm olur.

Bu mütalâaya mebni, her bir memleket-i mütemeddine için elzem olan dürlü varakalar Devlet-i Muazzama-i Osmaniye meyanında peyda olmasına mukaddemleri sâi ve muvaffak olduğum misilü teksir-i idadı emelile bu def’a dahi bâ ruhsat-ı seniyye havadis ve maarife dair işbu ‘*Tasvir-i Efkâr*’ gazetesinin tesisine teşebbüs eyledim. Madem ki, devlet ve millete ümmid-bahş-i fevz ve felah olan asr-ı hümayun-u Padişahî’de meydana çıkmış olmasından nâşi vazife-i şükranıyetimi bu yolda umuma hizmet etmekle edâ etmişolacağımın beyanına iptidar olunur.” (Ertuğ, 1960:168).

Şinasi’nin kaleme aldığı kısa mukaddimenin içeriği hakkındaYazıcı (2011), şu bilgileri vermektedir:

“...devletlerin devamının yönettikleri toplulukların devamına, güçlü olmaları ise ülke ahalisinin iyiliği ve faydası yolunda gereken tedbirlerin alınmasına bağlı olduğu, toplum halinde yaşayan insanların neyi istedikleri ancak fikirlerinin tercümanı olan gazetelerden öğrenilebileceği, bu sebeple her medenî ülke için lüzumlu olan gazete çıkarılması hususunda daha önce de çaba gösterildiği gibi bu defa *Tasvîr-i Efkâr* isimli yeni bir gazete çıkarıldığı ifade edilmektedir.”

Koloğlu’nun (1985) ifade ettiği üzere, “Şinasi, gazetenin yayınlanış amacını halka kendi yararlarına düşünmeyi ve kendi sorunları üzerinde durmayı öğretmek olarak açıklamış; ilk kez kamuoyunun önemini vurgulamıştır.”

Tasvir-i Efkâr gazetesinin Türkçe matbuat açısından iki önemli getirdiği görülmektedir. Bunlardan ilki gazetede yayınlanan “okuyucu mektuplar”dır. *Takvim-i vakayi* ile *Ceride-i Havadis* gazetelerinde yalnız Sultan ve sadrazamları öven okuyucu mektuplarına yer verilirken, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde gerçek okuyucu görüşlerini içeren yazılar yayınlanmıştır. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde uygulanan ikinci yenilik Şinasi’nin gazete dizgisinde getirdiği yeniliktir. Şinasi, Arap harflerinde dizginin zor olması sebebiyle dizgi kasasında kullanılan harf sayısını 112’ye indirmiştir. Bu uygulama okuma ve yazma hususunda, öğrenmede kolaylık sağlanması amacıyla “Arap harflerinin ıslahı

ve Latin harflerinin kullanılıp kullanılamayacağı” tartışmalarının başlamasına vesile olmuştur (Koloğlu, 1985).

Tasvir-i Efkâr gazetesinde iç haberler “Havadis-i Dahiliyye”, dış haberler ise “Havadis-i Hariciyye” isimli süslü başlıklar şeklinde verilmiş ve ayrı sütunlarda yayınlanmıştır (Topuz, 2012: 22). Küçük boyda ve dört sayfa olarak yayınlanan gazete, Bahçekapı’da yer alan *Tercümân-ı Ahvâl* gazetesinin ilk yayınlandığı binadaki matbaada basılmıştır. Pek çok açıdan daha önce yayınlanan gazetelerden daha daha kaliteli bir yapıya sahiptir (Yazıcı, 2011). Yazıcı’nın (2011) verdiği bilgiye göre, “Sülüs hattıyla gazetenin ismi ve altındaki, ‘Havadis ve maarife dair Osmanlı gazetesidir’ ibaresiyle nesih hattıyla bölüm başlıkları ve ara başlıklar bir hattata yazdırılmış, harflerin dökümü Ohannes Mühendisyan adlı bir Ermeni ustası tarafından gerçekleştirilmiştir.”

Tasvir-i Efkâr’ı üç yıl boyunca Şinasi çıkarmıştır (Topuz, 2014: 23). Gazete ilk zamanlarda 1500 adet basılmıştır. Şinasi ve Said Paşa arasında vuku bulan tartışma esnasında tirajı bir misli artmıştır (Yazıcı, 2011). Şinasi gazetenin başında iken, kamuoyu ve düşünce özgürlüğü üzerine toplumu uyaran nitelikte yazılar yazmıştır (Topuz, 2014: 23). “Şinasi, gazetelerinde yazdığı makalelerle Batı’dan alınan bu yeni düz yazı türünün ilk örneklerini vermiş, makalelerinde dile getirdiği fikirleriyle hem halkı hem de aydınları etkilemeyi başarmıştır. Şinasi’nin makaleleri genellikle iç ve dış politika, toplum hayatına yön veren olaylar, sosyal meseleler, maliye ve eğitimle ilgilidir.” (Yılmaz, 2013). “Şinasi yönetiminde *Tasvir-i Efkâr* Namık Kemal, Ahmed Vefik Paşa, Sâmipaşazâde Suphi gibi arkadaşlarıyla bir mahfil (toplantı yeri) ve yer yer bir okul niteliğindeydi. Burada gazetecilik yanında ülkenin kültürel hayatına katkı yönünde önce tefrika halinde yayımlanan yazıların daha sonra kitap olarak neşredildiği görülmektedir.” (Yazıcı, 2011).

1865 yılında Mustafa Fazıl Paşa’nın desteği ile Paris’e kaçmak zorunda kalan Şinasi’nin ardından gazetenin yönetimine Namık Kemal geçmiştir. Avrupa’da dil ve edebiyat üzerine çalışmalar yapmış, siyaset ile ilgilenmek istememiştir (Topuz, 2014: 23).

Şinasi’nin etkilediği Namık Kemal, henüz 25 yaşında iken başyazı yazmaya başlamıştır (Topuz, 2014: 22). Namık Kemal bu sıralarda memlekete meşrutiyet idaresini getirmek gayesiyle 1865 Haziran ayında kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti isimli gizli topluluğa katılmış bulunuyordu (Akün, 2006).

Namık Kemal'in yönetimindeki "...*Tasvir-i Efkâr*, dış hadiselerle ileri ve aydınlatıcı tahliller getiren ve yeni savaş metodlarının Avrupa askeri güç dengesine etkisi gibi konulara giren ilk Türk gazetesi olmuştur. Gazete Osmanlı dışişlerine yabancı kabinelerin karışması gibi oldukça tartışmalı konulara da ele almaktaydı; fakat konuyu ele alış tarzında henüz saldırgan değildir." (Mardin, 1962/ 2013c: 36). Namık Kemal'in *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde siyasi temayüllerinin kendini gösterdiği ilk yazısının, Belçika Kralı Leopold'un vefatı ile ilgili, gazetenin 355 numaralı sayısında neşredilen haber biçiminde yazılmış fıkra olduğunu belirten Akün (2006), devam eden tarihlerde Namık Kemal tarafından kaleme alınan yazılar hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Onda hürriyet, hükümet ve millet arasında olan karşılıklı ilişki ve hükümdarın halka kendini nasıl sevdirdiği gibi meseleler önce bu yazı ile başlar. 'Avrupa' başlığı altında yazdığı dış politika icmalleriyle kalemi gittikçe gelişen genç muharririn asıl siyasi tavrı Memleketeyn meselesi üzerinde kaleme aldığı makalelerde kendini göstermiş (nr. 375, 376), bu yazılardan sonra gazete gittikçe siyasi bir hüviyet kazanmıştır. Tepebaşı gazinolarında söylenen Türk aleyhtarı Rumca şarkılara dair kaleme aldığı şiddetli yazılar hükümetle arasında ilk gerginliğe yol açmış (nr. 419, 425), bu yazılara karşı hükümet tarafından gönderilen tembihnâmeyle teessüflerini ifade suretiyle verdiği cevaplarla baskılar karşısında yılmayan cesur karakterini ortaya koymuştur (nr. 427)."

Mardin'in (Mardin, 1962/ 2013c: 36) ifadesine göre, "Gerçi hadise burada kapandı. Ancak bu fırtınanın ilk işaretiydi."

Tasvir-i Efkâr gazetesi Namık Kemal devresinde tirajını 10.000 adete kadar çıkarmıştır. Bazı çalışmalarda bu sayının eden 20.000 hatta 24.000 adete kadar ulaştığı bildirilmektedir (Aktaran: Yazıcı, 2011).

Namık Kemal Şinasi'nin özgürlük ve parlamenter sistem ile ilgili fikirlerini devam ettirmiştir. Kamuoyu konusundaki tutumları da benzer nitelik taşımaktadır (Koloğlu, 2010: c.3., 99). Namık Kemal hürriyet konuları ile ilgili yazılar yazmış ve bu fikirler münevverler arasında yankı bulmuştur. 1867 yılında *Tasvir-i Efkâr*'ın 465 numaralı sayısında yayınlanan "Şark meselesi" başlıklı makale üzerine Âli Paşatarafından basını kontrol altında tutmak amacıyla Ali Kararname yayınlanmıştır. Bunun üzerine Namık Kemal Avrupa'ya kaçmıştır. *Tasvir-i Efkâr*'daki görevi de böylece sona ermiştir. Gazetenin yönetimini Recâizâde Mahmud Ekrem ve Kayazâde Reşad üstlenmiştir.

Tasvir-i Efkâr'ın 1868 yılında yayınlanan 830 numaralı sayı ile yayın hayatı son bulmuştur (Topuz, 2014: 22; Yazıcı, 2011).

1.3.5. Muhbir (1867)

Mustafa Fazıl Paşa'nın Yeni Osmanlılar cemiyetinin kurulmasında, ülkedeki etkinliklerinde ve bunun devamında Avrupa'da yayınladıkları *Muhbir* ve *Hürriyet* gazetelerinin çıkarılmalarında önemli etkisi ve katkısı olmuştur (Çelik, 2000a).

Muhbir gazetesi Ali Suavi yönetiminde, Filip Efendi'nin imtiyaz sahipliğinde (Güz, 2000a; Koloğlu,1985) Yeni Osmanlılar'ın iktidaramuhalefet etmeleri amacıyla (İnuğur, 2005:219) İstanbul'da (1 Ocak 1867 - 27 Mayıs 1867) tarihleri arasında (Tütengil, 1985:34; Çelik, 2000b) yayınlanmıştır. Akabinde Londra'da 31 Ağustos 1867 (Tütengil, 1985: 31; İnuğur, 2005: 219; Çelik, 2000b; Koloğlu,1985:81) tarihinde tekrar yayınlanmaya başlamış, 3 Kasım 1868 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür (Tütengil, 1985: 31; İnuğur, 2005: 219; Koloğlu,1985).

Türkiye dışında yayın yapan ilk Türk gazetesi olan *Muhbir* gazetesinin basıldığı matbaanın sahibi başlangıçta Filip Efendi'dir (Baykal, 1990: 69; İnuğur, 2005:219). Filip Efendi'nin *Ceride-i Havadis* gazetesinde 1840 yılında hamal olarak çalışmaya başladığını ifade eden Topuz (2012: 24), “Gazetenin sahibi Filip Efendi’ydi, ama kendisinin ‘okuyup yazması biraz kıt’ olduğu için, gazeteyi Ali Suavi yönetiyordu.” bilgisini aktarmaktadır. Gazetenin yayın sorumlusunun ve başyazarının Ali Suavi Efendi olduğu *Muhbir* (haber veren, ihbar eden) (Topuz,2012:24) gazetesini yayınlayan Filip Efendi ile ilgili Çelik (2000b) şu bilgileri vermektedir:

“Filip Efendi İstanbul’a gelip matbaalarda hizmetli olarak çalışmaya başlamış, bir müddet sonra adeta Osmanlı basınının patronu konumuna ulaşmıştır. *Muhbir*’den başka *Hakâik, İstanbul, Veledü’l-cevâib, Mecmua-i Mâarif, Terakki, Vakit* gazetelerinin de sahibi olmuş, her dönemde gazetelerini sattırarak politikalar takip etmiştir. Filip Efendi, *Muhbir*’i çıkarmaya karar verdiği sırada Şehzade Camii’nde vaaz ve ders veren Ali Suavi’nin şöhretinden yararlanmak için ona muharrirlik teklif eder. Teklifi kabul eden Ali Suavi ilk sayısından itibaren *Muhbir*’in sürekli yazarı, Londra devresinde de sahibi olur.”

Muhbir gazetesi yayınlandığı fikirler ile devrinin benzerlerini geride bırakan bir yayın anlayışına sahip olmuştur. Yayınlarında yer alan demokratik düzen taraftarı fikirler

dikkat çekmiştir (Baykal, 1990: 69). Gazete, yayınları ile yönetimin siyasi icraatlarını eleştirerek, o dönem “Okuyucu Mektubu” başlığı altında yazılan yazılar vesilesi ile iktidara bilvasıta sorular sormuştur. Devrin önemli meselelerinden Girit sorunu ile ilgili iktidarın politikalarını yetersiz olarak nitelemiş ve Milli Meclis’in oluşturulması gerekliliğini dile getirmiştir. Bunun yanında gazete Girit’te eziyet gören Türklere yardım etmek amacıyla kampanya düzenleyerek yüklü miktarda para toplanmasını sağlamıştır (Topuz, 2012: 24)

Ali Suavi, neşrettiği yazılarda cesur bir tutum sergilemiştir. Sultan Abdülaziz tarafından yurduşına sürgüne gönderilen Fazıl Mustafa Paşa’nın *Nord* gazetesinde yazdığı, şahsını Jön Türkler’in öncüsü olarak tanıtan ve devletin yönetim biçiminin değiştirilmesini istediğini belirten mektup alıntılanarak *Muhbir* gazetesinin 21 Şubat 1867 tarihli 20. sayısında yayınlanmıştır. 9 Mart 1867 tarihli 31. sayıda Girit’te bulunan Müslümanlara toplanan yardımı birinci sayfada olmak üzere, yine 31. sayıda Belgrad kalesinin Sırlara terkedilmesini sert bir üslupla eleştirdiği yazı yayınlanmıştır (Çelik, 2000b). Özellikle Ali Suavi’nin Mısır meselesi hakkında ve Belgrad kalesi hakkında yazdığı muhalif yazılar Âli Paşa tarafından sert bir biçimde tepki ile karşılanmıştır. 32. sayıda *Muhbir* gazetesi 1 aylık süre ile kapatılmıştır (Uçman, 1989).

Gazetenin kapatılması ile ilgili yayınlanan emirname hakkında Topuz (2012: 24), “Gazetede çıkan bu çeşit yazılar hükümeti kızdırdığı için 1867’de bir emirnameyle *Muhbir* yasak edildi. Emirnamede, gazetenin hükümet aleyhine yazılar yayınlamayı alışkanlık haline getirdiği ve son sayılarında da kanuna karşı pek çok uygunsuz şeyler yayınladığı, bu nedenle basımevinin bir süre tatil edildiği bildiriliyordu” bilgisini vermektedir

Filip Efendi ise akabinde gazetesinin kapatılma nedenini soran bir tebligat hazırlamıştır (Çelik, 2000b). Yayınlanan tebligat “Filip” imzası ile çıkmıştır:

“Dünyanın en adaletli yerlerinde bile bir matbaayı kapatmaya hükümetin yetkisi vardır. Fakat yukarıdaki bildiride sözü edilen yazılar *Muhbir*’in hangi sayısında yazılmıştır? Müşterilerimiz ve hamiyet erbabı kişiler bunu bildirirlerse, bundan böyle gazetemizin kapatılmasını önleriz. *Muhbir* Devlet-i Aliyye’nin ve milel-i Osmaniye’nin (Osmanlı milletlerinin) hayırhahıdır (hayrınadır). Bir ay süreyle kapandığını müşterilerimize duyururuz. Bu süre içinde müşterilerimizi havadissiz bırakmamak için derhal başka bir gazeteyle anlaşacağım ve Girit meselesini o gazeteyle ilan eyleyeceğim ve ileride, hükümete hakların korunması için bazı düşünceler beyan edeceğim.” (Topuz, 2012: 24)

Bu tebligat, ardından Namık Kemal tarafından gazetenin kapatılmasını eleştiren bir yorumla birlikte *Tasvir-i Efkar* gazetesinde yayınlanmıştır (Çelik, 2000b)

Sultan Abdülaziz ve Âli Paşa matbuatın bu muhalif tutumu karşısında öfkelenmiş ve 26 Mart 1867 tarihinde “Âli Kararname” yayınlanmıştır (İskit, 1943: 24).

Kararname neticesinde Kastamonu’ya sürgün edilen Ali Suavi, iki buçuk ay Kastamonu’da kalmıştır (Uçman, 1989). Ali Suavi, Sultan Abdülaziz tarafından yayınlanan ferman ile Mısır Hidivliği ile ilgili haklarından yoksun bırakılan ve bu vesile ile Smail Paşa’dan aldığı 4,5 milyon sterlin değerindeki para ile Avrupa’da lüks bir yaşam süren Mustafa Fazıl Paşa’nın telkinleri ile (Çelik, 2000b) önce İstanbul’a, daha sonra *Courrier d’Orient* gazetesinin sahibi Jean Pietri’nin desteği ile 22 Mayıs 1867 tarihinde Avrupa’ya kaçmıştır. Namık Kemal ve Ziya Paşa ile buluşarak başlangıçta Paris’e giden Ali Suavi, Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin kararı neticesinde Londra’ya gitmiştir (Uçman, 1989). 31 Ağustos 1867 tarihinde “Muhbir doğru söylemek yasak olmayan bir memleket bulur. Yine çıkar” ibaresiyle *Muhbir* gazetesini yayınlamaya başlamıştır (Çelik, 2000b; Uçman, 1989; Ülken, 2014: 65). *Muhbir* gazetesinin yayın hayatına Avrupa’da tekrar başlaması ile ilgili Baykal’ın (1990: 69) tespitine göre, “*Muhbir*’in Londra’da yayınlanması, fikir tarihimiz açısından, yurt dışında ilk Türk gazetesi olması dolayısıyla bir dönüm noktası olmuştur.” Gazetenin Londra’da yayınlanmasının sebebi ise, Fransa’da o dönem basına ağır cezalar uygulayan bir kanunun yürürlükte olmasıdır (Ülken, 2014: 65).

31 Ağustos 1867 ile 3 Kasım 1868 tarihleri arasında Londra’da tekrar yayınlanan *Muhbir* gazetesinin (Topuz, 1973: 38) yayınlanması için Mustafa Fazıl Paşa bir sandık kurmuş ve 250.000 frank değerinde sermaye koymuştur. Bu para gazetenin dizgi, baskı ve posta masraflarında kullanılmak üzere hazır bulundurulmuştur. Sandığın idaresi işi Ziya Paşa’ya verilmiştir (Ülken, 2014: 65).

Gazetenin basım işlemleri “Hammersmith” Georges Bertrand matbaasında gerçekleştirilmiştir (İnuğur, 2005: 219; Tütengil, 1985: 33). Tütengil bu durum hakkında dip notunda şu bilgileri aktarmaktadır: “Suavi, *Muhbir*’i Hammersmith’de Georges Bertrand’ın matbaasında tertip ettiriyordu. Çünkü Agâh Efendi’nin harufu o matbaada bir daire-i mahsusaya vaz’edilmişti (yerleştirilmişti)” (Tütengil, 1985: 33). Ülken (2014: 65) ise, gazetenin baskı işleri ile ilgili, “Londra’ya İstanbul’dan harf ve mürettip getirtilmişti.

Bu harfler Agâh'ın *Tercüman-ı Ahvâl*'ine mahsus eski harflerdi. Mürettip olarak da Anesti adında Nevşehirli bir Rum getirtildi. Bu adam vaktiyle İstanbul'da *Zenbur* adlı bir mizah gazetesi çıkarmıştı" bilgisini vermektedir. Z. Ebüzziya dipnotunda, o dönemde gazetelerin "el tezgâhı" denilen ve kol kuvveti ile çalışan makinalarda basıldığını belirtmektedir (Ebüzziya, 1973a: s.56).

Muhbir gazetesi, önceleri haftada bir yayınlanma fikriyle çıkmış; ancak düzenli aralıklarla yayınlanamamış ve ellinci sayıda yayını son bulmuştur (Çelik, 2000b; Topuz, 1973: 38). Başlığının "Le Mukhbir" şeklinde yayınlandığı *Muhbir gazetesi*, Türk okurun yanında Avrupa kamuoyuna hitap etme amacını benimsemiştir (Çelik, 2000b). Tütengil (1985: 33), Londra'da basılan gazetenin birinci sayısının başlığının altında yazılanlarla ilgili şu bilgileri vermektedir: " Bu gazete Londra'da basılır. Neden bahsedeceği içinden anlaşılır. Şimdilik haftada bir çıkar. Bir nüshası yerinde iki pens, Türkistan'da bir buçuk kuruştur. Posta ücreti başka." Ali Suavi, gazetenin ilk sayısında gazetenin çıkışgaysini "Şark ahalisinin eğitim ve medeniyette ileri gitmesini sağlayacak yeni fikirleri serbestçe yazmak, Avrupalılar'ın Şarklılar hakkındaki yanlış telakkilerini düzeltmek." sözleriyle ifade etmiştir (Çelik, 2000b). Gazetenin Londra'da yayınlandığı dönemde içeriğinde ise "...Osmanlı Devleti'nde gayri müslimlere kötü muamele yapıldığı iddialarına cevaplar, meşruti bir idare kurulması, Bab-ı Âli yönetiminin sert bir dille eleştirilmesi, Girit'te baş gösteren isyan hareketiyle ilgili haber ve yorumlar, Osmanlı Devleti'nin dış devletlere borçlanmasının tenkidi gibi meselelere ağırlık verilmiştir." (Çelik, 2000b). 8. ve 12. sayılarında gazetenin Fransızca dilindeki özetleri ile 37. sayıda ise İngilizce dilinde özetleri ilave edilerek yayınlanmıştır (Çelik, 2000b; Topuz, 1973: 38) 38. sayıdan başlayarak "Le Mukhbir" olan gazete başlığı "The Mukhbir" olarak değiştirilmiştir (Çelik, 2000b).

Muhbir gazetesinin boyutları ilk önce 21x33cm. olarak belirlenmiş, 12. sayısından itibaren 28x44 cm. ve 38. sayısıyla birlikte 18x28 cm. ölçülerinde yayınlanmıştır (Tütengil, 1985: 33). Gazetenin boyutunun 38. sayıda değiştirilmesi, Yeni Osmanlılar'ın çıkaracağı bir diğer gazete olan *Hürriyet* gazetesinin yayınlanması neticesinde vuku bulmuştur. Çelik (2000b), 38. sayıda gazetenin boyutunun değiştirilme sebebiyle ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Ali Suavi, daha ilk sayıda Mustafa Fazıl Paşa'nın ve diğer arkadaşlarının tepkisini üzerine çekmiş, gazeteyi hemen hemen kendine mal etmiştir. Yeni Osmanlılık'la ilgili anlayışı da

Mustafa Fazıl Paşa ve diğer arkadaşlarının anlayışından farklıdır. Bu durumda Namık Kemal ile Ziya Bey, Ali Suavi'ye yazdıkları 22 Mayıs 1868 tarihli mektupta *Muhbir*'in son sayfasına basılan 'Yeni Osmanlılar Cemiyeti' ambleminin kaldırılmasını isterler; ancak Ali Suavi amblemi basmaya devam eder. Yeni Osmanlılar, 29 Haziran 1868 tarihinden itibaren Londra'da yine Mustafa Fazıl Paşa'nın mali desteğiyle *Hürriyet* gazetesini çıkarmaya başlarlar. Bu arada baskı için kullanılan harfler Ali Suavi'nin elinden alınır; 38. sayıdan itibaren gazetenin ebadı küçültülerek incil Cemiyeti'nin Osmanlıca incil basmak için kullandığı harflerle basılır.”

Artık Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri Namık Kemal ile Ziya Paşa yönetiminde *Hürriyet* gazetesi yayınlanmaya başlamış ve Mustafa Fazıl Paşa *Muhbir* gazetesine olan desteğini de çekmiştir. Diğer yandan Âli Paşa tarafından Londra sefaretini aracılığıyla *Muhbir* gazetesine baskı yapılmaktadır. Bu şartlar neticesinde Ali Suavi 3 Kasım 1868 tarihinde yayınlanan 50 numaralı sayısından sonra gazetenin neşrine son vermiştir (Uçman, 1989).

Ali Suavi *Muhbir* gazetesinden sonra Paris'e giderek *Ulûm* gazetesini yayınlamıştır. Daha sonra Fransa'da Lyon'da *Muvakkaten* ismiyle başka bir gazeteyi neşretmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla İstanbul'a dönünce Ali Suavi yeni sultana övgü dolu yazılar yazmış ve mükâfat olarak Galatasaray Lisesi Müdürlüğü'ne getirilmiştir. Ancak kısa bir müddet sonra görevine son verilen Ali Suavi *Basiret* gazetesinde gazetecilik yapmıştır (Topuz, 2012: 25) Ali Suavi 20 Mayıs 1878 tarihinde, tarihe Çırağan Vak'ası olarak geçen hadise neticesinde hayatını kaybetmiştir (Uçman, 1989).

1.3.6. Hürriyet (1868)

Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin Avrupa'da yayınladığı ilk gazete *Muhbir*'in ardından yayınlanan ikinci Türk gazetesi *Hürriyet*'tir (Çelik, 2000a). Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayınladığı *Hürriyet* gazetesinin çıkarılması hakkında İnuğur (2005:222-223), “‘Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ mührünü, çıkarmakta olduğu *Muhbir* gazetesinden kaldırmayan Ali Suavi'nin bencil, hırçın tutumunu ve fikirlerini benimsemeyen Agâh Efendi, Ziya Bey ve Namık Kemal 29 Haziran 1868'de Londra'da *Hürriyet* gazetesini yayınlamışlardır.” bilgisini vermektedir. Çelik'in (2000a) ifadesine göre, “Çıkarılma teşebbüsü, hazırlıkları yayımı sırasında ortaya çıkan ihtilaflarla gazetede ki haber ve makaleler, Yeni Osmanlılar'ın Avrupa'daki faaliyetlerinin önemli bir dönemiyle yakından ilgilidir. Yeni Osmanlılar'ın faaliyetlerinde olduğu kadar *Muhbir* ve *Hürriyet*'in yayımlanmasında da

devrin önemli şahsiyetlerinden Mustafa Fazıl Paşa'nın büyük rolü vardır.” *Hürriyet* gazetesinin adının konulması ise gazetenin yayınlanan ilk makalesinde belirtilmektedir: “...Yeni Osmanlılar Cemiyeti, tabiatile bir taze gayret bularak vasıtalarını arttırmak için, hemen bir gazetenin kurulmasına teşebbüs ettiler. Ve ismini de uğur getirmesi için *Hürriyet* koydular.” (Ebüzziya, 1973a: 244).

Hürriyet gazetesinin kurucu ve yönetici kadrosunda Namık Kemal ile Ziya Paşa'nın bulunmasına rağmen, gazetenin yayınlanan ilk sayılarında her iki isminde ön planda olmadığı dikkat çekmektedir. *Hürriyet*'in imtiyaz sahibinin Ziya Paşa'nın adamlarından olan Kasap Arif olduğu görülmektedir. Yazılar beşinci sayıya dek Reşat Bey'in imzası ile yayınlanmıştır. Daha sonraki sayılarda Namık Kemal imzalı yazılar yayınlanmaya başlamıştır. *Hürriyet*'te yayınlanan yazılarda Ziya Paşa'nın imzasının bulunmamasının sebebinin Ziya Paşa'nın Sultan Abdülaziz ile olan ilişkilerinin yakın olmasından mı, yoksa Paşa'nın Mustafa Fazıl Paşa ile olan ilişkilerinin mesafeli olmasından mı kaynaklandığı bilinmemektedir (Aktaran: Güz, 2000a).

Hürriyet gazetesi 19x30 cm ebadında yaklaşık dergi boyutunda, haftada 2 defa olmak üzere yayınlanmıştır (Çelik, 2000a; İnuğur, 2005:223). Gazetenin yayınlanan sayfa sayısı yayın hayatı boyunca üç defa değişmiştir. 1-10 numaralı sayılar 4 sayfa, 11- 63 sayılar 8 sayfa, 64-100 numaralı sayılar tekrar 4 sayfa şeklinde neşredilmiştir (Çelik, 2000a). Gazetenin başlığında “Memaliki Şarkiye ahalisine meccanen (ücretsiz) verilip yalnız posta ücreti alınır” ifadesi kullanılmış, haftada bir kez neşredildiği belirtilmiştir (İnuğur, 2005:223). Başlığın altında yer alan paragrafta “gazetenin Yeni Osmanlılar Cemiyeti tarafından Osmanlı devlet ve milletinin selameti için yayımlandığı ifade edilmiştir.” (Çelik, 2000a).

Hürriyet gazetesinde yayınlanan ve Namık Kemal tarafından kaleme alındığı tahmin edilen ilk makale “*Vatan Sevgisi İmandan Gelir*” başlığı ile yayınlanmıştır. Makaledeki şu ifadeler Avrupa’da sürgünde bulunan Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin gayesini ifade etmektedir (Çelik, 2000a; Ülken; 2014: 67):

“Yeni Osmanlılar ki, eski Osmanlı şanının yenilenmesine çalışanlardır, zulmün ne kadar düşmanı iseler “fitnenin” (anarşinin) de o kadar düşmanıdırlar. Sultan Süleyman zamanının “feyz ve ikbalini” (refah ve kudretini) isterler. Ama bu asrın gerektirdiği intizam ve

medeniyet içinde ararlar. Buna çare adalettir. “Adalet”, Osmanlıtopluluğu mensuplarının eşitlik hakları ile meydana gelir.

Eşitlik hakkı ise, akla ve nakle tam manâsila uygun olan “meşveret usûlü” nü (danışma ve müzakere) temin eder.

İşte bu sözlerden anlaşıldı ki, Yeni Osmanlıların etrafında toplandıkları tek kelime, ezeli oları meşru’adaleti memleketimizde “usul-ü meşveret” yoluyla meydana çıkarmaktır” (Ebüzziya, 1973a: 242-243).

Hürriyet gazetesinin yayınlanıp halka ulaştırılması hususu da Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin zorluklar yaşadığı en mühim konulardan biridir. Gazetenin dağıtımını konusunda Fuat (2012: 58-59) şu bilgileri vermektedir:

“*Hürriyet* gazetesinin ilk iki sayısı hükümetçe denetlenemeyen yabancı postaların aracılığıyla memlekete rahatça sokulup satılmış, kahvelerde, vapurlarda, çekinmeden okunmuştu. Üçüncü sayıyı ise Beyoğlu’ndaki bir Fransız kitapçı, içli dışlı açıp herkesin okuması için vitrin camına yapıştırdı. Polisin gazeteyi vitrinden kaldırtmak istemesiye bu yabancı uyruklu seksenlik kitapçıyı çok öfkelenmiştir, işin Fransız Elçiliği’ne yansımaya yol açmıştı. Sonunda *Hürriyet* gazetesini vitrinden kaldırtamayacaklarını, her sayının özenle asılıp halka okutulduğunu, dükkânın önünde gazete okuma kuyrukları oluşturduğunu gören polisler, yaşlı kitapçıyı öfkelenirmeden alttan alta okurları izlemeye, rahatsız etmeye, başlarına belalar açıp ürkütmeye başladılar.”

Hürriyet’te makalelerde beşinci sayıya kadar imzası bulunmayan Namık Kemal, 27 Haziran 1868 tarihli beşinci sayıda gazetenin başına geçtiğini şu cümleler ile kamuoyuna duyurmuştur:

“*Hürriyet* gazetesini çıktığı zaman Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin seçkin üyelerinden Reşat Beyefendi altına imzasını koymuştu. Aramızdaki kardeşlik hukuku ve zaten kendisinden gördüğüm erkekçe hareket üzerine Cemiyetimizin sair üyelerinden ziyade gazetesine hizmet edeceğimi üçüncü sayısındaki mektubunda açıklamıştım. Bundan böyle kendisinin Paris’te bulunması lâzım gelmiş olduğundan, ben bir vakit *Tasvir-i Efkâr* muharrirliğini ona havale ettiğim gibi, o da, şimdi *Hürriyet*’te olan vazifesini bana terk eyledi.

Kemal” (Mardin, 1974: 92).

Hürriyet gazetesini “bir fikir gazetesi” olarak dikkat çekmiştir (Tütengil, 1985: 55). Ebüzziya’nın (1973a: 233) ifade ettiği üzere, “*Hürriyet* gazetesini *Muhbir* gibi bayağı bir

lisanla değil edebi bir anlatma üslubu ile düşünen kimselerin tabakasına siyasi fikirler aktarmayı esas meslek edindiğinden, misallerini bu yolda şahsi menfaatlerini hiçe sayarak belirtmek ile başarı elde eden Batı milletlerinden seçip veriyordu.” Yayınlanan tüm yazılar ve gazetede yer alan haberler belirli bir amaç doğrultusunda yayınlanmış, gazetenin amacının belirtildiği ilk makale doğrultusunda tutarlı bir yayın politikası izlenmiştir (Tütengil, 1985: 55). Ancak gazetenin tutarlı politikası Mısır meselesi ile ilgili yayınlarda zaman içerisinde değişikliğe uğramıştır. Çelik’in (2000a) ifade ettiği üzere “...özellikle Mısır meselesindeki tutumu masrafları karşılayan kişilerin değişmesine göre şekillenmiştir. İlk altmış üç sayıda Mısır’a karşı Osmanlı Devleti’nin haklı tezleri savunularak Mısır Hidivi İsmail Paşa tenkit edilip kardeşi Mustafa Fazıl Paşa yüceltilirken, 64. sayıdan itibaren İsmail Paşa’nın maddi destek sağlamasından dolayı bu durum tersine dönmüştür.”

Hürriyet gazetesinde neşredilen yazılar genel olarak imzasız yayınlanmıştır. Bunun sebebi, gazetenin kişisel gayretlerden ziyade bir grubun yayını olduğu kanısının güçlendirilmeye çalışılmasıdır (Koloğlu, 2013: 50). Ancak üslupları açısından inceleme yapıldığında yazıların Ziya Bey ya da Namık Kemal tarafından yazılmış olduğu incelemeciler tarafından ayırt edilebilmiştir (Fuat, 2012: 59). Ali Suavi ile kişisel olarak darılmış olmalarına rağmen gazetede Ali Suavi’nin de altında imzalarının bulunduğu yazılar neşredilmiştir (Kaplan, 1948: 67). Gazetede neşredilen makalelerde “Dönemin devlet adamlarından Ali ve Fuad paşalar gazetenin ağır saldırılarına uğrarken o sırada hayatta olmayan Mustafa Reşid Paşa başta olmak üzere Midhat Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa, Namık Paşa, Ahmed Vefik Paşa, Mustafa Namık Paşa ve Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa övülmüştür (Aktaran: Çelik, 2000a). Ebüzziya (1973a: 233), *Hürriyet* gazetesinin yayınlarının sadrazam Âli Paşa üzerindeki tesiri hakkındaki görüşünü “Âli Paşa’nın ölüm sebebi araştırılacak olursa yalnız bu gazete görülür.” sözleriyle ifade etmektedir.

Namık Kemal hadiselerle prensipler çerçevesinde bakarken, Ziya Paşa kişisel husumet besleyerek gazetede yayınlarını şekillendirmiştir (Koloğlu, 2013: 51). Ziya Bey özellikle “Zafername” adlı eserini bu dönemde kaleme almış, düşmalık hislerini hiciv yoluyla iktidara yöneltmiştir (Mardin, 1974: 97). Ayrıca bu dönemde Ziya Paşa’nın kaleme aldığı diğer bir eser Rüya’dır. “Ziya Paşa Rüya’yı Londra’dayken yazmış ve *Hürriyet* gazetesinin 11 Ekim 1869 tarihli 68. sayısıyla 18 Ekim 1869 tarihli 69. sayısında yayımlamıştır.” (Yürek, 2013). Tanpınar (2014:332), Rüya’yı “...Veraset Mektupları’nın ve *Hürriyet*’teki makalelerin tenkidini, Zafername’nin hücumunu kısa ve hareketli şeklinde

belki daha kuvvetle tekrarlayan küçük bir fantezidir.” sözleriyle tanımlamaktadır. Ziya Paşa’nın eserleri edebiyat açısından büyük değer teşkil etmektedir. Tarihi bakımdan önemi ise, dönem itibarıyla iktidar mücadelesinin şiddetini göstermesidir (Öztuna, 1988:115). Ancak ilerleyen zamanda Ziya Paşa ve Namık Kemal sadrazam değişiklikleri sonucunda yeni gelenlerin eski yönetimleri aratacağının idrakine varmışlardır (Mardin, 1974:109).

Hürriyet gazetesinde Yeni Osmanlılar Cemiyeti’nin gerçekleşmesi için çaba gösterdikleri hususlar hakkında çeşitli makaleler yayınlanmıştır. “Yaşayış biçimleri ne olursa olsun Yeni Osmanlılar genellikle İslami esaslara bağlı olup kaleme aldıkları yazılarda hemen her meseleye İslami açıdan yaklaşmışlardır. Nitekim gazetenin 11. sayısında yayımlanan başlıksız bir yazıda konuyla ilgili tavırlarını açıkça ortaya koymuşlardır.” (Çelik, 2000a). Ayrıca yine 7 Eylül 1868 tarihli 11 numaralı sayıda, Londra’daki arabacılar tarafından yapılan grev ele alınmış, bu satırlar Türk matbuat tarihinde tasvir edilen ilk grev haberi olarak örnek teşkil etmiştir. Bu haberin muhteviyatından, gazetenin yazar kadrosunun etraflarında olan hadiseleri izledikleri anlaşılmaktadır (Tütengil, 1985: 59). Gazetede yayınlanan makaleler genel itibarıyla şu konuları içermektedir:

“Yönetime meşveret usulünün yani İslami esaslara dayalı bir parlamenter sistemin hâkim kılınması; vezirlerin icraatlarından dolayı sorumlu tutulması; israfın ve dış borçlanmanın önlenmesiyle maliyenin ıslahı; eğitim seferberliği ilan edilerek halkın cehaletten kurtarılması; maksatlı bir şekilde sefaletle itilen ulemanın bu durumuna çare bulunması; misyonerlerin faaliyetlerine karşı müslümanların da dinlerine sahip çıkmaları gerektiği; şeriatın temel prensiplerinden taviz verilmemesi; körü körüne taklitçiliğin terkedilmesi; özellikle devlet kurumlarında dalkavukluktan vazgeçilmesi yazışmalarda insan onuruna yakışmayan ifadelerin yer almaması; dil ve edebiyatta kolaylığın hakim kılınması, faydanın ön plana çıkarılması” (Çelik, 2000a).

Hürriyet gazetesinin yayınları zamanla Mustafa Fazıl Paşa’yı rahatsızeder vaziyete gelmiştir. Paşa saray ile ilişkilerini düzelttikten sonra, artık Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin Bab-ı Âli’yi hedef alır bir biçimde yayın yapmasını istemektedir. Mustafa Fazıl Paşa’nın maddi yardımları *Hürriyet* gazetesinin yayın hayatına devam edebilmesi için çok önemlidir. İstanbul yönetimi Mısır meselesi hakkında yayınlanan makalelerden rahatsızlık duyarak Mustafa Fazıl Paşa gazeteden desteğini çekmesi istemiştir. Bunun üzerine Paşa, gazetenin yayının durdurulması konusunda Namık Kemal ve ZiyaPaşa’ya haber göndermiş, bu isteği Namık Kemal kabul ederken, Ziya Paşa büyük bir öfke ile

karşılamıştır. (Aktaran: Yazıcı, 2002: 74-75). Namık Kemal 6 Eylül 1869 tarihli 63. sayıdan itibaren gazeteden ayrılırken (İnuğur, 2005:223), “13 Eylül 1869 tarihli 64. sayısından itibaren gazetenin son sayfasının altında sorumlu müdür olarak Arif isminin yer aldığı görülür.” (Çelik, 2000a). Arif, Hidiv İsmail Paşa’nın adamlarından biridir (Çelik, 2000a) ve bu tarihten sonra gazetenin yönetimi Ziya Paşa tarafından yürütülmüştür.

Hürriyet gazetesinde 20 Ocak 1869 tarihinde Ali Suavi’nin “Âli Paşa Muhâkemesi” adıyla bir yazısı neşredilir. Âli Paşa’nın şikâyeti üzerine yazının “Âli Paşa’nın öldürülmesini teşvik edici” içerikte olduğu belirtilerek İngiltere tarafından gazeteye kovuşturma açılmış, bu hadise üzerine Ziya Paşa İsviçre’ye kaçmıştır (Aktaran: Yazıcı, 2002: 75; Topuz, 1973: 39). “*Hürriyet*’in Londra’daki yayını 28 Şubat 1870 tarihli 88. sayıya kadar devam etmiş, kısa bir aradan sonra 89. sayısı 3 Nisan 1870’de Cenevre’de taşbasması olarak yayınlanmıştır. 22 Haziran 1870’deki 100. sayı, *Hürriyet*’in son sayısı olmuştur” (İnuğur, 2005:223).

1.3.7. Basiret (1869)

Basiret’in yayınlandığı devir, daha önce hem memur hem gazeteci olan gazetecilerin yerini artık meslekten gazetecinin yer aldığı bir devirdir. Devamlılığının yanında yazıların içeriği bakımından da *Basiret* gazetesi meslektaşının simgesi olmuştur (Koloğlu, 2013: 51). Nüzhet’in (1931: 53) görüşüne göre, “1869 senesi çıkan gazetelerin en mühimmi şüphesiz *Basiret*’tir.” Ali Efendi’nin tanımlamasıyla “Menafii Vataniye ve Havadisi Umumiye dair Millet Gazetesi” olan *Basiret* gazetesinin başlığı altında ilk kez “Millet Gazetesi” ibaresi yer almıştır (İnuğur, 2005: 211).

Basiret gazetesini “Ali Efendi” isimli bir zat çıkarmıştır. Ocak 1869 tarihinde çıkardığı *Basiret* gazetesi sebebiyle kendisi de “Basiretçi Ali Efendi” ismiyle ün kazanmıştır. Yüksek tahsili bulunmayan ancak zeki ve zengin bir kişi olan Basiretçi Ali Efendi, kendi girişimleri ile gazete sahibi olmayı başarmıştır (Şapolyo, 1971: 136). Ali Efendi’yi devrin diğer gazetecilerinden ayıran en önemli özelliklerinden birisi geçimini ufak tefek görevlendirmelerin haricinde, sadece gazetecilik mesleğinden sağlamasıdır (Nalcıoğlu, 2013:273).

Ali Efendi esasen gazetenin imtiyazını 1867 senesinde almak istemiştir. Ancak Girit'teki karışıklıklar sebebiyle hükümet yeni bir gazeteye imtiyaz verilmesini uygun görmemiştir (Nüzhet, 1931: 53; Yerlikaya, 1992; Şapolyo, 1971: 136; Topuz, 2012: 26). Gazetenin imtiyazının ancak iki sene sonra alabilmiştir. Nüzhet'in (1931: 53) verdiği bilgiye göre, "Gazetenin çıkmasını bu defa hükümet de istediğinden kendisine üç yüz liralık bir muavenet (yardım) yapılmıştır."

Yerlikaya'nın (1992) tespitlerine göre, gazetenin çıkış amacı, "Çeşitli ilmi gelişmelerden ve politikadan söz etmek, halkın eğitim, kalkınma, sanayileşme ve çağdaş medeniyete ulaşma yolundaki gayretlerine ışık tutmak, hürriyet, insaniyet ve eşitlik anlayışını geliştirmek olduğu kadar ülke içinde ve dışındaki olayları haber vermek, çeşitli fikirleri halka duyurmak gibi konular oluşturmaktaydı."

Basiret, ilk kez Vezir Hanı'nda bulunan Tatyas Efendi'nin matbaasında basılmıştır. Sayısının ücreti 20 para olarak belirlenmiştir. Gazete küçük boyda olup dört sayfa olarak yayınlanmıştır (Yerlikaya, 1992; Şapolyo, 1971: 136). İlk önce cuma ve pazar haricinde haftada beş gün yayınlanırken daha sonra gördüğü rağbet üzerine her gün yayınlanmıştır (Yerlikaya, 1992). Fikir gazetesi niteliği taşıması sebebiyle İstanbul'daki münevverler arasında rağbet görmüştür (Şapolyo, 1971: 136).

Basiret'in yazarları arasında, Ali Efendi'nin yanında çok kıymetli kişiler yer almıştır: Suphi Paşazade Ayetullah Bey, İsmail Efendi, Polonyalı mühtedi bir subay olan Ferik Mustafa Celalettin Paşa, Polonyalı mülteci Karski (Hayrettin takma adıyla yazılar yazmıştır), adliye mektupçusu Halet Bey, Ahmed Midhat Efendi, Süleyman Asaf, Mustafa Asım, Mehmed Tevfik, Ali Suavi ve Namık Kemal'dir (Şapolyo, 1971: 138; Yerlikaya, 1992).

Basiret gazetesinde, gazetenin izleyeceği siyasetin, gazetenin yazar kadrosu tarafından tartışılarak belirlenmesi usulü benimsenmiştir. Gazetenin yayınlandığı dönemde gazete idarehaneleri münevverlerin toplandığı ve fikir tartışmalarının yapıldığı yerler durumundadır (Koloğlu, 2013: 52).

1870 yılında Fransa ve Almanya arasında bir savaşın vuku bulmasıyla gazetede bir toplantı yapılmış ve bu toplantıda Mustafa Celalettin Paşa tarafından getirilen öneri ile

Basiret gazetesinin Almanya taraftarı yayın yapmasına karar verilmiştir (İnuğur, 2005: 212; Şapolyo, 1971: 139; Topuz, 2012: 26). Tanzimat'ın ilanından beri müesseselerinin çoğunda Fransa'nın tesiri hissedilen Osmanlı Devleti, o dönemde Fransız taraftarı bir siyaset izlemektedir. Bu vaziyete rağmen *Basiret* gazetesi Almanya taraftarı bir yayın politikası izlemiş ve savaşa dair haberleri en kısa sürede halka iletmeyi başarmıştır (İnuğur, 2005: 211). Asmaaltı'nda bulunan Papazyan matbaasında basılmasına devam edilen *Basiret* gazetesinin, savaşın en şiddetli günlerinin yaşandığı 1871 yılında tirajı 10.000 adete kadar yükselmiştir (İnuğur, 2005: 212; Koloğlu, 2013: 52; Topuz, 2012: 26). Ayrıca gazetenin boyutları da büyütülmüş ve dört sütun olarak yayınlanmış, fiyatı ise 40 para olarak belirlenmiştir (Şapolyo, 1971: 140).

Savaşın nihayette ermesinin ertesinde Ali Efendi Alman başvekili Bismark tarafından Berlin'e davet edilmiştir. Alman Elçiliği'nin Ali Efendi'ye Berlin'e gidişi için verdiği 10 bin frankın yanında Sadrazam Ali Paşa da 500 altın ödemiştir. Berlin'de 29 gün kalan Ali Efendi Bismark'la görüşmüştür. Bismark *Basiret* gazetesinin savaş sırasındaki yayınlarından duyduğu memnuniyeti belirterek, Ali Efendi'ye 1000 mark miktarındaki parayı hediye olarak vermiştir. Ayrıca Ali Efendi'nin gezi sırasında satın aldığı matbaa makinelerinin parasını da hediye olarak Bismark ödemiştir (Şapolyo, 1971: 140; Topuz, 2012: 27). Topuz'un (2012: 27) tespitine göre, "Bu bakımdan *Basiret* gazetesi, izlediği politikadan dolayı yabancı bir devletten para alan ilk gazete sayılır."

Basiret gazetesi "...bundan sonraki yayın hayatında koyu bir Alman taraftarlığı politikası takip etmeye başladı. Ali Efendi yine bu yıllarda Hidiv İsmail Paşa'dan aldığı bol ihsanlar neticesinde bir ara gazetesinde Mısır ile ilgili haber ve lehte birçok yorumlara, hatta Mısır'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına dair yazılara da yer verdi." (Yerlikaya, 1992) Ali Efendi gazetesinin yayınlarında, dönemin şartları itibarıyla Sultan Abdülaziz'e karşı saygısız bir tutum izlememiş, buna karşın memlekette gördüğü aksaklıkları dile getirmekten çekinmemiştir. Bunun yanında ayrıca yazar kadrosunu da bu hususta özgür bırakmıştır (Nalcıoğlu, 2013:276). *Basiret* gazetesinin hükümetle ilişkileri iyi tutma çabalarına rağmen gazete sahibi Ali Efendi birçok defa hapis cezası ile karşı karşıya kalmıştır. "Bu arada Sultan Abdülaziz'in saltanatının sonlarına doğru Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın matbuata koyduğu sansür, 11 Mayıs 1876 tarihli gazetenin ilk üç sayfası tamamen yazısız dördüncü sayfası ise sadece ilanlar koyularak yayımlanmak suretiyle anlamlı bir şekilde protesto edilmiştir." (Yerlikaya, 1992).

Her dönem halkın rağbetini gören *Basiret* gazetesinin kapatılmasını ve Ali Suavi'nin sürgüne gönderilmesini sağlayan, Ali Suavi'nin 20 Mayıs 1878 tarihinde yayınlanan son yazısı olmuştur (Nalcıoğlu, 2013: 278). Yazıda şu ifadeler bulunmaktadır: “Herkes ve her gazete şimdiki durumun tehlikesinden bahsediyor. Benim söyleyeceğim şeyi herkesin dinleyeceğinden şüphem yoktur. Şimdiki güçlükler pek büyüktür. Ama çaresi pek kolaydır. Yarınki sayımızda, herkesin izniyle, bu çareyi kısaca açıklayıp yorumlayacağım. Bu mektubumun amacı yarınki yazıya genel dikkati çekmektir.” (Topuz, 2012: 25).

Bu yazı neticesinde, Ali Suavi tarafından Çırağan Baskını'nın şifreli olarak haber verildiği yönetimce ileri sürülmüştür (Nalcıoğlu, 2013: 278). “Ali Efendi gazetesinde Ali Suavi'nin yazılarını bastığı için de Mayıs 1878'de yakalanarak Taşkışla'da beş buçuk ay tutuklu kalmış, sonra Kudüs'e sürülmüştür ve gazete de kapatılmıştır.” (Topuz, 2012: 27)

2446 numaralı sayısından sonra kapanan *Basiret* gazetesi, 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile 29 Eylül 1908 tarihinde tekrar yayın hayatına başlamıştır. Ancak artık Ali Efendi yaşlanmış ve o devirde birçok yeni gazete yayın hayatına başlamıştır. Bu durumda yeni neşriyat ile rekabet edemeyen *Basiret*, düzensiz olarak yayınlanan ondokuz sayının ardından tekrar kapanmıştır (Yerlikaya, 1992:105)

1.3.8. Ulûm (1869)

Muhbir gazetesinin kapanmasının akabinde Ali Suavi 1869 yılında Londra'dan ayrılarak Paris'e geçmiştir (İnuğur, 2005: 222; Uçman, 1989; Topuz, 2012: 42). 1869 tarihi itibarıyla Avrupa'da tek başına mücadele eden Ali Suavi 1869 ile 1870 yılları arasında *Ulûm* ismiyle bir gazete yayınlamıştır. Nalcıoğlu'nun (2013:214) verdiği bilgiye göre, “Ali Suavi Efendi yeni yayın organını ‘*Ulûm* gazetesi’ olarak adlandırsa da gerçekte *Ulûm*, dergi formatında hazırlanmıştır.”

1869 yılında Temmuz ayında neşredilmeye başlanan *Ulûm*'un ilk iki sayısında tarih bulunmamaktadır. Üçüncü sayısında yer alan tarih, 14 Ağustos 1869 tarihini göstermektedir. Dergi onbeş günde bir yayınlanmıştır. Ali Suavi *Ulûm*'un tüm işlerini şahsen üstlenmiştir. Derginin tümünü eliyle yazmış, el boyutlarında ve litografya ile çoğaltılan dergi zarf içine koyularak posta yoluyla dağıtılmıştır (Çelik, 1994: 200). Birinci

sayısı 40 sayfa, sonraki sayılar ise 64 sayfa olarak yayınlanan dergi, 25 sayı yayınlanabilmiştir (Çelik, 1994: 200; Uçman, 1989).

Ulûm'un gazete içeriği ile ilgili Uçman'ın (1989) verdiği bilgiye göre Ali Suavi gazetede "...daha çok kültür tarihi, tarih, dini konular, felsefe, eğitim ve ekonomi gibi değişik sahalarda yazılar yazmıştır." "Bu gazetede yazdığı tarih ve kültür konularındaki yazılarıyla Türkçülük akımına öncülük etmiştir." (İnuğur, 1999: 46).

Ali Suavi gazetesinin tanıtımı için el yazısı ile ilanlar hazırlamıştır. Bu el ilanlarından biri *Hürriyet* gazetesinin 70. sayısının içerisinde yer almıştır. 10x15cm. ölçüsünde yayınlanan ilanlarda *Ulûm* gazetesinin yayın politikası belirtilmiştir (Çelik, 1994:202):

"*Ulûm* ve ma'ariften bahsedilecektir. Özellikle kelim ve batıl olan felsefenin reddi konularında karanlık kalmış meseleler aydınlatılacaktır. Her ilimden söz edildikçe o ilimle ilgili İslam dünyasında o güne kadar neler yazıldığı ve bu eserlerin nerelerde bulunduğu bildirilecektir. Yüksek tabakaya, ilmî inceliklerden söz edilirken kültür seviyesi aşağıda olanlara da temel bilgiler verilecektir. Bid'ât ve hurafeler şer'î delillerle çürütülecektir. Avrupa'da mevcut olan ilimler tanıtılacak ve bunların herbiri ile ilgili her sayıya aydınlatıcı bilgiler konacaktır."

Ancak 1870-1871 tarihleri arasında Fransız-Alman savaşının çıkması sebebiyle Paris şehri kuşatılmış, Ali Suavi Lyon'a geçmek zorunda kalmıştır. 1870 yılında gazetesini "Muvakkaten *Ulûm* Gazetesi Müşterilerine" başlığı ile yayınlamış, 1871 yılına kadar gazete 11 sayı neşredilmiştir (İnuğur, 2005: 222; Uçman, 1989). Uçman'ın (1989) verdiği bilgiye göre Ali Suavi, "Paris'te kaldığı altı yedi yıl içinde, gazeteden başka bir yandan da fikri ve siyasi muhtevalı bazı küçük risalelerle salnameler yayımladı. 1870'ten sonra Yeni Osmanlılar'la herhangi bir münasebeti kalmayan Ali Suavi'nin 1876'da İstanbul'a dönünceye kadar kaldığı Paris'te kimlerle ve hangi çevrelerle ne gibi münasebetlerde bulunduğu yeterince bilinmemektedir."

1.3.9. İnkılâp (1870)

İnkılâp gazetesi 1870 yılında Hüseyin Vasfi Paşa ve Mehmet Bey tarafından Cenevre'de yayınlanmıştır (Topuz, 2012: 42; Baykal, 1990: 67). Gazetenin ilk sayısının tarihi 28 Nisan 1870'tir. Gazetenin yazarları arasında Râtıb, Aristidi, Emir Ayyar bulunmaktadır. Ayrıca bu dönemde Cenevre'de Hüseyin Vasfi Paşa ve Mehmet Bey

liderliğinde “Cemiyet’i Ahrar” adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyetin varlığı *İnkılâp* gazetesinin ilk ve ikinci sayılarının 4. sayfasında yer alan ve ilan kısmının altında bulunan “*İnkılâp*, Cemiyet’i Ahrar gazetesidir” ibaresinden anlaşılmaktadır (Nalcıoğlu, 2013:217).

İnkılâp gazetesinde Namık Kemal’in de yazılarının bulunduğundan bahseden Nalcıoğlu (2013:217) bu hususta şu bilgileri vermektedir: “Ali Suavi, *İnkılâp*’ın 3. ve 4. sayılarındaki ‘Hürriyet’e Cevab’ başlıklı yazının Namık Kemal tarafından yazıldığından bahseder. M. Kaya Bilgegil de yazıdaki telkin kudreti, mantık sistemi ve ironik ifadelerin Suavi’nin görüşünü kuvvetlendirdiğini yazmaktadır.”

İnkılâp gazetesinin ilk sayısında baş kısımda yer alan, Mehmed imzası ile başlıksız olarak yayınlanan yazıda, kamuoyunun oluşturulmasında basının önemi ve bu sebeple basının özgür olması gerektiği belirtilmiştir. Yazının içeriğinde inkılabın tanımı yapılmış ve bu yolda kamuoyunu harekete geçmeye teşvik eden sözler kullanılmıştır (Nalcıoğlu, 2013:217). Baykal (1990: 67), o dönemde yönetimin baskısından Avrupa’ya kaçan gazeteciler tarafından yayınlanan gazeteler ile ilgili “Önceleri hükümet aleyhine yazılar yazarlarken, daha sonraları padişaha karşı yazılar yazmaya başlamışlardı.” bilgisini vermektedir.

İnkılâp gazetesi, Yeni Osmanlılar’ın daha önce yayınladıkları gazetelere benzememektedir. Önceki gazeteler sadece sadrazam Âli Paşa’yı ve hükümetin politikalarını eleştiren yayınlar yapmışlar, padişahı bu eleştirilerin dışında tutmuşlardır. *İnkılâp*’ta ise, doğrudan Sultanı eleştiren yazılar yayınlanmış, hatta halk ihtilale davet edilmiştir. Yazarlardan Mehmet Bey memleketin mali durumunun bozulmasından Sultanı sorumlu tutmuş, Sultan Abdülaziz’i israfçı politikalar uygulamakla suçlamıştır. Mehmet Bey’in yazıları o kadar şiddetli içeriğe sahiptir ki, Ziya Paşa zaman zaman *Hürriyet* gazetesinde Sultan Abdülaziz’i koruyan içerikte yazılar yayınlamak zorunda kalmıştır (İnuğur, 2005: 227).

1871 yılında sadrazam Âli Paşa’nın vefatından sonra sadrazam Mahmut Nedim Paşa göreve gelmiştir. İlan edilen genel af ile Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri yurda dönmüşlerdir.

İKİNCİ BÖLÜM

İBRET GAZETESİ (1872)

Türk gazeteciliğinin dönüm noktası kabul edilen yıllarda, Namık Kemal ve arkadaşları tarafından yayınlanan “*İbret*” gazetesinin incelenmesi, Türk gazeteciliğinin gelişiminin incelenmesi açısından önem taşımaktadır.

Namık Kemal’in olgunluk döneminde yayınladığı *İbret* gazetesine geliş sürecinde kısaca hayatına bakmak fikirlerinin anlaşılması hususunda faydalı olacaktır. *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*’nde belirtildiği üzere, asıl adı “Mehmet Kemal” olan Namık Kemal, 21 Aralık 1840 tarihinde Tekirdağ’da dünyaya gelmiştir; “Hem anne hem de baba tarafından devlet kademelerinde çeşitli görevler yapmış köklü bir aileden gelmektedir. Babası bir süre II. Abdülhamid’in müneccimbaşılığını da yapan Esham müdürü Asım Bey, annesi Koniçe eşrafından Abdülatif Paşa’nın kızı Fatma Zehra Hanım’dır.” (Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2010, c. II: 732).

Namık Kemal’in çocukluk devresi daha ziyade dedesi Abdülatif Paşa’nın yanında geçmiştir. Afyon’a geldikleri ikinci yılda, 31 Ağustos 1848 tarihinde annesinin vefatı üzerine öksüz kalmış ve onyediy yaşına kadar görevi nedeniyle memleketin çeşitli yerlerine tayin edilen dedesi ile birlikte giderek buraları görme ve tanıma imkânı bulmuştur (Akün, 2006). Akün’ün (2006) verdiği bilgiye göre, “Mahalli rivayetlere göre Afyon’da müftü Buharalı Hacı Vâhid Efendi’den Farsça öğrenmeye başlamış, Abdülatif Paşa’nın isteği üzerine evlerinin bitişiğindeki mevlevihânenin neyzenbaşı Coşkun Dede’den semâ çıkarmıştır.” Abdülatif Paşa’nın Kütahya’ya tayini ve ardından kısa süre sonra görevinden azledilmesi üzerine 1848 yılında aile yeniden İstanbul’a dönmüştür (Uçman, 2011). Öğrenim hayatına İstanbul’da gittiği Bayezid Rüştîyesi’nde ve Vâlîde Mektep’inde devam etmiştir (Tanpınar, 2014: 341; Uçman, 2011). Uçman’ın (2011) verdiği bilgiye göre, “...bu okuldaki hocaları arasında özellikle Şakir Efendi’nin Namık Kemal üzerinde büyük etkisi olduğundan söz edilmektedir. ...henüz çocuk sayılabilecek yaştaki Namık Kemal’in bu sırada Osmanlı tarihine ilgi duyduğu da kaydedilmektedir.”

Abdülatif Paşa’nın 1853 tarihinde Kars valiliği’ne tayin edilmesiyle beraber Namık Kemal için yeni bir öğrenim dönemi başlamıştır (Uçman, 2011). Tanpınar’ın (2011: 226)

ifade ettiği üzere “ Bundan sonra Namık Kemal’in tahsili husussidir ve sırf kendi gayretiyle, doymak bilmeyen tecessüsü ile tamamlanmıştır. Namık Kemal’de kendi kendini yetiştirmek esastır.”

Namık Kemal’in 1857 yılında tekrar İstanbul’a dönüşüne kadar aldığı eğitimlerle ilgili *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*’nde şu bilgiler verilmektedir:

“... Kars’ta kaldığı bir buçuk yıl süresinde Vaizzade Mehmet Efendi’den özel dersler aldı, ayrıca cirit, av ve binicilik gibi yöresel sporlarla yakından ilgilendi. Hocasının özendirmesiyle ilk şiir denemelerini de yine Kars’ta yaptı. Abdülatif Paşa Mayıs 1855’te Sofya kaymakamlığına tayin edilince, yine onunla birlikte Sofya’ya gitti. Burada da yine bir yandan bazı özel hocalardan Arapça, Farsça dersleri alırken, bir yandan da şiir çalışmalarını sürdürdü, hatta bir divanı dolduracak kadar şiir kaleme aldı. Bu şiirlerde kullanılmak üzere büyükbabasının yakın arkadaşlarından Eşref Paşa tarafından kendisine ‘Namık’ mahlası verildi.” (Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2010, c.II: 732).

Sofya’da ikamet ettiği dönemde devam eden Kırım Savaşı’nın heyecanlı havasının etkisinde Namık Kemal de kalmıştır. Bu dönemin hemen akabinde hususi hayatındaki önemli bir gelişme olarak 1856 senesinde, Niş Kadılığı görevinde bulunan Mustafa Ragıp Efendi’nin kızı Nesime Hanım ile evlendirilmiştir. Üç çocuğu dünyaya gelen Namık Kemal’in çocuklarının isimleri Feride, Ulviye ve Ali Ekrem’dir (Uçman, 2011).

Namık Kemal 1857 yılında İstanbul’a dönüşünün akabinde “...kendine has bir söyleyiş tarzına mâlik olan gazelleriyle, genç ve müteheyyiç şahsiyeti ile kendisini etrafına sevdirebilir. Hersekli Arif Hikmet’in evinde toplanan Encümen-i Şuara’ya devam eder. Devrin şöhretlerini tanır, dost olur, Bab-ı Âli Tercüme Odası’na girer.” (Tanpınar, 2011: 226)

Namık Kemal’ in memur olarak beş yıl boyunca çalıştığı (Kurdakul, 2003: 13) Tercüme Odası’ na girişı ve Fransızca öğrenmeye başlaması, o dönemde henüz belirli bir fikir eğilimi olmayan Namık Kemal’ in gözlerini Batı’ ya çevirmesini sağlamıştır (Uçman, 2011). Uçman’ın (2011) ifade ettiği üzere “ Çeşitli araştırmacılar tarafından ‘Türkiye’nin Batı dünyasına açılan penceresi’ kabul edilen Tercüme Odası, bu sırada Osmanlı Devleti’ne yenilik getiren birçok aydının yetiştiği önemli bir devlet kurumu durumundadır.”

Dizdaroğlu(1995: 15), Namık Kemal’ in fikir hayatında üç önemli etkinin olduğunu belirtmektedir: Fransızca’ yı öğrenmesi, Şinasi’ yle tanışması, Avrupa’ yı görmesi.

“Namık Kemal, eski edebiyatımızı tanıdıktan ve bir divan meydana getirdikten sonra, Tercüme Odası’ na girmişti. ...Daha Avrupa’ ya gitmeden ve Şinasi’ yle tanışmadan önce, Fransızca’ yı öğrenmiş, Montesquie’ nün bir eserini Türkçe’ ye çevirerek, Mir’at dergisinde yayımlamıştı. Bu olay, Namık Kemal’ in yabancı dil öğrenmek, yeni fikirlere yönelmek konusundaki ilgi ve başarısının bir göstergesidir” (Dizdaroğlu, 1995: 15).

Namık Kemal 1862 yılında Şinasi ile tanışmış (Uçman, 2011) ve bu tanışıklık *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yazı yazma olanağı sağlamıştır. Bu vesile ile ismi dönemin münevverleri tarafından duyulmaya başlamıştır (Kurdakul, 2003: 13). Namık Kemal’ in Şinasi ile tanışmasının etkileri hakkında Akün (2006) şu tespitlerde bulunmaktadır: “Şinasi ile tanışması Namık Kemal’ in hayatına yepyeni bir istikamet vermiş, gazete, o zamana kadar yalnız nazım sahası ile Tercüme Odas’ nın resmi kitâbet tarzına yatkın bir yolda çalışmış olan kalemini Şinasi’ nin tesiriyle yeni bir nesir tarzına yöneltmiştir.” Dış politika, eğitim, ziraat, maliye gibi pek çok konunun ele alındığı gazetede “Eleştiriler, Bab-ı Âli ve yüksek bürokrasiyi hedef almış, padişaha yöneltilmemiştir. ...Saltanat, devletin bütünlüğünü temsil eden ve günlük politikanın üzerinde bir simge sayılmıştır. ...Şinasi’ nin de ve Namık Kemal’ in de devlet memuru olmaları, devletin varlığını bireyden önce savunmaları sonucunu doğurmuştur.” (Yazıcı, 2002: 51)

1865 yılında Şinasi’ nin Paris’ e gidişiyle birlikte *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin yönetimi tümüyle Namık Kemal’ in üzerine kalmıştır. Bu tarihten itibaren Namık Kemal, sadece gazeteci ve edebiyatçı kimliğiyle değil, ülke meseleleri üzerine fikir üreten bir düşünce insanı olarak

düşüncelerini aktif hale getirmek gayesiyle mücadele etme dönemine girmiştir (Uçman, 2011). “Bu evrede okumuşların ilkin yazılarında, arkadaş çevrelerinde, basımevlerinde geliştirdikleri muhalefet, giderek birtakım gizli örgütlere dönüşüyor, örgütlenme açık muhalefeti, muhalefet örgütlenmeyi oluşturunuyordu.” (Kurdakul, 2003: 13)

Namık Kemal, 1865 yılında Osmanlı Devleti’ nin yönetim biçiminin Batılı memleketlerde olduğu gibi meşrutiyet idaresi ile yönetilmesinin sağlamak gayesiyle gizli olarak kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ ne girmiştir. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde Girit meselesini ele aldığı ve iktidarın bu konudaki politikasını eleştirdiği yazıları büyük ses getirmiştir. Aynı tarihlerde Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ ne maddi yardımda bulunan Mustafa Fazıl Paşa tarafından Sultan Abdülaziz’ e yönelik yazılan ve Belçika’ da neşredilen *Nord* gazetesinde yayınlanmış olan Fransızca dilindeki mektubun tercümesi ilk önce *Muhbir* gazetesinde akabinde ise *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yayınlanmıştır. Akabinde Namık Kemal ve Ali Suavi tarafından “Şark Meselesi” üzerine yazılan yazılar sebebiyle 1867 yılında Sadrazam Âli Paşa tarafından kaleme alınan , “Kararname-i Âli” ismiyle meşhur Nizamname yayınlanmıştır. Nizamname’ nin yayınlanması ile siyasi içerikli yayınların yapılması yasaklanmış ve ardından gizli bir biçimde faaliyetlerini sürdüren Yeni Osmanlılar Cemiyeti’ nin varlığı iktidar tarafından haber alınmıştır. Öncelikle *Muhbir* gazetesi kapatılmış, gazetenin sahibi Ali Suavi ise Kastamonu’ ya sürgün edilmiş, Namık Kemal Erzurum vali muavinliği görevine, Ziya Paşa ise Kıbrıs mutasarrıflığına görevine tayin edilmişlerdir. Fakat Namık Kemal ve Ziya Paşa görev yerlerine gitmemişler, Mustafa Fazıl Paşa’ nın daveti ile Paris’ e kaçmışlar, Ali Suavi ile de Avrupa’ da buluşmuşlardır. (Edebiyatçılar Ansiklopedisi, 2010, c.II: 733).

Sultan Abdülaziz' in 1867 yılında Avrupa' ya seyahati sırasında Yeni Osmanlılar üyelerinin Paris' ten ayrılmaları istenmiştir. Bunun üzerine cemiyet üyeleri Londra' ya gitmek zorunda kalmışlardır (Enginün, 2016: 55). Londra' da Ali Suavi' nin yönetiminde *Muhbir* gazetesi yayın hayatına tekrar başlamış; ancak Ali Suavi' nin tutumu sebebiyle cemiyet üyeleri tarafından ikinci bir gazetenin yayınlanmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine 1868 yılında Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından *Hürriyet* gazetesi yayınlanmıştır (Uçman, 2011). Enginün' ün ifadesine göre, “Namık Kemal’ in *İbret*’ ten önceki büyük tecrübesi 64. sayısına kadar yazdığı *Hürriyet*’ tir.” (Aktaran: Enginün, 2016: 56). Namık Kemal’ in *Hürriyet* gazetesindeki yazıları ile yoğunbir muhalefete giriştiğini ve bu yayınların Bab-ı Âli’ yi rahatsız ettiğini belirten Akün (2006), gazetenin içeriği hakkında şu bilgileri vermektedir:

“*Hürriyet*’ te şiddetli bir siyasi mücadeleye girişen Namık Kemal’ in en çok üzerinde durduğu meseleler ülkede meşrutiyet idaresinin kurulması, idari ve içtimai müesseselerdeki bozukluklarla bunların ıslahı çareleriydi. Bütün bu meselelerde onun çıkış ve varış noktası ferdin ve halkın siyasi hürriyetini elde etmesi, iktidara karşı vatandaşlık haklarının korunması, idari keyfîliklerin önlenmesi, idarenin parlamento tarafından denetlenmesi hususlarıydı.”

Zamanla çözümler yaşanan Yeni Osmanlılar Cemiyeti içindeki en mühim ayrılık Namık Kemal ile Ziya Paşa’ nın yaşadığı ayrılıktır. Namık Kemal, Mustafa Fazıl Paşa’ nın talebi üzerine *Hürriyet* gazetesinden ayrılmış, bu hadiseye en büyük tepkiyi Ziya Paşa göstermiştir. Namık Kemal’ in düşüncesine göre, Ziya Paşa’ nın memleket davasından sadrazam Âli Paşa’ ya olan düşmanlığı daha fazladır (Aktaran, Yazıcı, 2002: 77-78).

Namık Kemal’in o dönemdeki düşüncelerini Tanpınar, şu cümlelerle ifade etmektedir: “Namık Kemal’in Paris’ten Recaizade Mahmud Ekrem Bey’e yazdığı bir

mektupta ‘bizimki’ diye bahsettiği veliaht Murad Efendi’den de vefasızlık gördüğü tahmin edilebilir. Bütün bunların üzerinde yaptığı tesiri aynı mektuptaki (herkes kendi maksadı uğrunda feda edecek adam arıyor) cümlesi çok güzel özetler .” (Aktaran: Tanpınar, 2011:229).

Namık Kemal, *Hürriyet*’teki görevinden ayrıldıktan sonraki altı aylık sürede Viyana sefirliği görevinde bulunan Halil Şerif Paşa’nın yanında kalmıştır. Daha sonra

Zaptiye Nazırı görevinde olan Hüsnü Paşa’nın yardımcıları ile 24 Kasım 1870 tarihinde İstanbul’a geri dönmüştür (Aktaran: Yazıcı, 2002: 78).

Yeni Osmanlılar’ın üç buçuk yıl aradan sonra yurda dönmeleriyle birlikte İstanbul basını, cemiyetin muhalif tutumuyla yeniden hareketli günler geçirmeye başlamıştır (Nalcıoğlu, 2013:305).

İbret gazetesinin Namık Kemal’den evvel ilk sahipleri tarafından yayınlandığı 1870 yılında, 1864 tarihli basın tüzüğü ve 1867 tarihli Ali Kararname’nin baskısı sonucunda olumsuz bir ortam mevcuttur (İnuğur, 2005: 228). Namık Kemal *gazetecilik yapmamak şartıyla* İstanbul’a dönmüştür. Âli Paşa’nın vefatından sonra Mahmut Nedim Paşa’nın sadarete gelmesiyle yeni sadrazamın yeğeni Mehmed Bey’in de aralarında bulunduğu Yeni Osmanlılar’ın diğer üyeleri affedilmiştir (Nalcıoğlu, 2013: 305). Aynı dönemde Reşat ve Nuri Bey’lerin de Avrupa’dan 1 Aralık 1871 tarihinde dönmesiyle birlikte (İnuğur, 2005: 228) Ali Suavi Efendi dışındaki tüm muhalif gazeteciler İstanbul’da toplanmışlardır (Nalcıoğlu, 2013: 305). Ancak Bab-ı Âli’nin baskıcı yönetiminin sadece Âli Paşa’dan kaynaklanmadığı çok geçmeden anlaşılmıştır. Benzer şekilde Mahmut Nedim Paşa’nın sadrazamlığının hem Yeni Osmanlılar hem de yönetimin muhalif kesimi için tehlike arz ettiği ortaya çıkmıştır (Ortaylı, 2016b: 241).

2.1. Gazetenin İlk Sahipleri

Namık Kemal ve arkadaşlarının yönetiminde çıkarıldığı dönemde önemli roller üstlenen *İbret*, Sultan Abdülaziz devri gazetelerinden biri olup, zaman zaman farklı isimlerle ve farklı kişilerce yayımlanmıştır (Yazıcı, 2000).

Dönemin basın hayatında, hızla çoğalan basımevlerinin sahiplerini eğitim düzeyi düşük, geçmişlerinde gazete hamallığı yapmış kişiler oluşturmaktaydı. Geçim kaynaklarında devamlılık sağlamak amacıyla gazete çıkarmak bu kişilerin başvurdukları bir yöntemdi. Gazetelerden biri kapanınca işlerine devam edebilmek dolayısıyla yeniden gazete çıkarabilmek için ellerinde yedek özel izinler bulundurmaktaydılar. Ancak yeterli bilgi donanımına sahip olamadıklarından, gazetelerini ya bir yazara “iltizam”⁴³ vermekte veya gazetenin yayınlanabilmesi için ücretle yazar tutmaktaydılar (Özön, 1997: 31).

Adları o dönem yayınlanmış bütün gazetelerin sonlarında yer alan bu kişilerin en ünlüleri arasında Andon (Antuvan), Filip, Aleksan Sarafyan, Teodor Kasap, Misailidi yer almaktadır (Özön, 1997: 32).

Çalışmamızın konusunu oluşturan Namık Kemal ve arkadaşlarının 1872 yılında çıkardıkları *İbret* gazetesinin ilk dönemi olarak kabul edilen “*Kevkeb-i Şarki*”nin (Doğu Yıldızı) imtiyazı ilk kez, yukarıda adı geçen ünlü basımevi sahiplerinden Aleksan Sarrafyan tarafından alınmıştır (Yazıcı, 2000; Ebüzziya, 1973b: 134). Nüzhet’in (1931: 52) verdiği bilgiye göre, “...1869’da *Terakki*’nin kapanan kadınlar nüshasının devam ettirmiş olmak için çıkarılmış, renkli kâğıda basıldığı halde pek renksiz bir gazetedir.” Gazetenin yayın anlayışının alanında bir ilki teşkil ettiğini belirten Koloğlu (2013: 52), “Çağdaş toplumda kadının erkekle eşit yeri bulunduğu savunuluyordu. Kız çocukların eğitilmesi gereği en çok vurguladığı konulardan biriydi.” bilgisini vermektedir. Küçük boyda ve çift sütun üzerine, günlük olarak yayınlanan gazetenin ilk sayısı 1 Aralık 1869’da yayımlanmıştır. Gazete sadrazam Âli Paşa’nın siyasetini öven yazılarla yayın hayatını sürdürmesine rağmen Şubat 1870’de 42. sayısından sonra yayınına ara vermiştir. Ermeni kökenli Aleksan Sarrafyan’ın bozuk bir Türkçe ile yazdığı tahmin edilen yazıların da bu başarısızlığa neden olduğu düşünülmektedir (Yazıcı, 2000; Gür, 1998: 16).

Sarrafyan gazeteyi tekrar 16 Haziran 1870’de, bu kez *İbret* adı altında Pazartesi ve Perşembe günleri çıkmak üzere yayımlanmaya başlamıştır. Gazetelerin halk tarafından dikkatle takip edildiği Alman - Fransız savaşının çıktığı dönemde yeniden yayına başlamasına rağmen gazete, okuyucu tarafından bu defa da beklenen ilgiyi görememiştir.

⁴³İskit (1939:30), iltizamın bir tür kiralama yöntemi olduğu bilgisini vermektedir ve o dönem bu uygulamanın sık rastlanan bir durum olduğunu belirtmektedir.

Bu devirde de Aleksan Sarrafyan'ın gazete yayıncılığında başarısız olduğu tahmin edilmektedir (Yazıcı, 2000; Gür, 1998: 16).

Sarrafyan ilk iki devresinde başarıya ulaşamayan gazetesini 1871 yılında İskender Bey'e kiralamıştır. Gazete 26 Nisan 1871 tarihinde haftalık olarak tekrar 1. sayı ile *İbretnümâ-yı Âlem* (İbret Gösteren Âlem) adı altında yayına başlar. Bu kez gazetenin boyutu daha büyük üç sütun üzerinedir. Siyasi bir mizah gazetesi içeriğiyle yayımlanan gazetenin bu döneminde takip edeceği yol ilk nüshasında, “Kötü adetleri istihza edip mazarratını güldürücü bahislerle ahaliye göstermek...” olarak ifade edilmiştir. *İbretnümâ-yı Âlem* gazetesinin yayınlandığı ilk günlerde rağbet gören bir gazete olmuş; ilk önce haftada iki kez, daha sonra haftada üç kez yayınlanmıştır (Yazıcı, 2000). Gür'ün (1998: 16) verdiği bilgiye göre, “Bu devrenin başlangıcında olaylara dozu ayarlanamayan mizahi yorum getirme gayretleri ve bazı idari pürüzler yüzünden aksamalar görülse de gazete giderek toparlanır. Ne var ki bir süre sonra İskender tek başına yükü çekemeyecek hale gelir.” Gazetenin zamanla tirajı düşmüştür. Bunun üzerine gazetenin ismi yeniden değiştirilerek *İbret* şeklinde belirlenmiş ve haftada iki kez yayınlanmıştır. 29 Ocak 1872 tarihinde yayınlanan 54. sayısından sonra gazetenin yayını durdurulmuştur. Bu dönemde diğer gazeteler ile çeşitli polemiklere girilmiş, basın ve gazetecilik mesleği üzerine ilginç makaleler yayınlanmıştır (Yazıcı, 2000).

İbret gazetesi kısa bir aradan sonra 7 Şubat 1872 tarihinde Ahmet Mithat Efendi tarafından kiralanarak 1 numara ile tekrara yayınlanmaya başlamıştır (İskit, 1939: 30; Yazıcı, 2000). *İbret*'in Namık Kemal'den önceki son dönemi ile ilgili Yazıcı (2000), şu bilgileri vermektedir:

“On günlük aradan sonra 28 Zilkade 1288'de (7 Şubat 1872) tekrar 1 numara ile yayımlanmaya yayımlanmaya başladığında sahibi Aleksan Sarafyan, sorumlusu İskender Bey görünmekle birlikte gazetecilik yönüyle idaresi Ahmed Midhat Efendi'ye geçmiştir. Bu dönemde gazetenin boyutları daha da büyümüş, Türk basın tarihinde ilk defa olmak üzere dört sütun üzerine Cuma ve Pazar hariç haftada beş gün yayımlanan günlük bir gazete halini almıştır. Ahmed Midhat Efendi'nin, ciddi bir yayın organı olacağını belirten ifadesi doğrultusunda bu devrede gazetede her ne kadar bazı düzeltilmeler olmuşsa da hükümet icraatlarına karşı gitgide artan tenkitler iki ay süreyle kapanmasına ve nihayet kesin olarak tespit edilemeyen bir tarihte (muhtemelen 58. sayıdan sonra) yayımına ara vermesine sebep olmuştur.”

Ayrıca, gazetenin asıl sahibi de bir ay süreyle siyasi gazete çıkarma hakkından mahrum bırakılmıştır (Özön, 1997: 32).

2.2. İbret'te Namık Kemal Dönemi

Namık Kemal ve arkadaşlarının yayınladığı *İbret* gazetesi 13 Haziran 1972'de tekrar yayın hayatına 1 numara ile başlamıştır. *İbret*'in bu dönemi, döneme ait siyasal ve toplumsal gelişmelerin takibi ve Türk basın tarihi açısından önem arz etmektedir (Yazıcı, 2000).

Mahmut Nedim Paşa'nın baskıcı tutumunun ortaya çıktığı o dönemde Namık Kemal mizah dergisi *Diyojen*'de zaman zaman yazılar yayınlamaktadır. Ancak asıl niyeti ciddi bir gazete çıkarmaktır. Aynı görüşte olan arkadaşları ile birlikte bu niyetleri doğrultusunda resmi girişimlerde bulunmuşlardır. Adının *İstikbal* olmasına karar verdikleri gazetenin yayınlanması konusunda, o dönemde Matbuat Kalemi'nin bağlı olduğu Hariciye Nezareti'ne dilekçe verilmiştir. Dilekçe Zaptiye Nezareti'nin soruşturmasını tamamladıktan sonra Bab-ı Âli'ye izin verilmesi hususunda yazılmıştır. Ancak gazetenin yayınlanması için Bab-ı Âli'den izin alınamamıştır. Bu durum resmi işlemlerin birkaç ay uzaması sonucunu doğurmuştur. Bab-ı Âli'den gelen olumsuz yanıt ve o dönem Namık Kemal'in yazı yazdığı *Diyojen*'in de tatil edilmiş olması Namık Kemal ve arkadaşlarını gazete çıkarmak üzere çare arayışlarına yöneltmiştir (Özön, 1997: 31). Çare olarak ise yayınlanmakta olan bir gazeteyi kiralama fikri ortaya çıkmıştır (İnuğur, 2005: 228).

Ceza süresinin sona ermesinin ardından "*İbret*" gazetesi, sahibi Aleksan Sarafyan'dan ayda 15 altın liraya iki yıllığına kiralanarak (Yazıcı, 2000), Namık Kemal ve arkadaşlarının bildiri benzeri ön sözüyle 13 Haziran 1872 perşembe günü yeniden yayımlanmaya başlanmıştır (Özön, 1997: 31).

İbret gazetesiyle adı birlikte anılan Namık Kemal önce "muharrir-i evvel", ardından da "başmuharrir" olarak görev yapmıştır. Bu unvanlar Namık Kemal'le birlikte Türk basınında kullanılmaya başlanmıştır. Gazetenin yazı işleri sorumluluğuna Kayazade Reşad, yardımcılıklarına Ebüzziya Tevfik ve Menâpîrzâde Nuri Beyler getirilmiştir. Gazetenin idaresine ise Namık Kemal'in üvey dayısı Mahir Bey getirilmiştir (Yazıcı, 2000). *İbret* gazetesinde yazar kadrosunun aynı görüş açısına sadık kalmalarına dikkat edilmiş,

yazarların fikirlerinin birbirini tamamlayıcı özellikte olmasına çalışılmıştır (Kurdakul, 2003: 18). Böylece *İbret*, Yeni Osmanlıların yayın organı haline gelerek yayın hayatı sona erene kadar belli bir kalitede yayımlanmıştır (Yazıcı, 2000).

2.3 Teknik Özellikleri

Cuma ve Pazar günleri dışında her gün büyük boyda yayınlanan (Özön,1997:32) *İbret*, yayına devam ettiği dokuz aylık sürede dönemin Batı gazeteleri görünümünde, dört sütun üzerine düzenlenmiş olarak 33,5 x 47,5 cm. ebadında yayımlanmıştır (Yazıcı, 2000).

İbret'in yayınlanmasında, Mustafa Fazıl Paşa'nın cömertliğinin yine büyük etkisi görülmüştür. 1871 sonbaharında Mustafa Fazıl Paşa, Şinasi'nin ölümü üzerine *Tasvir-i Efkâr*'ın matbaa teçhizatını satın almış (Mardin, 1962/2013c: 68), Namık Kemal ve arkadaşlarına hediye etmiştir (Yazıcı, 2000). Z. Ebüzziya'nın (1994) verdiği bilgiye göre "Namık Kemal ile Menapirzade Nuri ve Kayazade Reşad beylerin haklarından feragat etmeleri üzerine Ebüzziya matbaanın sahibi olmuştur." Nüshası bir kuruşa satılan gazetenin (İnuğur, 2005: 230) her sayısı büyük ilgi görmüştür. İlk sayısında iki baskı yaparak 25 bin satan ve kamuoyunun nabzını tutan *İbret*'in satışlarının 12 binin altına düşmemesi (Güz, 2000b) üzerine Mustafa Fazıl'ın *Tasvir-i Efkâr*'dan aldığı matbaa teçhizatları Beyoğlu'ndaki Hacıpulo Çarşısı'na nakledilerek Ahmed Midhat'ın matbaasıyla birleştirilmiştir (Yazıcı, 2000).

2.4. Yayın Politikası

İbret gazetesinin ilk sayısında, gazetenin yayın politikası aşağıdaki yazı ile yayınlanmıştır⁴⁴:

"Zaten kitabet mesleğinden yetişmiş olduğumuz gibi, elimizden geldiği kadar vatana hizmet etmeyi ve geçimimizi de bu yolda aramayı arzu eylediğimizden ve matbuatı da memleketimizce bu maksatları elde etmek için en büyük vasıta gördüğümüzden bir gazete neşrine karar verdik. Yeni bir gazete tesisiyle mülkümüzde matbuatın ilerlemesine dahi bu sırada bir hizmet etmeye muvaffak olamadığımızdan belirli bir zaman için *İbret*'in yazı işlerini üzerimize aldık. İnanışımıza göre burada gazetelerin en büyük vazifesi, halkımıza siyasi kaideler ve medeni ilerlemelere ait malumat vermektir. Bunun için elimizden gelen

⁴⁴Bu yazı, *İbret*'in 13, 15 ve 17 Haziran 1872 tarihli; 1. 2. ve 3. sayılarında yayınlanmıştır (Özön, 1997: 45). Gazetenin 1. sayısı ve tercümesi çalışmanın ekler kısmında yer almaktadır.

bütün gayreti bu hizmette kullanacağız. Bununla beraber havadis vermekte de kusur etmeyeceğiz. En kutsal bildiğimiz bir vazife de Matbuat Nizamnamesinin müsait olduğu derecede doğru söylemektir.”

Başmuharrir	Muharrir	Muharrir	Muharrir	Müdür
(Başyazar)	(Yazar)	(Yazar)	(Yazar)	
N.Kemal	Reşat	Nuri	Tevfik	Mahir

(Ebüzziya, 1973b:122)

Çalışmanın konusunu oluşturan 13 Haziran 1872 tarihli yeni yayın döneminin ilk sayısına konan başyazı (Ebüzziya, 1973b: 122) *İbret* gazetesinin yayın politikası ve yönetime olan tavrı ile ilgili çok açık bilgi vermektedir. Gazetenin yazar ve yönetici kadrosunda görev alan grup yayınladıkları yazıda, mesleklerinin gazetecilik olduğunu, bu mesleği icra etmenin vatana hizmet etmenin bir vasıtası gördüklerini belirtmektedirler. Yeni bir gazete çıkarmak üzere girişimde bulunduklarını ve bu girişimlerinin başarısızlıkla neticelendiğini ifade etmektedirler. Kendilerine gerekli izinin verilmediğini belirterek iktidara göndermede bulunarak, bu sebeple gazeteyi kiraladıkları bilgisini vermektedirler.

Yazının kalan bölümünde basının görevleri ile birlikte *İbret* gazetesinin yayın politikası dile getirilmektedir. Amaçlarının siyasi ilkeler ve medeni gelişmelerle ilgili bilgi vermek olduğuna ve bu amaca ulaşmak için çalışılacağı belirtilmektedir. Gazetede ağırlıklı bir biçimde yorum ve eleştirilere yer verileceği, ancak “Havadis” verme konusunda da geri kalınmayacağı bilgisi verilmektedir. Yazıdaki son cümle ile gazete, adeta iktidara meydan okumaktadır. Gerçeği dile getirmelerinin “Matbuat Nizamnamesi”ne bağlı olduğu belirtilerek bu durumun önünde engeller bulunduğu bildirilmektedir.

2.4.1. Amacı

İbret gazetesi yayınlanmaya başladığı andan itibaren açıkça muhalif yayın yapacağını bildirmiş ve yayınlarının içeriği ile fikir gazatesi olarak kamuoyunda kabul görmüştür. Bunun en önemli kanıtı gazetenin yüksek tirajları olmuştur.

Türkiye’de ilk kez fikir ve muhalefet gazeteciliği alanında yayınların ne zaman başladığı hususunda farklı yaklaşımlar söz konusu edilebilir. Öncelikle Şinasi’nin

yayınladığı *Tasvir-i Efkâr* gazetesi, fikir gazeteciliği örnekleri açısından öncü kabul edilebilir. Bir diğer örnek olarak muhalif gazeteciliğin öncülerinden *Muhbir* gazetesinin ismi gündeme getirilebilir. Ayrıca Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri tarafından Avrupa’da yayınlanan gazeteler -özellikle *Hürriyet* gazetesi -bu manada öncü olarak kabul görse de, *İbret* gazetesinin basın tarihimizde yeri farklıdır.

1870’li yıllarda Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri Avrupa’dan anayurda dönmeye başlamışlar ancak sadrazam Âli Paşa’nın vefatına değin matbuata uygulanan baskı ve kontrol düzeyi değişmemiştir. Bu devirde Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri tarafından yayınlanan gazeteler, Osmanlı Devleti’ndeki müslümanların haklarını savunur yayınlar yapmışlardır. İlan edilen Tanzimat ve Islahat fermanlarının gayrimüslimlere müslümanlarla eşit haklar değil, aksine daha üstün konum sağladığı görüşünü dile getirerek Osmanlı Devleti’nin yönetim sorunlarını ve Avrupa’lı devletlerin politikalarını eleştirerek kamuoyu oluşturmayı amaçlamışlardır. Bu hususta özellikle *İbret* gazetesi, Namık Kemal ve arkadaşlarının öncülüğünde Yeni Osmanlılar’ın sözcülüğü görevini üstlenmiştir (İnuğur, 2005: 252).

2.4.2. Savunduğu Fikirler

İbret gazetesinin ilk sayısından itibaren İstanbul halkı tarafından ilgiyle karşılanması aslında yayınlayanların şahsından kaynaklanmaktadır (Aktaran: İnuğur, 2005:230). Özellikle haftada beş gün yayınlanan başmuharrir Namık Kemal’in yazıları büyük ilgi gördüğünü belirten Güz (2000b), “Gazete sadece ülkedeki sorunları haber ve eleştiri konusu yapmakla kalmaz aynı zamanda Avrupa gazetelerinden tespit edilebilen fikirleri ayrıntılı olarak kamuoyu nezdinde tartışır. Namık Kemal yazılarında İslam birliğini savunur ve diğer milletlere Türklerin liderliğinde bir araya gelme çağrısı yapar.” bilgisini vermektedir. Bu hususta yazılmış olan, *İbret* gazetesinin 27 Haziran 1872 tarihli ve 11 numaralı sayısında “İttihad’ı İslam”⁴⁵ (Özön, 1997: 85-89) adlı makalede Kurdakul, (2003: 65)

⁴⁵Enginün (2012: 33), “İttihad’ı İslam” ideolojisinin Yeni Türk edebiyatında etkilerinin görüldüğü bilgisini vermektedir: “Yeni Türk edebiyatında bunun sonucu olarak İslam tarihini konu alan roman ve piyesler yazılmaya başlanır. Tanzimat devrinin en büyük şahsiyetlerinden birisi olan Namık Kemal *Celâleddin Harzemşahi* adlı piyesiyle bu akımın en büyük örneklerinden birini verir.” Namık Kemal’in Celâleddin Harzemşah isimli tiyatro oyunu hakkında Ünsal (2009), şu bilgileri vermektedir:

“Celâleddin Harzemşah, Namık Kemal’in en beğendiği tiyatro eseri olarak bilinir. Kendi söylemi ile oynanmak için değil, okunmak için yazılmış bir eserdir. Oyun, Moğollar’a karşı İslam dünyasını koruyan Celâleddin Harzemşah’ın kişiliği ve mücadeleleri çevresinde gelişir. Ölümünden uzun yıllar sonra bile Moğollar’ın kendisinden korkmaya, aynı zamanda hayranlık duymaya devam ettikleri, belki de Türk

“...bu makalede Kemal, Osmanlı İmparatorluğu’nun önderliği altında yeni bir İslam birliğinin kurulması olanaklarını araştırır. Bu birliğin sağlanabilmesi için tepeden inmecebir ve şiddet yöntemleri yerine eğitim yolunun tutulmasını öngörür. Müslüman halkların birleşme olanağının “politika arazında ve mezhep mücadelelerinde değil, vâiz önlerinde, kitap sahifelerinde” aranması gerektiğini ileri sürer.” bilgisini vermektedir.

Bir fikir gazetesi olan *İbret*’in ilk sayılarından itibaren, Rusya yanlısı olduğu için “Nedimof”⁴⁶ diye anılan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa’yı eleştiren yazılara yer verilmiştir. Bu yazılarla açıkça Paşa’ya muhalif olduklarını göstermişlerdir (İnuğur, 2005: 230).

İbret gazetesinin 2 Temmuz 1872 tarihinde yayınlanan 19. sayısında Namık Kemal “Garaz Marazdır”, Reşad Bey ise “İstikraz” isimli bir yazıları kaleme almışlardır. Bu yazılar nedeniyle *İbret*’e, Mahmut Nedim Paşa’nın sadrazamlığı (Eylül 1871-Temmuz 1872) sırasında, 10 Temmuz 1872 gününden itibaren dört ay kapatılma cezası verilmiştir. Halk, Reşat imzasıyla yayımlanan “İstikraz” (borçlanma) başlıklı yazının kapatılmaya neden olduğunu düşünmüştür (Ebüzziya, 1973b: 134; İnuğur, 2005: 230). Kapatılmayla beraber *İbret*’in yazarlarına İstanbul dışında memuriyetler verilmiştir (Yazıcı, 2000). Ebüzziya’nın verdiği bilgiye göre, kapatılma haberi gazete yazarları tarafından şöyle karşılanmıştır: “Gelibolu Mutasarrıflığı Kemal Bey’e, Ankara Mektubculuğu Nuri Bey’e, İzmir Vilayetinde teşkil olunan ‘Mahkeme-i Kebire-i Merkeziye’ Başkıtabeti Tevfik Bey’e, Bilecik Kaymakamlığı Reşad Bey’e tevcih (mevki verme) buyurulmuştur. Öğleden

milletinin yetiştirdiği en büyük askeri dehalardan biri olan Celaleddin Harzemşah’ın, Moğollarla destansı bir mücadelesi vardır ve bu mücadele sonraki Türk kavimlerine ilham kaynağı olur. Piyeste, Türk-İslam memleketlerine yayılan Moğol istilasını önünde, Celaleddin’in vatani, milleti ve İslam dini için tam bir imanla çarpışıp şehit oluşundaki büyüklüğü anlatılır.”

⁴⁶ “Rus taraftarı politikalar izleyen ve hemen her kararını İstanbul’daki Rusya Sefiri General İgnatıyef’e danıştıktan sonra veren Nedim Paşa’ya ‘Nedimof’ adı takılmıştır. Paşa’ya sadece ‘Nedimof’ değil, yüz biçimi ve sakal şekli yüzünden ‘kedi’ de denmektedir. Paşa’nın iktidarı halk arasında rüşvet, komisyon ve yolsuzluk demek olmuştur. Bütün bu hadiseler Abdülaziz’in de canına tak etmiş olacak ki, 31 Temmuz günü Nedim Paşa’yı azleder ve yerine Midhat Paşa’yı getirir. Namık Kemal, o günlerde arkadaşlarıyla beraber ‘Diyoben’ adında haftalık bir mizah dergisi çıkartmaktadır. Paşa’nın azlinin verdiği ilhamla ‘Hirrenâme’ yani ‘Dişi Kedi Destanı’ isimli bir şiir kaleme alan Namık Kemal, şiiri Diyojen’in 128. sayısında yayınlar. Mısraların hemen üzerinde ‘Meraklı bir Bey’in, sevgili pamuk kedisinin bir savaşta farelerin vücuduna açtığı yaralar yüzünden ölüp gözlerden kaybolması üzerine üzgün bir vaziyette söylediği mersiyedir’ denmekte ve Nedim Paşa şiirde açgözlü, doymak bilmeyen, yüzüstü ve saldırgan bir kediye benzetilmektedir. Hayatı zaten sürgünlerde geçmekte olan Namık Kemal, Paşa’yı yerden yere vurduğu bu şiirden sonra bir de ‘Köpek Destanı’ yazacak, *Diyoben* ise yayınladığı bazı karikatürler ve şiirler yüzünden kısa müddet sonra kapatılacaktır.” (Murat Bardakçı’nın 27.02.2005 tarihli *Hürriyet* gazetesindeki yazısından alınmıştır.)

sonra arkadaşlarla matbaada buluşarak birbirimizi alaylı bir şekilde tebrik ettik.” (Ebüzziya, 1973b: 135).

İbret gazetesinin tirajı 19. sayısında 12 bine yükselmiştir (İnuğur, 2005: 230). Gazetenin yayın hayatına başlamasından bir ay sonra dört ay müddetince kapatılması ve halkın gazeteye teveccühleri, yayınlanan yazıların toplum üzerindeki etkisinin derecesini göstermesi bakımından önem arz etmektedir (İnuğur, 2005: 252).

Gazetenin kapatılmasına sebep olan makalelerden biri olan Namık Kemal’in yazdığı “Garaz Marazdır” adlı makalesinin yazılmasına dek gelen süreç, *İbret* gazetesi ve *Hakayik-ül Vekayi* gazetelerinin arasında yaşanan tartışmalı içerikle neşredilen makaleler neticesinde vuku bulmuştur. Kaplan (1948: 84) bu hususta şu bilgileri vermektedir:

“Genç Osmanlılar, Londra’da *Hürriyet* gazetesinde ele aldıkları Mısır meselesini *İbret*’de de devam ettirdiler. *Hakayik-ül Vakayi* gazetesi, Hidiv İsmail Paşa’yı metheder ve onun davasını güder neşriyatta bulunuyordu. *İbret* muharrirleri; *Hakayik-ül Vekayi*’in beyanatını şiddetle tenkid ettiler. Reşad bey, *İbret*’in 12 nci numarasında, ‘*Hakayik-ül Vekayi* huluskarlık mıdır?’ isimli bir yazı yazdı. 15 inci numarada, imzasız ‘Haddi te’dib’adlı, yine *Hakayik*’i hırpalan bir makale çıktı. Diğer numaralarda da *Hakayik*’a ve İsmail Paşa’ya dair sert neşriyatta bulundu. Ebüzziya’nın dediğine göre, İsmail Paşa, Genç Osmanlıları tekrar satın almak için teşebbüsatta bulundu. Onlara dört bin lira teklif etti. Kemal, bu sefer de teklifi sertlikle, reddetmiştir. Hidiv, aynı parayı, Kuşcubaşı Hurşid beye vererek, padişahdan *İbret*’i dört ay kapatmak iradesini çıkardı.”

Özön (1997: 41) ise, konu hakkında, şu bilgileri vermektedir:

“*Hakayik-ül Vekayi* gazetesini Filip Efendi çıkarıyor; o sıralarda yazarlığını Kemal Paşazade Sait Bey yapıyordu. *İbret* daha ilk sayısında, meraklı bir adamın bir papağan eğittiğini, hayvancağızın söz söylemekte epey ilerlemiş olup ‘hücum-i mütevaliye’ ve ‘zabitan-i askeriye’ yazan kâtip efendilerden isteyene Türkçe hocalığı için vereceğini bir fıkra biçiminde yazmıştı. *Hakayik-ül Vekayi* bir süre sonra ‘İstanbul’a Müteallik Mevadd-i Hikemiyye’ başlıklı ufak vecizlerden oluşan bir yazı yazdı ki, buradaki fıkralardan çoğu *İbret*’çilere taşı.”

Gazeteler arasında yazışmalar karşılıklı sürüp gitmiş, Reşat Bey’in “İnsan Sözü’nün Eri Olmalıdır” yazısından sonra gazetenin kapatılma nedenlerinden biri olan Namık Kemal’in “Garaz Marazdır” makalesi yayınlanmıştır (Özön, 1997: 44).

Ebüzzıya (1973b:134)ise “Yeni Osmanlılar Tarihi” adlı eserinde gazetenin kapatılma nedenini şöyle anlatmaktadır:

“Matbuat kaleminden, gelen tatil emrine ise hususi surette şu cümle eklenmişti: ‘Tatili bildiren ilave yayınlanması ve mütalaa beyanı memnudur.’⁴⁷

19’uncu sayıda iki mühim makale vardı. Biri arkadaşlardan Reşad beyin ‘İstikraz’ yazısı, öteki de Kemal’in ‘Garaz marazdır’ makalesi.⁴⁸

İbret’in kapatılma sebebi olarak adet üzere bildirilen ‘tahdiş-i ezhan’ (zihinleri bulandırma) modasının tekrar edilmesinden ibaretti. Fakat halk bu kapatma’yı sırf ‘İstikraz’ konusuna bağlamıştır. Çünkü o günlerde ‘Bağdat şimendifer’i (Anadolu - Bağdad demiryolu) namına 25 milyon liralık bir istikraz yapılması düşünülüyor ve hatta vekiller arasında müzakere ediliyordu. Çünkü İzmit şimendiferi (demiryolu) bitmek üzere olduğundan, bu kısa yol, o uzun yol için girişilecek bir istikrazın başlangıcı olacaktı. Zira hükümet başlı başına yol yapmak gücüne ve hakkına sahip olduğunu halka bununla göstermek istemiştir.”

İbret gazetesinde yayınlanan yazılarda üzerinde durulan en önemli konulardan biri yabancı devletlerden alınan borçlardır. Namık Kemal ve arkadaşları Osmanlı Devleti’nin dışarıdan borç almadan yaşayabileceğini belirterek, bunun çaresinin ülkenin kendi kaynaklarının işletilmesi ile mümkün olabileceğini savunmuşlardır (Kara 2008).

Gazetenin kapatıldığı sırada sadrazam değişikliğinin olması Namık Kemal’e Eylül ayına kadar İstanbul’da kalma (Özön, 1997: 124) fırsatı verirken; Ebüzzıya Tevfik de atandığı mahkeme teşkilatı kaldırıldığı için İstanbul’da kalmıştır (Aktaran: İnuğur, 2005: 231).

İbret gazetesinin yazar kadrosunun böylece dağıtılmış olduğunu belirten Akün (2006) şu bilgileri vermektedir:

“Namık Kemal’e doğrudan doğruya dokunulmamasında sadrazamın yeğeni ve Namık Kemal’in yakın dava arkadaşı Mehmed Bey’in ricasının tesiri olduğu söylenir. Taşraya tayini

⁴⁷Z.Ebüzzıya, gazete kapatılması ile ilgili rutin bir uygulama olan, kapatılma ile ilgili ilave yayınlanmasının, *İbret* gazetesinin kapatıldığında yasaklandığını “Yeni Osmanlılar” eserinin dipnotunda şöyle belirtmektedir: “Kapatılan gazete, yarı gazete büyüklüğünde bir el ilan çıkarır, gazetenin kapatılma tebliğini kor altına da bir yorum ekleyerek durumu halka bildirirdi. Basın tarihimizde bu davranış ilk defa yasaklanmıştır.”(Ebüzzıya, 1973b: 134).

⁴⁸*İbret* gazetesinin kapatılmasına vesile olan 19. sayıdaki “Garaz marazdır” ve “İstikraz” adlı makalelerin bulunduğu gazete sayfaları ve tercüme çalışmanın ekler kısmında yer almaktadır.

çıkanlar çeşitli bahanelerle gidişlerini geciktirdikleri sırada Mahmud Nedim Paşa azledilip (31 Temmuz 1872) sadarete Midhat Paşa'nın gelmesiyle tayin yerlerine gitmekten kurtulduklarını zannederken Midhat Paşa'nın ilk icraatlarından biri Namık Kemal'i Gelibolu mutasarrıflığına tayin etmek oldu (9 Ağustos 1872). Tayin haberi basında yer almakta gecikmedi. Arkadaşları gibi tayin yerine gitmeyi savsaklayan Namık Kemal, Midhat Paşa'nın baskıları sonunda nihayet 26 Eylül 1872'de İstanbul'dan Gelibolu'ya hareket etti.”

Namık Kemal Gelibolu'ya gitmeden önce İstanbul'da olduğu dönemde politik içerikli mizah dergisi olan *Diyojen*'de yazılar yazmıştır (Özön, 1997: 124). Yazıları genellikle imzasızdır ancak, üslubu ve içeriği açısından yazıların Namık Kemal tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır (Özön, 1997: 116)

Namık Kemal Gelibolu'ya görev yerine 26 Eylül 1872 tarihinde, *İbret*'in yeniden yayımlanması için gerekli izni Mithat Paşa'dan alarak gitmiştir (Akün, 2006; Kaplan, 1948: 85; Özön, 1997: 124). *İbret* gazetesinin geriye kalan cezası bağışlanmış, 30 Eylül 1872 pazartesi günü 20. sayısı ile gazete tekrar yayına başlamıştır (Özön, 1997: 124).

Namık Kemal tekrar yayınlanmaya başlayan *İbret*'e Baş Muharrir (B.M.) imzasıyla Gelibolu'dan makaleler göndermiştir. Diğer yandan Ebüzziya'nın yayınladığı “*Hadika*” gazetesinde de (N.K) imzasıyla yazıları yayınlanmıştır (İnuğur, 2005: 231)

Namık Kemal'in *İbret*'te yayınlanan o dönemdeki yazılarının içeriğinden bahseden Özön (1997:124); “Şark meselesi, Prusya politikası, Alman seferi gibi dış siyaset; bazı mülahazat-i devlet ve millet, reji (yönetim), idarece muhtaç olduğumuz tadilat, memur gibi iç işlerle ilgili makalelerdir.” tespitlerinde bulunmaktadır.

İbret gazetesinde o dönem Nuri, Reşad ve Ebüzziya Beyler de imzasız yazılar yazmaktadır. Ancak sadece “Kaymakam-ı Bilecik Reşad” açık imzasıyla “Rusya Fesadı” başlıklı yazı 56. sayıda yayınlanmıştır. Namık Kemal'in İstanbul'a dönüşüne kadar (20-96. sayılar arasında; (30 Eylül 1872-18 Ocak 1873) gazete bu şekilde yayınlanmaya devam etmiştir (Yazıcı, 2000). Bu dönemde oluşan olumsuz şartlar sonucunda “Tanburacı” hanında kötü bir matbaada basılmak zorunda kalan gazetede yayınlanan yazılar çok fazla miktarda yanlışlar içermektedir (Ebüzziya, 1973b: 142).

Mithat Paşa'nın 80 günlük sadrazamlığından sonra Namık Kemal da mutasarrıflıktan ayrılarak İstanbul'a 25 Aralık 1872 tarihinde gelmiştir (İnuğur, 2005: 231; Akün, 2006).

Namık Kemal'in Midhat Paşa tarafından ısrarla Gelibolu'ya gönderilmesi hususunda Akün (2006), şu tespitte bulunmaktadır: “Ebüzziya Tevfik'in, gerçeğe aykırılığını bile bile Namık Kemal'in Gelibolu'ya gönderilmesini doğrudan doğruya Mahmud Nedim Paşa'ya atfetmesi, Namık Kemal'e karşı bu muamelesinden dolayı Midhat Paşa'nın hürriyetçi imajına gölge düşürmeme gayesini taşımaktadır.” Akün (2006), bu kanaatin yanlışlığından bahsederek, Ziyad Ebüzziya'nın konuya tafsilatlı bir açıklama getirdiğini ifade etmekte ve Ziyad Ebüzziya'nın görüşleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“ ... Midhat Paşa'nın bu davranışının sebebi, Namık Kemal'in Veliaht Murad Efendi ile sürdürdüğü temasların veliaht çevresince Sultan Abdülaziz'e karşı hazırlıklarını yürütülmemekte olan bir komplo dolayısıyla tehlikeli bir mecraya girdiğini farketmesi, gerçekleştiği takdirde pek büyük yankılar ve beklenmedik sonuçlar doğurabilecek böyle bir hadisenin kendi sadareti sırasında patlak vermesinden kaçınmak istemesidir. Bunun yanında Midhat Paşa'nın böyle bir hadiseye bulaşmasını önlemekle aynı zamanda Namık Kemal'i korumak istemiş olduğu da söylenebilir. Başını Veliaht Murad Efendi'nin çektiği bu komplo tertiplerinden şehzadeliği sırasında haberdar bulunan ve kendisini bunun uzağında tutmuş olan Sultan Abdülhamid'in tarih belirtmeksizin komplocular içinde Namık Kemal'in de bulunduğuna dair sözleri bu açıklamaya ayrıca kuvvet verir.”

Namık Kemal İstanbul'a dönüşünden itibaren, *İbret*'in yayınlanan 97-110. sayılarında, “Kemal” imzasıyla başmakalelerini yazarak gazeteyi eski günlerdeki güçlü seviyesine ulaştırmak istemiştir (Yazıcı, 2000).

İstanbul'a döndüğü yıl ise “Evrak-ı Perişan” isimli eserini bastırmıştır. Eser tarihi şahsiyetlerin hayatlarını konu almaktadır. Hükümet, “Evrak-ı Perişan” ile Ahmet Mithat'ın “Dağarcık” isimli mecmuasının tekrar basılmasını engellemiştir. Bunun üzerine Namık Kemal *İbret* gazetesinin 99 numaralı sayısında şiddetli bir eleştiri yazısı yayınlamıştır. Bu içerikte eleştiriler gazetenin 109 numaralı sayısına dek devam etmiştir (Kaplan, 1948: 85). Gazetenin bu nevi neşriyat yapması neticesinde tatil edildiğini belirten Kaplan (1948: 85), “Bunlar üzerine *İbret*, ‘Bir müdetten beri hilaf-ı nizam hareketi tervic yolunda iltizam eylediği neşriyata ilaveten 109 numaralı nüshasında dahi o mealde mütecavizâne lisan kullanmış olmak’ töhmetiyle bir ay tatil edildi.” bilgisini vermektedir. *İbret* yoğun muhalefeti ve etkili makaleleri ile eskisi gibi yönetimin hedefi haline gelmiş, bu durum

gazetenin 6 Şubat 1873'te tekrar kapatılmasına neden olmuştur. *İbret* gazetesi aldığı bu kapatma cezalarına rağmen 8 Mart 1873 tarihinde yeniden yayına başladığında yayın politikasından vaz geçmemiş, aynı anlayışla makalelerini yayınlamaya devam etmiştir (Yazıcı, 2000). Bu süre içerisinde Namık Kemal Güllü Agop Tiyatrosu'nun yenilenme çalışmaları ile ilgilenmiş, bunun yanında ayrıca tiyatro eserleri ve tercüme heyetinde çalışarak "Vatan Yahut Silistre" isimli tiyatro eserini yazmıştır. 19 Mart 1873 tarihinde ise *İbret* gazetesi yeniden yayınlanmaya başlamıştır (Kaplan, 1948: 85).

2.5. Gazetenin Kapatılması

Namık Kemal, Osmanlı Ordusu'nun Ruslara karşı Silistre'de yaptığı savunma hareketinden ilham alarak yazdığı "Vatan Yahut Silistre" adlı tiyatro eseri ile ilgili, *İbret* gazetesinin 31 Mart 1873 tarihli ve 127. sayısında bir yazı yayınlanmıştır (Aktaran: İnuğur, 2005:232). Tanpınar'ın (2011: 231) verdiği bilgiye göre yazının içeriği, "...Tiyatro adlı makalede 'Âsâr-ı acizânemden Vatan yahut Silistre ünvanlı oyunun tertip ve talimi hitam buldu, birinci defa olarak önümüzdeki Salı akşamı, yani Çarşamba gecesi icra edilecektir...' cümlesiyle haber verdiği gibi, 'Yine âsâr-ı acizânemden Raz-ı Dil namında diğer bir oyun var' diyerek de müstakil eserden bahseder." şeklindedir. 3 Nisan 1873 tarihinde Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu sahnesinde oyun sahnelenmiştir, izleyenler arasında Fazıl Mustafa Paşa da bulunmuştur⁴⁹ (Kaplan, 1948: 85; aktaran: İnuğur, 2005:232). Halk oyundan fazlasıyla etkilenmiş, Namık Kemal'i öven taşkınlık derecesinde gösteriler yapmışlardır. İnuğur'un dipnotunda aktardığına göre, "Devlet inzibat kuvvetleri halka 'Muradınız nedir?' diye sorduklarında, 'Allah Muradımızı versin' cevabını almışlardır. Burada kastedilen Şehzade Murad olduğu kanısı uyandığından Abdülaziz huzursuz olmuştur." (Aktaran: İnuğur, 2005:232).

Aynı taşkın gösterilerin ilerleyen günlerde de devam etmesi Sultan Abdülaziz'in tepkisine neden olmuş, *Hadika*, *Sirâc* ve *Sirâc-ı Edebi* gazetelerinin yanında *İbret* gazetesi de 132. sayısında bir daha çıkmamak üzere kapatılmıştır (Yazıcı, 2000).

⁴⁹Eserin sahnelenmesine Halil Şerif Paşa büyük katkı sağlamıştır (Aktaran: Kınlı, 2006:141). Halil Şerif Paşa, Midhat Paşa sadrazamlığı döneminde hariciye Nazırlığı görevinde bulunmuştur. Babası Kavalalı Mehmet Ali Paşa ile iyi ilişkiler içinde olan Şerif Paşa'dır (Aktaran: Kınlı, 2006: 139).

İbret gazetesinin 132 numaralı sayısının yayınlandığı 5 Nisan 1873 tarihinde öğleden sonra çıkan kapatma yazısı şöyledir (Ebüzziya, 1973b: 218):

“Gazetelerce ikdâm-ı vezaif umuma nâfi, havadis ve mebâhis ile meşgul olmak kazıyyesi iken *İbret* gazetesinin tuttuğu meslek şahsiyât ile uğraşmak ve nizamat ve icraat-ı devlete te’vîât-ı hodserâne ile tariz ve kavaid-i esasiye-i hükûmete karşı neşr - i mütâleât ile ezhân-ı nâsı taglit etmekten ibaret olduğundan ilgası lüzumu bir kaç def’a tahakkuk etmiş olduğu halde mücerred hükümet-i seniyyenin matbûat hakkında derkâr olan efkâr-ı terakkiyat perveranesi eseri olarak islâh-ı tavr ve meslek etmesine intizâren gâh tatil ve tenbîh ile iktifâ edilmiş idi. Bu muamele-i i’tidâlkârâne intibâhını mû’cib olacak yerde bil’akis meslek-i müttehidinde ısrarını müntec olub bu kerre 129 numaralı nüshasında ve Nuri imzasiyle 131 numarasında yazdığı makale usûli- hükümet-i seniyye ile kabil-i te’lif olmayacak bir takım tecâvüzât-ı mütecâsiraneyi şâmil. mütâleat derc ve tahkiye etmek derecesine kadar gitmiş olduğuna ve 130 numaralı nüshadaki “İki varaka” ünvanlı makalenin hâtimesinde isti’mâline cür’et eylediği ta’bir hedef-i hareketini sarîhen ta’yin etmiş olub böyle bir gazetenin bekasındaise mehâzir-imtülkiye müsellemler bulunduğuna binâen bermücib-i kararnâme tarh-i ilândan i’tibâr külliyyen ilga kılınmıştır.

(Fi, 7 sefer, sene 90 ve fi, 24 Mart, 289 tercemân-ı dîvan-ı hümayun, Sa’dullah.” (Kaplan, 1948: 86).

Gazetenin kapatılma gerekçesinde öne sürülen 130. sayıda yayınlanan makalede geçen “deyim” ile ilgili İnuğur, şu bilgileri aktarmaktadır:

“Oysa kapatılış gerekçesinde 130. sayıda yayınlanan ‘İki İmzalı Varaka’ (yazılı kâğıt) başlıklı yazıdan söz edilmektedir. Yazıda ‘Ehali-i tâbia’ yerine dizgi hatası olarak ‘Ehali’i Metbua’ yazılmış; ‘Ehali’i tâbia’ emir altında olan, tabi olan millet anlamındadır. ‘Ehali’i metbua’ deyimini ise, hâkim olan, emir altında tutan anlamına gelmektedir. Cümle şu şekilde düzenlenmiştir: ‘Ma’haza yine ümitvar olalım, hükümeti seniyyenin (yüce) Millet-i Matbuasını bu kadar meyus (üzgün) etmeyeceğine itikad edelim.’ Bu deyim kapatılma nedeni olarak zikredilmiştir.” (Aktaran: İnuğur, 2005:233).

Ebüzziya (1973b: 206), “Yeni Osmanlılar Tarihi” adlı eserinde yapılan yanlışlığı şöyle açıklamıştır:

“Halkın hâkimiyeti üzerine kurulmuş bulunan Meşrutiyet idarelerinde bile, halk, meydana getirdiği devletin elbette ki tabi kılanı değil tabi olanıdır. Bu sebeple bu deyim kasıtlı olarak değil yanlış olarak yazılmıştı. Gazetenin musahhihi de deyimın kusurunu ve manasızlığını kavramak kudretinde olmadığından tashihte düzelmemiştir.”

Gazetenin kapatılmasının ardından ellerine ulaşan resmi kapanma tebliğini ve “Umuma Veda” başlıklı yazıyı içeren bir ilave çıkarmışlar, durumu kamuoyu ile paylaşmışlardır. Bu uygulamaya o dönem sıkça başvurulmuştur. Ebüzziya’nın deyimiyle “zamanın âdeti”dir. Yayınlanan ilavede metin, matemi simgeleyen siyah bir çerçeve içindedir ve dikkati çekmek için çapraz şekilde basılmıştır (Ebüzziya, 1974: 508). Yazının içeriği Ebüzziya (1973b: 221) tarafından şöyle aktarılmaktadır:

“UMUMA VEDA

İbret’in konuları halka faydalı mı idi, değil miydi? Kanuna karşı mı geldik? Yahud kanunların tefsir merci olan Şuray-ı Devlet’in hükmünü mü diledik, şahsiyet ile biz isteyerek mi uğraştık, yoksa gördüğümüz baskılar ve hücumlar üzerine mi mecbur olduk? Gazetemize göre Yüce Padişahın özel buyrukları yayınlanmağa başladıktan sonra, en hafif ceza olan bir ay kapatılmaktan başka, bir resmi muamele görmemiş iken, Hükümet-i Seniye’ce ikinci defa sanık görüldüğü zaman, bir kaç deyimle bir hikâye için, bütün bütün lağvedilmesine gidilmesi emsaline ve hareketine uygun mudur değil midir? Buralarını temize çıkarmak, kamuoyunun hakkı olduğundan, biz o yolda bir şey söylemeğe lüzum görmeyiz.

Yalnız şurasını bildirmeğe mecburuz; mademki Matbuat Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmıştır ve mademki Hükümet-i Seniye’nin gazetelerce arzu ettiği dili ve mesleği keşfetmek kabil değildir, arada *İbret* gibi vatansever ve ilerleme taraftarı olan yayın organlarının, bir tesadüf veya bir yanlışlık uğruna feda ola gelmesi tabi görünür.

İşte *İbret*, vatanseverlik yolunda mahvoluncaya kadar dayandı. Nihayet susacağı bir köşeye çekildi. Üzüntü yok! Dünyada kim kalmış! Ne baki olmuş? Yaşasın Vatan!”

6 Nisan 1873 tarihinde Namık Kemal, Ahmed Midhat, Ebüzziya Tevfik, Bereketzade İsmail Hakkı ve Nuri Bey tiyatrodaki bulundukları esnada tutuklanarak hapsedilmişlerdir. Hadise ile ilgili herhangi bir mahkeme kurulmadan Sultan Abdülaziz’in 9 Nisan 1873 tarihinde yayınlanan fermanıyla yine aynı gün gemiye bindirilerek sürgün yerlerine gönderilmişlerdir (Akün, 2006). Namık Kemal Kıbrıs Magosa’ya, Ahmed Midhat ve Ebüzziya Tevfik Rodos’a, Nuri ve İsmail Hakkı (Bereketzade) beyler Akka’ya⁵⁰ sürgün edilmişlerdir (Yazıcı, 2000). İnuğur, dipnotunda Namık Kemal’in sürgüne gidişini şöyle alıntılar: “N. Kemal bu sürgün olayını şöyle anlatmıştır: Beni Gedikpaşa tiyatrosundan kaldırdıkları gece zaptiye kapısına götürdüler. Orada bir gece yattım. Ertesi gün vapura getirirlerken zaptiye müdürü Arnavut Kazım Bey de beraberdi.” (Aktaran:

İnuğur, 2005: 233). Tanpınar (2011: 231), Namık Kemal'in o andaki ruh halini "Vapura bindirilmek üzere sevk edildikleri zaman, Namık Kemal, halkın kendilerini gelip kurtaracaklarını ümit edermiş. Hatta vapurda bile bu ümitle beklemiş." şeklinde ifade etmektedir.

İbret'in sürgüne gönderilen yazarlarından biri olan Ebüzziya (1973b: 222), "Yeni Osmanlılar" adlı eserinde *İbret*'in kapatılışı karşısında halkın takındığı tutum hakkında şu tespiti yapmaktadır:

"*İbret*'in lağvedilmesinin kamuoyunda asla etkisi olmamıştır. O tarihten dokuz ay evvelki tatilinde, halkın ve yahut gerçek deymi ile *İbret*'ten istifade eden kimselerin belirttikleri üzüntünün, bu defa eseri görülmedi. Bu memleketin ruhi durumu diyebilirim ki mevsime yar. Zaman, bahar mevsimi idi. Kışın sebep olduğu miskinlik, uyuşukluktan henüz kurtulmuş olan halk, vicdan ve fikirlerin kaynaşması ile öfke ve üzüntüsünün şiddetini belirtmeğe istidatlı bir halde değildi. Bundan dolayı okuyan insanların çoğu kayıtsız göründü. Hatta *İbret*'in dokuz ay evvelki aranılması da yarı yarıya azalmıştı."

Yönetimin olaylara tepkisi gazete kapatmakla kalmamış, oyunun sahnelendiği Gedikpaşa Tiyatrosu da yıktırılmıştır. Aydınlanma sürecinde dünya devletlerine uyum sağlamak amacıyla ilan edilen Tanzimat ilkelerini umursamayan bir tavırla, mahkemesiz, duruşmasız ve kanunlardan uzak bir anlayışla *İbret* gazetesinin yazarlarının sürgün edilmeleri, o dönem baskıcı bir yönetim anlayışının ülkede var olduğunu açıkça göstermektedir (İnuğur, 2005: 233).

Namık Kemal'in Magosa'ya sürgün edilmesiyle faal gazetecilik hayatının sona erdiğini ve bundan sonra edebi hayatının ağırlık kazandığını belirten Akün (2006) şu bilgileri vermektedir:

"İlk piyesiyle Midilli'de biten sonuncu piyesi istisna edilirse diğer bütün tiyatro eserlerini, İntibah adlı ilk romanını, meşhur edebi tenkitlerini burada meydana getirdi. Magosa'ya gelir gelmez Akif Bey'i yazmaya koyuldu. İstanbul'da iken ilk müsveddelerini hazırladığı Gülnihal'i bitirdi. Zavallı Çocuk ve Kara Belâ'yı kaleme aldı. Celaleddin Harizmşah'ı yazmaya başladı. Kaniye, Silistre Muhasarası, Nevruz Bey'in Tercüme-i Hali, Rüya, İntibah, Tahrib-i Harabat, Takib-i Harabat, İrfan Paşa'ya Mektup, Mes Prisons Muâhezesi, Bahar-ı Dâniş tercüme ve mukaddimesiyle İntibah mukaddimesini burada yazdığı gibi Tarih-i Askeri'yi de yine Magosa'da hazırladı."

⁵⁰İsrail'in kuzeyindeAkdeniz kıyısında bir şehirdir.

Namık Kemal 38 ay Magosa’da sürgün hayatında kaldıktan sonra Sultan Abdülaziz’in hal edilerek yerine meşrutiyet ilan edeceği vaadinde bulunan Sultan V. Murad’ın tahta çıkmasından kısa bir vakit sonra 19 Haziran 1876 tarihinde kendisini karşılayan büyük kalabalığın tezahüratı eşliğinde İstanbul’a dönmüştür. Kısa zaman sonra Sultan Murad’ın akıl muvazenesinin yerinde olmadığı anlaşıncıya yerine Sultan II. Abdülhamid tahta çıkmıştır. Sultan II. Abdülhamid tarafından rütbesi yükseltilen Namık Kemal, Ziya Paşa ile birlikte Şura-ı Devlet azası görevine getirilmiş, akabinde Kanun-i Esasi hazırlama komitesinde görevlendirilmiştir (Uçman, 2011). 23 Aralık 1876 tarihinde Kanun-i Esasi’nin (Uçman, 2011) ilan edilmesinin ardından Sultan Abdülhamid’in 1877 Osmanlı-Rus savaşını gerekçe göstererek Meclis-i Mebusan’ı kapatmasının akabinde tutuklanmıştır. Beş ay süresince tutukluluğu devam eden Namık Kemal, 1879 yılında Midilli adasına sürgüne gönderilmiştir (Altınkaynak, 2007: 542). Doksanüç Harbi’nin zorlukları Midilli hayatında büyük ıstıraplar çekmesine yol açmıştır. Bu ıstıraplar ona Vâveylâ, Murabba, Bir Muhacir Kızının İstimdadı, Lâzımsa, Vatan Mersiyesi gibi eserleri yazdırmıştır. Namık Kemal 18 Aralık 1879 tarihinde affedilerek Midilli’de Mutasarrıflık görevine getirilmiştir (Akün, 2006). Namık Kemal’in Midilli adasında kaleme aldığı eserler hakkında Akün (2006), şu bilgileri vermektedir:

“Namık Kemal, Midilli’de ilk yıl tekrar ele aldığı Celâleddin Harzemşah ile yeni başladığı Cezmi’nin önemli bir kısmını meydana getirdi. Araya giren fasılalardan sonra 1881 yılı Ağustosunda her ikisini de tamamladı. Celâleddin Hârzemşah’ı Abdülhamid’e takdim etmesi üzerine rütbesi ûlâ evveline yükseltildi, iki yıl sonra da (3 Ağustos 1883) ikinci rütbeden Osmânî nişanı ile taltif edildi. Bu yıllar onun sarayla münasebetlerinin düzelme yoluna girmiş görüldüğü bir devredir. Midilli’de yazdığı diğer mühim bir eser de edebiyata dair son görüşlerini açıklayan Mukaddime-i Celâl’dir. 1883’te kaleme aldığı Renan Müdafaanâmesi ise Midilli’deki son eseridir.”

Midilli adasında yedi yıl kalan Namık Kemal, rum halkı ve onlara uyan bir kısım memur ve bazı eşrafın şikâyet etmeleri üzerine 1884 yılının Ekim ayında Rodos adasına tayin edilmiştir (Uçman, 2011). Zatürre rahatsızlığı sebebiyle çok hasta olarak gittiği Rodos adasının iklimi sayesinde sağlığı düzelmiş ve Osmanlı Tarihi adlı eserine burada başlamıştır. Namık Kemal Rodos’ta kaldığı süre zarfında idari işlerle ilgilenmiş ve bunun yayında üç caminin inşaa edilesine öncülük etmesi sebebiyle Kasım 1886 tarihinde Sultan Abdülhamid tarafından imtiyaz madalyası ile ödüllendirilmiştir (Akün, 2006). Rodos adasında üç yıl kalabilen Namık Kemal, adada yaşayan konsoloslardan birinin yaşadığı eve

baskın yapılması neticesinde vuku bulan olaylardan sonra 1887 yılının Aralık ayında Sakız adasına tayin edilmiştir. Bu tayin ile sağlığı tekrar bozulan Namık Kemal 2 Aralık 1887 tarihinde vefat etmiştir (Uçman, 2011). Kabri, Gelibolu Bolayır'da bulunmaktadır (Altınkaynak, 2007: 542).

İbret gazetesi, sadece 132 sayı yayınlanabilmesine rağmen Türk basın tarihinde ve Namık Kemal'in hayatında önemli bir yer edinmiştir. İnuğur (2005:233), Namık Kemal'in gazetecilik yaşamı ilerleyişinde *İbret*'ten bahsederken “Namık Kemal çıraklığını *Tasvir-i Efkâr*'da, kalfalığını Londra'da yayınlanan *Hürriyet* gazetesinde geçirmiş, asıl ustalığını da *İbret*'te göstermiştir.” ifadelerini kullanmaktadır. Oral (1967:131-132) ise, ‘Türk Basın Tarihi’ adlı eserinde Namık Kemal'in gazeteciliğinden şöyle bahsetmektedir:

“Namık Kemal; *Tasvir-i Efkâr*, *Mir'at*, *Muhbir*, *Hürriyet*, *Basiret*, *İbret*, *Hadika*, *Vakit*, *Diyoben*, *İttihad* ve *Sadakat* adlı gazetelere, Ebüzziya'ya göre 500, oğlu Ali Ekrem'e göre 200 mukaddeme, hitabe, bent, mektup, tetkik, fikir, takriz, mizah ve tenkit yazıları yazmıştır. Mesela, (Taassup meselesi)'ni yazmış, (İslamiyet taassubu emretmez) demiş, (İstikbal)'i yazmış (ümit) telkin etmiş, (Maarif)'i yazmış (kızlarımızın da erkekler gibi okutulmasını) savunmuştur. (Garaz Marazdır)'ı yazmış kapatılmış, (Reji)'yi yazmış kapatılmış, (Terakki)'yi yazmış, Avrupa'dan örnekler vermiş, (Aile)'yi yazmış, iç hayatımızdaki eksikleri göstermiş, (Türkçe Matbuat)'ı yazmış, (Çünkü bir hükümetin muradı ne ise neşrettiği nizamattan (kanun) bilinir) demiş bir daha kapatılmış, (Vatan)'ı yazmış, bütün kalpleri heyecanlandırmış ve bu amansız mücadele Namık Kemal'in Magosa'ya sürgün edilmesine kadar sürüp gitmiştir.”

“Vatan şairi” olarak anılan, hürriyet savunucusu Namık Kemal, Farsça, Fransızca bilen, tiyatro yazarı ve usta bir ediptir. Ancak Namık Kemal'in gazete yazarlığı bütün bu özelliklerinin önüne geçmiştir (İnuğur, 2005:233). Namık Kemal'in şiirlerinde biçim ve söyleyiş açısından genel olarak eskiye bağlı kaldığını, öz olarak ise Batılılaşma yönünde reformcu bir yapı olduğunu ifade eden Altınkaynak (2007:542), “ Sanatını halkı uyandırmak, topluma yararlı olmak, savunduğu düşünceleri yaymak için kullanmıştır. Şiir, makale, eleştiri, mektup, roman, biyografi, tiyatro türlerinde pek çok eser vermiştir.” bilgisini vermektedir.

Namık Kemal, kamuoyuna fikirlerini daha iyi anlatabilmek için, eski sözcüklere yeni anlamlar vermiştir. Bu kelimeler yeni bir sözcük dağarcığı oluşmasını sağlamıştır. Bu yeni terminolojide Arapça “vatan” sözcüğü Fransızcadaki *patrie*, “hürriyet” sözcüğü *liberty*,

“millet” sözcüğü *nation* sözcüklerinin karşılığı olarak kabul görmüştür. Oluşan kelime dağarcığı gelecek dönemlerde özgürlükçü ve milliyetçi Müslüman nesillerin ideolojilerini dile getirmede etkili olacaktır (Zürcher, 2014: 109).

SONUÇ

XIX. yüzyılda Batı'da meydana aydınlanma dönemi öncesi, ihtişamlı bir imparatorluk olarak varolagelen Osmanlı İmparatorluğu, dönemin dünyada meydana gelen köklü değişimlerine kayıtsız kalamamıştır. Özellikle 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali ile milliyetçilik akımı başlamış, bu durum Osmanlı ülkesini ciddi bir biçimde etkilemiştir. Bu dönemde Osmanlı topraklarında bağımsızlığını ilan etmek isteyen milletler ile Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sonucu oluşan Mısır meselesi, Osmanlı yönetiminin başlıca sorunları olarak ortaya çıkmıştır.

Dönemin siyasi hadiselerinin yanında, Batı'da oluşan gelişmelere uyum sağlama isteği Osmanlı Devleti'ni yenileşme çabasına sevk etmiştir. Tanzimat dönemi adı verilen ve bu dönemde ıslahat hareketleri ile reformlar gerçekleştirilmek istenmiş, Batı'daki gelişmelere uyum sağlama yolunda çeşitli tedbirler alınmaya çalışılmıştır. Sultan Abdülmecid döneminde, Mustafa Reşit Paşa'nın gayretleri ile 1839 yılında Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Ferman ile ilk kez kanunların olduğu bir düzene geçilmiş, Sultan Abdülmecid, kanun gücünün kendi gücü üstünde olduğunu kendi rızası ile kabul etmiştir.

Tanzimat Fermanı'nın hazırlıklarının büyük bölümü Sultan II. Mahmud döneminde yapılmış ancak fermanın ilan edilmesinden kısa bir süre önce vefat etmiştir. Sultan II. Mahmud, yenilikçi ve ilerici bir padişah'tır. Döneminde 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kapatılarak düzenli bir orduya geçilmesi sağlanmış ve bu hadise ıslahat hareketlerinin gerçekleştirilmesi hususunda mühim bir dönüm noktası olmuştur. II. Mahmud ayrıca Batı'daki memleketlerde basın alanında meydana gelen gelişmeleri de yakından takip etmiş ve basının kamuoyu üzerindeki gücünü görmüştür. Bu inançla 1831 yılında ilk resmi Türkçe gazete *Takvim-i Vakayi*'nin yayınlanmasını sağlamıştır.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından hemen sonra, basın alanında yaşanan yeniliklerden biri, 1840 yılında devlet eliyle desteklenen yarı resmi *Ceride-i Havadis* gazetesinin yayınlanmasıdır. *Ceride-i Havadis*, devlet desteğiyle özel teşebbüs tarafından çıkarılmış bir gazetedir ve içeriği bakımından *Takvim-i Vakayi*'nin benzeri bir içeriğe sahiptir. Gazete *Takvim-i Vakayi* gibi saray odaklı yayın içeriğine sahip olması sebebiyle kitleler tarafından benimsenememiştir.

1854 yılında başlayan Kırım Savaşı, basın açısından önemli gelişmeler tanıklık etmiştir. Bu dönemde yayınlanan gazete sayısında büyük bir artış gözlemlenmiştir. 1834 yılında posta teşkilatının kurulmasının ardından Kırım Savaşı'nda, 1855 yılından itibaren telgrafın kullanılmaya başlanması ve yine bu dönemde demiryolu teşkilatının kurulması haber alışverişinde ve basının gelişmesinde çok mühim bir rol oynamıştır. Bu dönemde daha önce yayınlarına ilginin fazla olmadığı *Ceride-i Havadis* gazetesi, Kırım Savaşı'na muhabir göndererek gazeteye olan ilginin artmasını sağlamıştır. Savaş muhabirliği *Ceride-i Havadis*'in basına getirdiği önemli bir yenilik olmuştur. Kırım savaşı sonunda, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yeniliklere ilave olarak gayrimüslimlere yönelik yeni birtakım hakların verildiği 1856 tarihli Islahat Fermanı ilan edilmiştir. Bu vaziyet Müslümanlar bakımından gayrimüslimlere üstünlük sağladığı hissi ile tepkilere yol açmıştır. Bunun neticesinde, padişaha yönelik bir ayaklanma biçiminde gelişen, gelecekte Osmanlı münevverlerinin teşkil edeceği Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerine ilham kaynağı olacak olan Kuleli Vak'ası hadisesi yaşanmıştır.

Matbuatın elde edilen teknolojik ilerlemeler neticesinde gelişmesi, Bab-ı Âli'nin basın sahasına düzenlemeler getirmesi sonucunu doğurmuştur. Bu amaçla 1857 yılında "Matbaa Nizamnamesi" yayınlanmış, 1858 yılında ise ceza kanununa üç madde eklenerek yönetim aleyhine yayın yapanların cezalandırılmasının yolu açılmıştır.

1860 yılı ise basın alanında dönüm noktası olarak kabul edilen gelişmelerin yaşandığı bir tarih olmuştur. Şinasi ve Agâh Efendi'nin yayınlamaya başladıkları *Tercüman-ı Ahvâl* ile gerçek manâda gazetecilik başlamıştır. *Tercüman-ı Ahvâl* devlet desteği olmadan kişisel çaba ile yayınlanan bağımsız ilk Türk gazetesi olarak, basın hayatında yeni bir dönemin başlangıcını da temsil etmektedir.

Sultan Abdülmecid'in 1861 yılında vefatının ardından, Sultan II. Mahmud'un oğlu ve Sultan Abdülmecid'in kardeşi olan Sultan Abdülaziz tahta çıkmıştır. Osmanlı Devleti Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığı dönemde büyük bir buhranın içindedir. Kırım Savaşı sırasında gerçekleşen ilk dış borçlanma mali durumun kötü gittiğinin habercisidir. Bunun yanında Balkanlar ve Girit'te yaşanan ayaklanmaların yanında, yaşanan Mısır meselesi ile devlet, siyasi bakımdan da çok zor bir gündemle başa çıkmaya çalışmaktadır.

Dönemin münevverleri ülkede yaşanan sıkıntıların dile getirilmesi gayesiyle fikir gazeteciliğini benimsemeye başlamışlardır. 1862 yılında Şinasi tarafından yayınlanan *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde kamuoyu ve fikir hürriyeti ile ilgili yazılar neşredilmektedir ve bu durum Bab-ı Âli'nin dikkatini çekmeye başlamıştır. Yönetim basın ile ilgili düzenlemelerin yapılması gerektiği kanaati ile 1864 yılında basına düzenlemeler getiren “Matbuat Nizamnamesi”ni yayınlamıştır. Yayımlanan nizamname ile matbuat davalarının görülmesi için özel mahkemeler kurulmuştur. Bu karar, basın açısından atılmış önemli ve ileri bir adım olarak kabul edilmektedir.

Tasvir-i Efkâr gazetesinde Şinasi ile birlikte çalışmaya başlayan Namık Kemal, Şinasi'nin 1865 yılında Avrupa'ya kaçması ile gazetenin yönetimini üstlenmiştir. Dönemin çalkantılı siyasi olayları, artan ekonomik sorunların önünün alınamaması, dönemin sadrazamları Âli ve Fuat Paşaların baskıcı yönetimi gibi halkı endişelendiren ve ülkede memnuniyetsizlik yaratan etkenler, Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi dönemin aydınlarının tepkisini çekmiştir. Bu aydınlara Mısır'da yaşadığı veraset sorunları sebebiyle Osmanlı yönetimi ile sorun yaşayan Mustafa Fazıl Paşa da destek olmaktadır. 1865 yılında Mustafa Fazıl Paşa, Namık Kemal, Mehmet Bey, Reşat Bey, Nuri Bey, Refik Bey, Ayetullah Bey ve Agâh Efendi tarafından “Yeni Osmanlılar Cemiyeti” adıyla gizli bir cemiyet kurulmuştur. Fransız Devrimi'nin özgürlükçü anlayışı ve demokrasi fikrinden fazlasıyla etkilenen dönemin aydınlarının oluşturduğu “Yeni Osmanlılar”, Tanzimatçıları karşı gazetecilik yoluyla muhalefet yaparak eleştirme yolunu seçmişlerdir. Cemiyet üyeleri meşveret sisteminin yani bir danışma meclisinin işlediği bir yönetim biçiminin ülkede uygulanması fikrinde olmuşlar, bunun çerçevesinin İslam birliği altında gerçekleştirilmesi hususunda yazılar yayınlamışlardır.

Özellikle Namık Kemal yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr* ve 1867 yılında Ali Suavi'nin neşretmeye başladığı *Muhbir* gazeteleri, dönemin meseleleri üzerine yayınladıkları muhalif yazılar ile iktidarın tepkisi ile karşılaşmışlardır. Tanzimat'ın öngördüğü yeniliklere karşın devletin başındaki yönetim, otoriter bir bakış açısıyla, ülkedeki muhalefetin en güçlü noktasında duran ve görevi kamuoyunu aydınlatmak, halkı düşünmeye sevk etmek olan basını kontrol altında tutmayı amaç edinmiştir.

Yapılan aleyhte neşriyatı önlemek amacıyla, sadrazam Âli Paşa tarafından kaleme alınan “Âli Kararname” 1867 yılında yayınlanmıştır. Kararname ile yönetime, ülke

çıklarlarını tehdit eden bir durum söz konusu olduğunda, o dönemde hala yürürlükte olan Matbuat Nizamnamesi'nden ayrı olarak, aleyhte yayın yapan gazeteleri doğrudan doğruya soruşturma yetkisi verilmiştir. Bu yetki ile o dönem *Muhbir* gazetesi kapatılmış, Ali Suavi ve Agâh Efendi sürgün edilmiştir. Gazeteci kimliği yanında devlet memurluğu görevleri de bulunan Namık Kemal ve Ziya Paşa, şehir dışında üst görevlere tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde Paris'te yaşayan Mustafa Fazıl Paşa muhalif fikirlerini dile getirmek ve yaymak yani Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kalem kuvvetinden yararlanmak gayesiyle cemiyet üyelerine Avrupa'ya kaçmaları konusunda destek olmuştur.

Avrupa'ya Mustafa Fazıl Paşa'nın desteği ile gelen Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyeleri, yine Paşa'nın desteği ile Avrupa'da çıkardıkları iki gazeteden ilki olan *Muhbir* gazetesini Ali Suavi'nin yönetiminde 1867 yılında yayınlamışlardır. Ancak yayın konusunda yaşanan anlaşmazlıklar neticesinde ikinci gazete olan *Hürriyet* gazetesi 1868 yılında Namık Kemal ve Ziya Paşa yönetiminde neşredilmiştir. *Hürriyet* gazetesinde neşredilen yazıların yoğun muhalefet içeriği Osmanlı yönetimi tarafından büyük bir tepki ile karşılanmıştır. Ancak yayınlar doğrudan padişah aleyhine değil yönetimdeki Paşalara, özellikle Âli Paşa'ya karşı yapılmıştır. Namık Kemal yazılarında prensipleri doğrultusunda fikirlerini dile getirirken, Ziya Paşa sadrazam Âli Paşa'ya karşı duyduğu kişisel husumetin etkisi altında fikirlerini beyan etmiştir.

Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati esnasında sultan ile ilişkilerini düzeltme fırsatı bulan Mustafa Fazıl Paşa artık yönetim aleyhinde yoğun muhalefet etme arzusundan vazgeçmiş, *Hürriyet*'in yayınlarını durdurmasını isteyerek maddi desteğini çekmiştir. Bu istek, Paşa'nın Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin sadece gazetecilik özelliklerinden, dolayısıyla basının gücünden faydalanma odaklı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Namık Kemal bunun üzerine *Hürriyet* gazetesinden ayrılarak “gazetecilik yapmamak şartıyla” ülkeye geri dönmüştür. 1871 yılında Âli Paşa'nın vefatının ardından Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin diğer üyeleri de zaman içerisinde ülkeye geri dönmüşlerdir. Kısa bir süre sonra baskıcı yönetimin sadece Âli Paşa'dan kaynaklanmadığı yeni sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın uyguladığı politikalardan anlaşılacaktır.

Namık Kemal 1872 yılında muhalif fikirlerini yayınlatabileceği bir gazete çıkarmak gayesiyle arkadaşları ile biraraya gelerek *İbret* gazetesinin neşrine başlamıştır. Gazete ilk sayısından itibaren muhalefet edeceğini bildirmiş, yayınlanan yazıların içeriği ile bir fikir gazetesi olarak kamuoyu nezdinde kabul görmüştür. Bu kabulün en mühim kanıtı gazetenin ulaştığı yüksek tirajlardır. *İbret* gazetesi ayrıca yayınları ile Yeni Osmanlılar'ın sözcülüğü görevini üstlenmiştir.

Ülkeyi idare edenler muhalefeti istediği çizgide tutmak amacıyla basını kısıtlayıcı yasalar çıkarmış, art arda uygulamaya koymuştur. Özellikle Âli Kararname geçici olarak yayınlanmış olmasına rağmen yıllarca yürürlükte kalmış ve bu kararname ile birçok gazetenin yayın hayatına son verilmiştir.

Verilen cezalar gazetede yayınlanan yazılardaki özgürlükçü ve muhalif fikirlerin yoğunluğuyla doğru orantılı olarak ağırlaşmıştır. Gazete kapatma, yazarları sürgüne gönderme gibi çok ağır uygulamalar ile gazetelerin yayın politikaları değiştirilmeye çalışılmıştır. *İbret* gazetesi, yönetimi keskin bir dille eleştirmesi ve ısrarlı muhalefeti nedeniyle bahsedilen cezalarla birçok kez cezalandırılmıştır. Gazete defalarca kapatılmış, yazarları tayin edilerek uzaklaştırma ve sürgüne gönderme cezalarıyla cezalandırılmıştır.

Ancak gazetenin halkta uyandırdığı hürriyet düşüncesi yönetim tarafından engellenememiş, otoriter siyasal bir rejimden demokratik rejime doğru ilerleyen süreçte *İbret* gazetesi Meşrutiyet'in ilanı için gerekli tohumları atarak Türk basın tarihinin yanında siyasi tarih açısından da önemli bir yer almıştır.

KAYNAKLAR

- Afyoncu, E. (2017). *Herkes İçin Kısa Osmanlı Tarihi (1309 – 1922)*. (Birinci baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 233, 240-244, 241, 243.
- Afyoncu, E., Önal, A., Demir, U. (2016). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Darbeler ve İsyanlar*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 316-318.
- Afyoncu, E. (2014). *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 507, 508, 509, 510, 521.
- Ahmad, F. (2014). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. (Beşinci Baskı). (çev. Sedat Cem KARADERELİ). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 38-39.
- Akarlı, E. D. (1978). *Belgelerle Tanzimat: Osmanlı Sadrazamlarından Ali ve Fuad Paşaların Siyasi Vasiyyetnameleri*. (Birinci Baskı). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 38-39.
- Akkuş, M. (2006). “Nef'i”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 32, s.523-525.
- Akşin, S. (2017). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. (Sekizinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 33-36.
- Akün, Ö. F. (2006). “Namık Kemal”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 32, s.361-378.
- Akyıldız, A. (2011).“Tanzimat”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 40, s.1-10.
- Altınkaynak, H. (2007). *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*. (Birinci Baskı).İstanbul: Can Yayınları, 542.
- Andıç, F. ve Andıç, S. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahatlar*. (Birinci Baskı). İstanbul: Hitabevi, 147, 148,149, 150, 151.
- Armaoğlu, F. (2016). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. (Onbeşinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 193, 229, 230, 231, 233.
- Aybay, R. (2017). “Osmanlı Devleti'nde Uyrukluk (Tabiiyet)”. *100. Yılında Jön Türk Devrimi*. (İkinci Baskı). (editörler: Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 141-160.
- Aydın, M. (1994) “Doksanüç Harbi ”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 9, s. 498-499.
- Aydın, M. Â. (2001) “Kanun-i Esasi”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vafı, Cilt 24, s.328-330.

- Aytekin, E. A. (2015).“Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu: 1703-1908 Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında”. *Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat*. İstanbul: Yordam Kitap. s.39-88.
- Badem, C. (2017). *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*, (Birinci Baskı). (Çev: Eşref Bengi ÖZBİLEN). (Eserin orijinali 2010’da yayımlandı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,66.
- Baykal, H. (1990). *Türk Basın Tarihi 1831-1923*. (Birinci Baskı). İstanbul: Afa Matbaacılık,45, 48,49, 50,51, 54, 55, 56, 57, 58, 67, 69, 86, 98.
- Berkes, N. (2014) *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. (Yirminci Baskı). (yayına hazırlayan: Ahmet KUYAŞ). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 289.
- Beydilli, K. (2013).“Yeni Osmanlılar”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 43, s.430-433.
- Bilgegil, M. K. (1974).“Türkiye’de Bazı Yeni Osmanlılarla Yeni Osmanlı Tarafdarlarının Bir Millet Meclisi Kurma Teşebbüsü ”. *50. Yıl Armağanı GenelKonular*. İstanbul: Yordam Kitap. Cilt II. s.341-401.
- Bozarslan, H. (2015). *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*. (Birinci Baskı). (çev. Işık ERGÜDEN). (Eserin orijinali 2013’te yayımlandı) İstanbul: İletişim Yayınları, 127-146.
- Budak, A. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 190, 192, 195, 207.
- Çakır, H. (2011). “Tercüman-ı Ahvâl”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 40, s.495-497.
- Çavdar, T. (1982). *Türkiye’de Liberalizmin Doğuşu*. (Birinci Baskı). İstanbul: Uygarlık Yayınları,16-18.
- Çavdar, T. (2013). *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. (Beşinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları,25.
- Çelik, H. (1994). *Ali Suavi ve Dönemi*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları,75, 200, 202, 382.
- Çelik, H. (1998). “Hürriyet”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 18, s.505-507.
- Çelik, H. (2006). “Muhbir”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 18, s.32-34.
- Davison, R. H. (2005).*Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform (1856 – 1876)*. (İkinci Baskı). (çev. Osman AKINHAY). (Eserin orijinali 1963’de yayımlandı). İstanbul: Agora Kitaplığı, 8, 26-27, 357.
- Dizdaroğlu, H. (1995). *Namık Kemal*. (Birinci Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları,15.

- Ebüzzıya, T. (1974). *Yeni Osmanlılar Tarihi*. Cilt III. (Birinci Baskı). İstanbul: Kervan Yayınları, 508, 509, 536.
- Ebüzzıya, T. (1973a). *Yeni Osmanlılar Tarihi*. Cilt I. (Birinci Baskı). İstanbul: Kervan Yayınları, 54, 56, 82, 233, 242-243, 244.
- Ebüzzıya, T. (1973b). *Yeni Osmanlılar Tarihi*. Cilt II. (Birinci Baskı). İstanbul: Kervan Yayınları, 54, 122, 134, 135, 142, 206, 218, 221, 222.
- Ebüzzıya, Z. (1997). *Şinasi*. (İkinci Baskı). (editör: Hüseyin ÇELİK). İstanbul: İletişim Yayınları, 171-173.
- Ebüzzıya, Z. (1994). “Ebüzzıya Mehmed Tevfik”, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 10, s. 374-378.
- Ebüzzıya, Z. (1993). “Ceride-i Havadis”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 7, s.406-407.
- Enginün, İ. (2012). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. (Birinci Baskı). Cilt 2. İstanbul: Dergâh Yayınları, 233.
- Enginün, İ. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. (Birinci Baskı). Cilt 4. İstanbul: Dergâh Yayınları, 52.
- Enginün, İ. (2016). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 55, 56.
- Ertuğ, H. R. (1960). *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 150, 160, 165, 168, 174, 174-175, 181, 185-190.
- Fındley, C. V. (2016). *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik (1789-2007)*, (Beşinci Baskı). (Çev: Güneş AYAS). (Eserin orijinali 2010’da yayımlandı). İstanbul: Timaş Yayınları, 104, 105.
- Fındley, Carter V. (2011). “Tanzimat”, *Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye*. (Birinci Baskı). (editör: Reşat KASABA, çev. Zuhâl BİLGİN), (Eserin orijinali 2006’da yayımlandı). İstanbul: Kitap Yayınevi. Cilt 4, s.37-70.
- Fuat, M. (2012) *Namık Kemal*, (Üçüncü Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 56, 57, 58, 59.
- Gülsoy, U. (1999). “İslahat Fermanı”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. Cilt 19, s.185-190,
- Gür, Â. (1998). *Ebüzzıya Tevfik*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 16.
- Güz, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*. (Birinci Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 3, 17.
- Güz, N. (2000a). “Basın ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti”. *Selçuk İletişim*. 2, 18-26.
- Güz, N. (2000b). “Osmanlı Basını”. *Selçuk İletişim*. 3, 40-57.

Hanioğlu, M. Ş. (2004) “Meşrutiyet”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. Cilt 29, s. 88-393.

Hayta, N., Ünal, U. (2016). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*. (Dokuzuncu Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi, 35, 65-66.

Imbert, P. (2007). *Osmanlı'da Yenilenme ve Türkiye'nin Sorunları*. (Birinci Baskı). (çev. Hasan FERHAD, Muallim ANGEL, haz. Muammer SARIKAYA). (Eserin orijinali 1909'da yayımlandı). İstanbul: Profil Yayıncılık, 117, 120, 123, 126, 127, 128.

İBRET Gazetesi (13 Haziran 1872 - 5 Nisan 1873)

İnal, İ. M. K. (1982). *Son Sadrazamlar*. (Üçüncü Baskı). Cilt I. İstanbul: Dergâh Yayınları, 25, 27, 31.

İnalcık, H. (2016). *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*. (Sekizinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 320.

İnalcık, H. (2017). *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: Kronik Kitap, 25, 30.

İnuğur, M. N. (1999). *Türk Basınında İz Bırakanlar*. (İkinci Baskı). İstanbul: Der Yayınları, 8, 45, 46.

İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. (Beşinci Baskı). İstanbul: Der Yayınları, 27, 53, 175, 180, 181, 183, 186, 187, 188, 189, 193, 197, 190, 199, 200, 201, 204, 206, 211, 212, 219, 222, 223, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 240, 252, 253, 255.

İskit, S. R. (1943). *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. (Birinci baskı). İstanbul: Tan Basımevi, 4, 6, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 22, 23, 24, 30, 41, 49, 53, 69.

İskit, S. R. (1939). *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*. (Birinci baskı). İstanbul: Ülkü Matbaası, 5, 8, 9, 18, 30.

Kabacalı, A. (2000). *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*. (Birinci Baskı). İstanbul: Literatür Yayıncılık, 48, 49, 51.

Kabacalı, A. (1994). *Türk Basınında Demokrasi*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 3-4, 14.

Kabacalı, A. (1990). *Türkiye'de Basın Sansürü*. (Birinci Baskı). İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını, 10, 13, 14, 34, 50.

Kahraman, A. (2010). “Şinasi”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 39, s.166-169.

Kaplan, M. (1948). *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*. (Birinci Baskı). İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 67, 84, 85, 86.

Kara, A. (2008). “Meşrutiyet'in Oluşumunda Aydınların Etkisi”. *Doğu Batı*. Cilt II. 46, s.223-241.

- Karal, E. Z. (1983a). *Osmanlı Tarihi*. (Üçüncü Baskı). C.V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 170,171.
- Karal, E. Z. (1983b). *Osmanlı Tarihi*. (Üçüncü Baskı). C.VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 281.
- Karal, E. Z. (1983c). *Osmanlı Tarihi*. (Üçüncü Baskı). C.VII, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 110-111, 118, 119, 135, 302, 307, 309, 312, 327, 328.
- Kınlı, Onur (2006) *Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi* (Birinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 139,141.
- Kınross, Lord (2008) *Osmanlı İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, (Birinci Baskı). (haz. Murat METİNSOY, çev. Meral GASPIRALI). (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı). İstanbul: Altın Kitaplar, 517, 518.
- Koloğlu, O. (1985) "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt 1, s.68-93.
- Koloğlu, O. (2010) *Osmanlı Döneminin Basının İçeriği*.(Birinci Baskı).Cilt I.İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 77.
- Koloğlu, O. (2013). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*. (Birinci Baskı).İstanbul: Pozitif Yayınları, 22, 29, 50, 51, 52, 59, 60, 61.
- Koloğlu, O.(2010) *Osmanlı'da Kamuoyu*. (Birinci Baskı).Cilt III. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları,98, 99.
- Koray, E. (1984) *Yeni Osmanlılar*. TTK Belleten, C. XLVII/186'dan ayrı basım. s.563-582.Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 570, 571.
- Koray, E. (1992). "Yeni Osmanlılar".*150. Yılında Tanzimat*.(Haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını. s.547-566.
- Kuntay, M. C. (1946). *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*. (Birinci baskı).İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 28, 29.
- Kuntay, M. C. (2010) *Namık Kemal*. Cilt I. (Birinci Baskı).(Eserin il basımı 1944'de yayımlandı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 289, 285, 377.
- Kurdakul, Ş. (2003). *Namık Kemal: Yaşamı, Sanatçı Kişiliği, Romancılığı, Gazeteciliği, Tarihçiliği, Oyun ve Eleştiri Yazarlığı ile Yapıtlarından Örnekler*. (Üçüncü Baskı).İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 13, 18, 65.
- Kut, T. (2011). "Teodor Kasap ". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. Cilt 40, s.473-475.
- Kutay, C. (1970). *Avrupa'da Sultan Aziz*. (Birinci Baskı). İstanbul: Sile Matbaası, 27, 118, 125.
- Küçük, C. (1988a). "Abdülaziz". *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. Cilt 1, s.179-185.

- Küçük, C. (1988b). “Abdülhamid”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. Cilt 1, s.216-224.
- Küçük, C. (1988c). “Abdülmecid”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. Cilt 1, s.259-263.
- Küçük, C. (1993). “Çırağan Vak’ası ”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. Cilt 8, s.306-309.
- Kütükoğlu, M. S. (1997). “Hatt-ı Hümayun”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 16, s.485-488.
- Lewis, B. (1975). *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı*. (Birinci Baskı). (çev. Nihal ÖNOL). (Eserin orijinali 1962’de yayımlandı). Ankara: Varlık Yayınevi, 114-115.
- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Altıncı Baskı). (çev. Boğaç Babür TURNA). (Eserin orijinali 2002’de yayımlandı). Ankara: Arkadaş Yayınevi,187,188, 207,209.
- Mardin, Yusuf (1974). *Namık Kemal'in Londra Yılları*. (Birinci Baskı). İstanbul: Milliyet Yayınları, 92, 97, 109.
- Mardin, Ş. (2013a). *Türk Modernleşmesi*. (Yirmikinci baskı).İstanbul: İletişim Yayınları,13, 91.
- Mardin, Ş. (2013b). *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*. (Yirminci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 268.
- Mardin, Ş. (2013c). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu (The Genesis of Young Ottoman Thought)*.(Eserin ilk basım tarihi 1962). (Onbirinci Baskı). (Çev. Mümtaz’er TÜRKÖNE, Fahri UNAN, İrfan ERDOĞAN).İstanbul: İletişim Yayınları, 9, 11, 17-18, 20, 32, 34, 35, 36, 37, 68, 183, 448.
- Nalcioğlu, B. U. (2013). *Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu (1828-1878)*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayını, 69, 70, 71, 93, 94, 96, 104, 162, 164, 165, 214, 217, 273, 278, 305.
- Nüzhet, S. (1931).*Türk Gazeteciliği 1831-1931*. (Birinci Baskı). İstanbul: İstanbul Matbuat Cemiyeti Yayınları, 32, 33, 38, 52, 53.
- Oral, F. S. (1967).*Türk Basın Tarihi 1728-1922 1831-1922*. (Birinci Baskı). Cilt I, Ankara: Oral Yayınları, 131-132.
- Ortaylı, İ. (2014). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (Otuzdokuzuncu Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 53, 54, 222, 223, 261, 262, 263-264, 298.
- Ortaylı, İ. (2016a). *İstanbul’dan Sayfalar* (Ondördüncü Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi, 87-88.
- Ortaylı, İ. (2016b). *Osmanlı’ya Bakmak* (Birinci Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi, 241, 303.

- Ortaylı, İ. , Erdinç, E.Ş. (2016). *İttihat ve Terakki: Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*. (Birinci Baskı). İstanbul: İnkılâp, 25-26.
- Ölker, P. (2012). *Tanzimat Basının Dili*. (Birinci Baskı). Konya: Aybil Yayınevi, 18, 19, 266.
- Özarslan, E. (2007). *Mehmed Said Paşa: Gazeteci Lisanı*. (Birinci Baskı). Ankara: Lotus Yayınları.
- Özaydın, A. (1991).“Asr-ı Saâdet”, *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 5, s. 501.
- Özel, İ. (1985). “Tanzimat’ın Getirdiği Aydın”. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt 1, s.61-66.
- Özön, M. N. (1997). *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 31, 32, 41, 44, 45, 85-89, 116, 124.
- Öztuna, T. Y. (1967) *Başlangıcından Zamanımıza Kadar: Türkiye Tarihi*, Cilt 12, İstanbul: Hayat Yayınları, 58-59.
- Öztuna, Y. (1988). *Ali Paşa*. (Birinci Baskı). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 115.
- Öztuna, Y. (2006) *Tanzimat Paşaları 'Ali ve Fuat Paşalar'*.(Birinci Baskı). İstanbul: Ötüken Neşriyat, 14, 84-89, 243.
- Özyüksel M. (2017). Avrupa’da Bir Sultan. *Atlas Tarih Röportaj*: Kansu Şarman sayı:47. Haziran-Temmuz 2017. s. 74-89
- Sarıyıldız, G. (2001). “Karantina”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı. Cilt 24, s.463-465.
- Sertoğlu, Mithat (2011). *Mufasssal Osmanlı Tarihi*. (Eserin ilk basım tarihi 1963). (Türk Tarih Kurumu’nda ilk baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3071, 3074, 3076, 3133, 3136, 3209, 3290.
- Sungu, İ. (1940). *Tanzimat ve Yeni Osmanlılar*. (Birinci Baskı). (Tanzimatın yüzüncü yıldönümü münasebetiyle neşredilen kitaptan alınmış ayrı baskı). İstanbul: Maarif Matbaası, 5.
- Şapolyo, E. B. (1945). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat Devri*.(Birinci Baskı). İstanbul: Güven Basımevi, 151, 152.
- Şapolyo, E. B. (1971). *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü İle Basın*. (İkinci Baskı). Ankara: Güven Matbaası, 7, 19, 26, 27, 109, 110, 111, 115, 116, 118, 136, 138, 139, 140.
- Şişman, A. (2004). *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrenciler (1839-1876)*. (Birinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu,86.

- Tanpınar, A. H. (2011) *Edebiyat Üzerine Makaleler*.(Dokuzuncu Baskı)İstanbul: Dergâh Yayınları, 226, 228, 229, 231.
- Tanpınar, A. H. (2014) *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. (Yirmiüçüncü Baskı) İstanbul: Dergâh Yayınları, 223, 224, 227, 228, 250-251, 332, 341.
- Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi (2011). Namık Kemal. Editör. Muat YALÇIN. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Cilt 2, s.732-735.
- Tezcan, A. (2005) “Âli Kararname ve Basın”. *Selçuk İletişim*. Cilt 3, sayı 4. 166 - 172.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. (Birinci Baskı). İstanbul: Gerçek Yayınevi,15, 38, 39, 50, 51, 52.
- Topuz, H. (2012). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 42, 44, 47.
- Topuz, H. (2015). *Abdülmecit*. (Yirminci Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 46-47, 177.
- Tunaya, T. Z. (1985) “Osmanlı Basını ve Kanun-i Esasi”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim Yayınları. Cilt 1, s.72-74.
- Tunaya, T. Z. (2016). *Türkiye'nin Siyasi hayatında Batılılaşma Hareketleri*. (Üçüncü Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 18, 19, 22.
- Tuncer, H. (2015). *Kırım: Savaş ve Diplomasi (1853-1856)*. (Birinci Baskı). İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 21, 22, 31.
- Türkmen, Z. (2002). “Kuleli Vak'ası”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Cilt 26, s.356-357.
- Tütengil, C. O. (1985) *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*. (İkinci Baskı).İstanbul: Belge Yayınları, 20, 31, 33, 34, 55, 59.
- Uçarol, R. (2015).*Siyasi Tarih (1789-2014)*.(Onuncu Baskı). İstanbul: Der Yayınları, 214, 215, 216, 217, 218, 231, 232, 244, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 259, 260, 370, 371, 403.
- Uçman, A. (1989). “Ali Suavi”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, C.2, s.445-448.
- Uçman, A. (2011). “Kısa Bir Ömrün Uzun Hikâyesi”. *Namık Kemal*. (Birinci baskı). (editörler. Turan KARATAŞ, Orhan Kemal TAVUKÇU) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, s.12-35.
- Uçman, A. (2013). “Ziya Paşa”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, C.44, s.475-479.
- Ülken, H. Z. (2014), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. (İkinci Basım).İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,65, 67.
- Ünal, T. (1958). *Türk Siyasi Tarihi*. (İkinci Baskı). Ankara: Ayyıldız Matbaası, 119.

- Ünsal, K. (2009) “Namık Kemal, Celaleddin Harzemşah”.*A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (haz. Hüseyin AYAN).İstanbul: Dergâh Yayınları. Cilt39, s.113-117,
- Vassaf, G. (2002) “Kahvenin Adı”. *National Geographic*, 1, 80-83.
- Yalman, A. E. (2018). *Modern Türkiye'nin Gelişim Sürecinde Basın*. (Birinci Baskı). (Çev: Birgen KEŞOĞLU). (Eserin orijinali 1914'da yayımlandı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,28, 36.
- Yazıcı, N. (1992) "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun YILDIZ, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.139-210,
- Yazıcı, N. (2000). “İbret”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 21, s.368-370.
- Yazıcı, N. (2011). “Tasvîr-i Efkâr”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 40, s.138-140.
- Yazıcı, N. (2002). *Osmanlılık Fikri ve Genç Osmanlılar Cemiyeti*. (Birinci Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 51, 74, 75, 77-78.
- Yerlikaya, İ. (1992). “Basiret”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 5, s.103-105.
- Yılmaz, D. (1993) “Türkiye'de Gazetecilik Dilinin Doğuşu”.*İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. İstanbul.1992-1993. s.171-176.
- Yılmaz, E. (2013). *Türkiye Tarihi (1789 – 1923) Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*. (İkinci Baskı). Cilt 1, İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim, 47.
- Yılmaz, F. (2011). *Süleyman Hüsnü Paşa: Darbe ve Muamma*.(Birinci Baskı).İstanbul: İz Yayıncılık,24, 27.
- Yılmaz, S. (2013) “Şinasi'nin Düşünce Dünyası ve Mustafa Reşid Paşa'ya Yazdığı Kasidelerin Tematik Tahlili”. *Gazi Türkiyat*. Güz 2013/13: 157-185.
- Yürek, H. (2013). Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın Rüyalari, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII/2 (Kış 2013), s.249-263.
- Zürcher, E. J. (2014) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Yirmisekizinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları,109.

EK-1. 1864 tarihi Matbuat Nizamnamesi

MATBUAT NİZAMNAMESİ

“Der-Saadet’te ve memalik-i şahanele tabı ve neşrolunan her nevi gazete ve evrak-ı havadis-i mülkiye ve politikıye tabı ve neşri hakkında bu kerre tanzim olunan nizamnamedir.

BİRİNCİ FASIL

Mevadd-ı Umumiye

Madde: 1 -Her hangi lisanda olursa olsun mevadd-ı politikıye ve mülkiyeyi şamil olmak üzere gerek suret-i muntazamada evakat-ı muayenede ve gerek cüz cüz ve evkat-ı gayri muayenede vesair evrak-ı mürettebe (dizilmiş ve basılmış kâğıt) istihsali ruhsat olunmaksızın ihdas ve neşrolunmayacaktır, Bu misillü gazete ve evrakın neşrine talip olanlar, evvel-i emirde, tanzim edeceği istidanamelerini, tebaa-ı devlet-i aliyyeden **oldukları** halde Maarif Nezaret-i celilesine ve tebaa-ı ecnebiyeden bulundukları surette Hariciye Nezaret-i celilesine takdim edeceklerdir. Nezareteyn-i müşar-ün-ileyhima taraflarından dahi üçüncü maddede münderiç olan şeriatin tamamile mevcut olduğu bâde-t-tahkik iktiza eden ruhsat ita buyrulacak ve ruhsat senetleri Matbuat kaleminden verilecektir.

Madde: 2 - Eyalât-ı şahanede bu misillü gazete ve evrak neşrini arzuedenler, evvel-i emirde, vali-i eyalete istidaname takdim edüp vali tarafından dahiol şahıs tebaa-ı devlet-i aliyyeden ise Maarif Nezaretine ve tebaa-i ecnebiyeden olduğu halde makam-ı Nezaret-i celile-i Hariciye’ye arz ve inha olunacak. Üçüncü maddede beyan olunan şeraitin mevcut olduğu sabit oldukta, icap eden ruhsat senedi vali-i eyalete irsal kılınacaktır.

Madde:3 - Gazete ihdas edecek adem, tebaa-i devlet-ialiyeden olur ise akal otuz yaşını tekml etmiş ve Ceza Kanunname-i Hümayününün tayin ettiği cinayet (suç) ve cünhalardan (suç) dolayı aleyhine hüküm terettüp etmemiş olduğu ve kâffe-i hukuk-u şahsiyesine tamamen ve bil-fiil mutasarrıf bulunduğu halde ruhsata nail olacak ve tebaa-i ecnebiyeden bulunur ise, işbu Nizamname ahkamından olan vezait ve teklifata tebaa-i devlet-i aliyye misillü tabi olmak ve matbuatça bir güne kabahat ve cünhası vukuunda hakkında gerek Hükümetçe ve gerek mahkemece

icra olunacak muamele saltanat-ı seniye tebaası hakkında cari olan usule tatbikan icra olunmak şartile kezalik nail-i ruhsat olacaktır.

Madde: 4 - Birinci maddede beyan olunduğu veçhile ruhsat istihsali zımnında ita olunacak istidanamelerle beraber gazetenin ne isim ile ve kaç günde bir kere çıkarılacağını ve hangi matbaada basılacağını mübeyyin ve gazetenin mesuliyetini deruhde eden sahibi veya müdiri canibinden mümza (imzalı) veya memhur (mühürlü) bir kıta senet takdim olunacaktır. Ve gazete sahip veya müdiri tabettiği gazetenin her defasında bir nüshasına kalemile vaz'ı imza ettikten sonra ol nüshayı Matbuat Müdürlüğü canibine irsal edüp bâdehu sair nüshalarını zîrinde imzası beraber olarak tab ile öylece neşredecek ve taşralarda dahi imzalı nüshayı vali-i memlekete takdim eyleyecektir.

Madde: 5 -Gazete vesair evrak-ı mürettebanın müdir veya sahipleri, istihsal-i ruhsat-ı resmiyeyi müahharen başka kimseye terk ve feragat edecek olduğu halde, merciine beyan-ı keyfiyet edecek ve ol gazeteyi der-uhde eyleyecek kimesneye dahi birinci ve ikinci ve üçüncü maddeler ahkâmına tatbikan istihsal-i ruhsat-ı resmiyeye mecbur olacaktır. Bir gazetenin ismi veya neşrolunacak günleri veya matbaası tebdil ve tağyir olunacak olursa, sahibi veya müdiri tarafından kezalik merciine beyan-ı hal ve keyfiyet kılınacaktır.

Madde: 6 - El-yevm Der-saadet'te (İstanbul'da) vesair memalik-i mahrusa-i şahanede neşrolunmakta olan evrak-ı mevkute-i politikıye, işbu Nizamname iktizasınca, istihsali lazım gelen ruhsat-ı resmiyeden muaf olacakları misülü evrak-ı mezkûreye şimdiye kadar icra kılınmış olan avertismanlar, yani tenbihat ve ihtarat keen-lem-yekün hükmünde tutulup fakat bundan böyle cümlesi işbu Nizamname ahkam ve şerait-i mündericesine tamamen tebaiyete mecbur olacaktır.

Madde: 7 - Bir gazeteye aher bir zat tarafından olmak üzere dereolunan bendin zîrinde ol zatın imzası bulunmadığı halde böyle yazılan bendden terettüp edecek mesuliyet ol nüshayı imza eden gazeteciye ait olacak ve bend-ı mezkûr imzalı olsa bile, hilaf-ı nizam ve kanun olduğu surette gazeteci dahi müştereken mesul tutulacaktır.

Madde: 8 -Der-saadet'te Matbuat Müdürlüğü tarafından ve taşralarda hükümet-i mahalliye canibinden gazetelere irsal olunan muharrerat-ı resmiyeyi, gazeteci, ilk ve ikinci defa çıkaracağı gazetesine bilâ ücret dercetmeğe mecbur olacaktır. Bir

gazetede bir zatın ismi tasrihile veya ima tarikile bir fıkra dercolunup ta ol zat tarafından gazeteciye cevap gönderildikte, gazeteci, bu cevabı ilk ve ikinci neşrolunacak nüshaya dercedecektir. Verilen cevap bil ücret tabolunup ait olduğu bendin iki mislinden ziyade olmayacaktır.

Madde: 9 - Mevadd-ı politikıye ve mülkiyeyi şamilolmak üzere, devlet-i aliyyeye taarruz ve husumet efkârile memalik-i ecnebiyede tabettirilen gazete ve evrak-ı müretteba-i sairenin memalik-i şahanye idhal ve neşri memnudur

İKİNCİ FASIL

Mevadd-ı Cezaiye

Madde: 10 - Her kim devlet-i aliyyenin ruhsatı olmaksızın, yani hilaf-ı nizam, gazete veya bir varaka-imürettebe ihdas ve neşreder ise, neşretmiş olduğu nüsha veya cüzlerin her biri için on adet yüzlük (tam altın) altın ceza-yı nakdi ahzolunacak ve bu suretle neşrolunan gazete tatil ettirilecektir.

Madde: 11 - Nizamnamenin dördüncü maddesi ahkâmına mugayir olarak, her kim, gazetesinin imzalı bir nüshasını merciine irsal etmez ve imzasız gazete neşrederse, kezalik, on adet yüzlük altın ceza-yı nakdi alınacaktır.

Madde: 12 -Bir gazeteci, sekizinci madde mucibince, canib-i Hükümetten irsal olunan muharrerat-ı resmiyenin derc ve neşrinden imtina ederse, iki yüzlük altından yirmibeş altına kadar ceza-yı nakdi alınır ve efrad tarafından gönderilen cevabı dercetmedigi halde, kezalik, ikialtından yirmibeşe kadar ceza-yı nakdi ahzolunup mucib-i teşekka olan bendin neşrinden dolayı terettüp edecek mücazat ve tazminat dahi başkaca hükmolunur.

Madde: 13 - Ceza Kanunname-i Hümayununun ikinci faslında beyan olunduğu veçhile, devlet-i aliyyenin emniyet-ı dâhiliyesini ve memalik-i mahrusenin asayişini ihlal edecek cinayet ve cünhalardan birinin icrasına her kim bir gazete vasıtasne bazı eşhası tahrik ve ığva ederse, müşterek-i cinayet addolunarak, eşhas-ı merkumenin derece-i cünha ve cinayetlerine göre, haklarında terettüp edecek mücazata mukteza ol kimse ve gazeteci beraberce müstehak olacaktır. Ve ol gazete dahi, Hükümet mârifetile muvakkaten veya kat'ıyyen tatil edilecektir.

Madde: 14 -Her hangi gazeteci, âdâb-ı umumiyyeye ve mehasin-i (milli ahlakın güzellikleri) ahlâk-ı millieye mugayir bir şey yazar ve edyan ve mezahib-i cariyeden (mevcut cari mezhepler) birine gazete vasıtasile hakaret ederse, bir

yüzlük altından yirmibeş yüzlük altına kadar ceza-yı nakdi alınır veyahut bir haftadan üç maha (ay) kadar hapis olunur.

Madde: 15 -Bir gazeteci, saltanat-ı seniye ve hanedan-ı şevket-nişan-ı hazret-i Padişahı haklarında elfaz (sözler) ve tabirat-ı gayr-i layıka istimal eder veya Hükümet-i seniye-i hazret-i Padişahı aleyhine taarruz eyler ise, altı aydan üç seneye kadar hapis veyahut yirmibeş altından yüzelli altına kadar ceza-yı nakdi ahz kılınır.

Madde: 16 -Vükela-yı saltanatı seniyeye (vekiller heyeti) veyahut memalik-i müm-taze reislerine dokunacak söz yazan olursa, bir aydan bir seneye kadar hapis veyahut beş altından elli altına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur.

Madde: 17 –Devlet-i aliyyenin dost ve müttetikibulunan hükümdarana dokunur elfaz ve tabirat istimal olunursa, üç mahdan üç seneye kadar hapis veya onbeş altından yüz altına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur.

Madde:18 - Bir zat veya bır heyetin ef'al-i mahsusa beyanile hetk-i namusunu veya kesr-i itibarını mucip olacak azviyata (isnatlar) (zem) (mevsuf hakaret), ve ef'al-i mahsusa beyan olunmayarak yalnız tahkir ve tezyif ve şetim yolunda irad olunan tabirata kadih itlak olunur.

Madde: 19 -Bir meclis veya mahkeme veya Devletçe teşkil olunmuş sair bir heyet hakkında, zem veya kadih vukuunda, mütecasiri, onbeş günderi bir seneye kadar hapis olunur veyahut iki yüzlük altından elli altına kadar ceza-yı nakdi alınır.

Madde: 20 - Memurin ve hademe-i devlet-i aliyye aleyhinde zem vukuunda, on günden on maha kadar hapis ile veyahut bir altından kırk altına kadar ceza-yı nakdi ahzına hükmolunur.

Madde: 21 - Düvel-i ecnebiyenin nezd-i saltanat-ı seniyede mukim büyükelçi ve murahhas ve elçileri ve maslahatgüzarları vesair memurları aleyhinde, gazeteler vasıtasile zem vukubulduğu takdirde, mütecasiri, sekiz günden sekiz maha kadar hapis veyahut bir altından otuz altına kadar ceza-yı nakdi ahz olunur.

Madde: 22 - Efrad-ı ehali hakkında gazeteler vasıtasile zem vukubulduğu halde, elli kuruştan onbeş altına kadar ceza-yı nakdi ahz veya beş günden beş aya kadar hapis cezası icra olunur.

Madde: 23 – Memur’ın-i devlet-i aliyyeden birinin ve her kim olursa olsun sair kimsenin, mücerret zatına ait olmak üzere, zem vukuunda, zemmeden kimse hakkında muayyen olan ceza tamamen icra olunur. Fakat memurin-i devletin ve bir memuriyet sıfatile hareket etmiş olan sair zevatın umur-u memurelerine müteallik zem eden olur ise, muhakemeleri led-l-icra isnad ettiğimaddeyi ispat edebildiği halde hakkında bir güna mücazat lazım gelmeyecektir. Ve bu sırada ol memurun zatı hakkında kadih vukubulmuş ise, yalnız bunun cezası hükmolunur.

Madde: 24 - Yirmi ve yirmibirinci maddelerde beyan olunan devlet-i aliyye ve devlet-i fahime-i mütehabe (dost devlet) memurları hakkında kadih vukuu takdirinde, mütecasiri, beş günden beş maha kadar hapis ve elli kuruştan on beş altına kadar ceza-yı nakdi ahzile mücazat edilir.

Madde: 25 - Efrad-ı nas (halk) hakkında kadih vukubulursa, mütecasiri, iki günden iki aya kadar hapis veyahut otuz kuruştan beş altına kadar cezayı nakdi ahz olunur.

Madde: 26 - Bir gazeteci, taammüden veya bir sui niyete mebni kasden, havadis-i kazibe (yalan) veyahut evrak ve senedat-ı musannaa (uydurulmuş) tabeder, veya bu makule havadis veya evrakı diğer bir gazeteden naklen derceyler ise, bırı aydan bir seneye kadar hapis veyahut on altından elli altına kadar ceza-yı nakdi ahzile mücazat edilir.

Madde: 27 -Onbeşinci, onaltıncı ve onyedinci ve yirmi birinci maddelerde beyan olunan cünhalarla müttehem olan gazeteciler hakkında, muayyen olan cezaların inde-el-icap terkile canib-i Hükümetten gazeteleri nihayet bir ay müddet tatil ettirilir.

Madde: 28 - Gazeteciler, gazeteleri aleyhine mahkemece ita olunan hüküm ve kararı, itası tarihinden bir mah müruruna kadar çıkarıcakları nüshalardan birine aynen dercetmeğe mecbur olacaklardır. Ve bir gazete aleyhine ita olunacak hüküm ve kararın masarif-i tab’iyesi mahküm-ün-aleyh tarafından tediye olunmak üzere sair bir veya bir kaç gazeteye derci hükmolunabilecektir.

Madde: 29 - İki sene zarfında işbu Nizamname mucibince mahkemece aleyhine üç kere hüküm terettüp eden gazete veya varaka-i mürettebenin, Hükümet marifetile muvakkaten veya kat’iyyen tatil ettirilmesi caiz olacaktır.

Madde: 30 - Bir gazete veya varaka-i mürettebenin mesuliyetine haiz olan müdir veyasahibi, bir kabahat ve cünha veya cinayetden dolayı hapis olunduğu halde, müddet-i hapis esnasında gazetesi diğer bir müdir-i muvakkat marifetile kema-fis-sabık tabı ve neşrolunabilecek ise de, müdir-i merkum işbu Nizamnamede münderiç olan şerait ve vezaire tamamen tabi olacaktır.

Madde: 31- Gazetelerde bir cünha vukuunda, kendilerini mutazarrır addedenler istida etmedikçe muhakemeye iptidar olunmayacaktır. Fakat saltanat-ı seniye ile hanedan-ı şevket-ünvan-ı hazret-i Padişahiye ve Hükümet-iseniye ve vükelü-yı devlet-i aliyeye dokunur ve adb-ı umumiyye ve mehasin-iahlaka mugayir sözler istimal olunduğu takdirde, canib-i Hükümetten davaya teşebbüs olunacaktır. Ve edyan ve mezahib-i cariyeden birine hakaret olunduğu halde, bu makule hakaretin ait olduğu din ve mezhep memurları tarafından vukua gelecek istida üzerine led-el-icap Hükümet canibinden rüyet-i dava ettirilecektir.

Madde: 32 - Gazetelerce vukubulan cünhalar, tarih-i vukuundan itibaren altı ay mürur edüp te Hükümetçe veya efrad-ı nâs tarafından dava olunmamış olur ise, müddet-i mezkûre inkızasından sonra bu misillü dava istimaı caiz olmayacaktır.

Madde: 33 - Gazetelerce vukubulacak cünha ve cinayetlerin mükerrirli hakkında gerek Hükümet tarafından bila muhakeme icra kılınacak ve gerek mahkemece hükmolunacak mücazat, ceza-yı muayyenin nihayet iki misline iblağ olunabilecektir.

Madde: 34 -İşbu Nizamnamenin oribesinci ve onaltıncı ve onyedinci ve ondokuzuncu ve yirminci ve yirmibirinci ve yirmidördüncü maddelerinde beyan olunan cinayet ve cünhaların hin-i vukuunda, Bab-ı Ali’de beş zattan mürekkep tayin olunacak Meclis-i Atıkam-ı Adliye’de cezası hükmolunacak ve sair maddelerinde beyan kılınan cünha ve kabahatler dahi, zaptiye mahkemelerinde rüyet ve hüküm kılınacaktır.

Madde: 35 - İşbu Nizamname, zirinde muharrer tarihten itibaren düstur-ül-amel tutulacaktır.”(Ertuğ, 1960:185-190).

EK-2. 1872 Tarihli *İBRET* Gazetesinin İlk Sayısı

İBRET Yevmi(günlük) gazete

⁵¹*İbret* gazetesinin 13 Haziran 1872 tarihli ilk sayısının ilk sayfası Kütüphane arşivlerinde bulunamamış, Ebüzziya'nın Yeni Osmanlılar Tarihi adlı eserinden edinilmiştir. (Ebüzziya, 1973b: 134).

((Başlığın sağında yazanlar))

Emr-i tahrire müte'allık işler için Reşad Beye mürâca'at edilmelidir.

Matbaası İstanbul'da Sultanhamamı civarında Yeni geçittedir.

Bir seneliği üç yüz, altı aylığı yüz elli kuruşadır.

Posta ücreti başkaca alınır.

Nüshası bir kuruşadır.

((Başlığın solunda yazanlar))

Baş Muharriri Kemal Beydir.

Emr-i idareye müte'allık işler için Mahir Beye mürâca'at edilmelidir.

İlanın her satırından bir defalık ise üç kuruş, ziyade ise iki kuruş alınır.

((Tarih kısmı)) 7 Rabiü'l-evvel sene 1289 Pençşenbe 1 Haziran sene 1288

(sağ sütun) İbretiin iki iki mâhdenberudur çıkması cânib-i h^ükümet-i seniyyeden o kadar medetle ta'til edilmesinden idi.

Zaten kitabet mesleğinden yetişmiş olduğumuz gibi elimizden geldiği mertebe vatana bir hizmet etmeyi ve taayyüşümüzü dahi bu yolda aramayı arzu eylediğimizden ve matbua memleketimizce bu maksatları istihsal için en büyük vasıta gördüğümüzden bir gazete neşrine karar verdik ve yeni bir gazete tesisiyle mülkümüzde matbuatın terakkisine dahi bu sır da bir hizmet ibrazına muvaffak olmadığımız için bir müddet-i muayyene zarfında ibret'inidare-i tahririyasını deruhte eyledi.

İtikadımızca burada gazetelerin en büyük vazifesi halkımıza kavaid-i siyasiye ve terakkiyat-i medeniyeye müteallik malumat vermektir. Binaenaleyh elimizde olan iktidar-i acizane esasen bu hizmete sarf edeceğiz. Maamafih havadis itasında dahi kusur etmeyeceğiz.

En mukaddes bildiğimiz bir vazife dahi Matbuat Nizamnamesi'nin müsait olduğu derecede doğru söylemektir.

(ünvanlarıyla sağdan yazılmıştır.)

Müdir Mâhir Muharrir Tefik Muharrir Nûrî Muharrir Reşad Muharrir-i Evvel
Kemâl

(sağdan ikinci sütun)

Haber. Yalnız şurası da unutmıyalım ki insân ecdâdının kemâl ve ulviyetiyle iftihâr ider. Lâkin lâkin evlâdını ecdâdına Etmeğe çalışmazsa ahlâk nazarına

eslâfının mahsûl –i ömrü olduğuna liyâkatsizliği göstermiş olur. Şu bende ki adama Hoş geçmesini arzu etmekde ma'murdur.fakat himmetini o maksada hasr neticesinde yine o maksaddan mahrûm kalur. Zirâ dünyada bir mes'ûd gün yokdur ki sa'adeti dünden hazır olunmuş olsun.

Bu meydanda iken istikbâlinin emniyetini istemekden büyük bir hak ve sa'âdetini aramakdan büyük bir vazîfe var mıdır?

İstikbâl ki milletin nûr-i dîdesi cem'iyetin ciğer yarısı medeniyetin hulâsa-i ümîdi Hayâtidir. Halk için anın selâmetine çalışmak evvelâ açılmadan araştırmak fiilinden olmaz mı?

..... olduğumuz ümmetin-i mefâhiri Söyleriz ki buralarda ecdâdımızın yâd herkesin vicdânında bulmuşdur.

Bu bir hiss-i 'ulvîdir ki efkâr-ı 'umûmiyede eşrâfa taklîd ve hâsıl olmuş ve yokluğa gıpta gibi -- tüb...de? Mevcûd İslâm'a hâdim olan -- bir takım leri pek büyük ümidler veriyor.

(soldan ikinci sütun)

... .. Gibi sonra ve nihâyet yüz seneden ziyâde
... .. Birer...mevcûd-i fânî iken dünyaya kazık kakmak sûretde taştan ve
saraylarda otur... .. biz ...kendimiz gibi ancak yüz sene bir nin şirine ..olan
...çabaları ihtiyâr ediyoruz.

Anlar beş yüz sene sonra makineleri idâre için kömürün şimdiden müârekeine ç... .. bi< beş.. gün sonra madenimizin hareketiçün olan ..esbâb ...bile düşünmüyoruz.

Anlar ve milletleirnin her cihette demiryolu ...bâis ... iddi'â ediyorlar. Biz yalnız pâ-yi taht –ı saltanatın bir k... yapılan tramvayı m...n eylerüz.

Anlar iktizâ ederse kendi karınlarını aç bırakıyorlar. Çocuklarının b..
dügü..ahbâba ziyâfet verememek korkusuyla çocuklarımızı mektebe başlatmıyoruz da b-ni'met-i ma'rîrîfetden terennüm ediyoruz.

Ma' mâ fih yine !

İstikbâlimiz emindir! adl-i ilâhî..... ibâret olduğu olan şerî'ât Tertîb edilir.

İstikbâlimiz emîndir. Bu günkü ahd-i ...el-ahkâm

(sol sütun)

Hılâfet-i İslâmiye'yi teşk3il ile devlet beş yüz sene karada ve denizde hâkim-i âlim geç...? Osmanlı kahramanlarının .. ve tiyle yoğrulmuş olan ... ve zann her

zaman dünyanın en b... askerî .. hîn u sâcında .. göstermeğe ve buldukları ..haritasını merhûm cana bedel vermeğe hazırdır.

Salâh-ı Şimdiki ..da ve.... İlinde Tuna'dan Balkan'dan M..-i düveliye şimdiki hâlde ve bâ husus olan .. buldukça .. Avrupanın altını üstüne getirmek göze alınmazsa vayahud bie sefer.. merak uyanmazsa sâhillerimize

İstikbâlimiz emindir. Çünkü f..z kadar lere ihsân ...diği bir ... cihetiyle oluyor.kim biraz.. ... (satır kesik).. büyük ...nin üç büyük denizin ticâretine bu memleket ... olmuştur. Mahsûlât-ı zerâfetimiz arz – belki on .. . bilmiyor... fakat – ilerüde heman cümlesini irâdeye müste'iddir.

İstikbâlimiz emîndir. Öünkü gerek efrâdı ve gerek 'umûmu ... ve sebâsında muallim-i âlem olan gülisdân ve ...an ve arab marifet ve ...medeniyeti bu hâl f..z olmuştur. Nerde o aliye vâris-i istî'dâdıyız.

عصر سابعی نبی عقله جوت ویرجک صورتی زین علوم جلیله تنکراولور که بوله سهویان و نظایر اوردنه موضوع اولان قواعدی ناما در و جرح الیدی حقیقت بزکزه دقله باقلیسه ایلک نظره کوریلور که (انعام) انسان نسبتله ذاتا حسز و ملته لایق رشید . اوقی یوحی دیه نصل قبول اولور . وینه علیه حقوق جرایمه نصل اساس اخاذ اولور . ادعا اولان یوحی انتقام اغراض نفسیه سته تابع برقره ایچون طائی اوله یلور . لکن جمیع بوکونه غیظ و عدوان و عصبیتدن بری بولنی و هرامورده اخاذ ایدمکی قواعد ثابت حقق و انصافی اولنی لایدر . زیرا جمیع برنجی و طیفه سی فاسدی اصلاح ایلکه سیدر . برشمه انعام داعیه سته دوشوده فلسفک ارتکاب ایلدیک فعله تطبیق حرکت فکدر . چونکه اوقیت جمیع عادات فاسدک شرک جنایی اولش اولور . همدوشورکی عدالت نامه اجرا ایدمکی چون نهی جایتک تهدیدن اثر اولور . (حق تعالی) بر درجه قدر حق کوریلور ایسده قاعده اخاذ اولدیک قدر طوشری فکدر . واقعا برآدم که کبرک شمر ایران ایدر اقی تعین لایق و تعین مجبور اولنی یک طوشری . لکن بعضی شمر وارد که تعین قابل اولور . مثلا قل بنه تعرض الیلدن نصل تعینات نقدی ایدمکی برحاله . برا یک تعین اولور . چونکه برآدمک اولان استبدادی جنایی اجران اجتناب ایلر . عینا همدوشور حقق مسئله انتقام خصوصیت کوسریلان تعین ویر . یعنی حکومت جایتک عینی ولیک ششلی اولور . (منفعت عامه) قاعده سته کلیه بولمک الانسیله بولمک ایستدیک جرم واری بولنی دورسه درجه در بولاری یک انعام بر عاداتا حریق جلب ایله و اعطاسک یک اوقیت پوشده و دوشوندک طایفستق اعدامی فاسدک کوردک دیرک و باخود بوسوزنه یله نزل ایجاب اعدامده منفعت کوریلان تخصص وجودینی ازاله ایلکدر منفعت عامه احتیاج بولان حکومت هم مدعی همد حاکم (بوقاعده ازونده کلیه بولمک زده خبی زمانی جاری اولدی . همد حاکم چکار ایش برآدمک ازاله سی واجبدر دیرک و اوزور زده اذکادی . بونلر حقد زیمه بوسوزنه بولمک محل بوقدر دعوا زینی حکمت کبار ویت ایدر . بولادن بری تخلص ایله عرض و ناموس بری جان و مالری تأمین ایدن ایلی الاشعار جنکان رشید باغدر حیاتی تکلیف فوبدی یک دلو فدا کارق احتیاج ایدی . کلیله خط هابونی نشر ایلدی .) و یک که بوقاعده حقوق جزاییه اساس نصف اینه لایق شیلر کلددر بوقاریه پسان ایلدیکر وجهه حقوق جزاییه یک اصل اساس (عدالت) (حق) (مدافعه) یعنی جمعیت	نرمیض و قوسود جمعیتدن کدینی محافظه و استقبال تأمین در او بولمک که مشهور اولان عسای حقوقدن موسو ادرسلولان برک . جایتک جزایه منصف اولنی عدالت طایفه ایجابدر و جمیع جوازاته اولان حق کینی محافظه و مدافعه اولان حقک نتیجه سیدر . چونکه جمیع سادخالیه قائم اولنی عدالت جاری اولندن عبارتدر بولدن اکتسابل عدالت . مطلقه به میز اویان بر فعل جزایه منصف اولور و مدافعه صددن لزوم قطع اولدیک جمیعک جزایه حق او ایزر بولنی مله دن طبیعتیه شوفا عده بی چاره هر بر جزایه عدالت . مطلقه دن خارج واده لوم قطعین زیاده اولدیک رشاد السام طبعی اقای نامه ماللد . باخصوص پولنی از برحق بطام معاملنه منظر اولور کوتیه نامی باغدر انعامک طرفتی ارامنه هر لیک خواهشکار اولدیک مبداءدر المنه بوقاعده بر عایه اوو بالرقا ایدمکی و باسودانسانیه جرمی کلی خدمت سیدر المنه طاشدن و عاریتی بارور . ترجمه مالری المنه بوقاعده صورتدر نشر ایدر . ایست . بوقیلدن اولان تراجم احوال عمومیه نام ایلک برجلدنه شدی قدر نهیر تکلیف کومش و یده بریدن امتش اولدیکم زکریان بریک ترجمه کلدکه . همد حاکم نصف تعینده سیم مصطفی نامده مهتدر خاندن بشهر رفادت اول علیه کلا راجح احوال عسکریه منته دا . رفرانس ترجمه برکتب آلفا ایلک بارسه کلد . ایدر . و اوقیت فرانسز علمای زده مفاهر عسکری اولور . حتی اودرجه دلی اوج زده باصلور . بوزان جوجوقلنده و جمعیات مرفقی ایست حتی کلد فارله نظریه ایلک اوقیت کوشون که قاعده داخلده بطام همد اصل تصور بولمک . نه قدر اساسا اولدیکر حاله و طریقتدر بری بولمک ارباب اقتدار ایلر واجبی ایست کتابلر زده کورلم کورلم اورولک تحقیق ایدمکی هر قیقه خیل یاد اوقیت شالان . همد بطام قیقلی داتر و راج مدفدر . همد اولرجه ایست کتابلر ایلر ذکر لکان بولمک داتر لک ترجمه ایلر نقل سده کلا کلدنه اولان جرمی کوسری اولور . توجهات علی برایع سقید ولای داخلده ساقز قضای نایز شرعیه سته کولجه دن معزول عین حلی فندی اودولای داخلده تکفول مافی قضای نایز شرعیه سته مجود باشانی سابق دویه مدیر لکان راشد افندی	سلانیک ولایت داخلده قره قریه قضای نایز شرعیه سته کستدر بدن معزول یوسف مدالین افندی لایه ولایت داخلده راجو . قضای نایز شرعیه سته شله دن معزول محمد نجیب افندی اشروم ولایت داخلده اسیر قضای نایز شرعیه سته لوانه دهمعزل محمد توفیق افندی کرید ولایت داخلده اسفایک قضای نایز شرعیه سته غزه دهمعزل عبدالجلیل فوزی فندی تعین بولمکدر بغداد والی سابق دولتو مدحت باشا حضر لری استنبول توجها اسکندر بولدن حرکت ابتدی دیور نظامی اقتضایه برایتیو تعالیم ایلک مشغول اولان رفیق عسکری دوستی کون باب شمر عسکریه بر منظم آتش تعلیمی ایتراستیه و طیفار لری اکل ایشلدر . کوریلور زوایت کوره بوعسکرک ایدمکدن اولان یک دلو اختلالیه حرکتدر اولان انتظام ظاهره کی عوارضک حقیقه بر تباری اولدیکدن دلال ایدر . وینه علیه اقوام عثمانیه لیس ناطقین کلدنه ایلان لسان و جنتیزنه کی ایزلی انتظام اداره بنده . اتحاد بنه خلل و یهیمه چکی کوسری بولمکدر اولدیک زوایت وره برایی کون اول کول برای کسدری اخلان دیکر آثار بوریر و قعده ده اگر صحیح اولدیکدن حکم اولدیکدن حقیقه نظر دلی جلب ایلک لایم کلد . خلیقین دایده مشهور اولان مشرب مرث کار بی جهنمه همد خفاطه عالم دیکدر سزا اولان عاتک عتاده (قسط و غلابوق ایلک) برآدمک اقای شی اختیار ایدمکی مرتبه آج فالدیک اعتقاددر چه برنجی دمه اولدیک کولش اولی ایدر . (آجلی و ایشلامسون ذرا کیمسه لک نظریه حیالک اعتباری قائم حیات خلک نظریه اعتباردن دو عسسون ذرا صکر همد استیلجیک نتیجه کوریلور . (تعارف) دیه ۱۱ حریران ملککده ملحوظ اولان قاضیک اوکی المی ایچون سیبایا شواری امتی دولتک شرائط اداره سته . مجود اولان احکام حریران و طایفک شمدیک اجران اسفاطه اکثریت ارا ایله قرار ویرلدر . مادری ۱۱ حریران (اسباباده ذالاطفا اولان ذرویتک ککی) دهیان رفهر یک تنکراا ناسینه دارا اولان تکلی ساتور د ایلدی . پارس ۱۲ حریران بروسبا عسکریک فرانسه طویراخی ترک	ایستنه دارا اولان مکالت حسن صورتله دولم ایریدور انکدر ایله بلجیا پشده در مجرمینه دارا بوقاوه مذاکره اولدیکدن ایست دنیاک الک بولمک ایدمکی اولان انقلاب خرد فرماندن بریده زماندر کوردی برایمافک درایت فوق العاده سی اوج دزن عصردنبر طرقة و سکونت خالده اولان المالیاری بر علم اتحاد الله جمع ایلکرم اب دولتک اولین پایه اعتلا سته چقاردی . برایمافک اولدیک تحت سلطنته باید ایچون خلک اخلاصه القا ایدمکی قصاد برعصردنبر مستولی عالم و مرفی مدینت کینان فرانسی مخاوش ضرورتدر کوسری عاقبت فرانسه ملونلره آدم حایرله پایه تلف ایلدک اوغرا دیک مصیبتدن قوتلدی . بوقوتدر برده قانون عسکری اعلان ایلدی که انک حکمکدر برملون ایل بوزیک عسکری ذاتا خاص سلاح بولمکدر واقع ویش جمهور سایش آرزوسنده ثابت اولدیکدن بولمک چرد . مایر اول چیکه اگر اسرایسک صلح و صلح . قاعده سته ایجابدن عاریت اولدیکدن فرانسه شواری امتی منیر فصاحتدن اعلان ایدمکی . فقط اگر بوسوزنه سترمایا ایچون چده قولش بر وسیله اغفالدن عیارت دکل اسم زمازدره مصلحتدن کرک مصری و کرک تاسیل و زراعت و صنعتجه مصری کین دوام جهنملره خاریدن شع اولق لازم کلدک لکن اگر بولمک برکده عماریه ایست ایدرسه اوزمان حقیقه زیاده هیچ بوقوت کولمک برحق غریبه ظهور ایلدیکدر . الایامه سلطنتی سلا دام ایلدیکدن اکلان نظر افکرک زوایت کوره انکدر ولتی حکم کلی ایچون تعین اولان مدلی کالی کولمکدن بولک عتدیک مذاکره ایدمکدر بعضی ارباب و قوف بوسله مجرد جزال فرادک برکده همد جمهور ریاسته انطب اولمسته خدمت ایچون اختراع اوقش برعایتدر برز وینه علیه عاقبت عماریه غیر اوله تیلدن قوتیز اسباباده قاریست اختلال خنده باقلاتش ایسده ملک ذاتا بوقوت بولمکه قدرلندن عبادت اولدیکدن و رفهر لک هر بری بحر مقصوده دوام ایدمکدن اورا زده اسایش تون تون اعاده اولمکدن ذیلده من
--	--	---	--

(sağ sütun)

asr-ı sâbıkadan beri akıllara hayret verecek surette terakki eden ulum-i cedidiyeteşekkür olunur ki böyle seheviyyât ve zanniyyât üzerine mevzu' olan kavâ'id tamamen redd ve cerheyledi.

Hakikat bir kere dikkatle bakılsa ilk nazarda görülür ki (intikam) insana nisbetle zaten haksız ve ta'na layık bir şeydir. Artık bu hak diye nasıl kabul olunur. Ve binaen aleyh hukuk_i cezâiyyeye nasıl esas ittihâz olunur. İddi'â olunan bu hakk-ı intikam ağrâz-ı nefsâniyyesine tâbi' bir ferd için tatlı olabilir. Lakin cem'iyyetin bu güne gayz ve adâvet-i dâ'iyyesinden beri bulunması ve her umûrda ittihâz edeceği kavâ'id gayet haklı ve insaflı olması lâbüddür. Zira cem'iyyetin birinci vazifesi fâsidi ıslah eylemeye sa'ydir. intikam dâ'iyyesine düşüp de fâsidin irtikâb eylediği fiile tatbik-i hareket değildir. Çünkü o vakit cem'iyyet âdetâ fâsidin şerik-i cinâyeti olmuş olur. hem de bu şirketi adâlet nâmına icrâ edeceği için töhmeti cânînin töhmetinden ağır olur.

(Hakk-ı tazmîn) bir dereceye kadar haklı görünür ise de kâ'ide ittihâz olunacak kadar doğru değildir. Vâkıâ bir adam ki diğerine zarar îrâs eder. Onu tazmîn eylemesi ve tazmîne mecbûr olması pek doğrudur. Lakin bazı zarar vardır ki tazmîni kabil olamaz. Meselâ katl, ... ta'rîz eyleyenden nasıl tazmînât nakden mi? Bu halde cezâ pek Olur. çünkü biraz zengin olan istediğicinâyeti icrâdan ictinâb eylemez. Aynen mi? O zaman dahi mesele intikam hususunda gösterilen neticeyi verir. Yani hükûmet cânibinin aynı ve belki şenî'î((kötüsü)) olur.

(Menfa'at-ı 'âmme) kaidesine gelince bu hele hiç anlaşılamaz. Bunun için cürm var mı yok mu, varsa ne derecedir, buraları pek maksızın 'âdetâ herifi celb ile ve i'fasının pek o kadar Yoksa da biz düşündük taşındık i'damını faydalı gördük diyerek ve yahud bu sözlere bile tenezzül etmeyip i'damında menfaat görülen şahsın vücudunu izâle eylemektir, menfaat-ı amme iddiasında bulunan hukümet hem müdde'î hem de hâkimdir (bu kâide gelinceye dek bizde hayli zamanlar câri oldu. Hiç muhakemeye çekilmemiş bir adamın izâlesi vacibdir diye fetvalar verenlerde az değildir. Bunlar hakkında bizce bir söz söylemeğe mahal yoktur, da'vâlarını mahkeme-i kübrâ ru'yet eder. Bu beladan bizi tahlîs ile arz ve nâmûsumuzu can ve malımızı te'min eden ebediyyü'l-iştihâr cennetmekan Reşid Paşadır. Hayatını tehlikeyekoydu bin türlü fedakarlık ihtiyar etti. Gülhane Hatt-ı Hümayûnunu neşretti.) demek ki bu kavâ'id hukuk-i cezâiyyeye esas layık şeyler değildir, yukarıda beyân eylediğimiz vechile hukuk-ı cezaiyyenin asıl esas (adalet-i mutlaka) ve (hukuk-ı müdafaa) yani cemiyete

((sütun2))

Ta’riz vuku’ buldukça ondan kendini muhafaza ve istikbali temindir.

Avrupanın en meşhur olan ulemâ-yı hukûkundan Mösyö Ortolan der ki “ canının cezâyı müstehak olması adalet-i mutlaka icabıdır ve cemiyetin mücâzâta olan hakkı kimini muhafaza ve müdafaada olan hakkının neticesidir” çnki cemiyetin seâdethal ile kâim olması adaletin cârî olmasından ibârettir. Bundan anlaşılan adalet-i mutlakaya mugayyir olmayan bir fiil cezaya müstehak olmaz ve müdafaâ sadedinde lüzum-i kat’î olmadıkça cemiyetin cezâyı hakkı olamaz. Bu iki meseleden tabî’atiyle şu kâideyi çıkarırız, her bir ceza ne adalet-i mutlakadan hariç ve ne de lüzum-i kat’iyyeden ziyade olmalıdır.

Reşad

İnsan tab’an inka-yı nâma mâildir. Bâhusus bu meylânı artıracak bir takım mu’âmelâta mazhar olanları görünce nâmını paydar etmenin tarikini aramağa her kesin hâhişkâr olacağı meydandadır. İşte bu kaideye diayet Avrupalılar fikren bednamlığa? Veyahud insaniyete cüz’î küllî hizmeti edenlerin taştan resmlerini yaparlar. Tercüme-i hallerin ahlak-ı nümune suretinde neşrederler.

İşte bu kabîlden olan terâcim-i ahvâl-i umûmiyye nâm te’lifin bir cildinde şimdiye kadar ne bir kitapta görmüş ve ne de birinden istemiş olduğumuz terklerden birinin tercüme-i hâlini gördük. Şöyleki zamanında Seyyid Mustafa namında mühendishaneden yetişme bir zat devlet-i aliyyenin tarih ve ahvâl-i askeriyesine dair Fransızca bir kitap telif ederek Parise gönderir. Ve o vaktin fransız ulemâsı nezdinde mazhar-ı tahsin olur. hatta o derecede ki üç def’a basılır.

Bu zat çocukluğunda resme gayet meraklı imiş. Hatta kağıt karalaya karalaya eline o kadar getirmiş ki kaide dahilinde bir takım hendese işleri tasvir edermiş. Ne kadar teessüf olunacak bir hal ki vatanımızın yetiştirdiği böyle erbâb-ı iktidar ve ehveni ecnebî kitaplarında görelim. Kim bilir belki Avrupanın tahkîk edemediği her dakika hayrla yâd olmağa şayan dehâ bir takım kıymetli zatlar toprağımıza dırlar. hiç olmazsa ecnebi kitaplarda ismi zikr Bu yolda zatların tercüme-i hallerini nakl etsek hâklerine olan hürmetimizi göstermiş oluruz.

Teveccühât-ı ilmiyye

Cezayir-i Bahr-i Sefid vilâyeti dahilinde Sakız kazası niyâbet-i şer’iyyesine Gümülce’den ma’zûl Osman Hilmi Efendi

Edirne Vilâyeti dahilinde tekfur Limagi kazası niyâbet-i şer'îyyesine
Mahmud Paşa sabık Devriyye müderrislerinden Raşid Efendi

((sütun3))

Selanik vilayeti dahilinde Karaferiye kazası niyâbet-i şer'îyyesine Kösendire'den ma'zûl
Yusuf Ziyaüddin Efendi

Tuna vilayeti dahilinde Rahve kazası niyâbet-i şer'îyyesine Şile'den ma'zûl Mehmed
Necib Efendi

Erzurum vilayeti dahilinde İspir kazası niyâbet-i şer'îyyesine Livane'den ma'zûl Mehmed
Tevfik Efendi

Girit vilayeti dahilinde Esfekiyye kazası niyâbet-i şer'îyyesine Gazze'den ma'zûl
Abdülhamid Fevzi Efendi tayin buyurulmuştur.

Bağdad valisi sabık devletlü Midhat Paşa Hazretleri İstanbul'a müteveccihen
İskenderun'dan hareket etti, diyorlar

Nizamî iktizasınca bir aydanberi ta'lîm ile meşgul olan redif askeri
dünki gün Bab-ı Seraskerî'de bir muntazım ateş ta'limi icrasıyla vazifelerini ikmal
etmişlerdir. Görenlerin rivâyetine göre askerin elbisesinde olan pek türlü ihtilaf ile
hareketlerinde olan intizam zahirdeki avârızın hakikate bir tesiri olmayacağına delalet eder.
Ve binaen aleyh akvâm-ı Osmaniyye'nin libâs-ı nâtikiyyet hükmünde olan lisân ve
cinsiyyetlerindeki ihtilaf, intizam idare tahtinde ittihadlarına halel vermeyeceğini gösterir
bir yolda imiş.

Levand gazetesinin rivayetine göre bir iki gün evvek güya bir
.....kendini açılğandan? denize atar. Bir bir garip vak'adır ki eğer sahîh olduğuna
hükmolunulsa hakîkten dikkati celp etmek lazım gelir.

Halkının bütün dünyada meşhur olan meşreb-i mürvet kârîsi cihetiyle
mühimmen nihâne-i 'âlem denilmeğe seza olan Memalik-i Osmaniyye'de (kaht((kuraklık))
veya galâ(pahalılık)) yok iken) bir adamın efendi ihtiyâr edecek mertebede aç kaldığı
i'tikâdımızca birinci def'a olarak görülmüş olmak gerektir.) açlık başlamasın. Zira
kimsenin nazarında hayatın i'tibârı kalmaz. Hayat halkın nazarında i'tibardan düşmesin.
Zira zonra hiç istenilmeyecek neticeler görülür.

(Telgraf)

Madrid 11 haziran

Memlekette melhûz((hatıra gelen)) olan fenalığın önünü almak için İspanya şûrâ-yı ümmeti devletin şerâit-i idâresine mevcûd olan ahkâm-ı hürriyetten bir takımının şimdilik icrâdan iskâtına ekseriyyet ara ile karar verilmiştir.

Madrid 11 haziran

İspanya'da zaten mülgâ olan cizvitlik gibi) ruhbâniyyet fırkalarının tekrâren tesîsine dâir olan teklifi senato reddeyledi.

Paris 12 haziran

Prusya askerinin Fransa toprağını terk

((Sütun4))

Etmesine dair olan mükâlemet hüsn-i suretle devam ediyor. İngiltere ile Belçika beyninde redd-i mücrimîne dair bir mukâvele müzakere olunmakta imiş.

Dünyanın en büyük en müthiş olan inkilâbât-ı hurd-i fersâsından biri de zamanımızda görüldü. Bir Bismarck'ın dirayet-i fevkaladesi üç dört asırdan beri tefrika ve sükûnet halında olan Almanyalıları bir ilm-i ittihâd altında cem' ederek merâtib-i düveliyyenin evvelîn pâye-i i'tilâsına çıkardı.

Bir Napolyon'un evladını taht-ı saltanatta te'bîd için halkın ahlakına ilkâ ettiği fesâd bir asırdan beri müstevlî-i âlem ve mürebbî-i medeniyyet geçinen Fransa'yı mahvolmuş sûretinde gösterdi.

'Âkibet Fransa milyonlarla adam, milyarlarla para telef ederek uğradığı musîbetten kurtuldu. Bugünlerde bir de Kanun-i Askerî i'lân eyledi ki onun hükmünce bir milyon iki yüz bin askeri dâimâ hazır silah bulunacaktır.

Vâkı'an reis-i cumhur, âsâyış arzusunda sâbit olduğunu ve bu tedârik-i mücerred "Hazır ol cenge eğer isterisen sulh ü salâh" kâidesine ittibâ'dan ibaret bulunduğu Fransa şûrâ-yı ümmetinin minber-i fesâhatinden i'lân ediyoruz. Fakat eğer bu sözleri setr-i merâm için meydana konulmuş bir vesîle-i iğfâlden ibaret değil ise zamanımızda mesâlihanın gerek masrafı ve gerek tenâsül ve zirâ'at ve san'atça mazarratı kesret ve devam cihetleriyle muhârebeden şeni' olmak lazım gelecek.

Lakin eğer bu tedârikler bir kerede muharebeyi intâc ederse o zaman hakîkaten dünyada hiçbir vakit görülmemiş bir çok garîbeler zuhûr edecektir. Alabama meselesi hâlâ devam ediyor. Gelen telgrafların rivayetine göre İngiltere devleti hükm-i meclisi için ta'yin olunan müddeti kâfi görmediğinden bunun temdîdini müzakere etmektedir.

Ba'zı erbâb-ı vukûf; bu mesele, mücerred General Grand'ın bir kere daha cumhur reyâsetine intihâb olunmasına hizmet için ihtirâ' olunmuş bir nümâyîştir, derler. Ve binaen aleyh akıbeti muhârebeye müncerr olabilmekten ((sürüklenmesinden)) korkulur.

İspanya'da Karlist ihtilali hitâma yaklaşmış ise de memleket zaten bir çok politika fırkalarından ibâret olduğundan ve fırkaların her biri taharrî-i maksatta devam eylediklerinden oralarca asayiş bütün bütün i'âde olunmuştur, denilemez.

Fransa'da sabık İmparator Napolyon tarafdârânının ümit ve âmâli Mösyö Rouhr'un diskorlarıyla beraber bitti, demektir. Onun müsellemler olan dirâyet ve fesâhati 4 Eylül 71'de teşekkül eden mukâvemet-i milliye idâresiyle hükûmet-i cumhûriyyeyi mes'ûl tutmağa kâfi.

مصارف و تنزیل اولشان دواړ		مصارف و تنزیل اولشان دواړ	
مصارف	تنزیل	مصارف	تنزیل
۱,۲۳۵,۰۰۰	۲,۱۵۴,۶۹۹,۵۸۰	۱,۲۳۵,۰۰۰	۲,۱۵۴,۶۹۹,۵۸۰
مایدون	مایدون	مایدون	مایدون
عدلیه	عدلیه	عدلیه	عدلیه
۲۸۷,۴۰۳	۲,۱۵۴,۶۹۹,۵۸۰	۲۸۷,۴۰۳	۲,۱۵۴,۶۹۹,۵۸۰
مصارف ارا سنده	مصارف ارا سنده	مصارف ارا سنده	مصارف ارا سنده
شبان دقتدر	شبان دقتدر	شبان دقتدر	شبان دقتدر
۱,۱۲۸,۶۱۱,۸۷۹	۱,۱۲۸,۶۱۱,۸۷۹	۱,۱۲۸,۶۱۱,۸۷۹	۱,۱۲۸,۶۱۱,۸۷۹
دین غومیه و عطا	دین غومیه و عطا	دین غومیه و عطا	دین غومیه و عطا
۱,۰۰۷,۸۰۸,۹۷۳	۱,۰۰۷,۸۰۸,۹۷۳	۱,۰۰۷,۸۰۸,۹۷۳	۱,۰۰۷,۸۰۸,۹۷۳
دواړه کون مصارف	دواړه کون مصارف	دواړه کون مصارف	دواړه کون مصارف
۲۵۱,۸۹۲,۹۶۲	۲۵۱,۸۹۲,۹۶۲	۲۵۱,۸۹۲,۹۶۲	۲۵۱,۸۹۲,۹۶۲
اختصارات و سولک مصارف	اختصارات و سولک مصارف	اختصارات و سولک مصارف	اختصارات و سولک مصارف
کصیلوسی	کصیلوسی	کصیلوسی	کصیلوسی
۲,۴۰۰,۰۰۰	۲,۴۰۰,۰۰۰	۲,۴۰۰,۰۰۰	۲,۴۰۰,۰۰۰
تیش اوج سته سندن اعطاء	تیش اوج سته سندن اعطاء	تیش اوج سته سندن اعطاء	تیش اوج سته سندن اعطاء
اوتوز دیت سته ده تسو	اوتوز دیت سته ده تسو	اوتوز دیت سته ده تسو	اوتوز دیت سته ده تسو
اوانسحق اولان	اوانسحق اولان	اوانسحق اولان	اوانسحق اولان
استراشی تخصیصاتی	استراشی تخصیصاتی	استراشی تخصیصاتی	استراشی تخصیصاتی
تراوایه رقابت اتمک و ینکلاش ابله اوزنه کو:	تراوایه رقابت اتمک و ینکلاش ابله اوزنه کو:	تراوایه رقابت اتمک و ینکلاش ابله اوزنه کو:	تراوایه رقابت اتمک و ینکلاش ابله اوزنه کو:
دانی صورت و ینکلاش اوزنه یو غا اوجی شرکتک	دانی صورت و ینکلاش اوزنه یو غا اوجی شرکتک	دانی صورت و ینکلاش اوزنه یو غا اوجی شرکتک	دانی صورت و ینکلاش اوزنه یو غا اوجی شرکتک
(آوینه شرکت خیره دیکه اوتوز) اوتوز	(آوینه شرکت خیره دیکه اوتوز) اوتوز	(آوینه شرکت خیره دیکه اوتوز) اوتوز	(آوینه شرکت خیره دیکه اوتوز) اوتوز
اصدار دینی کوچک واپور دین بری استنبول	اصدار دینی کوچک واپور دین بری استنبول	اصدار دینی کوچک واپور دین بری استنبول	اصدار دینی کوچک واپور دین بری استنبول
کلیش ایش	کلیش ایش	کلیش ایش	کلیش ایش
آفرین شرکتک نصرف اداره دین دین مایه	آفرین شرکتک نصرف اداره دین دین مایه	آفرین شرکتک نصرف اداره دین دین مایه	آفرین شرکتک نصرف اداره دین دین مایه
پردیه به کتیدی که بنیده استحصالی نافع	پردیه به کتیدی که بنیده استحصالی نافع	پردیه به کتیدی که بنیده استحصالی نافع	پردیه به کتیدی که بنیده استحصالی نافع
پولنده کتیده شریک پولنده به جیسی حاله	پولنده کتیده شریک پولنده به جیسی حاله	پولنده کتیده شریک پولنده به جیسی حاله	پولنده کتیده شریک پولنده به جیسی حاله
کله چک	کله چک	کله چک	کله چک
آه اولوردی	آه اولوردی	آه اولوردی	آه اولوردی
پرقو بناده پیدا اولسیده	پرقو بناده پیدا اولسیده	پرقو بناده پیدا اولسیده	پرقو بناده پیدا اولسیده
اناطول طرفه ثراوای پولنده و هج اولارنه	اناطول طرفه ثراوای پولنده و هج اولارنه	اناطول طرفه ثراوای پولنده و هج اولارنه	اناطول طرفه ثراوای پولنده و هج اولارنه
ادی یو غا زینه ایل طاهر ک سوسونک اوزنه	ادی یو غا زینه ایل طاهر ک سوسونک اوزنه	ادی یو غا زینه ایل طاهر ک سوسونک اوزنه	ادی یو غا زینه ایل طاهر ک سوسونک اوزنه
پول پیدا اینه	پول پیدا اینه	پول پیدا اینه	پول پیدا اینه
پای اوبالوک شریک	پای اوبالوک شریک	پای اوبالوک شریک	پای اوبالوک شریک
اوسالوردی ساعده پکر اولسون پروار	اوسالوردی ساعده پکر اولسون پروار	اوسالوردی ساعده پکر اولسون پروار	اوسالوردی ساعده پکر اولسون پروار
اوشراشی کتیدی بلکه اختیار ایدیدین	اوشراشی کتیدی بلکه اختیار ایدیدین	اوشراشی کتیدی بلکه اختیار ایدیدین	اوشراشی کتیدی بلکه اختیار ایدیدین
یو غا ز اینه ملک الموده بابت مجبورین	یو غا ز اینه ملک الموده بابت مجبورین	یو غا ز اینه ملک الموده بابت مجبورین	یو غا ز اینه ملک الموده بابت مجبورین
قوتیلوردی	قوتیلوردی	قوتیلوردی	قوتیلوردی
غالبه دین اناطول طرفه واپور ک قی	غالبه دین اناطول طرفه واپور ک قی	غالبه دین اناطول طرفه واپور ک قی	غالبه دین اناطول طرفه واپور ک قی
جهشه دوز کار ابله اوشراشی استراشی	جهشه دوز کار ابله اوشراشی استراشی	جهشه دوز کار ابله اوشراشی استراشی	جهشه دوز کار ابله اوشراشی استراشی
الان بر ایل جفته باغش	الان بر ایل جفته باغش	الان بر ایل جفته باغش	الان بر ایل جفته باغش
مفریق دین شهادت اولارنه	مفریق دین شهادت اولارنه	مفریق دین شهادت اولارنه	مفریق دین شهادت اولارنه
شهادت ایدر	شهادت ایدر	شهادت ایدر	شهادت ایدر
لوانت بانک روایت کوه فرانسه ایلک کوبی	لوانت بانک روایت کوه فرانسه ایلک کوبی	لوانت بانک روایت کوه فرانسه ایلک کوبی	لوانت بانک روایت کوه فرانسه ایلک کوبی
شرق ایدر اولار اولار وین سکده سنی	شرق ایدر اولار اولار وین سکده سنی	شرق ایدر اولار اولار وین سکده سنی	شرق ایدر اولار اولار وین سکده سنی
پولش	پولش	پولش	پولش
ویشراکله ظهور دین شهادت	ویشراکله ظهور دین شهادت	ویشراکله ظهور دین شهادت	ویشراکله ظهور دین شهادت
نسیاجیدن اولار ک بوسکدر کومه نصب	نسیاجیدن اولار ک بوسکدر کومه نصب	نسیاجیدن اولار ک بوسکدر کومه نصب	نسیاجیدن اولار ک بوسکدر کومه نصب
اولش	اولش	اولش	اولش
ایشیدلر بکنه کوه مراقی پزاش یغان تریه	ایشیدلر بکنه کوه مراقی پزاش یغان تریه	ایشیدلر بکنه کوه مراقی پزاش یغان تریه	ایشیدلر بکنه کوه مراقی پزاش یغان تریه
ایش	ایش	ایش	ایش
حیوانیغ سوز سولکله خیلین	حیوانیغ سوز سولکله خیلین	حیوانیغ سوز سولکله خیلین	حیوانیغ سوز سولکله خیلین
خیلده ایلرولش	خیلده ایلرولش	خیلده ایلرولش	خیلده ایلرولش
عسکر به یازان کاب اقتدار دین بر ماکسی	عسکر به یازان کاب اقتدار دین بر ماکسی	عسکر به یازان کاب اقتدار دین بر ماکسی	عسکر به یازان کاب اقتدار دین بر ماکسی
آرزو ایدرسه ترکیه خواجه کئی ایچون تقدیم	آرزو ایدرسه ترکیه خواجه کئی ایچون تقدیم	آرزو ایدرسه ترکیه خواجه کئی ایچون تقدیم	آرزو ایدرسه ترکیه خواجه کئی ایچون تقدیم
ایده چک	ایده چک	ایده چک	ایده چک
فیات	فیات	فیات	فیات
اونفاده ۱۲ حز بران فرانس	اونفاده ۱۲ حز بران فرانس	اونفاده ۱۲ حز بران فرانس	اونفاده ۱۲ حز بران فرانس
اسهام غومیه	اسهام غومیه	اسهام غومیه	اسهام غومیه
۱۸۶۹ استراشی	۱۸۶۹ استراشی	۱۸۶۹ استراشی	۱۸۶۹ استراشی
۱۸۷۱ استراشی	۱۸۷۱ استراشی	۱۸۷۱ استراشی	۱۸۷۱ استراشی
۳۳۸	۳۳۸	۳۳۸	۳۳۸
۷۲	۷۲	۷۲	۷۲
۱۲ حز بران فرانس	۱۲ حز بران فرانس	۱۲ حز بران فرانس	۱۲ حز بران فرانس
۵۵	۵۵	۵۵	۵۵
اسهام غومیه	اسهام غومیه	اسهام غومیه	اسهام غومیه
۱,۸۹۵,۸۸۷	۱,۸۹۵,۸۸۷	۱,۸۹۵,۸۸۷	۱,۸۹۵,۸۸۷
اختصار و سولک مصارف	اختصار و سولک مصارف	اختصار و سولک مصارف	اختصار و سولک مصارف

((Sütun1))

Ve Napolyon'un yine Fransa imparatorluk tahtına avdetine kâfil zannolunur idi. Fakat lâmi'a-i hakîkati fesâhat ve belâgat-i şa'ş'a'sıyla örtmek mümkün olamayacağından mûmâ ileyhin millet meclisinde îrâd eylediği nutkunda görülen selâset ve mahâret hutabânın mazhar-ı tahsini olmuşsa da Mösyö Gamitta'nın minberde "kokmuş imparatorluk idâresinin da'va vekiline cevap vermek bile tenezzüldür" yollu verdiği cevap-ı hakaret Mösyö Ruhr'unsözlerini bütün bütün hükümsüz bırakmıştır.

Meşhur Taliran bir mahalle elçi gönderdiği zaman "aman mösyö, sakın lüzumundan ziyade gayret gösterme" der imiş. Şüphesiz Mösyö Ruhr dahi böyle bir nasîhate muhtaç imiş. Çünkü ziyade gayret göstereyim diye bir takım işler açdı ki onları temizlemek Napolyonu tekrâr imparatorluğa getirmekten daha müşkil görünüyor.

Mes kalesini terk ile bi'l-vasıta Fransanın inhizâmına sebep olan Mareşal Bazen taht-i tevkîfe alınmış idi. Bu kere istintâkına dahi mübâderet olunmuş idi. Mareşalin istintâkı General Rouir'e havale kılındığı gibi General Pors'e dahi devlet tarafından müdde'î nasbolunduğu söyleniyor. Bu da'vada Napolyon ile Ruhr'ların filanların şerîk-i cinayet olduğu meydana çıkarsa (çıkacakları bir dereceye kadar şüphesizdir) o vakit Napoyonu Fransa'ya getirmek şöyle dursun Mösyö Ruhr kendini Fransa'dan kurtarabirirse hayli muvaffakiyettir.

(Kor ye Doryandan nakil)

Fransa'nın şûrâ-yı ümmetine arz olunan gelecek bin sekiz yüz yetmiş üç senesi bütçesinde üç yüz otuz üç milyon yirmi altı bin üçyüz altmış üç frank vâridât-ı mukanneteye mukabil, iki milyon yedi yüz yirmi milyon dört yüz seksen sekiz bin otuz dört frank masraf gösterilmiştir. Bütçenin hey'et-i umûmiyyesine nazaran ve yetmiş iki senesine nisbeten varidatça altmış bir milyon altı yüz altmış beş bin yedi yüz on iki frank ve masrafça elli üç milyonbeş yüz elli üç bin yedi yüz otuz beş frank fazla vuku' bulduğu anlaşılır.

Binaen aleyh bu hesap üzerine Fransa'nın kâffe-i devâir-i resmiyyesinde masraf ziyadeleşmiş yani her bir nezâretin mikdar-ı masrafı âtide gösterilen râddeye bâliğ olmuştur.

Harbiye nezareti 9.000.000

Bahriye nezareti 4.126.447

Hariciye nezareti 115.000

Dahiliye nezareti 2.194.780

Cezayir 2.013.950

Ma'ârif 2.806.300

Zirâ'at 1.626.840

Nâfi'a 3.659.515

İnhisâr-ı rusûm-i sâire mesarifi 1.895.887

((sütun2))

Mesarifinden tenzil olunan devâir

Mâliyeden 1.235.000

Adliyeden 287.203

Vâridât-ı umûmiyye ile verginin ba'de'l-masraf mahsûl-i sâfisi 2.154.569.580

Mesârif arasında şunlar şâyân-ı dikkattir

Divan-ı umûmiyye ve atâyâ 1.128.611.879

Devâirin yekûn mesârifi 1.007.808.973

İnhisârât ve rusûmun mesârifi tahsîliyyesi 251.892.092

Yetmiş üç senesinden i'tibar otuz dört senede olunacak olan istikrazı tahsisatı
2.400.000

Tramvaya rekabet etmek ve Beşiktaş ile Ortaköye daimî surette eşilmek üzere Boğaziçi şirketinin (adına Şirket-i Hayriyye demeğe utanırız) Londra'ya ısmarladığı küçük vapurlardan biri İstanbul'a gelmiş. Aferin şirkete, tasarrufu, idareyi dirayeti müsabakatı bir dereceye getirdi ki yakında istihsal-i menâfi' yolunda kendine şerik bulunamayacak hale gelecek....

Ah ne olurdu. Bir kumpanya da peyda olsa idi Anadolu tarafına tramvay yolunda ve hiç olmazsa adamı boğazına ip takarak sürümek üzere bir yol peyda etse.. Bari o mübarek şirketimiz o sahillerde saatte bir kere olsun bir vapur uğratmak külfeti belki ihtiyar ederdi de bu Boğaziçi'nde mülk mülkü'l-mevte mecburiyetinden kurtulurdu.

Galiba yine dün Anadolu tarafında vapurun cihetiyle ruzgar ile uğraşması ister istemez alan bir iki çifte batmış. Kim bilir kaç bîçâre “garîk-i deryâ-yi şehâdet” olmuştu. Âhirette şirkete şefâ'at ederler ya...

Levant Times'in rivayetine göre Kaza...da iki köylü Şark İmparatorluğunun bir hayli altın sikkesini bulmuş. Ve beynlerinde zuhûr eden münâza'a neticesinden olarak bu sikkeler hükûmete nasip olmuş.

İşitildiğine göre meraklı bir zat papağan terbiye etmiş. Hayvancağız söz söylemeye hayliden haylide ilerlemiş “Hücûm-i mütevâliye” ve “Zâbitân-ı askeriyye” yazan katip efendilerden her hangisi arzu ederse Türkçe hocalığı için takdîm edecek...

Fiat

Londra 12 haziran-ı frengi

Eshâm-ı umûmiyye 54

1869 istikrâzı 62

1871 istikrazı 73 3><8

Paris 12 haziran-ı frengi

Eshâm-ı um3umiyye 55 90

((sütun3))

Galata piyasası 31 mayıs

Eshâm-ı um3umiyye akşam kapanışı

1 haziran sabah açılışı

1856 istikrazı

1863 istikrazı

1869 istikrazı

Sosyete General

Karadi general

Şimendüfer

Tramvay

Sosyete Avstro-Türk

İstanbul Bankası hisseleri

Akçe

1 haziran

İngiliz lirası

Fransız lirası

Pul

Karamis 51 14

Beyaz mecidiye fark 1 18

Beşlik ve metalik fark 105

Bakır

Gelecek kupon iskonto 1-30

Aleksan Sarrafyan

Hafız Osman hattıyla bir kelâm-ı kadîmın fotoğrafın tarz-ı garîb ile teksîr edilen nüshaları cânib-i Saltanat-ı seniyyeden a'tâ buyurulan müsâ'ade üzerine İstanbula getirilmiş ve meşâhir-i kurrâdan on zâte kırâat ettirilerek temsîlinde çaresiz zuhûr eden bazı nokta ve hareke nakâyısından başka içinde bir sehiv olmadığına mûmâ ileyhim tarafından şehadetname verilmekle gerek mezkur şehadetname ve gerek zikrolunan nakâyısı ıslâha medâr olmak için kurrâ efendiler tarafından tertip edilen cedvel ayrıca tab' ettirilmiştir. Bu mushâf-ı şerifler şehadetname ve cedvel ile beraber Sultan Bayezid'de kağıdçılarda Abdülkadir efendinin yüz seksen numaralı dükkanda bulunur . Hediyesi sekiz mecidîyedir.

Mülkümüzde birçok müessir-i bedî'anın zuhuruna alet olduğu gibi lisanımızın edebiyatına dahi bir çok hizmeti görülmüş olan Reşid Paşa merhumun bazı âsâr-ı siyasiyyesi cem' olunmaktadır.

Bu eserler müşarun ileyhin kuvve-i kalemiyesini gösterdiği gibi zamanımızın en büyük vekâyi'inden haber verir.

Bu mecmû'anın birinci mecellesi bu def'a tab' olunmuş, ve zîrde esâmîsi muharrer olan mahallerde satılmaktadır.

Şehzadebaşında Mehmed Efendinin kıraathanesi

Bayezid'de Hacı Abdülkadir Efendinin 108 numaralı dükkânı

Çenberlitaş'ta Celil Ağa, Sultan Ahmed'de kırâ'athane-i umumi

Sultanhamamı civarında Küçükyan Kardeşlerin eczahanesi ve deposu

Bahçekapısında Tenbakuci((töbekisi)) Hasan Ağa

((sütun4))

Emti'a Gümrüğü karşısında Dmitriyadi'nin mağazası

Köprübaşında gazete barakası

Gazete müvezzi'lerinde dahi bulunur.

CRISTIAN ROTH

LINRAIRE ETRANGERE

32 PASSAGE HAZZOUPULO

PERA

Paris diş etibbâsından tabîb-i derûnî Köprübaşı ihtisâb karşısında Balık Pazarı caddesinde numara 58 her sabah saat ikiden akşam saat on bire kadar mağazada bulunur.

İnsanın dişleri tam ve sağlam olmadığı halde hem ağzı çirkin gösterip telaffuzu tebdil eder ve hem de nefeste fena bir koku peyda edip hazmı güçleştirir ve ilâ ahirü'l-ömr adamı hasta bir halde bırakır bunun için eğreti diş kullanmak âdet olup genç ve ihtiyarların bu misillû ârizadan kendileri vefâyâ ve muhafaza zımnında ehil ve erbâb bir dişçiye müracaatla tabî'i dişlerden fark olunmaz derecede yakışıklı ve salâbetli eğreti diş vaz' ettirmeli. Ve fakat konulacak dişler halkasız ve bağısız ve yaysız olduğu halde bile dişleri tutunmağa medar olmalıdır. Eğreti diş koyduran zâta kat'an zahmet vermemek ve konulacak dişin eğreti olduğunu belli etmemek matlub ve mültezim olmakla mürâca'at olunacak dişçinin san'atta maharet-i kâmileli bulunmak şarttır. Zira bazı zevât dişçilik sanatından bî-behre birilere müracaat eylediklerinden çektikleri zahmetten başka hiçbir fâide görmemektedirler. Dersaadet'te Pek çok adam ya emniyetsizliğinden veya cesaretsizliğinden nâşî eğretidiş..... ictinab etmekte olmağla o misillulara asla zahmet ve meşakkat vermemek ve konulan eğreti dişlerin görülmedikçe bir akçe ücret almak şartıyla yirmi sene Paris'te ve yeni seneden beri Der-saadet'te icra-yı sanat ederek, beş yüz bini mütecâviz eğreti diş vaz' etmiş olan Doktor Roubini ehven fiatla diş vaz' ettiğinden istek edenlerin beher gün Alafranka saat onbirden beşe kadar Beyoğlunda Asmalı Mescid sokağında mûmâ ileyhin 15 numaralı hanesine mürâca'at eylemeleri ve tabip mûmâ ileyhin biraderi 18 senedir Paris'te dişçilik ederek bu def'a Dersaadete gelmiş olmakla ol dahi beher gün Alafranka saat sekizden 5e kadar İstanbul'da Köprübaşında Şehr-emaneti karşısında Caninin eczahanesi kurbunde Dubini hanesinde bulunacağından ekseri diş vaz' ettirmek murâd edenler oraya azîmet etmeleri.

Küçükyan Kardaşları

Emti'a gümrüğü karşısında dembiyat 45 numaralı İngiliz mağazası her nev' karyola

İngilterenin Portland ma'deninden toprağı gerek fıçı ile ve gerek okka ile İngiliz kibriti, gece kandili, çivid ve kola. Mektub kağıdı ve zarfı, kokulu sabun, sinek kağıdı, nane ve sair baharlı şekerler

İstanbul'da Sultan hamamında yeni geçit ittisalinde kâin eczahanesiyle depozitosunda mevcud eczaların tazeliğiyle ehveniyyeti müşterilerini memnun edecek surettedir. Mezkur mağaza gerek perakende ve gerek toptan olarak her nev' çelik şurupları ve şarapları, balık

yağları, çikolata iksirleri, ma'den suları, kana kana şarabları, Bordo şarabları, şampanya, arpa suları ve cins kokular ve sabunlar vesaire fruht olunur.

EK-3. 1872 Tarihli *İBRET* Gazetesinin 19 Numaralı Sayısı

54

امیر تحریر متعلق ایشان چون رشاد بکه
مراجعت ایدلیدر .

امیر اداره متعلق ایشان چون ماهر کمر اجعت
ایدلیدر .

اعلاک هر سطرندن بر دفعه لک ایسه اوج
غرض زباده ایسه اینی غرض آتور .

عِبْرَت

پنجشنبه

جادی الاول ۱۲۸۹ ۳ سنه ۱۹ تومرو ۱۹ صال ۲۷ حیران ۱۲۸۸ سنه

استقراض	کمی اهالیات میرانی اولان وطنندن حریتندن فراعتی بر وجهه جابر اوله من	آیه علاجدن فورتنه یک قولای اولیجی تصدیقندن بشقه چاره یوقدر .	غرض رشاد
استقراض زما نیری حیات اداره کت بر مستثنا وقته مخصوص و تقصیر اوقای لازمدر . زیرا پردولت اساسا یاقی مکن اولیان بر حرب ویا خود امور مالیه حقیبه اولان بوزولفت تسویسی ایچون استقرضه تیور اولور . به ازیم صهی استقرضه صهی صهی صهی ایسه ازیم صهی صهی صهی صهی زما ندر لک ایده مانی صهی اولور نه بویه پردولت ایچون لک مشکل حائلدر .	استقرضه شایه میجی ادعا اولتان دول بذات و دندنی طبیعتده اولان برخستاق اولدیه استقرضه علاجیله می یسایور ؟ یوقه وجود دوت بیل آتی عصر صاغ صاغ یشادندن صکره می استقرضه علاجده محتاج اولیجی خسته لقه دوچار اولدی ؟	یوقه قیادارشا پردولت استقرضه شایه دیو بر حرکت اختراع اکتسیدی . موتاری خیر ایله یاد ایتکله مکاتب اولدیغیزدن و کندی مدافعه به حاضر اولیانله تعریف ایتک عزیمه چیلکک ادانه یاقیه چندن مشارالیه حتمه تعریف دکل بانک فکریک با کله کوسیمت بیچون وفاق بر مطالعه یسان ایتک ایستور .	اولیجی بمرض که امراض تناسلیه لک زباده دوا قبول ایتیانلندن صریحور . مثلاً نفوق مدینه حسدی ادبار محسود جری وصول اقبال صهی حصول امل ازاله ایده یلور . لکن غرضک انتفاضه صاحبک فسادندن بشقه چاره اوله من .
پردولت امور مالیه مستحکک حسن جریان ایسترسه اول بول انتظامی یوزنامه وانتظامی یوزلش ایسه احواله دخی اول بول اصلانک و تفصیله جاشرت ایلایدر .	تاریخک طغیز حتمه عرض ایلدیکی یانامه لردن اکلاسیلان پردولت یقین وقته کلهجه دیک استقرضه علاجده فلا نه محتاج اولمش ! بایولک طبعی یوزان کیدر ؟ طغولندن شایه زمانه قدر استقرضه شایه قوی الیه پر و جودی استقرضه شایه مامق حائله کیم کنوردی ؟ صاغ و جودک تعاریف صهی دفعه ایدوب صکره همان صرف بشامده بر علاجده محتاج اولسندن استفاده ایچون ه بوخته لندی آتی فلان علاجده شایه من ؟ دعک سیاست حکمیکنه یاقشوری ؟	ایده من درجه سنده و حال بو که اجرائ بکنبور . اولیجی و لیلان بر دوشک امور مالیه سنده انتظام یوقی قایل دکادر . روسیه حاکمک ثروت و معاریفه اولان زکورتیکندن بشقه یوزجه قارشولنی اولدیجی و سیریا جمراریک یوزلری صاهر قایل دین مکن اولیجی چنه روسیه ک متهم بر مایه مالک اولیجی سیاستده همان هرمنکلدن مشکلدر . سار اوفاق تفک کوشلر کلهجه ملا یوزانستان واقعا یوجیدن کوزاچه مود فرض ایده لک که روسی یوقش نه جریه سی وار نه جریه سی ! حاصلی وارده دتر هیچ رشق اولدیندن و اکثر اهالیک لک تعنی حیدوقده یونددیندن یوقی حکومتلر یقین وقته بهمه حال بولک پردولت لقه اوفه خستاقش نظر یل یاقیه جی چنه فقه حکمری اوله من .	واقعا اجرائه یسان افکار ادب دارم سنده میشک خالصه ترمیم زباده هرمنک حقیقدر . متجربک استکارندن زباده غرضکارلک اوجی سو استعماله شدت آتماکلری اکثر یوزده برما تیکولک تیوریه سبب اولسندر .
اساس حقیق یاقیه فصل اولور ایسه اولسون بولک خارجده برچر یوقی داعیه سنده دوشک اولیجی قوتلنی مشکل بر مکه کله دوشک قیشندن .	استقرضه چو لده بشقه ویرکولک دخی تزیاد ایلی امر ضروری اولوب یوسالده بری حقوقه دیگری آسایشه ملوتور یکی خستاقک ناخوری شبهه سزدر .	مع مایه اصحاب غرض سببانه هر کیم استرسه عانی صالنده برما لک کوزر ایسه حیه کک خاشاک مذله خاضا لهرق فرصت یولدیجه اضطرر یله زهر صاچده کمال اوزار .	معاذ الله خالصه ترمیم زباده هرمنک حقیقدر . متجربک استکارندن زباده غرضکارلک اوجی سو استعماله شدت آتماکلری اکثر یوزده برما تیکولک تیوریه سبب اولسندر .
حقوقه ملوتور . چونکه یوقر اهالیاتلک ایلیک استقرضه کله چک قرن اهالی سنده میراث قالدور . بوجهه اصلا فقهی کورم دکلی بر سنه یوزک مسلسل متصل فامش وراس الائی ویرک بلار نه دوچار اولور . آسایشه ملوتور زرا اهالی و قوع بولان استقرضه فامش وراس الائی ویرمکه اوغرا شتندن کوز آیه میجندن کنندی قالدور ایچون نه یکدن بر استقرضه مقد ایده یلور نه اسباب ترقی به لازم اولان بولک یوزک سرمایه زه مالک اوله یلور .	اوت دولت استقرضه شایه من . چونکه استقرضه شایه مامق خسته لقه اوغرا شتندر دولتی او خسته لقه اوغرا فقه سسی ایدنر او خسته لقی نافقه برافدار کنندلری مزانه کشدیلر . تدایر صهی بشقه لاله کیدیسده ایشک دوحه صهی کوزا لک انورسه علاجده بشایه یان پر و جودی اوج دیر کونده بیل آتی	علاجده محتاج اولدیجی صاغ و جودی علاجده محتاج اولی درجه سنده تیچون کنوردیک ؟ سزالی یولسری اولور ؟ و یو ملاحظه او حکمیه ایزاد اولسده غیا نه جواب ویر ؟	یوسیدن طولانیسدر که دیسک هر طریفده جیاتی متعنی مختار یله آویده بر طمله ویا بر خضاعه وطن پروانه مقاومت ایتک استیفاتر دشمن آتشله کوسل کرن فیه رانلر قدر شرقی طوبیلورکن سوزلری کنایه ایشار ایچنده کندیلری بیک دوی پردل کسوسلر آلنده سزایدک فرماکارانه ترمیمی اعتبار ایدنر کیمیک کلمتندن استفاده ایله دکان آبیل خاله باغان سارقد قوتد فیه رانلر قدر دنی صایلور . زیرا که ادبا کسندن کانی میدانه قویانر کیمیک برمانی میدانه قوی صلاحتی سار دکادر .
قرندن قره دین غوی بدردن اولاده قالان دین عادی بکرم . چونکه وره میراندن فراغت ایلیک حائله یا نیرله آزارلده برضا عه قالر یورنی اوده یلدیکی قدر میراث تسویه ایدر . دین غوی یو فاعده معایق دکادر . یوقرک اهالی بکن فرنا هلیست ایتدیکی استقرضه ملاحظه مقتدر اوله من . زیرا وره لک فراغی	ایده من درجه سنده و حال بو که اجرائ بکنبور . اولیجی و لیلان بر دوشک امور مالیه سنده انتظام یوقی قایل دکادر . روسیه حاکمک ثروت و معاریفه اولان زکورتیکندن بشقه یوزجه قارشولنی اولدیجی و سیریا جمراریک یوزلری صاهر قایل دین مکن اولیجی چنه روسیه ک متهم بر مایه مالک اولیجی سیاستده همان هرمنکلدن مشکلدر . سار اوفاق تفک کوشلر کلهجه ملا یوزانستان واقعا یوجیدن کوزاچه مود فرض ایده لک که روسی یوقش نه جریه سی وار نه جریه سی ! حاصلی وارده دتر هیچ رشق اولدیندن و اکثر اهالیک لک تعنی حیدوقده یونددیندن یوقی حکومتلر یقین وقته بهمه حال بولک پردولت لقه اوفه خستاقش نظر یل یاقیه جی چنه فقه حکمری اوله من .	علاجده محتاج اولدیجی صاغ و جودی علاجده محتاج اولی درجه سنده تیچون کنوردیک ؟ سزالی یولسری اولور ؟ و یو ملاحظه او حکمیه ایزاد اولسده غیا نه جواب ویر ؟	یوسیدن طولانیسدر که دیسک هر طریفده جیاتی متعنی مختار یله آویده بر طمله ویا بر خضاعه وطن پروانه مقاومت ایتک استیفاتر دشمن آتشله کوسل کرن فیه رانلر قدر شرقی طوبیلورکن سوزلری کنایه ایشار ایچنده کندیلری بیک دوی پردل کسوسلر آلنده سزایدک فرماکارانه ترمیمی اعتبار ایدنر کیمیک کلمتندن استفاده ایله دکان آبیل خاله باغان سارقد قوتد فیه رانلر قدر دنی صایلور . زیرا که ادبا کسندن کانی میدانه قویانر کیمیک برمانی میدانه قوی صلاحتی سار دکادر .

İBRET (yevmî gazete)

(sağ taraftaki yazılar)

Matba'ası İstanbul'da Sultan Hamamı civarından yeni geçittedir.

13 numerodadır.

Bir seneliği üçyüz, altı aylığı yüz elli kuruşadır.

Posta ücreti başkaca alınır.

Nüshası *bir* kuruşadır

(sol traftaki yazılar)

Emr-i tahrîre müte'allık işler için Reşad Beye müracaat edilmelidir.

Emr-i idâreye müteallık işler için Mâhir Bey'e müracaat edilmelidir.

İlânın her satırından bir def'âlık ise üç kuruş, ziyade ise iki kuruş alınır.

(Sağdan sola doğru)

Cemâdiye'l-evvel 3 Sene 1289 Numero 19 Salı Haziran 28 Sene 1288

İSTİKRÂZ

İstikrâz zamanları hayat-ı idarenin bir müstesnâ vaktine mahsus ve münhasır olmak lazımdır. Zira bir devlet esasen yâd-fa'ı müökün n olmayan bir harb veyahud umur-i maliyesince olan yüzufluğun tesviyesi için istikrâza mecbur olur. B.. lüzum ha...kı görüldüğü zaman tedârik edememeği ..enc olur da bu da bir devletiçün en müşkil hallerdendir.

Bir devlet umûr-i mâliyesinin hüsn cereyânını isterse ol bâvul intizamını bozmamağa ve intizâmı bozupmuş ise o halde dahi ol bavul ıslâhât ve tenkîhâte mübâşeret eylemelidir.

Bu esas-ı hakikiyi bırakıb da nasıl olur ise olsun bunun haricinde bir çare bulmak dâiyesine düşmek devletce korkutulması müşkil bir mehlekeye düşmek kabilindendir.

İstikrâaz çoğaldıkça ve bir günün dahi tezâyid eylemesi emr-i zaruri olub biri hukuka diğeri âsâyîşe dokunur iki fenalığın zuhuru şübhesizdir.

Hukuka dokunur. Çünkü bu karn-ı ehâlisinin m3iras kalır. Bu cihetle asla fâidesini görmedikleri bir sene burcun müselsel muttasıl faiz ve re'sü'l-malını virmek belalrîne düçar olurlar.

Âsâyişe dokunur zira ahali vuku' bulan istikrâzâtın fâiz ve re^sü'l-malını vermekle uğraşmakdan göz açamayacağından kendi fâideleriçün ne yeniden bir istikrâz ekd edebilürler ne de esbâb-ı terkîye lazım olan büyük büyük sermayelere malik olabilürler.

Kırandan kırana dîn-i 'umumî pederden evlada kalan dîn 'âdiye mbenzemez. Çünkü verise mîrâstan ferâgat eylediği halde dayınlarla aralarında bir mâzi'a kalmaz bu rücû' ödeyebildiği kadar tesviyeder. Dîn-i 'ümûmî bu kâideye mutabık değildir. Bu kıranın ahâlisi geçen kıran ahâlisinin etdiği istikrâzı tanımamağa muktedir olamaz. Zira verisenin ferâgatini

(sağdan ikinci sütun) gibi ahalinin mîrâsı olan vatanından harîtından ferâgâtı bir vecihle câiz olamaz.

Müteveffî Fuad Paşa bu devlet istikrâzsız yaşamaz diye bir hikmet-i ihtirâ' eylemiş idi. Mevtâları hayr ile yâd etmekle mükellef olduğumuzdan ve kendini müdâfa'aya hâzır olmayanlara ta'rîz eylemek izzete.... Adaba yakışmayacağından meşşârun ileyh hakkında ta'rîz değil yalnız fikrinin yanlışlığını göstermek için ...vfâk bir mütâla'a beyan eylemek isteriz.

İstikrârsız yaşayamayacağı iddi'â olunan devlet-i bidâyet vilâdet...nberu tabî'atda olan bir hastalık üzerine stikrâz ilacıyla mı yaşıyor? Yoksa vücûd i devlet beş altı asır sağ sâlim yaşadıktan sonra istikrâz ilacına muhtâc olacak hastalığa dûçâr oldu?

Târîhherin vatanımız hakkında arz eylediği beyannamelerden anlaşılan bu devlet yakîn vakte gelinceye dek stikrâz ilacına fûlana muhtâc olmamış! Ya bunun tabiatını bozan kimdir? Tafûliyetten şebâbet-i zamane kadar istikrâzsız yaşamış kuvve-i Albanya bir vücûdu istikrâzsız yaşayamamak haline ki getirdi? Sağ bir vücûdun tedâbir-i sıhhiyesini der ahde edüb sonra heman sırf yaşamakda br ilaca muhtac olmasından istifâde için "bu hastalandı artık fûlan ilaçsız yaşayamaz" demek siyâset hakimliğine yakıır mı?

Vâkia iş o dereceye gelince hak3imin ta'bîn eylediği ilac belki nâfi' olabilir. Ancak o hakîme "pek iyi doktor bu halde şu didiğimiz ilacın nâfi' olduğunu kabul edelim. Fakat hıfzına me'mûr olduğunuz sağ bir vücudu ilaca muhtac olmak derecesine niçün getirdiniz?" suali yolsuz mu olur? Ve u mülâhata o hakimlere îrâd olunsa acaba cevab verir?

Evet devlet istikrâzsız yaşayamaz. Çünkü istikrâzsız yaşayamamak hastalığına uğratmışlar devleti o hastalığa uğratmaya sa'y edenler o hastayı ..tâkada bıraktılar kendileri mezara gitdiler. Tedâbir-i sıhhiye başka ellere geçdiyse de işin derece-i

ehemmiyeti göz önüne alınırsa ilacsız yaşayamaya bir vücûdu üç dört günde beş altı (soldan ikinci sütun) ayda ilacdan kurtarmak pek kolay olmayacağını tasdikden başka çâre yoktur.

Bu hususdan Avrupa devletlerinin hâlî düşünülür ise anlarda pek bizden farklı bir halde değildir. İngiltere'nin meşhur olan servetiyle beraber devletin yorucu bir dereceye gelmişidir ki te'diyesi imkân dâiresinden çıkmıştır. Fransa orcunu vermek şöyle dursun Prusya'ya vereceği tazmînât için istikrâz arıyor bulamıyor.ve hala toprağında Prusya ordusu ikâmet ediyor. Prusya'nın Fransa'dan aldığı tazmînât-ı muhârebe masrafını ya tavsiye eder ya edemez derecesinde ve hâl bu ki ihrâz eylediği emrtebe br satvet ve nüfûzda devâm için tahammül olunamayacak derecelerde masraflara muhtâc bulunduğundan anın dahi zan olunduğu gibi değildir. Ve Avusturya'nın bu gün yarın izmihlâli bekleniyor. O halde bölünen bir devletin umur-i mâliyesinde intizâm bulunmak kâbil değildir. Rusya memleketinin servet ve me'ârifce olan ziguratlığından başka borca karşılığı olmadığı ve Sibiryâ sahrâlarının bozlarını satarak te'diye-i dîn mümkün olamayacağı cihetle Rusya'nın muntazam bir mâliyeye mâlik olması siyâsetce hemen her müşkilden müşkildir. Sâir-i evfâk tefin kükûmetlere gelince meselâ Yunanistan vâkia borcdan göz açamıyor. Farz edelim ki borcu yokmuş ne hariyesi var ne bahriyesi! Hasılı varlığa dâir hiçbir şeyi olmadığından ve ekser-i ahâlîsinin ta'..şı haydudlukda bulunduğundan bu gibi hükûmetlere yakîn vakte behmeâl büyük bir devlete lokma olmağa hâzırlanmış nazarıyla akılacağı cihetle kat'an hükümleri olamaz.

Vatanımızda ise bice menâbi' servet vardır ki bunların her biri devlet-i 'aliyenin kâffe-i düyûnunu te'diye kâbil kilitli birer hazînedirler. Bu hazâyin yavaş yavaş açıldıkça vâsilâhâtda devâm edildikçe istikrâzsız yaşayamaz denilen devlet hem istikrâzsız yaşamak ve hem de etdiği istikrâzları te'diye eyledikten başka sâirlerine ikrâz edebilmek derecesine kâbilyetinde bulunduğundan ve binâen 'aleyh istikbâlimizin emîn olduğunda aklen müttefiktir.

REŞAD

GARAZ MARAZDIR

Öyle bir maraz ki emrâz-ı nefsâniyenin en ziyâde devâ kabul etmeyenlerinden sayulur. Meselâ nehveti müdâhene hasedi idbâr-ı mahsût hırsı vusûl-i ikbâl hevesi husûl-i emel izâle edebilir. Lâkin garazın intifâsına sahibinin fenâsından başka çâre olamaz.

Garaz vicdânın uyuz illetidir. Dâimâ kaşınur dâimâ kurcalanır her ne ile setrolunmak istenilse elbette bir taraftan kendini gösterir. Bu mütâla'âtın zâhirde bir misâlini görmek isteyenler hakâyikin bir zamandan beri neşrettiği bendlerie artf-ı nazar eylesin.

Vâkia ahrârâne beyân-ı efkâr edeb dâiresinde mu'âhaze hâlisâne ta'rîz dünyada herkesin hakkıdır. Mücebbirleirn istikbârından ziyade garazkârların o hakkı sû-i istikmâle şiddet-i inhimâkları ekserî yerlerde bir takım kuyûdun zuhûruna sebep olmuştur.

Ma'mâ fih ashâb-ı garaz sübânâne her kime isterse alenî salmakta bir mâni' görür ise hayye gibi hâşân-ı mezellete (kokuşmuş alçaklık) saklanarak fırsat buldukça ağızlarıyla zehir saçmaktan hâl3i olamazlar.

Bu sebepten dolayıdır ki dünyanı her trafından haytını menfa'atini uhâtaraya atıb da bir zulme veya bir fenâlığa vatanperverâne mukâvemet etmek isteyenler düşman ateşine göğüs geren kahramanlar kadar şerefli tutulurkensözlerini kinâyeler 3imâlar içinde kendilerini bin türlü perdeler kisveler altında seterderek garezkârâne ta'rîzi îtiyâd edenler gecenin zulmetinden istifâde ile dükkân açan hâne yakan sârikler(hırsızlar) kundakçılar kadar den3i sayılır. Zira ki edeben kendinin nâmını meydana komayanlar kimsenin bir hâlini meydana koymak salâhiyetini hâiz değildir.

Hâl böyle iken hakâyık muharriri nefsnı aleniyete çıkarmakta kendince bir mâni' görmeyenlere mahsus salâhiyet-i i'tirâzı isti'âre ve belki iğtisâb ederek bir zamandan berü Mâliye ve Adliye nezâretleirnin ahvâl-i sâbıkasına dâir yalan yanlış bir takım mütâla'alar yazdığı gibi geçen gün (**sayfa bitmiştir.**)

عبرت

نشر ایلمدیکی «اداره» حاشیه «عنوانی» مقاله‌ستند دخی تشبیهات جدید به بعضی طرفداران اعتراض اولشدیقتی تصور ایلده بوعرضه مقدمه بر تفرات و راستنده بولنلارک حق اولمه‌یجی ادا ایدر . و یوسره‌ده بنه مناسبتیز بر «مثلا» ایل دیوان احکام ایل مایه نظارتی بجه فارشدر .

یا شیدی حکومت کندیسندن یخت ایشیدکی بولده اعتراضک وجودینه دلیل اساسه زدن بول یلور ؟

یا خود معروین و کلامه‌یضک ادعاسک بجه‌ی شوی جهته یوسوزدن کیم مراد اولدیقتی سؤل ایلمدهر جواب ویر ؟

هل احوال ادرجه بلکه سائر افراد قدر یله «عربدن حقی» اولیان برغزه محرومی معروین و کلاقی ریاست حکومته بولان اولای امو حصراته اعتراضده حصر کوریکه کندیقتی معروین و کلاجه اعتراضده فصل حقی عه ایلده یلور ؟

دوای دولت ایچنده ایشوش وک انتقامسن معارف ایل اوقاف نظاری اولدی بیل هر زمانه و هر کس عتیده تمام اولش . و «داری» حاشیه اثرجه آرزو ایشیدکی تغییرات ایچون یوسره شدت و سرعت سوسرس بر

حقیقت آنری هج لسه البوده «نریضاتی» تلتاتی یاکز مایه ایل عتیده نظارت حصر ایشده اویکی نظارتده بولش رده

عرضکار و یونکه بار هر معارفدهم اوقافده بولش بریکر ذمه دخی عرضکارانه طرفدار اولدیقتن بشقه نه‌ممن ویرله یلور ؟ حقایق

نظ ایدری که ایلای اعتراضی بایش شیلرک مثاری صافله انتخاب اولجغه هر کس افتاح قایل اوله یلسون ؟

ملکریه اعلان افکار و نشر مؤاخذه جبارت ایل برغزه‌یجی به خوراسنی بیلک لازمدر که اداره سامنه ایکی ذاتک وجودینه منحصر ایدی . او وقتک شکایت اولنه‌یجی نه قدر

حال ظهور ایشیده همان کافه‌ی ایلرک معرفتدر . او وقتک دوای دولتی اداره ایل نظار ایچنده بحالک مذاکرته معتر کوردی

قرارده مبحث بلاسیه اعتراض ایلده مبدلک نفس اولمه‌ست چثوب اغلاقی دلیل

حجت سوزنده ایراد ایلنردی موجود اوله یله ایشیلرله ایل چوقی نیجه اعتراضلر

قیام ایشیلر . اصلاحات و تیجه‌ی دار نه قدر ایلر سویلیدر . نه قدر لایحه‌ی

ویریدر . فقط هج بری اویکی ذاته تأثیر ایشدر . مبدلر . حال بولده اولججه اداره

سابقه‌ی مشولیت سبتاتی فاعل اصلیلرینه‌ی عاقل اولور . او وقتک مثلا مایه ویا بجره

ناظرینه ؟ خلاصه اعتقاد منجه بر آدم بریکری سوز

و یاسومن . فقط اوسودیکی ویا سوسودیکی ذات کرک پد ویا برادر کی ایل بئین افراسندن اولسون کرک پوزندن معضرت کوروش لک

شعید خیماسندن بولسون افکار عوبه فارشونده ایل احوالی بحاکم ایشا استاجه حقیقتی اودر لولوا فعالیت نفسانه ایلده ایزرک و یوسوزنه بر ذاتک انتقام ویا بشقه ایشی ایل ایچون براتی ایشا چالشق ناموس و جلالتی لک زیاده اخلال ایلن اخلاقی سوله‌دندر .

کمال

ملت تهر یته داخل اولان انسان فرقدلرک بولشدقیری موقدرک مساحده تفصیلاتی و نفوسلرک مقدار بجه‌ی نظاری قطعاً لازمدر .

بر دولت قرو حکومتی اولان یوزک مساحه‌ی تفصیلاتی بیلدگیه اسباب مواردی تقسیمات اداره‌ی استکامات لازم‌ست تودیع تکلیفاتی

بر وجهه تحت انتظامه الهوب منصف و تشبیه حالت چشمان . و کندیق طایع

باشنده قش و هج بر مایه بولش آدم کی هر دم تاز و طایع مشکلات نا که ظهور بر طایع

مخاطراته القایش بر حالده بولور . بر دولت کندیق تشکیل ایلن افرادی بیلای

بر آدمک خامه‌ی خلقتک عددی بیل ماسی فیدندر . افراد مللک دخی کندی مقدار

یلمو بی بیل ماسی کدایک یته برانسلک دخی ذاک خلایق قاج کسندن عیروت

اولدیق بجه‌ی اولق کیدر . بر آدم خامه‌ست قاج کتی اولدیق بیلای

احتیاجاتن درجه‌ی قاج کتی اولدیق بیلای بیله‌ی بر آدم خلایق بیلایه افرادی مقدار بی

بیلرله ایشا‌یانه اولان وظیفه‌ی مسانیتک درجه‌ی نه‌ممن ایل بولور ؟

دول متظبه یخصوصه ادرجه اعتا وقت ایشیلدرک رشده مکلیری شاکر داندن

برنه سؤل اولسه ملکک مساحه‌ی فاریش فاریش بیان ایدر . و احوال طبعی

اودر یته دخی خیلدن خیل تفصیلات ویر . مقدار نفوسه کالجیاتی بیله‌ی بیلرله اوقوبان

چو قدر دخی یلور . کله بر کرک جغرافیا و کرک استاتستیکری

ملککده لایق بیلور هج بریکه کوسریله من حتی بر هج جغرافیا و استاتستیکری

اثره واقف آدم پیدا اوقی مکن اوله یلسون . یوزلرله هریشی بیلکله مشهور اولان قزاد

پاشا کرک مسئله‌ستند کرکدن اسلام همان یوق درجه‌ی ددر بوسیدن طولاکی کرک

ایزدرن چیشندن قورقور دیمی چوق کیه‌ی تلاشه دوشوروش ایدی تا که کرک

میسوئی کندی . نفوسک ثلاثی مسلمان اولدیقتی و اراضیک همان نصفته قریب ایلرک

تصرفده بولشدیقتی هر طرفه اکلادیلر . یوزکره سوسریلیدی . کرکده منلق اولان

تکلیفات اجنبیه‌ی قوت قایل بیل جواب ویرکله باشلادی . یز ایچون ملککده مساحه و نفوسه دار

معاملات الهجی هج بر مایه‌ی یوقی !

اوروپا ایلر دخی یخصوصه‌ی لک وقوفسز ! فرانسه‌ی استنده بایش جغرافی کسابلرک هج بری دیکرینه توافق ایشور دوم ایل قطعده‌ی اوروپاچه آسایدن قات قات معلوم ایلک اوارده نفوس پدی ملیون ایل بگری ملیون پیشده متازع فیدر .

بلنی همان هرشیدن زیاده لازم اولان شومله‌ی ددر درجه‌ی بضر فلقلعه‌ی بولنیلان

جیل تأخره یاشیجه سبیلدن بری اولدیقتن یوجه‌ی ازلایه‌ی خصوصه‌ی حکومت سینه‌ی

مسارعتی عوم نامته نیاز ایدر . نوری

حقایق ۶۰۴ تومرولی شمه‌ی سه یوسه‌ی ددر بر مکتوب دیکرک عبرت غرضه‌ی شانه

موافق اولیچین درجه‌ی بر طایفه غرض اساله درج بایش ایشده ایشو مکتوب بولدن رکیب

و تیریب اولدیقتی حقد اولان ادعاستند کاذب یونک منصف و تویق نه حقایق غرضه‌ی

اوددی امر لازیدر چوبله مد نور عبرت غرضه‌ی سست . ایچون عبارات و مسند یاتی

جوهر حقایق شبا و مراد دقایق ختایله‌ی و حقایقک بجه‌ی بیله‌ی بر طایع اغاظه‌ی ددر

ایل طو طو اولدیقتن یوسوزت عیرت چک مامکن شاکش رنیت ایدو لی شله

مد کوره معنوی اثبات ایدر . فنامس (خداوندگار)

(خداوندگار غرضه‌ی شاک ادعای تصدیق بولده کوسوس اولدیقتی شومعه‌ی

ایشو کارامسته عبرت لاندن بیلایه عرض مکران ایلور) رشاد

تلفیق

روما ۶ تموز

شورای امتک عتدی تأخر اولدی

پوکسل ۶ تموز

بلیچقا قزایله فلق قزاکل بقیبده ملاقات ایدچکری قویا سوبیلیدور

مادرید ۶ تموز

پاریس یاشه‌ی سبله قریق ملیونتی بر استغراض مقاله‌ی نامه‌ی امضایندی

پاریس ۶ تموز

حکومتدن نشر اولشان بر تهر راه نظر الملیا عسکرک بقیبده فرانسه طوراغی تخلیه

ایدچکری امید اولیور

ویانه ۶ تموز

شرقه‌ی موجود قونسلوخته‌ی لک تفصیلاته ضم اولدی

پاریس ۷ تموز

الملیا ایل بودرعه تعزیمات حربیه فرانسه طوراغک تخلیه‌ی سه دار اولان مله‌ی نامه

۸۳ رای مستشار اولورق شورای شمه عوما

قبول اولدی

برکش ۷ تموز

موسویرلایه‌ی شومک ملت عسکی مقبضی تعین اولمشدن طولاکی اسکی شایطانتک

شکایتی موجب اولدی

روما ۷ تموز

اسپانیادن کلان کلان موجب اساساً ولتددر شورای امت ایشا‌یاندن اول راخلال

اولجچندن قورقیده‌یور

آنته ۷ تموز

و کلاجه بریتدل اولجچندر طن اولشور

نوربورق ۷ تموز

حرارت شاک تأثیرله یوکون ایلکوزکی وقت ایشدر

متظبه‌ی لک لوانت تابیسندن ویرم شومعه‌ی نقل ایدی تومرولی عسره درج ایشدکیر

بروروشک که مار قزایق قاشمکت بر طایع سوه‌ی حوای مین ایدی بری مین اولدیقتی

جهتله حکومت ارفندن شش کورنک اختراعتندن اولدیقتی قاشمکت و مایه‌ی

بروروشک در میده‌ی قزاد و مهری بروروشک

یوک صحیح اولی بکندر . بر جمل ایدیلان دخی اودر . فقط مع التاف بولای دخی

خاطر کارورک طشر بده‌ی خلاصه واقع سائر ایشو دخی بودرلور کاغذ بیلایه‌ی شاک

کوچ بری صایر . یوشاده دعواسک دلیل ایل بانی لوانت

تایسه اوروقی کورنک ذاته و تیقت حالک ظاهره‌ی اخباری همت حکومته قار

سبیل داتی لمر غرضه نقل یوکورده پیدی پارسده واجی بیسواو

تکده‌ی اون جیدود اعدام رایسته حکم اولمشدر . یوانر جرایق کورنکری زمان

اهال طرفندن اثر مر جتی وری ورماده کوسرلشددر . یوک سبلی انه بر قوملرک

جیدودلده اندکری جنایاتک وق العاده آخر اولسیدر . یومالو جایلرخنده معمله‌ی

شیده کوسرلشی اهل آرزو بپوروش (ترکی)

کچر بهشینه کوی بشکاشده بیلایه‌ی شاک ددرت بول اغزندن جان قوربان یوقی دیو

برصدای سبته کداز بیلدز صر مهر بابوی کسدرله نفارت عسکره بشور . بری

بشکاشده قونویجی بری قهوجی وری محمود باشاده کونیکلی اون بشر بشنده چوچق

کودرل . یونلردن سؤل ایدرا برفاج حریفک سلاح چکک کی املاره قاتلشدرق

(**sağ sütun**) neşreylediği “İdâre-i hâzıra” unvânlı makalesinde dahi teşebbüsât-ı cedîdeye bazı taraflardan i’tirâz olduğunu tasavvur eyler de bu i’tirâza mukaddemâ bir nezâret riyâsetinde bulunanların hakkı olmayacağını iddi’â eder. vebu sırada münâsebetsiz bir “meselâ” ile Dîvân-ı ahkâm ile Mâliye nezâretini bahse karıştırır.

Ya şimdi hükûmet kendisinden bahsettiği yolda i’tirâzın vücûduna delil istese nereden bulabilir?

Yahud ma’zûlîn-i vükelâ mu’terizlik iddi’âsının cümleye şümûlü cihetiyle bu sözden kim murâd olduğunu suâl eylerse ne cevâb verir?

Hele ahvâl-i idârece belki sâir-i efrâd kadar bile “i’râbdan hazzı olmayan bir gazete muharriri bile ma’zûlîn-i vükelâyı riyâset-i hükûmetde bulunan evliyâ-yı umûr hazerâtına i’tirâzda haksız görünce kendini ma’zûlîn-i vükelâyâ i’tirâzda nasıl haklı addedebilir?

DEVÂİR-İ DEVLET İÇİNDE EN MÜŞEVVEŞ VE EN İNTİZÂMSIZ Ma’ârif ile Evkâf nezareti olduğu her zaman ve herkes içinde teslîm olunmuş. Ve hatta idâre-i hâzıra onlarca arzu ettiği tağyirât için bu kadar şiddet ve sür’at göstermiş iken Hakâyık’ın onları hic lîsâna almayub da ta’rîzâtını temsîlâtını yalnız mâliye ve adliye nezâretine hasretmesine o iki nezarete de bulunmuş bir zâta garazkâr ve bununla beraber hem ma’arifte hem evkâfda buşunmuş bir diğer zâta dahi garazkârâne tarafdâr olduğundan başka ne mana verilebilir? Hakâyık zanneder mi ki imâlî i’tirâzlı yazılmış şeylerin misalleri safdilâne intihâb olunacağına herkesi iknâkâbil olabilsin?

Mülkümüzde i’lân-ı efkâr ve neşr-i muâhazata cesâret eden bir gazetesiyeye şurasını bilmek lâzımdır ki idâre-i sâbika iki zâtın vücûduna münhasır idi. o baktin şikâyet olunacak ne kadar hâli zuhûr ettiyse hemen kâffesi onların mârifetidir. O vaktin cevâir-i devleti idare eden nüzzâr içinde mecâlisin müzâkerâtında muzir gördüğü kararlara mâ’îşet belasıyla i’tirâz edemeyerek teneffüs odasına çıkıp ağladığını delîl-i hamiyet sûretinde îrâd edenler dahi mevcûd olsa bile içlerinde pek çoğu nice i’tirâzlara kıyâm ettiler. Islahat ve tenkîhata dair ne kadar rey’ler söylediler ne kada rlâyihâlar verdiler. Fakad hiç birini o iki zâta te’sîr ettiremediler. Hâl böyle olunca idâre-i sâbikanın mes’ûliyet-i seyyiâtı fâil-i asillerine mi âid olur o vaktin mesela Maliye veya Bahriye Nazırına mı?

Hûlâsa i’tikâdımızca bir adam bir diğerini sever veya sevmez fakat o sevdiği veya sevmediği zât gerek peder veya birade gibi en yakın akrabasından olsun gerek yüzünden mazarrât görülmüş en (**sağdan ikinci sütun**) şedîd husemâsından bulunsun efkâr-ı ‘umûmiye karşısında onun ahvâlî muhakeme etmek istenilince hakikati o türlü infi’âlât-ı nefsânîye altında ezdirmek ve bu sûretle bir zâtın intikâm veya başka bir şey almak için milleti iğfâle çalışmak nâmus ve vicdânını en ziyâde ihlâl eden ahlâk-ı seyyiedendir.

KEMAL

Millet tarifine dâhil olan insan fırkalarının bulundukları mevkileirnin mesâhesi tefsîlâtını ve nüfuslarının mikdâr-ı sahihini bilmeleri kat'an lâzımdır.

Bir devlet kalmaz ve hükümeti olan yerlerin mesâhesi tafsilatını bilmedikçe esbâb-ı mevâridesini taksîmât-ı idâresini istihkâmat-ı lâzımesini tevzî'-i tek13ifâtını bir vecihle taht-ı intizâma alamayub za'f ve teşebbüs halinden çıkamaz. Ve kendini dağ başında kalmış ve hiçbir melce' bulamamış adam gibi her dem taze bir takım müşkilât nâ gehzuhur bir takım muhâtırâta ilkâ etmiş bir halde bulur.

Bir devletin kendini teşkîl eden efradını bilmesi bir adamın hanesi halkının adedini bilememesi kabilindendir. Efrad-ı milletin dahi mikdâr-ı mecmû'asını bilememeleri kezalik tine bir insanın kendi dükkan hanedanı kaç kişiden ibâret oldğu meçhul olmak gibidir.

Bir adam hânesinde kaç kişi olduğunu bilmez ise ihtiyâcâtının yne bir adam hanedanının bilcümle efradı mikdarını bilmezse o hanedana olan vazîfe-i muâvenetinin derecesini ne mikyâs ile bilür?

Düvel-i müntezeime bu hususa o derece i'tinâ ve dikkat etmişlerdir ki rüşdiye mektepleri şâkirdânından br yine suâl olursa memleketin mesâhesini karış karış beyan eder. ve ahval-i tab'ıyesi üzerine dahi hayliden yahli tafsîlât verir. Miktar-ı nüfusa gelince anı mahlle mekteblerinde okuyan çocukları dahi bilür.

Gelelim bize gerek Coğrafya ve gerek istatistiğimizi memlekette layıkıyla bilür kiç bir kimse gösterilemez. Hatta bir sahih coğrafya ve istatiğimiz yokdur ki anlara vakıf adam peyda olmak mümkün olabilsün. Buralarda her şeyi bilmekle meşhur olan Fuad Paşa girit meselesinde giritten İslâm heman yok derecededir. Bu sebebeten dolayı giritin elimizden çıkmasından korkulur dimesi çok kimseleri telâşa düşürmüş idi tâ ki Girit mebusanı geldi. Nüfusun sulasânı Müslüman olduğunu ve arazinin heman nısfına karini anların tasarrufunda bulunduğunu her tarafa anlattılar. Yüreklere su serpildi. Giritê mütesllik olan tek13ifât-ı ecnebiyeye kuvvet-i kalb ile cevâb verilmeğe başladı.

Bizim için meleketimizin m...ha? Ve nüfûsuna dair ma'lûmât alacak hiçbir ma'hez yok!

(soldan ikinci sütun) Avrupahılar dahi buhususda pek vukufsuz! Fransızların lisanında yazılmış Coğrafya Kitaplarının hiç biri diğetine tevâfuk etmiyor. Rum eli kıtâsı Avrupaca Asyadan kat kat ma'lûm iken orada nüfûs yedi mülyon ile yirmi milyon beyninde münâzi' fiyedir.

Bilinmesi hemen her şeyden ziyâde lazım olan şu mes'elelerde bu derecede bî haber kalmaklığımız bulunulan hâl-i te'ahhhüre başlıca sebeplerden hükûmet-i seniyyenin mesâra'atını umûmname niyâz ederiz.

NÛRÎ

Hakâyık 604 numarolu nüshasına Bursa'da mevrûd bir mektub dyerek İbret gazetesinin şanına muvâfık olmayacak derecede bir makâle-i garaz isâle-i derc eylemiş ise de iş bu mektubun buradan tertîb ve tesrîb olunduğu hakkında olan iddiasında kazib ve yönün usannıf ve m...fî yine Hakâyık gazetesini olduğu emr-i la..dır. Çünkü mezkûr ibret gazetesinin ... için ibâret ve müderricâtı cevâhir-i hakâyık-ı eşya ve m...d dakayık şattı ile m.... ve hakayıkın sahâyîfî ... ise bir takım eltifâf ve medâhine ... ile top ...olduğundan bu sûret-i ibreti çekememekdir. Nis'eti yetmiş bir keyfiyet idi ki makale-i mezkure mazmunu mazmunu isbât eder ka....

(Hudâvendigâr)

(Hudâvendigâr gazetesinin iddiamızı tasdik yolunda göstermiş olduğu şu mu'âmele-i uhuvvetkârânesine ibret lisânndan bilmukâbele arz-ı şükrân olunur.)

REŞÂD

TELGRAF

Roma 6 Temmuz

Şu var ümmetin akdi te'hîr olundu.

Bürüksel 6 Temmuz

Belçika Kraaluyyla Flamenk Kralının yakında mülâkât edecekleri gûyâ söyleniyor.

Madrid 6 Temmuz

Paris bankasıyla kırk milyon bir istikrâz-i mukâvele namesi imza ..ltı .

Paris 6 Temmuz

Hükûmetden neşr olunan bir tahrîrâta nazaran Almanya askerinin yakında Fransa toprağını tahliye edecekleri ümid olunuyor

Viyana 6 Temmuz

Şarkda mevdud konsoloshanelerin tahsisatına zam olundu.

(sol sütun)

Paris 7 Temmuz

Almanya ile bu defa tazminat-ı harbiye .. Fransa toprağının tahliyesine dair olan ahidname 83 re' müstesnâ olarak şuraiyette umûmen kabul olundu.

Bükreş 7 Temmuz

Mösyö Zağaniskong millet askeri muk..si ta'yîn olunmasından dolayı eski menâbitânının şikayetini mucib oldu.

Roma 7 Temmuz

İspanya'dan gelen haberler mûceb-i teessüf olunmaktadır. Şuray ümmet ittihâbından ol ihtilal olacağından korkuluyor.

Atina 7 Temmuz

Vükelâca bir tebeddül olacaktır zan olunur.

New York 7 Temmuz

Hararet-i şemsin te'tîriyle bu gün iki yüz kiş vefât etmiştir.

Manzumenin rivâyet-i tâyemisten ve bizim manzumeden naklen yedi numarolu ibrete derc ettiğimiz bir varakanın ki me'mûr f...lık kâim-makâmının bir takım sû-i ahvâlini mübîn idi miriye mulevven olduğu cihetle hükûmet tarafından tasdik görünenlerin ihtirâ'âtından olduğuna ve kâim-makâmın vezâif-i perevrligine dair matma'amıza kırkûç mühürlü bir varaka geldi.

Bunun sahih olması mümkündür. Biz ce..mil edilen dahi odur. Fakat me'a't-teessüf şurası dahi hatıra gelir ki taşralarda hılâfa vâkı' haller için dahi bodürlür bir kağıd peydâidebilmek pek güç bir şey sayılmaz.

Bu halde davasının delil ile isbatı levânet-i tâyimse o varakayı gönderen zata hak3ikat-i halin zahire ihracı himmet-i hükûmete kalır.

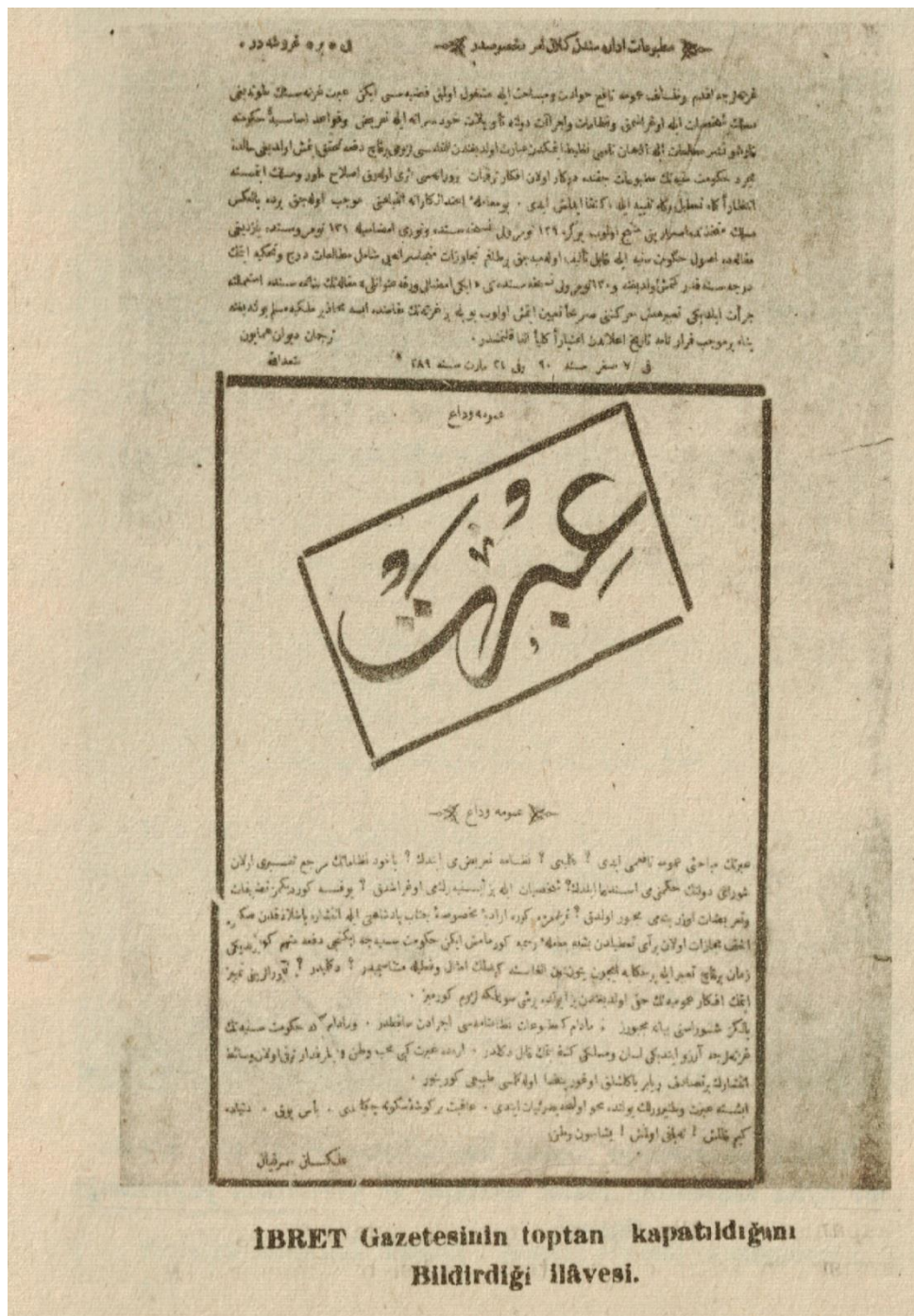
Seykel zâtın nam gazeteden nakl

Bu günlerde yedisi Patrasta mebsulu tekkede on haydud idam cezasına hükm olunmuştur. Bunlar cezalarını gördükleri bir zaman ahali arafından eser-i merhameti hâvî bir muamele gösterilmemiştir. Bunun sebebi ise merkûmarın haydudlukdan ettikşeir cinayetin âde ağır olmasıdır. Bu misüllü cânibler hinde muamele-i şedid gösteirlmesini ahali arzu etmiyormuş

(Latriki)

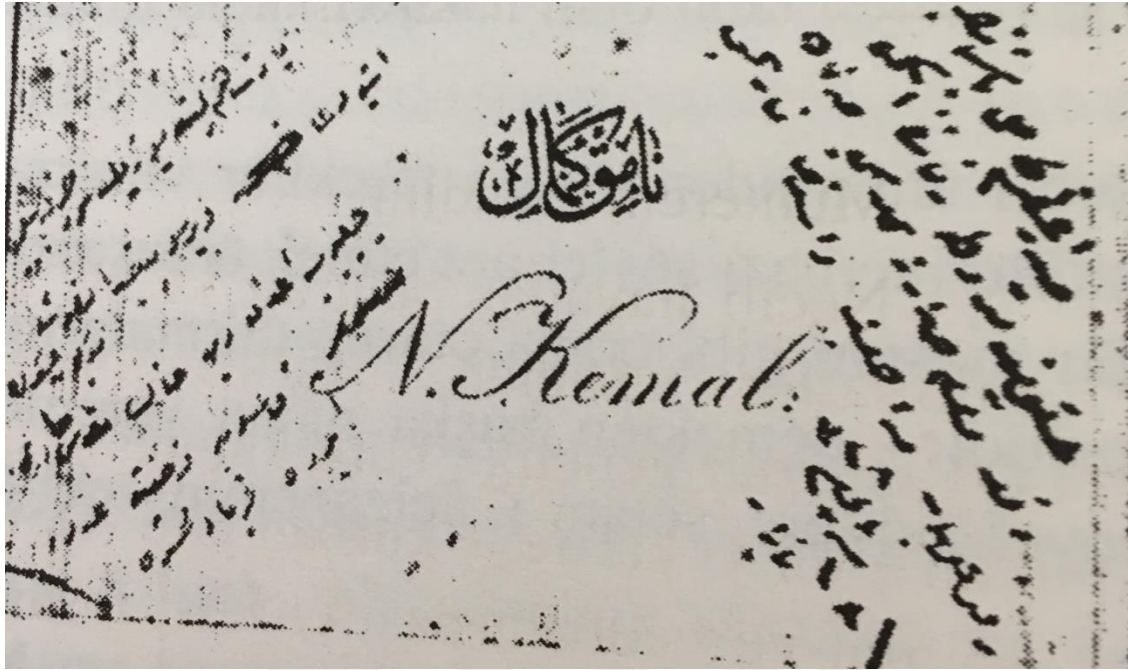
Geçen pençşenbe günü Beşiktaş'ta Yıldız caddesinin dört yol ağzından cankurtaran yok mu deyu bir sadâ-yı seniyye kudâz Yıldız Saray-ı Hümayûnu Kara gavalhanesinden işitilür mahalleden bazı kimselerle nefrât-ı askeriye yetişirler. Biri Beşiktaş'ta tütüncü biri kahve....? Ve biri Mahmud Paşa'da kürekçi on ..yanında çocuk görürler. Bunlardan sual ederler ve birkaç herifin silah çekmek gibi ihâa...lara kalkışarak (sayfa bitmiştir.)

EK-4. İBRET Gazetesinin Kapatıldığını Bildirdiği İlavesi

⁵⁶*İbret* gazetesinin kapatıldığını bildirdiği ilavesi (Ebüzziya, 1974: 509).

EK-5. Namık Kemal'in Kartviziti

Enginün'ün (2013: 52) verdiği bilgiye göre, “Adın yazılı olduğu tarafta kırmızı ve mavi mürekkeple iki ayrı yazı vardır. Kartvizit’in arkasında da kurşun kalemle kartı Namık Kemal’e ait olduğu, onun adalardaki sürgünlüğü belirtilerek kaydedilmiştir. Bu kartın iki yanındaki yazılar çok silik ve yıpranmış olduğundan arada okunamayan kelimeler bulunmaktadır.”

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : BAYHAN, Gamze
 Uyruğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri :
 Medeni hali :
 Telefon :
 Faks :
 e-mail :

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalı	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi Gazetecilik	2002
Lise	Cumhuriyet Lisesi	1992

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2004-Halen	Kültür ve Turizm Bakanlığı	Bilgisayar İşletmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Güz, N. ve Bayhan, G. (2016). İlk muhalif gazete olarak İbret. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-15.

Hobiler

.....

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

